

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kenan Somer

... ve marksizm

ISBN : 975-553-129-7

DORUK YAYIMCILIK, 1996 - ANKARA

Tüm hakları saklıdır

Orjinal adı : ... ve markizm

Yazarı : Kenan Somer

Basım Yılı : Temmuz 1996

Dizgi : GOŞA (0.312) 418 05 52

Kapak Tasarım : Namık Kemal Sarıkavak

Yayınevi Adresi : Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenışehir /Ankara

Tel-Fax : (0.312) 435 24 97

Kenan Somer

... ve marksizm

Ezgi Alexandra Querner'e

İÇİNDEKİLER / VII

SUNUŞ : Sadun Aren / XI

YENİ DEFTERDEN / XIV

MARKSİST OLMAK / 1

I / 3

II / 5

III / 7

IV / 11

V / 15

VI / 17

MARKSİZM VE... / 20

Marksizmin Dört Bileştireni / 20

Proletarya / 23

Feminizm / 26

Çevrecilik / 28

PROLETARYA DİKTATORASI VE MARKSİZM / 31

Kuramsal Bir Tartışma Çerçevesi / 34

Devlet Tipi Olarak Proletarya Diktatorası / 36

Devlet Biçimi Olarak Proletarya Diktatorası / 41

Diktatora ve Hegemonya / 45

Hegemonyanın Fethine Öncelik Veren Strateji / 51

Barışçıl Geçiş Ayrıklamaları / 55

DEVLET VE DİKTATORA / 60

Devlet / 60

Kamu Gücü / 65

Diktatora / 69

PARTİ VE MARKSİZM / 76

"Sınıf-Parti" / 77

"Sınıf-Devlet" / 83
Toplumsal Bilinç / 88
"Örgüt-Parti"ye Geçiş / 98
"Örgüt-Parti" ve Lenin / 110
Sonuç / 119

LENİNİST PARTİ NEDEN ÖTÜRÜ "YENİ TİPTE
BİR PARTİ" İDİ? / 120
LENİN ve SOSYALİST DEVRİM / 127
Ortodoksluklar / 127
Emperyalizm / 132
Sosyalist Devrim / 133
Demokratik Alternatif / 140

KONSENSUS, ÇOĞUNLUK İLKESİ VE DEMOKRATİK
MERKEZİYETÇİLİK ÜZERİNE / 147

ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ'NİN PROGRAM VE
TÜZÜK TASLAKLARI ÜZERİNE / 150
I.Emperyalizm Konusunda / 151
II.Kimi Kavramlar Üzerine / 158
III."Üretenler Yönetsin!" Belgisi Üzerine / 161
IV. Geri Çağırma Hakkı / 162
Ek / 164
Partinin Devrimci Savaşım Stratejisine İlişkin
Bir Öneri / 164

MARKSİST ÖRGÜTLENME SORUNU VE AYBAR / 166
Aybar'ın Yapıtı / 167
Üretim Tarzı ve Örgütlenme Biçimi / 171
Amaç ve Araç / 176
Toplumsal Yönetim ve Toplumsal Özyönetim / 179
Merkezcilik / 184
Bürokrasi / 193

Leninist "Model" / 204
Proleterya Diktatorası ve Özyönetim / 209
Sosyalist Örgütlenme Biçimi / 215

ULUSAL SORUN VE MARKSİZM / 222

Ulus / 223
Kapitalizm ve Ulusal Hareket / 229
Emperyalizm ve Ulusal Hareket / 233
Ulusal Sorun Teorisi / 237
Marksizm ve Bölücülük / 245

ATÜT, SİVİL TOPLUM VE BATILILAŞMA ÜZERİNE AYKIRI

DÜŞÜNCELER / 249
ATÜT ve Atütçülük / 249
İlginç Bir Atütçü : Dr. Hikmet Kıvılcımlı / 251
Atütçülük ve Sosyalizm / 255
Tekçizgisel Gelişme / 256
Osmanlı Tarihine Atütçü Bakış / 257
Hikmet Kıvılcımlı'ya Saygı / 261
Sivil Toplum, Sivil Toplumculuk ve Batılılaşma / 263
Doğu Uygarlığı, Batı Uygarlığı ve "Eşdeğerli" Asyagil
Üretim Tarzları / 272
Asyagil Üretim Tarzının Temel Çelişkisi / 273
Asyagil Üretim Tarzı ve Sınıflar Savaşımı / 274
Sivil Toplum / 276
Bireyselleşme / 277
Politik Toplum, Demokrasi ve Diktatörlük / 278
Asyagil Durgunluk / 279
Doğu Toplumu ve Özel Mülkiyet / 282
Doğu Despotizmi / 283
İdris Küçükömer'e Saygı / 285

ESKİ DEFTERDEN / 287
LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE
BİR İRDELEME GİRİŞİMİ / 289

- I / 292
- II / 293
- III / 296
- IV / 301
- V / 303
- VI / 309
- VII / 313

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI
ÜZERİNE / 319

Demokrasi ve Diktatora / 320

- I / 320
- II / 325
- III / 329
- IV / 331
- V / 341
- "Halk" Devrimi / 351
- I / 351
- II / 357
- III / 371
- IV / 379
- V / 394

SUNUŞ

Sadun Aren

Kenan Somer 60 yılı aşkın yaşamının büyük bölümünü marksizme adanmış bir düşün adamımızdır. Bunu hem marksist partilerde fiilen görev alarak hem de marksizme düşünsel alanda katkılarda bulunarak yapmaktadır. Düşünsel alandaki katkıları bir taraftan yaklaşık kırk marksist yapıtı çeviriler yaparak dilimize kazandırmak, diğer taraftan da bu yapıtta bir kısmını göreceğiniz özgün yazılar yazmak biçiminde olmuştur. Elimizdeki bu derleme onun bu özgün çalışmalarının bir bölümünün topluca sunulduğu ilk yapıttır. Bunu yaptığı, bizlere bu kolaylığı sağladığı için kendisine çok teşekkür ediyorum.

Kenan Somer'in yazılarını anlamak güçtür. Bu güçlük onun matematiksel diyebileceğim uslubundan kaynaklanır. Gerçekten Kenan konusunu tıpkı bir matematik problemini çözer gibi aşama aşama gelişen bir mantıksal zincir içinde inceler ve açıklar. Bu nedenle okuyucu belki başlangıçta biraz zorlanır ama, bir kere bu zorluğu aşmış yazının ruhu ile temas kurunca artık yalnız zorluk ortadan kalkmakla kalmaz aynı zamanda okumayı zevkli bir iş yapan o zihinsel tada ve doyuma da ulaşarak kendini ödüllendirmiş de olur.

Elimizdeki derlemenin dikkat çeken bir özelliği iki farklı döneme ait yazılardan oluşmuş bulunmasıdır. Gerçekten *"Eski Defterden"* başlığı altındaki son iki yazı, sosyalist düşüncenin, esas olarak, Sovyetler Birliği tarafından belirlendiği dönemde, *"Yeni Defterden"* başlığı altındaki diğer yazılar da Sovyetler Birliği'nin çöktüğü ve artık belirleyici olmaktan çıktığı dönemde yazılmışlardır. Bu iki dönem arasında çok büyük niteliksel fark vardır. Birinci dönemde sosyalizm ile kapitalizm bir ölüm-kalım mücadelesine girmiş ol-

dukaları için, sosyalistler açısından Sovyetler Birliği yararına olan her şey doğru ve onu zayıf düşürecek her şey –eylem kadar düşünce de– yanlıştı. Böyle olunca, Sosyalist Cephe, onu zayıflatacak ya da zayıf gösterecek her türlü düşünce farklılığı adeta büyük bir ihanet ve 'teorik' sapma olarak görülüyor ve lânetleniyordu. Bu nedenle resmi Sovyet görüşü tüm sosyalistler için tartışmasız kabul edilen bir dogma haline gelmişti. Bunun doğal bir sonucu olarak bu dönemde egemen marksist düşünce basitleşmiş, şematikleşmiş ve yaratıcılığını yitirerek kısırlaşmıştı.

Buna karşılık Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki dönemde, artık ortada uyulması zorunlu bir resmi görüş kalmadığından, marksist Düşünce özgürleşmiştir. Ama bu özgürleşmeden yararlanmak sanıldığı kadar kolay olmamıştır ve hâlâ da değildir. Gerçekten, yetmiş yılı aşkın bir süre boyunca oya gibi ince ince işlenmiş ve benimsetilmiş geleneksel sosyalist yaklaşım biçiminden ve onun kavramlarından kurtulup yeni bir sosyalist model ve mücadele yolu düşünmenin kolay olmayacağı açıktır. Nitekim bu güçlüğü tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de fiilen yaşıyoruz. Örneğin, yeni bir yol olarak, iktidara gelmeden önce de sosyalizm için çalışılabileceği ve bu doğrultuda somut kazanımlar sağlanabileceği düşüncesine karşı, bunun *revizyonizm* olacağı hâlâ söylenebilmekte ve bir hayli tasvip de görebilmektedir. Oysa bu tıpkı eşinden ayrılıp yeni bir evlilik yapmış olan bir insanı eski dostlarının zina yapmakla suçlamasına benzer.

Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, insanlığın ezeli özlemi olan sınıfsız, sömürsüz, özgürlükçü, eşitlikçi ve barışçı yani sosyalist bir toplum ve yaşam biçimini gerçekleştirebilmek için yeni yollar arayanlara ve onların ortaya attıkları önerilere yalnız hoşgörü ile değil fakat aynı zamanda takdirle de yaklaşılmalıdır. İşte Kenan Somer böyle araştırmacı bir düşünür ve yazardır. Elimizdeki yapının ilk bölümündeki yazılarında onun bu doğrultudaki cesur ve aydınlatıcı (hem de kendisi de aydınlık) çabalarını göreceksiniz.

Dikkatli okuyucular yazarımızın bu aynı araştırma çabalarına daha Sovyetler Birliği çökmeden önce de girişmiş olduğunun ipuçlarını, ikinci bölümdeki yazılarda bulabileceklerdir.

Son bir nokta: Bilindiği gibi toplumların değişme ve gelişmelerini açıklama yeteneğine ve olanağına sahip olan tek düşünce yöntemi marksizm'dir. Bu niteliğiyle marksizm toplumsal değişme ve gelişmelere koşut olarak ve bunları içselleştirerek sürekli olarak değişir, değişebilir. Ne var ki Sovyetler Birliği döneminde marksizm, yukarda değinmiş olduğum nedenlerle, bu gerçek yaratıcı niteliğini yitirmiş ve basit bir şematik düşünce düzeyine indirgenmişti. Öyle ki birçok kimse Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile yalnız sosyalizmin değil fakat marksizmin de öldüğünü düşünür olmuşlardır. Oysa açıktır ki marksizmin toplumsal olayları anlama-açıklama ve toplumu istenilen yönde değiştirme konusunda yol gösterme yeteneğinin buharlaşıp ortadan kalkması söz konusu olmadığı gibi zaten böyle bir şey olanaksızdır da. Tersine, marksizm onu kısırlaştıran kaygılardan kurtulmuş olduğu için bugün artık asıl gerçek gücüne yeniden kavuşmuş bulunmaktadır.

İşte Kenan Somer bu gerçeği gören, bilen ve ona gönülden inanan bir düşünür –ya da düşünür kimliğini marksizm'le özdeşleştirmiş bir aydın– olarak sosyalizm doğrultusunda yeni çıkış yolları arama çabalarını marksist bir yaklaşım içinde ve marksist terminoloji ile yürütmüştür. Gerçekten Somer sosyalizm konusundaki yeni düşüncelerini marksizm atölyesindeki tüm araç ve gereçleri kullanarak açıklamayı önüne koymuş ve buna çalışmıştır. Bunu yaparken aynı zamanda o araç ve gereçlerin zenginleşmesine ve yeni yetenekler kazanmasına da katkıda bulunmuştur. Buna büyük önem ve değer vermemiz gerekir. Çünkü tüm iyiliklerin ve güzelliklerin toplamı olan sosyalizm, ancak marksizmin atölyesinde sadece *bulanık bir özlem* olmaktan çıkıp kalplerimizi sıcak tutan ve yolumuzu aydınlatan *somut bir amaç* biçimini alabilir.

YENİ DEFTERDEN

MARKSİST OLMAK*

I

Kuramsal marksizm, özgün bir değişim felsefesi ("*diyalektik materyalizm*") içeren ve çağcıl bir sosyalizm anlayışını ("*bilimsel sosyalizm*") temellendiren bilimsel bir girişim ("*tarihsel materyalizm*") olarak tanımlanabilir.

Bu tanıma göre kolay iş değil marksist olmak! Ancak marksizmin salt kuramsal bir sorun, salt bir bilgi sorunu olmadığını, ayrıca bir seçme, bir istenç sorunu, pratik bir etkinlik sorunu da olduğunu unutmamak gerekiyor. Marksiste marksist beğendirme güçlüğü'nün bir nedeni de, başka şeyler yanında, marksizmin bu çok yönlü zenginliği olmalı. Gene de marksist bireyin, son çözümlerede, çeşitli tip ve düzeylerde aydın olmaktan ve düşünsel (entelektüel) bir işlev görmekten başka bir özneliliği olmadığını düşünüyorum. Kuşkusuz, her aydın marksisttir demiyorum. Ama her marksist, çeşitli tip ve düzeylerde, aydındır diyorum.

Şimdi bu olumlama hemen kafanızda bazı tiplerin canlanma-

* *Marksizm ve Gelecek*, Yaz 1994, no 3, s.9-21

sına yol açabilir ve: "Peki, o da mı aydın?" diye sorabilirsiniz. Böyle bir soruyla alıkonmamanız için, ilkin bir "*lumpen-marksist*" kategorisi varsaymanızı ve kafanızda bu soruya yol açan tipleri hemen o kategoriye havale etmenizi öneriyorum. Ardından, "her aydın marksist değildir" olumlamasındaki "aydın" sözcüğünün içeriğiyle, "her marksist aydındır" olumlamasındaki "aydın" sözcüğünün içeriğinin özdeş içerikler olmadığını belirtmek istiyorum. "Peki, o da mı aydın?" sorusuna yol açan olumlamanın gizemi, ancak o zaman aydınlanmaya başlayabilir ve siz de sorgusuz sualsiz "*lumpen-marksist*" hapisanesine tıktığınız tiplerin hepsini değilse de belki az ya da çok geniş bir bölümünü ancak o zaman "*tahliye*" edebilirsiniz.

Ayrıca tüm marksistleri de marksist bir (ya da birkaç) partide toplamamak, nostaljik bir göndermeyle onları "belli bir partinin üyesi" olarak tanımlamamak gerekiyor. Çünkü marksist bir partinin üyesi olmadan da marksist olunabilir. Kaldı ki marksist bir partinin marksist-olmayan üyeleri de olabilir. Bu olumlama size çok mu "liberal" görünüyor? Öyleyse Mayıs 1909'da Lenin'in, "*İşçi partisinin din karşısındaki tutumu*"¹ üzerine yazdıklarını anımsayın. O sıralarda bir din adamının parti üyesi olabilip olamayacağı yolundaki güncel tartışmayı irdeleyen Lenin, "Eğer bir papaz siyasal çalışmalarımıza katılmak üzere bize gelir ve partinin programına karşı çıkmadan parti görevlerini bilinçli olarak yürütürse, bu kimsenin sosyal demokratların saflarına katılmasına izin verilebilir" diyor ve "siyasal bir örgüt, üyelerini, parti programı ile onların kişisel görüşleri arasında bir çelişki olup olmadığı yönünden bir incelemeden geçiremez"² diye ekliyordu.

1. V.İ. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm içinde*, Sol yayınları, Ankara 1990, s. 198-209

2. V.İ. Lenin, *agy*, s. 205

Marksist bir partinin marksist üyeleriyle marksist olmayan üyeleri arasındaki ayrım, marksist olmak istencinin varlığı ya da yokluğuna göre yapılabilir. Gerçi istemekle olunmaz ama istemeden de hiç olunmaz.

II

Her marksist aydınsa, marksist bir partinin marksist üyelerinin aydınlığı hiç tartışma götürmez. Gülünç mü buluyorsunuz bu olumlamayı? Dinleyin.

Aydınların düşünsel düzeylerine göre aşamalanmasını, "bu karmaşık derecelenmenin bir örneği" olarak gördüğü militer örgütün aşamalanmasıyla karşılaştıran Gramsci, şöyle yazıyordu: "Astsubaylar, üstsubaylar, kurmay, ayrıca gerçek önemi genellikle sanıldığından daha büyük olan çeşitli asker rütbelerini de unutmayalım. Bütün bu öğelerin kendilerini dayanışık duyduklarını ve hatta aşağı katmanların daha gözle görünür bir birlik ruhu, bir dayanışma gösterdiklerini ve bundan da onları sık sık alay ve istihza ile karşı karşıya bırakan bir "gurur" duyduklarını saptamak iğnçtir."³

Ast sınıfları temsil etmesi ve onlara yönetici sınıfın aydınlarına karşı siyasal ve ideolojik bakımdan savaşım vermesi ve böylece eski hegemonik sistemi devirme olanağı sağlaması gereken marksist partinin yapısına örnek olması düşünülen militer örgütle bu karşılaştırmayı birçok kez yineleyen Gramsci, bu parti içinde üç düzey saptar: Aşağı düzeyde, militanlar yığını. Ve bu yığın için şöyle yazar: "Orta, sıradan, katılım olarak yaratma ve yüksek örgüt ye-

3. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Onur yayınları, İstanbul 1986, s. 319, not 10

teneği değil ama disiplinlerini, bağlılıklarını sunan insanlar". Düşük bir kuramsal ve örgütsel düzeyde etkinlik gösteren bu insanların gücü, ikinci öge tarafından, "yalnızca fizik değil, ayrıca moral ve entelektüel bir temasla da" birini ötekiyle ilişkiye geçirerek, tabanla tepe arasında bağ kuran aracı öge tarafından bir merkeze bağlanmaları ve yönetilmelerinden gelir. Parti içinde militanları eğitenler ve örgütleyenler, işte bu aracı öge içinde yer alır. Bu ögeye büyük bir önem verir Gramsci; çünkü gelecekteki yöneticilerin "depo"su ve tabanın örgütleyicisi, işte bu "aracı öge"dir. Üçüncü öge ise, "kendi başlarına bırakıldıkları zaman sıfır ya da sıfıra yakın olacak bir güçler bütünlüğünü ulusal düzeyde merkezleştiren, etkili ve güçlü bir duruma getiren bağlantı ögesi"ni oluşturan yöneticiler, büyük aydınlar ögesidir.⁴

Bu biçimde yapılaşan ast sınıflar partisi, tabandaki militanlar dahil, bütün üyelerinin aydın olduğu bir "blok" oluşturur. Şöyle der Gramsci: "Bir siyasal partinin bütün üyelerinin aydın olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmek, alaylara ve karikatürlere yol açabilecek bir olumlama değildir. Gene de iyi düşünülürse, son derece doğru bir şeydir bu. Kuşkusuz, entelektüel düzeyleri ayırt etmek gerekcek, bir partinin en düşük ya da en yüksek entelektüel düzeyinde daha büyük bir genişleme olabilecektir. Önemli olan bu değildir. Önemli olan partinin yönetme ve örgütleme işlevidir; öyleyse eğitici işlevi, öyleyse entelektüel işlevi"⁵. İşte bu entelektüel işlev, marksist partiyi proletaryanın kolektif organik aydını durumuna getirirken, tüm parti üyelerine de "aydın" niteliği kazandırıyor. Kuşkusuz, partinin gerçekten proletaryanın kolektif organik aydını durumuna gelebilmesi koşuluyla. Ama öncelemeyelim.

4. Hugues Portelli, *Gramsci Ve Tarihsel Blok*, Savaş yayınları, Ankara 1982, s. 118. Not 49 içinde

5. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 323

III

Her üretim biçimine bir temel sınıf ve dolayısıyla bir aydın tipi karşılık düşer. Örneğin ekonomik üretim dünyasındaki özsel bir işlev kökensel alanı üzerinde doğan burjuvazi, kendisiyle birlikte organik olarak, yalnız ekonomik alanda değil siyasal ve toplumsal alanda da kendisine türdeşliğini ve kendi öz işlevinin bilincini kazandıran bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır. Bir sınıf ancak hegemonya (ideolojik yönetim) ve zorlama (siyasal egemenlik) uygulayan bir aydınlar katmanının oluşmasından sonra gerçekten türdeşlik kazanabilir. Bir sınıfın gerçekten türdeşlik kazanması, devlet erkliğini fethetmesini öngerektirdiği gibi, aydınlar da yapıya, yani iktisadi düzeydeki temel sınıflara bağlı ve bağlı oldukları sınıfa türdeşlik ve tarihsel blokun yönetimini kazandıracak olan üstyapıyı hazırlamak ve çekip çevirmekle görevli ayrımlaşmış bir toplumsal katman oluştururlar.

Burjuvazinin kendisiyle birlikte yarattığı ve derece derece gelişmesi boyunca geliştirdiği organik aydınların, çoğu zaman bu yeni sınıfın oluşmasına yol açtığı yeni toplumsal tipin ilkel etkinliğinin kimi tikel görünümlerinin uzmanlaşmaları oldukları da saptanabilir. Uzmanlaşmanın bu ilk derecesi, ekonomik düzeyi aşmaz. Ast sınıfların da eriştikleri ve Gramsci'nin "ekonomik-korporatif" olarak adlandırdığı aşama, işte bu ilk aşamadır. Ama bir temel sınıf bu düzeyle yetinemez. Bu sınıf toplumun yönetimini eline almak istediğinden, aydınlarının temel işlevi hegemonya ve egemenliğin uygulanması olacaktır. Gramsci'nin deyişiyle aydınlar, egemen grubun toplumsal hegemonya ve siyasal hükümete ilişkin ast işlevlerinin uygulama "memur"larıdır. Üstyapı memurları.

Ama gelişme eğilimlerinden birini dışavurduğu bir önceki

ekonomik yapıdan gelen her temel sınıf, yani tarihsel bakımdan devlet erkliğini üstlenme ve öteki sınıfların yönetimini eline alma yeteneğine sahip her ötsel toplumsal grup, tarih yüzeyine çıktığı sırada, kendisinden önce var olan ve üstelik toplumsal ve siyasal biçimlerdeki en karmaşık ve köktenci değişikliklerin bile kesintiye uğratamadığı tarihsel bir sürekliliğin temsilcileri olarak da görünen "geleneksel" aydın kategorileriyle karşılaşır. Bu çeşitli geleneksel aydın kategorileri, kendi kesintisiz tarihsel süreklilik ve niteliklilik bilinçlerini bir "birlik ruhu", bir "meslek dayanışması" biçiminde duydukları için, kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız olarak görürler. Bu nedenle bazı geleneksel siyasal toplum aydınlarının, yani devleti "resmen" yöneten siyasal personelin ve kendilerini onlarla özdeşleştiren öteki bazı geleneksel aydın kategorilerin, kendilerini devlet olarak gördükleri de olur. Oysa çeşitli aydın kategorileri vardır ama onları belli bir sınıfa bağlayan az ya da çok sıkı bağ hepsinde ortaktır.

Geleneksel ya da günlük anlamdaki aydın tipini, genellikle edebiyatçı, filozof ve sanatçı gibi kimseler simgeler. Gramsci'nin bıyık altından gülererek söylediği gibi, kendilerini edebiyatçı, filozof, sanatçı olarak gören gazeteciler, bu yüzden "gerçek" aydınlar olduklarını da düşünürler.

Eski tarihsel blokun aydınları olan geleneksel aydınlar, yeni temel sınıfın oluşmasından önce var olan çeşitli aydın katmanları bir araya getirirler. Kendi hegemonyasını kurmak için yeni temel sınıfın, bunları ya kendine kazanması ya da etkisizleştirmesi gerekir.

Geleneksel aydınların yeni temel sınıf tarafından kazanılması, "ekonomik-korporatif" aşamayı aşarak "etik politik" aşamaya yükselen aydınlar katmanından oluşan "siyasal sınıf"ın büyük bir türdeşliğine yol açar. Ayrıca ast sınıfların kendi organik aydınları ko-

nusunda "ekonomik-korporatif" aşamayı aşma olanaklarından yoksun olmaları, bu türdeşleşme sürecini daha da kolaylaştırır.

Bu sürecin sonunda aydınlar, tarihsel blokun yapısına organik olarak bağlanacak bir "entelektüel blok" ya da "ideolojik blok" içinde bir araya gelirler. Bu entellektüel blokun gerçek yöneticileri, "büyük aydın"lardır. Hegemonik sistemi merkezleştiren ve egemenlikleri altında tutan büyük aydınlar, ideolojik dışavurumu oldukları temel sınıfa sıkı sıkıya bağlı aydın katmanların düşünce ustalarıdır. Entelektüel blokun, öyleyse hegemonik sistemin temelini, büyük aydınlar oluşturur.

Tarihsel blokun devrilmesi, öyleyse temel ast sınıfın yönetiminde yeni bir tarihsel blokun kurulması, tarihsel blokun esnek ama çok direngen ana dayanağı olan entelektüel blokun dağılmasını ve yeni bir entelektüel (ya da ideolojik) blokun kurulmasını gerektirir. Hegemonik sistemi entelektüel blok temellendirip yönetir. Öyleyse aydınlar toplumsal katmanı tarihsel blokun temel öğelerinden birini oluşturur.

Tarihsel blok, temel sınıfın hegemonik sistemi yöresinde kurulmakla birlikte, bu sınıf sonsuz bir süre için temel sınıf değildir ve yönetici (temel) sınıf ile bağlaşıklık ve bağımlı toplumsal grupları kapsayan bu hegemonik sistem, gelecekteki temel sınıfın da aralarında bulunduğu ast sınıfları dışlar. (Tarihsel blok, hem hegemonik sistemi, hem de hegemonik sistem dışında kalan ast sınıfları kapsar. Temel sınıf, bağlaşıklık ve bağımlı sınıflara karşı *hegemonya*, ast sınıflara karşı *egemenlik* uygular.)

Buna göre yeni bir tarihsel blokun kurulması sorunu, aslında yeni bir hegemonik sistemin; yeni bir hegemonik sistemin kurulması sorunu da, aslında yeni bir ideolojik (ya da entelektüel, düşünsel) blokun kurulması sorunudur. Yeni bir tarihsel blokun

kurulabilmesi için, tarihsel blokun organik bir bunalımının patlak vermesi, yani yapıyla üstyapı arasındaki organik bağın kopması, hegemonik sistemi temellendirecek yeni bir ideolojik blokun kurulması gerekir. Yeni tarihsel blok, yeni temel sınıfın hegemonik sistemi yöresinde kurulacaktır. Bu yeni hegemonik sistem, eski tarihsel blok içinde, gelecekteki temel sınıfın yönetiminde kurulmaya başlanacaktır. Ve yeni bir temel sınıf demek, yeni bir üretim biçimi demektir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, her üretim biçimine bir temel sınıf ve her temel sınıfa bir aydın tipi karşılık düşer.

Erkliğe erişmeye çalışan her sınıfın en önemli belirtici özelliklerinden biri de geleneksel aydınları kendine kazanmak için yürüttüğü ideolojik savaşımdır. Bu savaşım, erkliğe eriştikten sonra da sürer. Çünkü her devletin temel işlevlerinden biri de, egemen sınıfın organik aydınlarıyla geleneksel aydınlar arasında "kaynak" yapma ve onları da egemen sınıfın organik aydınları durumuna dönüştürme işlevidir. Ancak erkliğe erişmeye çalışan bir sınıfın siyasal partisi (bunu partileri olarak da anlayabilirsiniz), kuşkusuz erkliğe eriştikten sonra da, devletin siyasal toplumda daha geniş ve daha bireşimsel bir biçimde gördüğü bu kaynak yapma işlevinin tıpkısını, sivil toplumda yerine getirmeye çalışacaktır. Ve hatta siyasal partinin kendi ortamında işlevini, devletin daha geniş bir ortamda gördüğünden çok daha tam ve organik bir biçimde yerine getirebileceği de söylenebilir. Çünkü belli bir toplumsal grubun siyasal partisine giren bir aydın, bu gurubun organik aydınlarıyla kaynaşır, bu gruba sıkı sıkıya bağlanır ve onun organik aydını durumuna dönüşür. Oysa devlet yaşamına katıldığı zaman bu aydın, bu iş ancak şöyle böyle bir biçimde olabilir ve bazen de hiç olmaz.

Ancak proletarya için siyasal parti, aydınlar konusunda burjuvaziden farklı olarak, kendi organik aydınlar kategorilerini üretken-teknik alanda değil de doğrudan doğruya siyasal ve felsefel

alandaki kendine özgü oluşturma biçiminden başka bir şey değildir. Ve marksist parti bu işlevini, geleneksel aydınların katkısı olmadan yerine getiremez. Çünkü ast sınıf olarak proletaryanın, kendi içinden çıkan organik aydınları, bütün ast sınıflar için olduğu gibi, ekonomik -korporatif aşamayı aşma ve etik- politik aşamaya yükselme nesnel olanaklarından yoksundur. Ve çünkü ast sınıf olarak proletarya, kendi aydın ve özellikle "büyük aydın"larını ithal etmek" zorundadır.⁶

IV

Proletaryanın kendisiyle birlikte yarattığı organik aydın katmanları, ekonomik ve toplumsal alanda proletaryaya türdeşlik ve kendi öz işlevinin bilincini, o da en iyi durumda, ancak ekonomik- korporatif ("sendikal") düzeyde kazandırabilir. Gerçi sınıf bilincinin, sınıfın toplumsal varlığından fışkırdığı doğrudur. Ama proletaryanın toplumsal varlığından fışkıran sınıf bilinci, etik-politik ("siyasal") düzeyde bir bilinç değil, ekonomik-korporatif düzeyde bir bilinçtir.

Kutsal Aile'de (1845) Marx ve Engels, genç hegelcileri eleştirirken, "Eleştirel Eleştiri'nin hiçbir şey yaratmadığını, her şeyi işçinin yarattığını ve öyleki işçinin, entelektüel yapıtlarıyla bile, tüm Eleştiri'yi utandırdığını" (Engels) yazıyorlardı.⁷ "Proudhon, diyorlardı, yalnız proleterler çıkarına yazmakla kalmaz, kendisi de proleterdir, *ouvrier*dir."⁸ (Marx). Yani işçidir. Ve bu yapıtta Marx ve

6. Bütün bu üçüncü bölüm, her biri ayrı ayrı belirtilmemekle birlikte, hemen tamamen şu iki yapıttan seçilen alıntılara dayanıyor: 1) Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, s. 309-333; 2) Hugues Portelli, *Gramsci Ve Tarihsel Blok*, Bölüm IV, s. 97-124 ve kısmen Bölüm V, s. 125 vd
7. K. Marx- F. Engels, *Kutsal Aile*, Sol yayınları, Ankara 1994, s. 37
8. K. Marx- F. Engels, *agy*, s. 65

Engels, "Proudhon işçidir" derken, onun bir zamanlar bir basımevi emekçisi olduğunu değil, *Mülkiyet nedir?* başlıklı bir yapıtın yazarı olduğunu düşünüyordı.

Daha sonra Marx, *18 Brumaire*'de (1852) küçük burjuvazinin "siyasal ve yazınsal" temsilcilerinden söz ederken, belli bir sınıfın olağan temsilcilerinin kendi dolaysız maddi çıkarları, pratik yaşamları aracılığıyla vardıkları sorun ve sonuçlara kuramsal yoldan vardığı için, şu ya da bu siyasacının o sınıfın ideologu durumuna geldiğini de söyleyecekti.⁹

Bu alıntılara dayanarak Marx'ın, *belli bir kuramsal gelişme döneminde*, işçi sınıfının kendisiyle birlikte yarattığı organik aydınlarla ("olağan temsilciler") "ithal" ettiği siyasal ve yazınsal temsilcileri, aynı bir "pratik" sınıf bilinci düzeyinde bir araya getirdiğini ileri sürebiliriz.

Proletaryanın toplumsal varlığından fışkıran bilinç, proletaryanın "kendinde sınıf" olmaktan çıkıp "kendi için sınıf" durumuna gelmesine yol açan bilinç, işte bu "pratik" sınıf bilincidir. Sınıfın olağan temsilcileriyle yazınsal ve siyasal temsilcileri (ya da "proleter" teorisyenler), sonuçta aynı bilince, pratik yaşamdan doğan pratik sınıf bilincine varacaklardır. Proleter sınıf bilincinin en yüksek aşaması, Marx ve Engels'in o dönemdeki değişleriyle "komünist bilinç" (*Alman ideolojisi*'ne bakınız), işte proletaryanın toplumsal varlığından fışkıran bu pratik sınıf bilincinin zorunlu olarak varacağı bir aşamadan başka bir şey değildir. Henüz burada yalnızca emek sermaye ilişkileri alanından çıkartılamayacak "bilimsel komünist bilinç" in söz konusu olmadığı açıktır. Gerçekten burada, "nüfusun bütün sınıf ve kategorilerinin devlet ve hükümetle ilişkileri alanı(ndan), bütün sınıfların kendi aralarındaki ilişkiler

9. Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol yayınları, Ankara 1990, s. 52

alanı"ndan¹⁰ çıkartılabilecek "teorik" sınıf bilinci henüz söz konusu değildir.

Proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımlı, doğduğu anda başlar. Proletarya daha "kendinde sınıf" durumundayken de belli bir pratik bilince sahiptir. Ama henüz bir sınıf bilinci, siyasal bir bilinç değildir bu. Proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımlı bir sınıf savaşımlı boyutlarına varır varmaz, pratik bilinci de pratik bir sınıf bilincine, siyasal bir bilinç durumuna dönüşür. Proletaryanın toplumsal varlığından kendiliğinden fıskıran bu bilinç, ekonomik-korporatif düzeydeki siyasal sınıf bilincidir. Etik-politik düzeydeki siyasal sınıf bilinciye, ancak "kendi için sınıf" olarak proletaryaya ve ancak "ithal" edilen büyük aydınlar tarafından, yani dışardan getirilecektir.

Marksizmin gelişmesinin bir ilk aşamasında Marx ve Engels, henüz işçi devinimiyle komünist devinim arasında niteliksel bir ayrım görmüyorlardı. Emek-sermaye ilişkileri alanında kendiliğinden doğacak pratik sınıf bilinci, proletaryanın sınıfsal (öyleyse siyasal) savaşımlı her zaman, onun bağımsız sınıf çıkarlarına doğru yöneltecek yetenekteydi. Ve proletaryanın sınıf savaşımlı, siyasal bir savaşımlı olarak, proletaryanın bağımsız sınıf çıkarlarına yöneldiği andan başlayarak proletarya, bağımsız siyasal parti olarak örgütlenmiş demektir. Sendika, dernek, birlik, vb. "parti örgütleri", hatta aralarında "parti" adını taşıyan örgütçükler de olsa, işte bu "sınıf-parti"nin varlığını dışavuran örgütlerden başka birşey değillerdi. İşçi devinimiyle komünist devinim arasındaki özsel birlik, kendini bu "parti"de gösterecekti. Ancak İngiliz trade unionizminin burjuva liberal işçi siyasasına yönelmesi, bu ilk beklentinin bırakılmasına yol açacaktı.

10. V.İ. Lenin, *Ne yapmalı?*, Sol yayınları, Ankara 1990, s. 89

Gerçi ekonomik-korporatif düzeyde proletarya, "kendi için sınıf" durumuna geliyor ve siyasal savaşıma başlıyordu. Çünkü her sınıf savaşımı, siyasal bir savaşımdı. Ama bu siyasal savaşım, henüz egemenlik ve/ya da hegemonyanın fethi için bir savaşım değildi. Sendikal savaşımı Lenin, ekonomik-korporatif düzeydeki bu sınıf savaşımını, *Ne yapmalı?* 'da siyasal savaşımdan, etik-politik düzeydeki sınıf savaşımından açıkça ayıracaktı. Çünkü yalnızca egemenliğin fethine yönelik sınıf savaşımını siyasal savaşım sayıyordu. Gerçi siyaset demek, sınıflar arasındaki ilişkiler demekti. Ama sınıflar arasındaki ilişkiler ekonomik, ideolojik, sosyopsikolojik vb. nitelikte de olabilirdi. Siyasetin ayırt edici özelliği, yukarda da belirtildiği gibi, "nüfusun bütün sınıf ve kategorilerinin devlet ve hükümetle ilişkileri alanı, bütün sınıfların kendi aralarındaki ilişkiler alanı" olmasıydı. Siyasal savaşım bir sınıflar arası ilişkiler sorunuydu ama siyasal erkinliğin etkinliğine ve ülke yönetimine ilişkin bir sınıflar arası ilişkiler sorunuydu. Ve bu anlamdaki siyasal savaşıma yönelten "teorik" sınıf bilinci proletaryaya "dışardan", yani "pratik" sınıf bilincine teorik yoldan erişen (ve "kendi için sınıf" olarak proletarya içinde yer alan) örneğin Prodhon gibi teorisyenlerden değil, "teorik" sınıf bilincine teorik yoldan erişen teorisyenlerden, Marx, Engels, Lenin gibi toplumsal konumlarıyla "burjuva" (ya da eğer isterseniz "geleneksel") aydınlardan gelecekti.

İşçi sınıfının kendiliğinden ancak sendikal bilince erişebileceğini söylüyordu Lenin. Çünkü sendikal bilinç, günlük çalışma deneyiminden doğuyordu. Ama siyasal bilinç, günlük deneyimden çok başka öncüller gerektiriyordu. Sömürüyü olanaklı kılan ekonomik temellerin ve toplumsal yapıların bilgisini; toplumun niteliği, ekonomik düzenekler vb. üzerindeki bilimsel ve

kuramsal bilgileri gerektiriyordu. Bu tür bilgiler de başlangıçta ancak "burjuva" aydınlarda bulunuyordu.

Oysa marksizmin gelişmesinin, yaklaşık Paris Komünü'ne kadar götürülebilecek birinci aşamasında Marx ve Engels, yukarıda belirtildiği gibi, emek sermaye karşıtlığının, işçi sınıfının durumunun bilincine kendiliğinden vararak sınıf savaşımına girişmesine, bağımsız bir işçi partisi olarak örgütlenmesine yol açacağını ve işçi devriminin önündeki tek seçeneğin de devrimci (komünist) siyasa olduğunu düşünüyor, ekonomik-korporatif düzeydeki siyasal savaşım ile etik-politik düzeydeki siyasal savaşım arasında bir ayrım yapmıyorlardı. Kısaca söylemek gerekirse, işçi devrimiyle komünist devrimi özdeş şeyler olarak görüyorlardı.

V

Oysa Paris Komünü'nden sonra Marx ve Engels, işçi devrimi- komünist devrim özdeşliğini açıkça bırakacaktır.

Örneğin Fransız işçi partisi, 25 Eylül 1882'de Saint-Etienne kongresinde ikiye bölündüğü zaman Marx ve Engels, bunu işçi devrimi içinde biri devrimci, proleter, öteki reformist, küçük burjuva iki ayrı akımın varlığına bağlı uzlaşmazlıkların yoğunlaşmasının yol açtığı bir sonuç olarak görecektlerdi. Bu karşıt eğilimlerin savaşımını Marx ve Engels, sınıflara bölünmüş bir toplumda savaşım veren proleter partilerin bir gelişme yasası olarak değerlendiriyorlardı. Kaldı ki işçi devriminin devrimci eğilimi de her zaman bilimsel anlamda komünist devrime yol açmayacaktır. Kendiliğinden işçi devrimi de komünist bir yönelim kazanabilir. Paris Komünü bunun tanığıdır. Bu anlamdaki komünist devrimin "dışardan" bilince gereksinimi yoktur. Öyleyse, "İşçi sınıfı kendiliğinden ancak sendikal bilince varabilir, siyasal bilince varamaz"

formülü, gerçeklikte işçi sınıfı kendiliğinden yani salt kendi yarattığı organik aydınları yardımıyla ancak ekonomik-korporatif düzeyde siyasal bilince varabilir, etik-politik düzeyde siyasal bilince varamaz anlamında kavranması gereken bir formüldür. Sendikal bilinç, siyasal bilinci dışılamaz, içerir. Ama en çok "pratik" komünist bilince, emek-sermaye ilişkileri alanında kendiliğinden fışkıracak komünist bilince değin gidebilir bu "siyasal bilinç". Teorik komünist bilinç, devlet ve tüm sınıflar arasındaki ilişkiler alanında bilimsel bir çözümlemeyle edinilen komünist bilinçse işçi devinimine "dışardan" ve işçi sınıfının "ithal malı" organik aydını durumuna dönüşecek geleneksel büyük aydınlar katmanından gelir.

İşçi sınıfının gene "ithal" ettiği (ve gene onun organik aydını durumuna dönüşecek) "orta karar" aydınlardan oluşan "yazınsal ve siyasal temsilcileri", büyük aydınlarla sınıf arasında az ya da çok başarılı bir aracılık dışında, işçi sınıfının kendisiyle birlikte yarattığı –"yerli malı"– organik aydınlardan oluşan "olağan" temsilcilerinin kendi pratik yaşamları içinde varacakları sorun ve sonuçlara "teorik" olarak varmaktan fazla pek de bir şey yapamayacaklardır. Bu durumda bilinçlenmeyi kendiliğinden ya da içerden yapan şey, gerçeklikte bu tür teorisyenlerin de "kendi için sınıf" olarak proletaryanın üyeleri sayılmalarından çok¹¹, teorik yoldan varacakları sorun ve sonuçların, olağan temsilcilerin pratik yaşamlarında varabilecekleri sorun ve sonuçlardan farklı olmamasıdır. Bu teorisyen ve bu temsilcilerin varabilecekleri "komünist" bilinç de "pratik" bir bilinçtir: Düşünülmüş nesneler aracıyla üretilen teorik, bilimsel bir bilinç değil, yaşanmışla sınırlı, pratik, ideolojik bir bi-

11. Çünkü "ithal malı" organik aydınlar olarak büyük aydınlar da kendi için sınıf olarak proletaryanın üyeleri sayılacak, ancak getirdikleri "teorik" bilinç, dışardan gelmiş kabul edilecektir.

linç. Komünizm henüz "yeni bir toplum biçimi" (*Gotha programının eleştirisi*) olarak değil ama "gözler önünde gelişen gerçek bir devrim" (*Kutsal aile, Alman ideolojisi*) olarak tasarlanınca, komünist bilincin elbette bu devrim içinden ve kendiliğinden fışkıracığı düşünülecektir. Marksizmin gelişmesinin birinci aşamasında komünizmi "güncel durumu kaldıran gerçek devrim" olarak tasarlayan Marx ve Engels, Paris Komünü'nden sonra başlatılabilecek ikinci bir gelişme aşamasında onu "yeni bir toplum biçimi" olarak tasarlayacaklardır.

VI

Bir sınıfın toplum içindeki gerçek yerinin, bu toplumu oluşturan yapıların ve onu dönüştürme araçlarının bilgisi anlamına gelen sınıf bilincinin, ideolojik düzeyde "pratik" , bilimsel düzeyde "teorik" bir nitelik kazandığını söylüyorum.

Bir sınıfa türdeşliğini ve kendi öz işlevinin bilincini kazandıran bir ya da birkaç aydınlar katmanı olarak tanımlanan organik aydınların sınıflarına kazandırmaları gereken bilinç, "teorik" sınıf bilincidir.

Bu bilincin proletaryaya, başlangıçta ancak "geleneksel" aydınların kazandırabileceğini söyledim. Gerçi her yeni gün bir başlangıç olarak düşünülebilir. Ancak günümüzde, dünya devrimci işçi devriminin ardında, son derece zengin sendikal ve siyasal biçimleriyle, uzun da bir tarih var. İşçi devriminin her iki düzeydeki devrimci savaşımını uzun yıllardan beri olanaklı kılan örgütler, sendikalar ve partiler var. Öyleyse proletaryanın, daha önce yararlanmak olanağı bulamadığı birikmiş bir bilgiden bugün yararlanabilmesi olanaklı. Ve proletarya için marksist partinin, aydınlar konusunda burjuvaziden farklı olarak, kendi organik aydınlar kategorilerini üretken-teknik alanda değil de doğrudan doğruya siyasal ve felsefel alanda kendine özgü oluşturma bi-

çiminden başka bir şeyi simgelemediğini de unutmayalım.

Gene de proletarya, bu kez erklige erişmeye çalışan bir sınıf olarak, geleneksel aydınları kendine kazanmak, yani onları kendi organik aydınları durumuna dönüştürmek için yoğunluğu durmadan artan ideolojik bir savaşım yürütmek ve özellikle kendi büyük aydınlarının ithalini durmadan hızlandırmak zorundadır.

Ayrıca organik aydınların, deyim herhalde yerinde değil ama, bir "gelenekselleşme" sürecinden de söz edilebilir sanıyorum.

Kuşkusuz burjuva organik aydınları göz önünde bulundurarak, "yeni aydın tipinin temelini çağdaş dünyada, hatta en ilkel ve değersiz de olsa, sınai çalışmaya sıkı sıkıya bağlı teknik eğitim oluşturuyor" diye yazan Gramsci, şöyle sürdürüyordu: "Teknik çalışmadan teknik bilime, teknik bilimden tarihsel hümanist anlayışa erişir yeni aydın. Tarihsel hümanist anlayış olmadan yalnızca bir "uzman" kalınır ve bir "yönetici" (uzman+politikacı) olunamaz."¹²

Kolektif organik aydın olarak marksist parti üyelerinin de çeşitli düzeylerde bir "gelenekselleşme" ya da "yöneticileşme" ve hatta proletaryanın yavaş yavaş kendi büyük aydınlarını da üretmeye başlama sürecinden söz edemez miyiz? Ve bu konuda en büyük katkıyı, bir kez daha, ithal edilecek geleneksel aydınlardan bekleyemez miyiz?

Toparlamak gerekirse, geleneksel aydınların şimdilik her halde önemli bir bölümüyle burjuva organik aydınların-tanım gereği-tümünün marksist olamayacağını ama geleneksel aydınların zamanla artış gösterecek belli bir bölümüyle proleter organik aydınların gene belli bir bölümünün marksist olabileceğini söyleyebilirim.

12. Antonio Gramsci, *Hapishane defterleri*, s. 316

Marksist parti üyesi olmayan marksistleri bir yana bırakırsak (çünkü bağımsız bir örgüt olarak marksist parti olmadan -ya da kalmadığı- zaman da marksistler vardır ve bağımsız bir örgüt olarak marksist parti olduğu zaman da parti dışında kalan marksistler olacaktır) değer-fiyat eşitliğinin arz talep eşitliğini öngerektirmesi, egemen sınıf ideolojisinin ancak gerçek anlamda bir tarihsel blok içinde egemen ideoloji olabilmesi gibi, tüm marksist parti üyelerinin aydın olabilmesi de ancak partinin kavramına uygun ya da "ismiyle müsemma" bir duruma gelebilmesine bağlıdır. Ama kavramına uygun bir biçimde, öyleyse proletaryanın her düzeyden organik aydınlarını kendine özgü bir yoldan üretebilecek yetenekte yapılanmış bir marksist partinin oluşmamaslığı durumunda, özellikle militan yığın düzeyine özgü niteliklerle donanık bireyler, ister böyle bir partinin içinde, ister dışında olsunlar, "*lumpen-marksist*" hapishanesinin "muhabbetlik"leri olarak kalmaya mahkum gibi görünüyorlar.

Onları bu mahkumiyetten, ancak "ismiyle müsemma" bir marksist parti kurtarabilir.

MARKSİZM VE...*

MARKSİZMİN DÖRT BİLEŞTİRENİ

Kuramsal yöntem olarak, yani bir kavramdan ötekine gelişmeleri ortadan kaldırarak ilerleyen mantıksal düşünme yolu olarak diyalektiğe dayanan marksizmin(1) devrimci,(2) evrimci,(3) istenççi ve(4) belirlenimci olmak üzere dört bileştireni vardır. Karşıtların savaşım ve birliğini simgeleyen ve ayrılmaz iki çift oluşturan bu dört bileştirenden hiçbiri ötekini dıştılamaz.

Marksist düşünce devrimci bir düşüncedir. Ancak marksizmin devrimciliği, evrimciliği dıştılamaz. Çünkü gelişme süreci marksist düşüncede süreklilik ve süreksizliğin, aşamalı nicel değişiklikler ve yeni bir niteliğe geçiş anlamına gelen sıçramaların, "ara kesiklikleri"nin birliğinden oluşur.

İstenççilik belirlenimciliği dıştılamaz. Çünkü özgürlük ve zorunluluk marksist düşüncede diyalektik bir birlik oluşturur.

Nasıl bir şeydir bu diyalektik birlik?

18 *Brumaire'de Marx*, insanların kendi tarihlerini kendilerinin

* Birlik, temmuz-ağustos 1993, no 24, s.45-50

yaptıklarını, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, dolaysız bir veri olan ve geçmişten devralınan koşullar içinde yaptıklarını söylüyordu.¹

Bu koşullar belli bir yapıyı, belli bir "madde"yi oluşturuyor ve bu yapıdan kaynaklanan "tarihsel devrim" (üstyapısal etkinlikler) sonunda bu yapıyı kolektif bir istenç doğrultusunda değiştiriyordu.

Kendi tarihlerini yapanların insanlar olduğunu (özgürlük-istençilik) olumlamak için Marx, tarihi içlerinde yapacakları koşulların kendilerini onlara zorla kabul ettirdiklerini ve bütün eylemleriyle bütün düşüncelerini koşullandırdıklarını (zorunluluk-belirlenimcilik) düşünmekten vazgeçme gereğini duymuyordu.²

Maddi yaşamın üretim biçimi toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşam sürecini, bu süreci dışavuran üstyapısal etkinlikleri genel olarak belirliyor, ancak bu genel belirlenimcilik siyasal praksisin bazı özel koşullar içinde egemen bir rol oynamasını, üstyapısal etkinliğin altyapı üzerinde dönüştürücü bir işlev görmesini engellemiyordu.

Çünkü marksizm ekonomiyi metafizik bir neden durumuna dönüştürerek üstyapıları altyapıdan ayırmıyor ve tarihsel gerçekliğin organik birliğini bozmuyordu. Üstyapılarla altyapı arasındaki yöntembilimsel bir ayrımı organik bir ayrım durumuna dönüştürmüyordu.

Altyapı ile üstyapıların organik birliği *tarihsel blok* içinde kuruluyordu. Bütünsel bir tarihsel durum oluşturan tarihsel blok içinde bir yanda sınıflardan oluşan toplumsal bir yapı, öte yanda ideolojik ve siyasal bir üstyapı vardı ve bu iki düzey arasındaki

1. Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara, 1990. s. 13
2. Norberto Bobbio ve Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 66

organik bağ, temel sınıfın (egemen ve hegemonik üst sınıf) üst-yapısal düzeyde etkinlik gösteren organik aydınları (siyasal toplum ve sivil toplum aydınları) tarafından kuruluyordu. Ancak tarihsel blokun organik birliğini bir veri olarak değil yaratıcı bir süreç olarak kavramak gerekiyordu. Öyle ki bu süreç içinde insanların (bu kez ast sınıftan insanların) üstyapısal etkinlikleri (tarihsel devrim, yani ekonomik uğraktan -ekonomik/korporatif düzeyden- siyasal uğrağa -etik/politik düzeye- geçiş anlamına gelen ve altyapı ile üstyapıların yeni bir organik birlik sürecine yol açan etkinlikler), sonunda altyapıyı dönüştürmek ve yeni bir tarihsel blok oluşturmak sonucunu veriyordu. Söz konusu yaratıcı süreç içinde yer alan ve kolektif bir istence bağlı bulunan üstyapısal etkinlikler, yapının insanal etkinliğin bir engeli olmaktan çıkıp onun bir aracı durumuna, bir zorunluluk aleti olmaktan çıkıp bir özgürlük aleti durumuna gelmesine yol açıyordu.

Öyleyse marksist düşünce ne devrimci-istenççi bileştirenlerine indirgenebilir, ne de evrimci-belirlenimci bileştirenlerine. Bu bileştirenlerin birinden ya da ötekinden "ekonomi" yapılmasını istemek, marksizmin marksizm olmaktan çıkmasını istemek demektir. Çünkü diyalektik bir devrimcilik anlayışı evrimciliği, diyalektik bir istenççilik anlayışı belirlenimciliği öngerektirir ve bu tersi için de doğrudur. Yani devrimciliği temellendiren diyalektik bir "evrimcilik" anlayışından, istenççiliği temellendiren diyalektik bir "belirlenimcilik" anlayışından da söz edilebilir. Oysa diyalektiğin söz konusu olduğu yerde devrimcilikten kopuk bir evrimcilikten, diyalektiğin söz konusu olduğu yerde istenççilikten kopuk bir belirlenimcilikten, yani mekanist bir evrimcilik ve mekanist bir belirlenimcilikten söz edilemez ve bu tersi için de doğrudur.

PROLETARYA

Marksizmin temel toplumsal dayanağı proletaryadır. Ancak bu genel olumlamayı nasıl anlamalı?

Bu olumlamayı herhalde yalnız işçilerin ve bütün işçilerin komünist olması gerektiği biçiminde anlamamalı.

Böyle bir anlayış gerçi işi bir hayli kolaylaştırır ama örneğin sivil toplumda hegemonyanın fethi sorununun, dolayısıyla eskisinin yerini alan yeni bir tarihsel blokun kurulması sorununun, yani tam da komünizme (kuşkusuz marksist anlamda bir komünizme) geçiş sorununun gözardı edilmesine yol açar.

Çünkü ekonomik-korporatif düzeyde bir komünizm tasarısının marksizmle hiçbir ilgisi yoktur. Marksist komünizm tasarısı proletaryanın ideolojik, siyasal ve ekonomik hegemonyasını öngerektirir.

Daha "Komünist manifesto"da Marx, proletaryanın "ulusal sınıf" durumuna gelmek, "bizzat ulusu oluşturmak" zorunluluğundan söz ediyordu.³ Proletaryanın "ulusal sınıf" durumuna gelmesi demek, sivil toplumda hegemonyayı fethetmesi, "hegemonik" sınıf durumuna gelmesi demektir.

Kaldı ki komünizm, her şeyden önce sınıfsal bir öznelilik değildir. Hiç kimse işçi ya da yoksul köylü olmakla komünist olmaz. Hiç kimse komünist doğmaz.

Komünizm siyasal ve ideolojik bir özneliliktir. Bir bilinç belirlenimidir. Yapısal düzeyde değil, üstyapısal düzeyde kazanılır. Bazı insanlar işçi ya da yoksul köylü olmasa da komünist olabilir.

3. K. Marx- F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara, 1991, s. 134

Ama bazı insanların proleter olmadan da komünist olabilmesi için, dahası marksist bir komünizm tasarısının oluşabilmesi için, emekçilerin önemlice bir bölümünün proleterleşmesi gerekiyordu.

Çünkü marksist anlamda komünist yeni bir dünya görüşü, ilkin ancak bu modern proleterlerin yaşamında örtükçe varolmaya başlayabilir ve ancak bundan sonra onların yaşam tarzında olduğu gibi kuramsal düzeyde de belli bir belirtiklik ve proleter yaşamın sınırlarını aşan siyasal ve ideolojik bir yayılma olanağı kazanabilirdi.

Marksizmin temel toplumsal dayanağı, evet proletaryadır. Ancak proletaryanın mesihleştirilmesinin de kuramsal marksizmle hiçbir ilgisi yoktur. Tıpkı kuramsal marksizmle mekanist belirlenimcilik arasında da hiçbir bağlantının olmaması gibi. Zaten proletaryanın mesihleştirilmesi de mekanist belirlenimciliğin açık belirtilerinden biridir.

Ama kuramsal bağlantısızlıklar kuramsalcı bir körlüğe de yol açmamalı, örneğin mekanist belirlenimciliğin yalnız kılığsal değil, kuramsal marksist etkinlikler içinde "yabancı bir madde" olarak tuttuğu yer ve gördüğü işlevin gerçekçi bir biçimde saptanmasını engellememeli.

Örneğin bir genelleme yaparsak proletaryanın, sivil toplumda hegemonyayı fethedecek düzeyde bir gelişme göstermesine öngelen evrede (henüz bu evrede yaşıyoruz) mekanist belirlenimciliğin, komünistler arasında büyük bir moral direnç, bir birlik ve dayanışma gücü durumuna geldiği gözden yitirilmemeli. "Tarihin çarkının bizden yana döndüğü" inancına dayanır bu güç. Çünkü bu evrede gerçek kolektif istenç, insanların kendi tarihini kendi yapma istenci, bir inanç işi kılığına, dinlerdeki yazgının yerine geçen yan tutucu bir erkekçilik kılığına bürünür. Mekanist belirlenimciliği simgeleyen bu "yazgıcılık" eğilimi, aslında etkin ve gerçek bir istencin

güçsüzlüğünü gizleyen bir sapmadan başka bir şey değildir.⁴ Komünist devinimden bir sapma değil, komünist devinimin kendisinin sapması.

Ancak yığının naif, kendiliğinden felsefesi olarak mekanist belirlenimcilik, dünyamızın bugüne kadar içinde yaşadığı bu evrede yığinsal devinimin öznlü (deruni) bir güç ögesini oluştururken, marksist "aydınlar" tarafından düşünülüp taşınılan ve tutarlı, bağlantılı bir felsefe olarak benimsenen mekanist belirlenimciliğin tam bir edilgenlik ve budalaca bir özyeterlik kaynağı durumuna geldiği de unutulmamalıdır.⁵ Marksist aydınların proleter komünist yığını temsil yeteneğinin güçsüzleşmesine, organik aydın niteliğini yitirmelerine, devinimin devrimci bir yönetimden yoksunlaşmasına ve biçimsel örgütlerin varlığına rağmen devinimin "inorganik"leşmesine yol açar bu durum.

Marksizmin temel toplumsal dayanağı, bir kez daha proletaryadır. Ama hangi proletarya, hangi işçi sınıfı?

İdeoloji ve parti olarak marksizmin, yapısal koşulların bilincine varmak ve bu yapısal koşulları yeni bir tarihsel blok oluşturma aleti durumuna dönüştürmek yeteneği kazandırdığı işçi sınıfı.

Çünkü tarihsel devinim yapı ve üstyapı arasındaki mekanist bir neden-etki ilişkisine değil, şu ya da bu toplumsal grubun belli nesnel koşullar tarafından kendisine sağlanan eylem ve savaşım olanakları konusunda sahip olduğu bilince bağlıdır.

Şimdi Marx'ı bir kez daha yineleyelim: Evet, insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, dolaysız bir veri olan ve geçmişten

4. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri (Seçmeler)*, Onur Yayınları, İstanbul, 1986, s. 210

5. Antonio Gramsci, a.g.y. s. 211

devralınan koşullar içinde yaparlar. Ve ekleyelim: Bu koşulların kendilerine sağladığı eylem ve savaşım olanakları konusunda sahip oldukları bilince göre yaparlar.

FEMİNİZM

Feminizmin kadın erkek eşitliği kuramına dayanan ve kadınlara erkeklerle eşit haklar isteyen, kadını "ikinci cins" olmaktan kurtarmayı amaçlayan bir akım olduğu söylenebilir.⁶

Çeşitli feminizmler var. *Feminizmin ABC'si* adlı el kitabında Prof. Necla Arat, ülkemizde dört çeşit feminizmden söz edilebileceğini söylüyor. Şöyle:

1. Eşitlikçi ya da liberal feminizm;
2. Sosyalist feminizm;
3. Radikal feminizm;
4. Türbanlı feminizm.

Eşitlikçi ya da liberal feminizm burjuva eşitlik isteminden (sınıf ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması isteminden) esinlenir, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliklerin, erkek ayrıcalıklarının zaman içinde ortadan kalkmasını amaçlayan ve genellikle seçkin ve simgesel kadınların (örneğin Halide Edip) yürüttüğü apolitik bir "kurtuluş" akımıdır.

Buna karşılık marksizmin dolaysız toplumsal dayanaklarından birini oluşturması gereken sosyalist feminizm, proleter eşitlik isteminden (sınıfların ortadan kaldırılması isteminden) esinlenir ve kadının kurtuluşu ile emeğin kurtuluşu arasında organik bağlar kurmaya çalışır.

Erkek egemenliğini tüm insanlığın ezilmişliğinin temel nedeni

6. Necla Arat, *Feminizmin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 12

olarak gören radikal feminizm, hem liberal ve hem de sosyalist feminizmi başarısız bulduğu için daha köktenci bir yaklaşımı benimser ve kadının kurtuluşunu "tüm kadınların tüm erkeklere karşı ayaklanması"nda görür. Bu formülün kışkırtıcı görünüşü, radikal feminizmin "rasyonel çekirdiği"nin gözardı edilmesine yol açmamalıdır. Anarşistlerdeki "devlet"in yerini, radikal feministlerde "erkek egemenliği" alır.

İslam ülkelerine özgü olması gereken feminizmin Türkiye versiyonunu simgeleyen "türbanlı feministler" ise feminizmi bir "Batı icadı" saydıkları için kadınların haklarını savunmanın feminist olmak anlamına gelmediğini ileri sürerler. Çünkü Batı ve İslam uygarlıklarının sorunlarının temelden farklı olduklarını kabul ederler. Gerçekten de şeriatçı düşünürlere göre Batı, eşitsizlik ve sınıf bölünüşü üzerine kuruludur. Oysa İslamlık, eşitlik ve kişi özgürlüğüne dayanır. Onun için de İslamlıkta ne demokrasi sorunu vardır, ne özgürlük ve ne de sosyalizm sorunu. Batı'nın sorunlarıdır bunlar (Sait Halim Paşa). Bugün ülkemizdeki geleneksel ailede yaşanan sorunlardan İslam sorumlu değildir "türbanlı feministler"e göre. İslam kadınının ezilmesine dinle ilgisi olmayan ulusal, kültürel ve yerel değerlerin dinle karışması, dinin arılığının bozulması ('bir başka deyişle halk dini, halk islamlığı) yol açmıştır. İslam kadınının ezilmişlikten, ancak bütün bu bozulmalardan arındırılmış bir islami yaşam (bir başka deyişle şeriat yaşamı) kurtarabilir.

Eşitlikçi ya da liberal feministler gibi "türbanlı feministler" de kadının kurtuluş hareketinin siyasal ve dolayısıyla sınıfsal bir savaşım olduğunu gözardı ederler. Ayrıca eşitlikçiler, sosyalist ya da radikal görünmekten (radikal feministler "cinsel özgürlük" gibi şeyler de istiyor!), türbanlılarsa İslam'a (şariata anlayınız) ters düşmekten çekindikleri için feminist olmadıklarını da ileri sürerler.

Sosyalist feminizmi bir yana bırakalım. Ama eşitlikçi, radikal

ve hatta türbanlı feministlerin belirgin antimarksist yönelimlerine rağmen marksizm, bu hareketlerin birçok öğesini içselleştirerek üzerlerinde ideolojik ve kültürel bir hegemonya kuramaz ve onları kısmen de olsa toplumsal dayanakları arasına katamaz mı? Bu iş son derece güç de olsa marksistlerin üzerinde düşünmeleri gereken güncel sorunlardan biridir.

Çünkü ensonu cinsler arasındaki her türlü ayırım, "erkek egemenliği" denen geleneksel ıkellik ve dinsel inanç dışavurumlarının zorla bastırılması, marksizmin her zamanki savaşıım gündeminde yer alan ve alacak olan konulardır.

Marksizm açısından feminizm, çetin bir sorun oluşturuyor. İşçi devininimin yerini almak isteyen ("militan") çevreci hareket ise (öteki çevreci hareketleri bir yana bırakalım), belki çok daha çetin bir sorun oluşturuyor.

ÇEVRECİLİK

İşçi devininimin yerini almak isteyen çevreci hareket, marksizmi aşmak iddiasını taşıyor.

Bu tür çevrecilere göre doğa ve birey sorunu, sağ sol ayrımını temellendiren üretim ilişkileri sorununun yerini alıyor ve 21. yy'ın şafağında çevreci hareket, işçi devinimini gitgide aşarak yeni bir siyasal yapının kurucusu olmak istiyor.

Ancak çevrecilik organik bir ideoloji, yani köklü toplumsal, yığınsal ve tarihsel ağırlığı olan sınıfsal bir devinim tarafından temellendirilen bir ideoloji olmaktan çok "sentetik", yani keyfi ve rasyonel, "ısmarlama" bir ideoloji niteliği taşıyor.

Kuşkusuz böyle bir ideoloji, kendi dışında da önem taşıyan birçok öğeyi içerebilir ve bu öğeler çevreciliğin karşı çıktığı, meydan okuduğu organik bir ideoloji tarafından içselleştirilebilir. Çağdaş bir kültür uğrağı ve marksist olmayanlar tarafından bile farkında ol-

madan solunan hava durumuna gelen marksizm, bu tür çevrecilik üzerinde de ideolojik ve kültürel bir hegemonya kurabilir.

Örneğin antiyetatist ve antimilitarist bir nitelik taşıyan bu tür çevrecilik üzerinde marksizm, onu kısmen de olsa içselleştirmek olanağına sahiptir.

Örneğin "çalışmak için yaşamak" yerine (çalışmak için yaşamayı önerenlerin olduğu varsayılırsa) "yaşamak için çalışmayı" öneren, daha çok boş zaman sağlayan, daha az ve çok daha iyi koşullar içinde çalışarak daha dayanıklı, daha gerekli ama belki daha az mal üretmeyi yeğleyen çevreciliğin bu yönelimleri, marksizmi aşma niyetlerine rağmen, marksizm tarafından büyük ölçüde içselleştirilmeyecek ve içselleştirilmemiş yönelimler değildir.

Amerikalı bir çevrecinin (Murray Bookchin), "Bugün kapitalizmin temel çelişkisi, olanla olabilecek olan arasındaki, egemenlik gerçeği ile özgürlük potansiyeli arasındaki gerilimdir"⁷ yolundaki olumlama, "aslına irca" edilerek, yani egemenlik gerçeği yerine Sermaye, özgürlük potansiyeli yerine Emek yazılarak, marksizme "tercüme" edilemeyecek bir olumlama mıdır?

Toplum ve doğa arasındaki en iyi uyum ve en iyi teknoloji arayışından hareket eden çevreciliğin, doğayla uyum sağlamayı doğaya egemen olmanın tek yolu olarak gören marksizme çevrilememesi için çıkargözetmez bir neden var mıdır?

Çevreciler tekellerin parçalanmasına ve yerel ya da bölgesel bir ekonomi arayışına öncelik vermekle birlikte, aynı zamanda bir merkezileşmenin ya da bazı etkinliklerin bir yerde yoğunlaşmasının gerekliliğini de kabul ediyorlar. Kendi kendine yeterliliğin, otarşinin toplumsal bir örgütlenme kuralı olmayacağını kabul edi-

7. Dominique Simonnet, *Çevrecilik*, İletişim yayınları, İstanbul 1990, s.66. Bu bölümde geniş ölçüde bu yapıttan yararlanıldı.

yorlar. Merkezileşme gereksinimini karşılayabilecek ve özerklik özlemini yerine getirebilecek bir ekonomi tasarısı oluşturmaya çalışan çevrecilerle⁸ yerel ve bölgesel özyönetimi (yerinden yönetim anlayınız) siyasal ve ulusal bir merkeziyetçilikle bağdaştıran, dahası siyasal ve ulusal merkeziyetçiliği yerel ve bölgesel yerinden yönetimin en sağlam temeli olarak gören marksistler⁹ arasında karşılıklı bir "çevrilebilirlik"ten söz edilemez mi?

Bu sorular çoğaltılabilir.

Öyleyse feminist ve çevreci akımların tümünü ve tüm olarak kapsamına alma yeteneksizliği, marksizmin yeni bir çağa uyum sağlama yeteneksizliği olarak değerlendirilmemelidir. Değerlendirilemez de.

Antimarksist ideolojileri bütünüyle içselleştirmek gibi usdışı bir görev yükler böyle bir değerlendirme marksizme.

Böyle bir "yeteneksizliği" marksizm dün, örneğin anarşizm karşısında da yaşamıştı. Bu tür yeteneksizlikleri marksizm, çağdaş koşullara uyarlanma yeteneğini hiç mi hiç yitirmeksizin, bugün gene yaşıyor. Yarın ve gelişmiş sınıfsız topluma kadar da hep yaşayacak.

8. Dominique Simonnet, *agy*, s.78-79

9. "Merkez Komitenin Komünistler Birliği'ne Çağrısı"na (Mart 1850) Engels'in 1885'te düştüğü nota bakınız. Marx- Engels, *Seçme Yapıtlar 1*. Sol Yayınları, Ankara, 1976, s 223

PROLETARYA DİKTATORASI VE MARKSİZM*

Blanquici bir kökenden kaynaklanan proletarya diktatorası düşüncesini Marx, dönüştürüp içselleştirerek, "yeni olarak yaptığı şey"lerden¹ biri durumuna getirdi.

Nisan 1850 ortalarında Londra'da, *Dünya devrimci komünistler birliği* adlı uluslararası bir derneğin kurulması dolayısıyla, *Komünistler birliği* adına Marx, Engels ve Willich, çartistlerin sol kanadı adına Harney, blanquici Fransız göçmenler adına Vidil ve Adam'ın katıldığı bir anlaşma imzalanıyordu. Dernek programını saptayan bu metin altı maddeden oluşuyordu. Metnin birinci maddesine göre derneğin amacı, "tüm ayrıcalıklı sınıfların iktidarına son vermek ve insanlık ailesinin son biçimini oluşturacak olan komünizmin gerçekleştirilmesine kadar devrimin sürekliliğini sağlayarak, bu sınıfları proleterlerin diktatorası altına almak"tı. Marx ve Engels ile blanquiciler arasındaki bu anlaşma, 1850 sonbaharına kadar sürdü.²

* *Marksizm ve Gelecek*, no1 (6) 1993, s.37-53.

1. Marx'tan Weydemeyer'e 5 Mart 1852 tarihli mektuba bakınız (kaynak not 3'te)
2. P. Fedoseyev vb., *Karl Marx sa vie , son oeuvre*, Editions du progres, Moskova 1973, s. 238

"Fransa'da sınıf savaşimleri (1848-1850)" üzerine Ocak-Kasım 1850 arasında yazdığı ve *Neue Rheinische Zeitung, Politisch ökonomische Revue*'de yayımlanan makalelerinde Marx, "işçi sınıfının diktatorası"ndan "proletaryanın sınıf diktatorası"ndan söz ediyordu.

5 Mart 1852'de Weydemeyer'e yazdığı ünlü mektubundaysa Marx, "proletarya diktatorası" terimini kullanıyor ve bu diktatoranın da "bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olmadığı"nı ileri sürüyordu.³

Marx'ın 1848 devriminde söz konusu ettiği "devrimci halk diktatorası"ndan farklı bir diktatoraydı bu. Gerçekten de 14 Haziran 1848 günlü *Neue Rheinische Zeitung*'da (gazete) "devrimci halk diktatorası" belgisini ortaya atan Marx, "devletin bir devrimden sonra bürüneceği her biçimin bir diktatora, hatta gözüpek bir diktatora gerektirdiğini" yazıyordu. Geçmiş devrim deneyimlerini simgeleyen bu "devrimci halk diktatorası", gerçeklikte sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten "başka bir şey"di. Çünkü proletarya diktatorasını Marx, 1852'den başlayarak 1871 Paris Komünü'ne kadar süren dönemde, bir "devlet biçimi" olarak değil ama yeni (ve son) bir "devlet tipi" olarak düşünüyordu.⁴

-
3. Marx-Engels, *Seçme yapıtlar I*, Sol yayınları, Ankara 1976, s. 637
 4. Oysa Mart 1990'da yayımlanan "Devrimciliğin çağdaş içeriği ve proletarya diktatörlüğü" başlıklı eski bir yazımda Marx'ın bu dönemde proletarya diktatorasını yeni bir devlet tipi olarak değil, geçici ve son bir devlet biçimi olarak düşündüğünü yazıyordum (*Görüş*, No 40, s. 36). Üstelik proletarya diktatorası konusunda daha önce yazdığım yazıların ("Leninist diktatora sorunsalı üzerine bir irdeleme girişim", *Ülke*, Nisan-Mayıs-Haziran 1978 No 3, s. 89-112; "Gene leninist diktatora sorunsalı üzerine", *Ülke*, Nisan-Mayıs-Haziran 1979, No 7, s. 143-210; "Şap ve saman", *Görüş*, Aralık 1987 no 13, s. 34 vd) hiçbirinde düşmediğim bu yanlış, her halde Marx'ın 1848'de söz ettiği "devrimci halk diktatorası"nın sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olduğunu gözden yitirmeme (ya da hala anlayamadığım bir başka nedene) dayanıyordu.

Lenin'in "marksist-leninist" proletarya diktatorası kuramının özgüllüğünü ve bugün "bırakılan" proletarya diktatorası formülüyle neyin bırakıldığını irdelemek için özellikle şu iki noktanın unutulmaması gerekiyor:

Birincisi, Lenin'e göre proletarya diktatorası, proletarya tarafından fethedilen, ama oy çoğunluğuna (ya da Gramscigil bir deyişle, "sivil toplumda hegemonyanın fethine") dayanmadan fethedilen devlet iktidarı demektir.

"Kurucu meclis seçimleri ve proletarya diktatorası" (1919) başlıklı makalesinde Lenin, "proletaryanın ilkin burjuvaziyi devirmek ve devlet iktidarını *kendisi için* fethetmek, ardından bu devlet iktidarını, yani proletarya diktatorasını, emekçiler çoğunluğunun sevgi ve yakınlığını kazanmak amacıyla, kendi sınıf aleti olarak kullanmak"⁵ zorunda olduğunu yazıyor ve daha ilerde proletaryanın, halk çoğunluğunu kendi yanına çekmedikçe (yineleyelim: sivil toplumda hegemonyayı fethetmedikçe) zaferi kazanamayacağını belirttikten sonra, şöyle ekliyordu:

"Ancak bu fethi *burjuvazinin egemenliği altında* yapılan seçimlerde oyların çoğunluğunu kazanmaya bağlamak, iflah olmaz bir kafa yoksulluğu göstermek ya da işçileri düpedüz aldatmak demektir. Halkın çoğunluğunu kendi yanına çekmek için proletarya, ilkin burjuvaziyi devirmek ve devlet iktidarını (gene Gramscigil bir deyişle, "siyasal toplumda egemenliği") fethetmek zorundadır."⁶

Unutulmaması gereken ikinci nokta, emperyalizmin proleter devlete (proleter devlet tipine anlayınız), Lenin'e göre devrimci

5. Lenin, *Ekim Devrimi Dosyası II. Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi*. Ekim yayınları, Ankara 1990, s. 240

6. Lenin, *agy.*, s. 243

devlet terörizminden (devlet biçimi olarak proletarya diktatorasından anlayınız) başka bir gerçekleşme olanağı bırakmadığıdır. "Aynı vergi" (1921) başlıklı makalesinde Lenin, "1914-1918 emperyalist savaşıdan sonra, eski ilişkilerin dağıldığı, sınıflar savaşımın yoğunlaştığı ve görülmemiş bir bunalım içinden geçen ülkelerde... terörden vazgeçilemez" diye yazıyor ve dünyanın bütün ülkelerindeki durumun da bu olduğunu belirtiyordu.⁷

Bu genel girişten sonra, artık kuramsal bir tartışma çerçevesine yanaşabiliriz.

KURAMSAL BİR TARTIŞMA ÇERÇEVESİ

Gotha programının eleştirisinde Marx, 1875'te proletarya diktatorası üzerine şöyle yazıyordu:

"Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrimci dönüşüm dönemi yer alır ve bu devrimci dönüşüm dönemine de devletin *proletaryanın devrimci diktatorasından* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer."⁸

Şimdi Marx'ın bu metninden başlayarak, şöyle bir tartışma çerçevesi önermek istiyorum:

"Kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasında yer alan devrimci dönüşüm dönemi ve buna karşılık düşen siyasal geçiş dönemi, proletaryanın sivil toplumda hegemonyayı (ideolojik yönetimi) fethetmesi sonucu, siyasal toplumda egemenliği (siyasal yönetimi) fethetmesinden önce başlarsa, yani *burjuva demokratik*

7. Lenin, *agy.*, s. 274

8. K. Marx, F. Engels, *Gotha Ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol yayınları, Ankara 1989, s. 41

devlet çerçevesinde başlarsa, proletarya diktatorası tarihsel bir zorunluluk olmaktan çıkar. Bırakılabilir."

Ama hangi proletrya diktatorası? Çünkü marksist düşüncede ardışık iki proletarya diktatorası anlayışı var: Devlet tipi olarak proletarya diktatorası (buna PD no 1 diyelim) ve Devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (buna da PD no 2 diyelim).

Devlet tipi olarak proletarya diktatorası derken, iktisadi ilişkilere ve toplumsal yapıya ilişkin bir durumu, sınıfsal bir egemenlik durumunu düşünüyorum.

Devlet biçimi olarak proletarya diktatorası derken, siyasal yapıya, yani devlet aygıtının örgütlenmesine ve hükümet biçimine, siyasal rejim ve siyasal dinamığa ilişkin bir durumu, *devrimci bir zor durumunu* ya da devrimci bir devlet terorizmini düşünüyorum.

Bu iki anlayış arasındaki tarihsel ayrım çizgisini Paris Komünü oluşturuyor. Ardışık ve kaynaşık iki anlayıştır da bu ve organik bir ayrımı değil, yöntembilimsel bir ayrımı dışavurur. Devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2), proleter devlet tipinin (PD no 1) siyasal geçiş dönemindeki (ama Gotha programının eleştirisi'nde sözü edilen siyasal geçiş dönemindeki) bürünümüdür (cisimleşmesi, ete kemiğe bürünmesi)

Örneğin 25 Eylül 1871'de Marx, yani Paris Komünü'nün kan ve ateş içinde bastırılmasından dört ay sonra, *Enternasyonalin* 7. yıldönümü dolayısıyla Londra'da düzenlenen bir toplantıda, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethini (PD no 1) simgeleyen Komün'ün, yeni *bir sınıf hükümet biçimi* (PD no 2) bulamadığını ileri sürüyordu. Marx'a göre tüm çalışma araçlarının üreticiye verilmesiyle var olan baskı koşullarını yok ederek sınıf egemenlik ve tahakkümünün tek temelini ortadan kaldırmak gibi köktenci bir değişikliğin gerçekleştirilebilmesi için, ilk koşulu proleter bir ordu

olan proletarya diktatorası zorunlu bir duruma geliyordu. İşçi sınıfı kurtuluş hakkını savaş alanında kazanmalıydı.⁹

Böyle olmadığı, yani işçi sınıfının kurtuluş hakkını savaş alanında kazanacak yeni bir sınıf hükümeti biçimini bulamadığı için Marx, 1871'de Paris Komünü'nü gerçeklikte devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) olamamakla eleştirecek; oysa yirmi yıl sonra Engels, 18 Mart 1891'de, Paris Komünü'nün proletarya diktatorası olduğunu söyleyecekti.¹⁰ Çünkü bu olumlamayı Engels, gerçeklikte devlet tipi olarak proletarya diktatorası (PD no 1) anlayışına dayandırıyor.

1917'de Lenin, özünde devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını irdelediği *Devlet ve İhtilal*'de, sınıflar savaşımının kabulünü proletarya diktatorasının kabulüne kadar genişletmeden marksist olunamayacağını ileri sürerken,¹¹ ardışık ve kaynaşık iki proletarya diktatorası anlayışının organik birliğine dayanıyor, aslında devlet tipi olarak proletarya diktatorasına ilişkin bir olumlamada bulunuyordu.

Şimdi bu iki ardışık proletarya diktatorası anlayışını görelim.

DEVLET TİPİ OLARAK PROLETARYA DİKTATORASI

1852'de Marx, Weydemeyer'e yazdığı mektupta proletarya diktatorasının, gördüğümüz gibi "bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olmadığını" belirtiyordu.

Konut sorunu'nda (1872) Engels, marksizmin ilkesel konu-

9. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol yayınları, Ankara 1991, s 131

10. Karl Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'na Engels'in 1891'de yazdığı *Giriş*, agy, s. 20

11. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara, 1989, s. 45

munu, "sınıfların ve sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalkmasına geçiş olarak proletaryanın siyasal eylem ve diktatorası zorunluluğu" olarak tanımlıyordu.¹²

Proletarya diktatorasını hep bir devlet tipi ("egemenlik durumu") olarak düşünen Kautsky, *Iktidar yolu* (1909) adlı yapıtında proletarya diktatorasının, "proletaryanın erklik ve mutlak siyasal hegemonyasını uygulayabileceği tek biçim" olduğunu söylüyordu.¹³

Daha önce "gerçekten parlamenter bir rejimin burjuva diktatorası aleti olduğu gibi proletarya diktatorası aleti de olabileceği daha şimdiden görülüyor" (*Der Parlamentarismus*, 1893) diyen Kautsky'ye göre proletaryanın erklik ve mutlak siyasal hegemonyasını uygulayabileceği tek biçim olan proletarya diktatorası, gerçeklikte proletaryanın sınıf erkliğinin, toplumsal ilişkileri dönüştürmek ve sosyalist hükümetin önlemlerini kabul etmeye hazır olmayan karşı devrimcilerin etkinliğini çoğunluk desteğinden doğan güç ve yetke aracılığıyla bastırmak için, demokratik özgürlükler çerçevesinde kullanılmasına dayanıyordu. Ona göre proletarya diktatorası, demokrasinin proleter erklik evresindeki içeriğinden başka bir şey değildi.¹⁴

Devlet tipi olarak proletarya diktatorasının (PD no 1) bir *model* ya da "yeni bir sınıf hükümeti biçimi"nin bürünümü olmadığı, siyasal erkliğin *sınıf niteliğinin* bir doğrulamasını dışavurduğu, kısaca "proleter devlet" anlamına geldiği açıktır. "Her devlet bir sınıf egemenliği, her sınıf egemenliği bir diktatordur" anlayışına bağlanan buradaki "diktatora" sözcüğü, gerçeklikte "devlet"ten başka bir anlama gelmiyor.

12. Friedrich Engels, *Konut Sorunu*, Sol yayınları, Ankara 1992, s. 81

13. Kenan Somer, *Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi* (ilk var-gılar), *Ülke* Nisan-Mayıs-Haziran 1978, no 3, s. 90

14. Kenan Somer, *agy.*, s. 108-109

Öyleyse devlet tipi olarak proletarya diktatorasının "bırakılması", marksizmin de bırakılması demektir. Çünkü bu, sosyalist (ya da komünist) devrimin temel görevlerinin devleti "ilga etmek", ortadan kaldırmak olduğunun kabul edilmesi, anarşist devlet ve devrim düşüncesinin benimsenmesi anlamına gelir.

Oysa marksizm, komünizmin proleter devletle kurulacağını, proleter devletin bittiği yerde komünizmin başlayacağını öngörüyor.

Buna karşı her türlü baskı ve sömürünün devletten, siyasal erklikten kaynaklandığını düşünen anarşistler, proleter devletin de burjuvaziyi ve burjuva devleti yeniden üretmekten başka bir şeye yol açamayacağını ileri sürüyor.

Çünkü devlet, proleter devlet de olsa, burjuva bir örgüttür. Burjuva devlet gibi proleter devlet de *yönetim modeline* dayanır. Oysa sosyalist (ya da komünist) devrimin amacı, yönetim modelinden *özyönetim* (ya da komünist özyönetim) modeline geçmektir. Özyönetim modeli ise devletin ortadan kaldırılmasını, "ilga" edilmesini öngerektirir.

Anarşistlere göre devrimci proleter örgütlerin yönetim modeline değil, özyönetim modeline dayanması gerekir. Parti, sendika, devlet gibi örgütler, yönetim modeline dayanan örgütlerdir. Devrimci proletaryaya, özyönetim modeline göre oluşan yeni tip örgütler gerekir. Bunlar parti, sendika gibi adlar da taşısa, geleneksel parti ve sendikalardan kökten farklı örgütler olacaktırlar. Yoksa, yani gene yönetim modeline göre kurulurlarsa, proleter ve devrimci gibi adlar da taşısa, gene burjuva örgüt olmaktan ileri gidemezler. Burjuva ilişkiler, yönetim ilişkileri, kaçınılmaz olarak burjuvaziyi ve burjuva örgütleri üretir.¹⁵

15. Örneğin M. Bakunin'in *Devlet ve Anarşi'sine* (Kavram yayınları, İstanbul 1991) bakınız.

Burada kısaca *yönetim modeli*, *özyönetim modeli* ve *burjuva örgüt* kavramları üzerinde duralım.

Yönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki ayrılığa dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu modeli, kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık temellendirir. Yönetenler kafa, yönetilenler kol emeğini simgeler.

Özyönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki birliğe dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu model, kafa ve kol emekleri arasındaki birlik temellendirir. Herkes yönetici olduğu için kimsenin yönetici olmasına gerek kalmaz.

Burjuva örgüt, yönetim modeline dayanan ya da yönetim işlevinin bürünümü olan her türlü çağdaş örgüte verilmesi gereken ad ya da sandır. *Tam komünizme*, yani sınıfsız ve devletsiz topluma kadar bütün örgütler, öyleyse proleter örgütler de, tanım gereği "burjuva örgüt" olmak, ya da *hiç olmamak* zorundadır. Çünkü proletarya bir sınıftır ve sınıflar var oldukça yönetim ilişkileri de var olacaktır. Özyönetim ilişkileri, *gerçekten* özyönetim ilişkiler olarak, ancak sınıfsız toplumda olanaklıdır. Toplumsal örgütlenmeyi özyönetim ilişkilerinin temellendirdiği yerde, burjuvazi gibi proletarya da olmayacaktır.

Gotha programının eleştirisi'nde Marx, "geleceğin komünist toplumdaki devleti"¹⁶ dediği sosyalist devlet döneminde, "emeğe göre bölüşüm" ilkesi dolayısıyla, "burjuva hukukun dar ufku"nun henüz aşılamayacağını söylüyordu. Burjuva hukukun dar ufku, ancak "herkese gereksinimlerine göre" verilebileceği komünist toplumun "üst evre"sinde, tam komünizmde aşılacaktı. Böylece Marx, burjuvazi ile burjuva ilişkileri birbirinden ayırıyor, burjuva ilişkilerin

16. K. Marx- F. Engels, *Gotha Ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., s. 41

burjuvaziden sonra da ve komünizmin üst evresine, tam komünizme kadar yaşayacağını belirtiyordu.¹⁷

Burjuva ilişkilerinin sürmesi demek, burjuva örgütlerin ve burjuva örgüt modelinin de sürmesi demektir.

Devlet ve ihtilal'de Lenin, bu kez devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını (PD no 2) izleyecek olan sosyalist toplumda da varlığını sürdürecektir proleter devletten (PD no 1), bu "devlet olmayan devlet"ten, *burjuvasizisiz burjuva devlet* olarak söz ediyordu.¹⁸

Bu tür "çelişkileri" anarşist mantık kabul etmez. Anarşistler burjuva ilişkilerin her zaman burjuvaziye yol açacağını düşünür ve devlet "ilga" edilmedikçe sosyalist ya da komünist bir devrimden söz edilmesini bu tür bir "çelişki" sayarlar.

Şimdi Marx'ın 1852'de tanımladığı ve "bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olmayan" proletarya diktatorasının, yani *devlet tipi* olarak proletarya diktatorasının (PD no 1) özsel işlevinin, yönetim ilişkilerinden özyönetim ilişkilerine geçişi, dolayısıyla hangisi olursa olsun bir "yönetim" aygıtından başka bir şey olmayan tüm devletin ortadan kaldırılmasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Yani tam komünizme kadar sürecektir bu "kurulur kurulmaz sönmeye başlayan" proleter devlet (PD no 1).

Yönetim ve özyönetim modelleri açısından özetlersek: Tam komünizme kadar tüm toplumsal (sınıfsal) örgütler yönetim modeline dayanacak, ancak sınıflar söndükten sonra özyönetim modeli tam olarak güncelleşecek.

Sınıfsız toplumun, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrılık

17. K. Max F. Engels, *agy*, s. 31 Ayrıca *Devlet ve ihtilal*'in "Devletin sönmemesinin ekonomik temelleri" başlıklı V. Bölümüne de bakınız *agy*, s. 95-114
18. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, *agy*, s. 111

ve karşıtlığın kalktığı, silindiği toplumun, tüm devletin söndüğü toplumun örgütlenme modeli, *komünist özyönetim modeli* olacak.

Ancak bu komünist özyönetim modeli, gerçekte tam komünist toplumdaki çok daha önceleri burjuva toplumun bağrında başlayan bir sürecin *sonucunu* simgeleyecek. Ama burjuva toplumunda başlayan bu süreçle onun tam komünist toplumda güncelleşecek sonucunu karıştırmamak, burjuva toplumda özyönetim modelinden söz etmek yanlışlığına da düşmemek gerekiyor.

Burjuva toplumda, daha doğrusu "yönetim modeli" çerçevesinde (öyleyse 'proleter' toplumda da) bu süreç, komünist özyönetimi amaçlayan *katılımcılık* (ya da "proleter katılımcılık") biçimine bürünecek. Yönetim modeli çerçevesinde ama yönetim modelini aşmayı amaçlayan bu katılımcılığı, yönetim modeli çerçevesinden çıkmayı amaçlamayan, tersine bu modelin daha da yetkin bir duruma gelmesini amaçlayan katılımcılıkla (ya da "burjuva katılımcılık"la) karıştırmamak gerekiyor. Çünkü bir süreçle o sürecin sonucu arasındaki organik birlik, katılımcılık derken gerçeklikte iki ayrı katılımcılık sürecinin söz konusu edilmesine yol açıyor.

Demek ki "burjuva" örgütlenmeler de "proleter" örgütlenmeler de, hangi biçimlere bürünürlerse bürünsünler, hep aynı "yönetim modeli"ni dışavuruyorlar. Aynı bir fotoğrafın "arabı"yla "beyazı" gibi, birinin ak olduğu yerde öteki kara da olsa, hep aynı "surat"ın "suret"ini oluşturunyorlar.

DEVLET BİÇİMİ OLARAK PROLETARYA DİKTATORASI

Marksist düşünce çerçevesinde proletarya diktatorasının, ama devlet tipi olarak proletarya diktatorasının (PD no 1) bırakılabilip

bırakılamayacağı gibi bir sorun yoktu. Bu sorun marksist proletarya diktatorası anlayışının, *Paris Komünii*'nden sonra belli bir somut içerik kazanması üzerine ortaya çıktı.

Marx'ın *Gotha programının eleştirisi*'nde öngördüğü proletarya diktatorası, gerçeklikte proleter devlet tipinin (PD no 1) kapitalizmden sosyalizme (komünist toplumun birinci evresine) geçiş döneminde büründüğü biçim (PD no 2) anlamına geliyor ve sonradan Lenin'in ortaya koyacağı gibi "yasaya değil halkın silahlı gücüne dayanan sınırsız erklik" içeriğini taşıyordu.

Marx bu parçada söz konusu ettiği "proletaryanın devrimci diktatorası"nın hemen ardından, "programın (Gotha programı) şimdilik ne siyasal geçiş döneminin devleti olan proletaryanın devrimci diktatorası ile ne de komünist toplumdaki (sosyalist toplumdaki) geleceğin devletiyle uğraşmasına gerek yoktur" diyerek, gerçeklikte *proletarya diktatorası* (PD no 2) ile *sosyalist devleti* (PD no 1) açıkça ayırıyordu.

Oysa 1852'deki proletarya diktatorası anlayışında (... "sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçiş") aynı bir devlet tipinin (proleter devlet) iki biçimi (proletarya diktatorası ve sosyalist devlet) arasında böyle bir ayrım yoktu. *Gotha programının eleştirisi*'nde sözü edilen "proletaryanın devrimci diktatorası" olsun, bunun hemen ardından gelen "komünist toplumdaki geleceğin devleti" olsun, aslında aynı proleter devlet tipinin ardışık iki biçiminden başka bir şey değildir.

Proletaryanın devrimci diktatorasını izlediğine, bu diktatoranın işlevini yitirdiğini gösterdiğine göre, "komünist toplumdaki geleceğin devleti"nin, yani sosyalist devletin, artık *devlet biçimi* olarak proletarya diktatorasını (PD no 2) simgelemeyeceği açıktır. Marx'a göre "komünist toplumun üst evresi" ya da tam ko-

münizmde "tüm devlet", yani buradaki "geleceğin devleti", sosyalist devlet, artık her devlet gibi diktatora" olmak dışında proletarya diktatorasıyla (PD no 2) hiçbir ilişkisi olmayan bu devlet de sönecektir.

Devlet tipi olarak proletarya diktatorası (PD no 1), *kuramsal bir zorunluluktur*. Ancak devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının (PD no 2) *tarihsel zorunluluk* durumuna gelip gelmemesi, *marksizm çerçevesinde* bırakıp bırakılamaması, gerçeklikte kapitalizmden sosyalizme devrimci dönüşüm ve buna karşılık düşen siyasal geçiş dönemlerinin, proleter devlet tipinin kurulması anlamına gelen sosyalist devrimden (siyasal sosyalist devrimden) *önce* başlayıp başlamamasına bağlıdır.

Eğer kapitalizmden sosyalizme devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemleri, genel kural olarak zora dayanan siyasal sosyalist devrimden sonra başlarsa, sosyalist topluma ya da "komünizmin birinci evresi"ne geçiş, *tarihsel bir zorunlulukla* devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) aracılığıyla gerçekleşecektir. *Gotha programının eleştirisi'*nde Marx'n öngördüğü *tipik* durum da budur.

Eğer söz konusu "geçiş dönemi" (geçiş dönemleri) siyasal sosyalist devrimden, proleter devlet tipinin kurulmasından önce, yani *burjuva demokratik devlet çerçevesinde başlarsa*, PD no 2 tarihsel bir zorunluluk olmaktan çıkar. Marksizm *çerçevesinde* "bırakılabilir."

Şimdi şu soruyu yanıtlamak gerekiyor:

Devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemlerinin Marx, sosyalist devrimden (siyasal sosyalist devrimden) önce de yer alabileceklerini gerçekten öngörmüş müydü?

Marx ve Engels'in "barışçıl geçiş" ayrıklamaları gerçekten bu anlama mı geliyordu?

Marx, Engels ve Lenin'in "barışçıl geçiş" ayrıklamalarını bu yazının son bölümüne ertelemek üzere, şimdilik bir yana bırakalım. Ancak önerdiğim kuramsal tartışma çerçevesinde söz konusu ettiğim bu tezi Marx, örneğin 1878'de antisosyalist Alman yasası konusundaki düşüncesini açıklarken şu terimlerle doğruluyordu:

"Tarihsel bir gelişme, ancak toplumsal iktidarı ellerinde tutanların çıkardığı zorlu engellerle karşılaşmadığı sürece "barışçıl" kalabilir. Örneğin eğer İngiltere ya da ABD'de işçi sınıfı Parlamento ya da Kongre'de çoğunluğu elde ederse, gelişmesine engel olan yasa ve kurumları yasal yoldan ortadan kaldıracaktır."¹⁹

Marx'ın burada işçi sınıfının gelişmesine engel olan yasa ve kurumları yasal yoldan ortadan kaldırılabileceği *devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş* dönemlerine sosyalist devrimden önce, burjuva demokratik devlet çerçevesinde yer verdiği açıktır. Çünkü kapitalist toplumdan komünist (sosyalist) topluma devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemleri, üstyapısal düzeyde işçi sınıfının gelişmesine (egemen sınıf durumuna gelmesi dahil) engel olan yasa ve kurumların yasal yoldan ortadan kaldırılması biçiminde de gerçekleşebilir.

Burada gerçekten burjuva demokratik devlet çerçevesinde gerçekleşen ve devrimci bir nitelik taşıyan bir dönüşüm ve siyasal geçiş dönemi söz konusudur.

Ancak Marx, antisosyalist Alman yasası konusundaki düşüncesini açıklarken şunu da ekliyordu:

"Ama barışçıl hareket, işlerin eski gidişinden çıkar sağlayanların başkaldırmasıyla "zora dayanan" bir hareket durumuna dönüşebilir. Eğer başkaldırıcular (Amerikan İç Savaşı ve Fransız Dev-

19. G. Cogniot, Çağdaşımız Karl Marx, Bilim ve Sosyalizm yayınları, Ankara 1996 s. 135-136.

rimi'nde olduğu gibi) güç aracıyla yenilerlerse, "yasal" iktidara karşı başkaldıran asilerin yenilmesi gibi bir şey olacaktır bu".²⁰

Marx'ın burada söz konusu ettiği ve kuramsal bir zorunluluğun değil de tarihsel bir zorunluluğun yol açacağı, deyim yerindeyse bu "gecikmiş" proletarya diktatorası (kovanına çomak sokulmuş bu PD no 2!), gene de "yasal" iktidara başkaldıran "asilere karşı" her demokratik devlet gibi zor uygulayarak onları yenilgiye uğratan "yasal bir iktidar" olacaktır.

Kısacası ve mantıksal bir zorunlulukla devrimci dönüşüm ve siyasalgeçiş dönemleri, bir arada ya Marx'ın burada öngördüğü gibi "yasal yoldan", zorla engellenmemek koşuluyla proletarya diktatorasız (PD no 2'siz), ya da *Gotha programının eleştirisi*'nde ortaya koyduğu gibi devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) aracıyla gerçekleşebilir. Bu dönemin proletarya diktatorasız gerçekleşmesi, proletaryanın siyasal toplumda egemenliği fethetmeden önce, sivil toplumda hegemonyayı fethedebilmesine bağlıdır.

DİKTATORA VE HEGEMONYA

Üstyapısal düzey iki büyük uğrağa ayrılıyor: Sivil toplum ve siyasal toplum.

İktisadi uzlaşmazlıklar temelinde sınıfsallaşan toplumların, çeşitli sınıflardan bireyleri devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkına sahip yurttaşlar durumuna dönüştürme yeteneği taşıyan ve devletin entelektüel ve moral (kısaca kültürel) temelini oluşturan üstyapısal uzantısına sivil toplum diyorum.

Sivil toplumu Gramsci, "halk dilinde özel" denilen ve egemen grubun tüm toplumda uyguladığı hegemonya işlevine karşılık

20. G. Cogniot, *Çağdaşımız Karl Marx.*, s. 136.

düşen kurumlar bütünlüğü" olarak tanımlıyor ve onu "entelektüel ve moral temel"ini, "etik içeriği"ni oluşturduğu siyasal toplumun karşısına koyuyordu.²¹

Siyasal toplumsal genel bir deyişle, üstyapının zorlama işlevine bağlı etkinliklerin hepsini bir araya getiren ve aktif konsensüsü olduğu kadar pasif konsensüsü de kabul etmeyen grupların yasal disiplini sağlayan devlet zorlama aygıtı ya da "dar anlamda devlet" olarak tanımlanıyordu.²²

Toplumsal bir grubun egemen sınıfla pasif konsensüsü kabul etmemesi, siyasal sınıf bilincine eriştiğini gösterir. Çünkü siyasal sınıf bilinci, ancak aktif konsensüsü, kendi sınıf çıkarları doğrultusunda bir uzlaşmayı temellendirir. Ancak egemen sınıf siyasal sınıf bilincine varan toplumsal grupla aktif konsensüse varmaktan, alışılmış bir düzey üzerinde ödün vermekten kaçınırsa, ona karşı gene devlet zorlama aygıtı olarak siyasal topluma yaslanmak zorunda kalacaktır.

Sivil toplumda hegemonya, siyasal toplumda egemenlik fethedilir. Hegemonyanın fethi demek, toplumun ideolojik yönetiminin ele geçirilmesi; egemenliğin fethi demek, siyasal yönetimin, yasal zorlama yetkisinin ele geçirilmesi demektir. İdeolojik yönetimi ele geçiren sınıf yönetici sınıf, siyasal devlet yönetimini ele geçiren sınıf egemen sınıf durumuna gelir.

Siyasal toplum, "dar anlamda devlet" olarak tanımlanıyordu. Geniş anlamda devletse ("tam" devlet), siyasal toplum+sivil toplumdan oluşur ve zorlamayla zırhlanmış hegemonya olarak tanımlanır.²³

Normal durumda egemen sınıf ve hegemonik sınıf örtüşür.

21. Hugues Portelli, *Gramsci Ve Tarihsel Blok*, Savaş yayınları, Ankara 1982, s.14.

22. Hugues Portelli, *Gramsci Ve Tarihsel Blok*, agy., s. 25-28

23. Jacques Texier, *Gramsci Ve Sivil Toplum*, Savaş yayınları, Ankara 1982, s. 49 ve 75

Normal durum, altyapı ile üstyapıların organik birliği anlamına gelir. Altyapı ile üstyapıların organik birliği, *tarihsel blok* içinde kurulur.

Bütünsel bir tarihsel durum oluşturan tarihsel blok içinde, bir yanda doğrudan doğruya üretici güçler ilişkisine bağlı olan bir toplumsal yapı (sınıflar), öte yanda bu yapının zorunlu üstyapısı olarak ideolojik ve siyasal bir üstyapı (üstyapılar) vardır. Tarihsel blok hem hegemonik sistemi, yani yönetici sınıf ile bağlaşıklık (it-tifak aktif konsensüse dayanır) ve bağımlı (bağımlılık pasif konsensüse dayanır) grupları, hem de hegemonik sistem dışında kalan ve kendilerine karşı egemenlik uygulanan ast sınıf ve grupları (ne aktif ne de pasif konsensüsü kabul eden sınıf ve grupları) kapsar. Tarihsel bloku hegemonik sistem temellendirir ve tarihsel blokun *normal* yönetim biçimi hegemonyadır.²⁴

Ancak bir sınıf, sivil toplumda hegemonyayı fethederek hegemonik sınıf durumuna gelmeden önce siyasal toplumda egemenliği fethederek egemen sınıf durumuna gelebileceği gibi, siyasal toplumda egemenliği fethederek egemen sınıf durumuna gelmeden önce sivil toplumda hegemonyayı fethederek hegemonik sınıf durumuna da gelebilir. Kısacası, yönetici olmadan egemen olabileceği gibi, egemen olmadan yönetici de olabilir.

("İtalya'da ulus ile modern devletin oluşma ve gelişmesinde siyasal yönetim sorunu" başlıklı incelemesini Gramsci, şu "yöntembilimsel ölçüt"e dayandırıyor: Bir toplumsal grubun üstünlüğü, "egemenlik" olarak ve "entelektüel ve moral yönetim" olarak kendini iki biçimde gösterir. Bir toplumsal grup, "temizlemek" ya da boyun eğdirmek amacını güttüğü hasım gruplar üzerinde, gerektiğinde silahların gücüyle de olsa, egemenliğini uygular ve kendine yakın ya da bağlaşıklık olan grupları yönetir. Bir toplumsal grup,

24. Hugues Portelli, *Gramsci ve tarihsel blok*, *agy.*, s. 5 ve 38

hükümet erkliğini fethetmeden önce de yönetici olabilir ve hatta olmalıdır da (ve erkliğin kendisinin fethi için başlıca koşullardan biri de işte budur); sonra, erkliği kullandığı zaman ve onu elinde sıkı sıkıya da tutuyorsa, egemen grup durumuna gelir, ama "yönetici" grup olmayı da sürdürmesi gerekir.)²⁵

Hegemonyasız egemenlik anlamındaki proletarya diktatorası, gerçeklikte devlet biçimi olarak proletarya diktatorasına (PD no 2), hegemonyalı egemenlik anlamındaki proletarya diktatorası ise devlet tipi olarak proletarya diktatorasına (PD no 1) karşılık düşer. Hegemonyalı egemenlik ya da PD no 1. gerçeklikte *devlet biçimi olarak* demokrasi anlamına, yurttaşlar arasında biçimsel eşitliğin, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkının resmen tanınması anlamına gelir.²⁶

Yinelersek, devlet biçimi olarak proletarya diktatorası, sivil toplumda hegemonya fethedilmeden siyasal toplumda egemenliğin fethedilmesi, yani dar anlamda devlet erkliğinin fethedilmesi anlamına geliyor. Devlet tipi olarak proletarya diktatorası ise sivil toplumda hegemonyayı fethettikten sonra siyasal toplumda egemenliğin fethedilmesi, yani geniş anlamda devlet erkliğinin, "tam devlet erkliğinin fethedilmesi, yani "devlet biçimi olarak demokrasinin fethedilmesi" anlamına geliyor. (Devlet biçimi olarak demokrasi, siyasal toplumda egemenliği fethettikten sonra, sivil toplumda hegemonyayı fethederek de fethedilebilir. Lenin'in öngördüğü "gerçek demokrasi" ve proletarya diktatorasının "herhangi bir burjuva demokrasiden *bir milyon kez* daha demokratik"²⁷ olduğu olumlamasının kuramsal dayanağı da budur)

25. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri (Seçmeler)* Onur yayınları, İstanbul 1986, s. 14-15

26. Kenan Somer, *Demokrasi ve Sosyalist Yaklaşım*, sosyopolitik Yaklaşım, Şubat-Mart 1993, Sayı 1, s. 60-64

27. Lenin, *Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky*, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1993 s. 33

Buna göre bir sınıf hegemonik sınıf durumuna gelmeden önce egemen sınıf durumuna gelirse devlet biçimi olarak diktatordan, hegemonik sınıf durumuna geldikten sonra egemen sınıf durumuna gelirse devlet tipi olarak diktatordan (ya da devlet biçimi olarak demokrasiden) söz etmek gerekiyor.

Öyleyse proletarya, sosyalist devrimden önce, yani proleter devleti şu ya da bu biçim altında kurarak *egemen* sınıf durumuna gelmeden önce, sivil toplumda hegemonyayı fethederek *yönetici* sınıf durumuna gelirse, devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemleri, yani işçi sınıfının gelişmesine ve sonunda egemen sınıf durumuna gelmesine engel olan yasa ve kurumların ortadan kaldırıldığı dönem sosyalist devrimden önce, burjuva demokratik devlet çerçevesinde gerçekleşir ve devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) tarihsel bir zorunluluk olmaktan çıkar, gereksiz duruma gelir ve... "bırakılabilir."

Bu durumda söz konusu edilebilecek tek proletarya diktatorası, eğer gene de bu terim kullanılacaksa, devlet tipi olarak proletarya diktatorasından (PD no 1), yani *sosyalist demokratik devletten* başka bir şey olamaz.

Proletarya diktatorası terimini Gramsci, ikili bir anlamda kullanıyordu. Birinci olarak, toplumun aynı zamanda hem yönetilmesi, hem de egemenlik altına alınması, yani hem sivil toplumun, hem de siyasal toplumun proletarya tarafından birlikte denetimi anlamında. Bu anlamda kullanılan diktatora sözcüğünün sınıfsal demokrasi, sınıfsal egemenliğin hegemonya ile temellendirilmesi anlamına geldiği açıktır. Ve Gramsci'nin bu anlamda kullandığı proletarya diktatorası, gerçeklikte devlet tipi olarak proletarya diktatorasına (PD no 1) karşılık düşer.

Proletarya diktatorası terimini Gramsci, ikinci olarak, bur-

juvaziye egemenlik altında tutmak için proletaryanın yalnızca siyasal toplumdan yararlanabilmesi anlamda kullanıyordu. Çünkü diktatora ya da egemenlik terimlerini Gramsci, *bir de* devlet aygıtının elde bulundurulması sayesinde, toplumu *yalnız* zorlamayla egemenlik altında tutan, yani egemenliğini hegemonya ile temellendiremeyen bir toplumsal grubun durumunu belirtmek için kullanıyor ve bunun da başlıca iki örneğini veriyordu:

1) Hegemonyasını *yitiren* sınıfın egemenliğini zor yoluyla sürdürmesi durumu (faşizm olayı);

2) Hegemonyayı fethetmek isteyen bir sınıfın önce devlet aygıtını fethetmesi durumu (Ekim devrimi)²⁸.

Bir zamanlar *Avrupa komünizmi* adı verilen marksist akımın proletarya diktatorasını "bırakmak"tan anladığı şey de devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını (PD no 2) bırakmaktan başka bir şey değildi. Bunun için sivil toplumda hegemonyanın fethine öncelik veren (ve kökeni Marx'ın *Fransa'da sınıf savaşmaları* (1848-1850) adlı yapıtına Engels'in 6 Mart 1895'te yazdığı "Giriş"²⁹ kadar uzanan) bir strateji öneriliyordu.

Gerçekten de proletarya, Ekim Devrimi'nde olduğu gibi, sivil toplumda hegemonyayı fethederek yönetici sınıf durumuna gelmeden önce siyasal toplumda egemenliği (devlet erkliğini) fetheder ve hegemonik sınıf olmadan (ve hegemonik sınıf olmak için) egemen sınıf durumuna gelirse, hegemonyadan (yani çoğunluk desteğinden) yoksun bu egemenliği sürdürebilmek için, sivil toplumda hegemonyayı fethedene kadar devlet biçimi olarak proletarya diktatorasına (PD no 2) başvurmak zorunda kalacaktır.

28. Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, ağı, özellikle s. 67-68

29. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları* (1848-1850) Sol yayınları, Ankara 1988, s. 7-33

Devlet biçimi olarak diktatora, egemen sınıfın hegemonya yokluğunu dışavurur ve bu yokluğu ödünler.

Egemen sınıfın hegemonyasıyla (ya da hegemonik sınıfın egemenliğiyle) devlet biçimi olarak diktatora bir arada bulunamaz.

Günlük dilde diktatora olarak adlandırılan şey, bir sınıfın hegemonyadan yoksun egemenliğidir. Ast sınıfları, egemenlik altındaki sınıfları biçimsel demokrasiden dışılayan bu egemenlik, devlet biçimi olarak diktatoraya karşılık düşer.

Öyleyse günlük siyasal dilde proletarya diktatorası denildiği zaman anlaşılması gereken şey, yalnızca ve yalnızca devlet biçimi olarak proletarya diktatorasıdır (PD no 2) ve kuramsal siyasal dilde de yalnızca ve yalnızca devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının bırakılması söz konusu edilebilir. Çünkü devlet bırakılmadan devlet biçimi olarak diktatora bırakılabilir ama devlet bırakılmadıkça devlet tipi olarak "diktatora" (ya da sınıfsal egemenlik) bırakılamaz.

HEGEMONYANIN FETHİNE ÖNCELİK VEREN STRATEJİ

Sivil toplumda hegemonyanın fethine stratejik bir öncelik tanımak, devlet erkliğinin ya da siyasal toplumda egemenliğin fethinin önemini gözardı etmek anlamına gelmez. Çünkü "kültür" (entelektüel ve moral etkinlik) ve "siyaset" (karşı karşıya gelen güçler ilişkisi), kutupsal bir karşıtlık oluşturmaz.³⁰ Öyle olsaydı proletaryanın, hegemonya aygıtı olarak devrimci partiyi, hegemonyanın fethi için bir "kültür derneği" durumuna dönüştürmesi gerekirdi. Oysa her tarihsel blok, ekonomi ile kültürün ve

30. Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, a.g.y., s. 53

kültür ile siyasetin birliğine dayanır.³¹ Sivil toplumda hegemonyanın fethi ile siyasal toplumda egemenliğin fethi arasında yapılan ayırım, birbirini dışılayan iki seçenek arasında organik bir ayırım değil, birbirini tamamlayan iki düzey arasında stratejik bir ayırımdır: İki düzey, iki üstyapısal düzey -"tam" devlet (siyasal toplum+sivil toplum)" üstyapısal etkinlikler bütünlüğü"³² olarak da tanımlanabileceğine göre-iki devlet düzeyi arasında stratejik bir ayırım.

Siyasal toplumda egemenliğin fethine ya da devlet biçimi olarak proletarya diktatatorasına (PD no 2) öncelik tanıyan strateji, gerçeklikte devlet erkliğini "yukarıdan", sivil toplumda hegemonyanın ya da sosyalist devlet biçimi olarak demokrasinin (ya da eğer isterseniz PD no 1'in!) fethine öncelik tanıyan strateji ise "aşağıdan" (devletin entelektüel ve moral ya da kültürel temelinden) ele geçirmeye çalışan iki marksist stratejidir.

Sivil toplum çerçevesinde yer alan üstyapısal etkinliklerin biçimi ideolojik (kültürel) olmakla birlikte içerikleri iktisadi ve toplumsal olduğu içindir ki sivil toplumda hegemonyanın fethine yönelik (kültürel) savaşım, siyasal toplumda egemenliğin fethine yönelik (siyasal) savaşımdan yüz çevirmek şöyle dursun, gerçeklikte siyasal toplumda egemenliğin fethi için de bir savaşım anlamına gelir.³³

Sivil toplumda hegemonyanın fethi, devletin *entelektüel ve moral* (kısacası kültürel) temelinin ideolojik fethinden başka bir şey değildir.

Hegemonyanın sağlam bir biçimde yerleşebilmesi için, egemenlikle birleşmesi gerekir. Egemenlikle bütünleşmedikçe hege-

31. Jacques Texier, *agy.*, s. 49

32. Jacques Texier, *agy.*, s. 73

33. Jacques Texier, *agy.*, s. 78

monya, –iktisadi, siyasal ve ideolojik yönlerinin birliği içinde kavranması gereken hegemonya– eksik kalır.

Sivil toplumda hegemonyanın fethine öncelik veren strateji konusunda kimi yanlış anlamalara kapılmamak için, tarihsel bloku oluşturan öğelerin birliğini, ekonomi (altyapı) ile kültürün (üst-yapının sivil toplum düzeyi) ve kültür (sivil toplum) ile siyasetin (üstyapının siyasal toplum düzeyi) birliğini unatmamak gerekiyor.

Peki ama burjuvazi (örneğin 18. yy. Fransız burjuvazisi, 19. yy. piemonte burjuvazisi) gibi proletarya da siyasal toplumda egemenliği fethetmeden önce sivil toplumda hegemonyayı fethedebilir mi? Burjuvazi mülk sahibi ve kültürlü bir sınıftı. Proletarya?

Proletarya, burjuvazinin mülk sahibi olduğu anlamda mülk sahibi bir sınıf değil. Ama *katılımcı* demokrasi proletaryanın, üretim araçları mülkiyetinin *yönetimine* katılması olanağını sağlıyor.³⁴

Bir sınıfın kültürüyse organik aydınlarının, sınıfsal yığının kendi pratik etkinlikleriyle ortaya koyduğu ilke ve sorunları işleyip tutarlı bir duruma getiren ve bu işi de *kültürel ve toplumsal bir blokun* oluşmasına yol açarak yapan³⁵ organik aydınlarının kültür düzeyiyle ölçülür. *Kibarlık Budalası*'nda Molière, zenginleşen "kültürsüz" burjuvaları alaya alıyordu. Ancak fransız burjuvazisi, 1789'da egemenliğin fethine girişmeden önce, sivil toplumda hegemonyayı fethetmesini de bildi.

Proletaryanın sivil toplumda hegemonya kurabilmesi, marksizmin yüksek kültür alanındaki hegemonya işlevini görebilmesine bağlı.

34. Sadun Aren, *Sosyalizmin Yeni Modeli* başlıklı makalesinde ve özellikle bu makalenin 6. paragrafında bu katılımın anlam ve önemini irdeliyor. Bkz. *Birlik* dergisi, Ocak-Şubat 1993 sayı 21, s. 11-13

35. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, agy., s. 201

Proletaryanın "mülk sahibi" ve "kültürlü" bir sınıf olmayışını, sivil toplumda hegemonyanın fethi açısından, katılımcı demokrasi ve... kuramsal marksizmin, "kimi sınırlı aydın gruplarla birlikte proleter yığınların da entelektüel gelişmesini siyasal bakımdan olanaklı duruma getiren entelektüel ve moral bir blok çerçevesinde"³⁶, yaratıcı bir düşünce olarak güncelleştirilmesi ödünleyebilir.

Özetlemek gerekirse proletarya, sivil toplumda hegemonyayı fethetmeden önce siyasal toplumda egemenliği fethederse, sosyalizmin kuruluşuna (ya da sosyalizme geçişe) kadar devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) tarihsel bir zorunluluk durumuna gelir. Sosyalizmin kuruluşu, bu durumda, proletaryanın sivil toplumda hegemonyayı fethedişiyle örtüşür. Çünkü diktatorial (devlet biçimi olarak diktatorial) yönetim işlevini yitirmedikçe sosyalizmden söz edilemez. Öyleyse sosyalizmin kuruluşu, yalnızca iktisadi istatistiklerle kanıtlanabilecek bir şey değildir. Proletaryanın sivil toplumda hegemonyayı fethetmesini, yani sosyalist demokrasinin kurulmasını da öngerektirir. *Demokrasinin olmadığı yerde, sosyalizm olmaz.*

Sivil toplumda hegemonyayı proletarya, siyasal toplumda egemenliği fethetmeden önce de fethedebilir. Bu durumda, proletaryanın sivil toplumda hegemonyayı fethetmesi, sosyalist toplumun kurulmasıyla örtüşmez. Ama devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemlerinin, siyasal toplumda egemenliğin fethinden önce, sosyalist devrimden önce başladığı anlamına gelir.

Devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemleri burjuva demokratik devlet çerçevesinde tamamlandıktan sonra siyasal toplumda egemenlik, proleter devlet tipinin (PD no 1) *sosyalist de-*

36. Antonio Gramsci, *agıy*, s. 206

mokratik devlet olarak kurulması biçiminde fethedilir. Proleter devlet tipinin sosyalist demokratik devlet biçiminde kurulması, ilkin "siyasal" devletin, sonra "tüm" devletin sönümlenme sürecini, dolayısıyla devletin entelektüel ve moral temeli olarak sivil toplumun ve bir devlet biçimi olarak demokrasinin de sönümlenme sürecini başlatacaktır.

Bu süreç sınıflı toplumun yerini gelişmiş sınıfsız toplumun, sivil toplumun yerini –toplumsal örgütlerin sınıfsal ideolojilerden arındıkları– "düzenli toplum"un, devlet biçimi olarak demokrasinin (sınıfsal demokrasi) yerini yaşama biçimi olarak demokrasinin (tam demokrasi), kısacası burjuva yönetim modelinin yerini komünist özyönetim modelinin alacağı komünist toplumun üst evresine ya da tam komünizme yol açacaktır.

Marksizmin "bilimsel" ütopyasıdır bu ve hümanist perspektifini marksizm, işte kendi yarattığı bu ütopyaya borçludur.

BARIŞÇIL GEÇİŞ AYRIKLAMALARI

Barışçıl geçiş konusunda en ünlü ve klasikleşmiş belge, Marx'ın Eylül 1872'de toplanan (Birinci) Enternasyonal'in Lahey Kongresi'nden sonra Amsterdam'da düzenlenen bir mitingde sosyalizmin yolları üzerine yaptığı konuşmanın metnidir.

Bu konuşmada Marx, toplumsal örgütlenmenin yenilenmesi için siyasal iktidarın proletarya tarafından fethinin zorunlu olduğunu bir kez daha belirttikten sonra, şöyle sürdürüyordu:

"Ama bu ereğe erişmek için biz, araçların her yerde ve her zaman aynı olduğunu ileri sürmedik. Çeşitli ülkelerin kurum, töre ve geleneklerine verilmesi gereken payı biliyoruz. Emekçilerin ereklerine barışçıl yollarla erişebilecekleri Amerika, İngiltere gibi ülkelerin varlığını yadsımıyoruz... Eğer bu doğruysa kıta ülkele-

rinin çoğunda devrimlerimizin kaldıracının zor olacağını da kabul etmeliyiz. Emegın egemenliğini kurmak amacıyla bir zaman için zora başvurmak gerekecektir."³⁷

Bu metinde Marx, "kıta ülkelerinin çoğunda devrimlerimizin kaldıracının zor olacağını kabul etmeliyiz" diyordu. Hepsinde değıl, çoğunda! Zora dayanan devrimi (ve dolayısıyla devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını, PD no 2'yi), Avrupa  lkelerinin hepsi için değıl, çoğı için zorunlu görüyordu.

Proleter devrim ve dönek Kautsky'de Marx'ın bu ayrıklaması üzerinde de duran Lenin, kendi çağında bu ayrıklamanın geçerli olmadığını söylemek için şöyle yazıyordu:

"Proletaryanın devrimci diktatorası, burjuvaziye karşı uygulanan zordur ve bu zor da özellikle Marx ve Engels'in birçok kez ( zellikle de *Fransa'da iç savaş* ile bu yapıtın önsözünde) en belirgin bir biçimde açıkladıkları gibi *militarizm ve bürokrasinin* varoluşuyla zorunlu bir duruma gelmiştir. Oysa Marx'ın gözlemini yaptığı  ağ olan 19. yüzyılın tam da 70'li yıllarında, tam da İngiltere ile Amerika'da, tam da bu kurumların kendileri yoktu. (şimdi hem İngiltere'de var, hem de Amerika'da)"³⁸

Ancak militarizm ve bürokrasinin varlığı ile devlet biçimi olarak proletarya diktatorası arasında gene de mekanist bir ilişki kurmamak gerekiyor. Örneğın *Erfurt Programı'nın Eleştirisi*'nde (1891) Engels, şöyle yazıyordu:

"Halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerinde topladıkları ülkelerde, ulusun  oğunluğı seni destekledik e Anayasa gereğı her şeyi yapabileceğın ülkelerde, Fransa ve Amerika gibi demokratik Cumhuriyetlerde, hanedanın geri alınması sorununun her gün ba-

37. G. Congiot,  ağdaşımız Karl Marx, *agy.*, s. 80.

38. Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, *agy.*, s. 23

sında tartışıldığı ve hanedanın halkın istenci karşısında güçsüz olduğu İngiltere gibi krallıklarda, eski toplumun yeni topluma doğru barış yoluyla evrime uğrayabileceği düşünülebilir."³⁹

1891'de Engels, sosyalizme barışçıl geçişin "düşünülebileceği" ülkeler listesine, *demokratik cumhuriyet* olduğu için Fransa'yı da ekliyordu. Bürokrasi ve militarizmin anayurdu olarak bilinen bir ülke olan Fransa'da, hele bu tarihte bürokrasi ve militarizmin yokluğundan söz edilemezdi.

Gerçeklikte sosyalizme barışçıl geçiş olanak ve olasılığı, herkesten önce Marx ve Engels tarafından yapılan ve bürokrasi ile militarizmin yokluğuna olduğu kadar, özellikle Engels'te özgürlük ve demokratik cumhuriyetin varlığına da dayanan ayrıklamalar aracılığıyla ortaya kondu. Emperyalizm çağında Lenin, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının (PD no 2) zora dayanan devrim olmaksızın, iç savaş olmaksızın kurulabilme olanak ve olasılığından başka bir ayrıklama tanımaz ve bunu da "*son derece* ender ve *son derece* değerli bir tarihsel olasılık"⁴⁰ olarak nitelendirir. Proletaryanın devlet iktidarını parlamenter yoldan, genel oy aracılığıyla ele geçirme ve kendi sınıf egemenliğini parlamenter demokrasi çerçevesinde uygulama olanak ve olasılığının bundan böyle bir ayrıklama olarak bile kalmadığını düşünür. Özgürlük ve demokratik cumhuriyet ülkelerinde de genel kural olarak zora dayanan devrim ve *kuramsal bir zorunluluk* olarak proletarya diktatorası (PD no 2) üzerinde direnirken, bu ülkelerin barışçıl yoldan da evrime uğrayabileceklerini, sosyalizme geçebileceklerini düşünen Engels'i yanıtlar gibidir.

39. K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, agy., s. 100

40. Lenin'in 14-16 Eylül 1917'de yazdığı *Uzlaşmalar Konusunda* başlıklı makalede kullandığı formül. Bkz. OEuvres, C. 25, s. 335

Gene Marx, 3 Temmuz 1871'de New York'ta yayımlanan *The World* gazetesine verdiği bir demeçte şöyle diyordu:

"Ereğe barışçıl ajitasyonla daha çabuk ve daha güvenli bir biçimde erişilebilecek yerde ayaklanma, bir budalalık olurdu."

Ve henüz dumanları tüten Paris Komünü'ne anıştırmada bulunarak şöyle ekliyordu:

"Fransa'da baskı yasalarının çokluğu ve sınıflar arasındaki korkunç karışıklık, öyle görünüyor ki toplumsal çatışmanın zora dayanan bir çözümünü zorunlu duruma getiriyor. Ancak böyle bir çözümün seçilip seçilmemesi, bu ülkenin işçi sınıfının işidir."⁴¹

Yani insanların istencinden bağımsız bir zorunluluk söz konusu değildir.

Böylece Marx, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını (PD no 2), devlet tipi olarak proletarya diktatorası (PD no 1) gibi *kuramsal bir zorunluluk* olarak değil ama kimi koşullara bağlı *tarihsel bir zorunluluk* olarak düşündüğünü ortaya koyuyordu.

Ayrıca 21 Eylül 1871'de Marx, Enternasyonal'in Londra konferansında şöyle diyordu:

"Hükümetlere şunu bildirmeliyiz. Biz sizin proletaryaya karşı yönelmiş silahlı bir güç olduğunuzu biliyoruz. Biz size karşı olanaklı görüldüğü zaman barışçıl yollardan, zorunlu olduğu zaman silah kullanarak etkinlik göstereceğiz."⁴²

Sorun, barışçıl yolun ne zaman olanaklı görüldüğünün, silah kullanmanın ne zaman zorunlu olduğunun bilinmesi sorunudur. Kuramsal soyutlama düzeyinde söylemek gerekirse, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını (PD no 2) tarihsel bir zorunluluk

41. G. Cogniot, Çağdaşımız Karl Marx, *agy.*, s. 135.

42. G. Cogniot, *agy.*, s. 135.

durumuna getirecek tarihsel koşullar, devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemlerinin sosyalist (siyasal) devrimden önce, burjuva demokratik devlet çerçevesinde değil, sosyalist devrimden *sonra*, proleter devlet çerçevesinde başlamasına yol açacak koşullardır.

Lenin'de devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemlerinin sosyalist devrimden sonra başlaması kuramsal bir zorunluluk olduğu (yani ancak sosyalist devrimden sonra başlayabileceği) içindir ki devlet biçimi olarak proletarya diktatorası (PD no 2) kuramsal bir zorunluluktur. Gerçi devrimci dönüşüm ve siyasal geçiş dönemlerinin sosyalist devrimden sonra başlaması durumunda (*Gotha Programının Eleştirisi*'nde öngörülen tipik durum) devlet biçimi olarak proletarya diktatorası Marx'ta da kuramsal bir zorunluluktur. Ama söz konusu geçiş döneminin sosyalist devrimden sonra başlaması ayıklama kabul etmeyen kuramsal bir zorunluluk olmadığı içindir ki devlet biçimi olarak proletarya diktatorası Marx ve Engels'te kuramsal bir zorunluluk değil, tarihsel bir zorunluluktur. Tarihsel, yani koşullara bağlı.

Bu ayrım, klasik marksizm ile marksizmin belli bir gelişme aşamasını simgeleyen marksizm-leninizm arasında belirtici bir ayrım oluşturmaktadır.

DEVLET VE DİKTATORA*

DEVLET

Fransa'da İç Savaş'ın ikinci yazma denemesinde Marx, "Toplum sınıflar savaşımının yeni bir evresine girdiği zaman, onun örgütlenmiş kamu gücünün, devlet iktidarının niteliği de değişmeden kalmazdı" diye yazıyor, devlet erkliğini "örgütlenmiş kamu gücü" olarak tanımlıyordu¹.

Çağdaş bir marksist de şöyle yazıyor:

"Devlet gerçeklikte erkliğin, hatta bu kişisel bir erklik bile olsa, soyut bir erklik olarak görünmekle kazandığı biçimdir. Ve bu biçim çağlara göre çeşitli tarzlarda ve çeşitli süreçler aracılığıyla kazanılır.

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde Engels, devletin oluşmasının örneğin Atina toplumunda ve eski Germenlerde özgül ve söz konusu toplumların tarihsel niteliklerine bağlı yollardan nasıl gerçekleştiğini gösterir. Devletsiz toplumlar vardır ama erkliksiz toplumlar olduğu anlamına gelmez bu. Devlet, erkliğin top-

* *Marksizm ve Gelecek*, 1996 kış, s-10-20.

1. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, Sol yayınları, Ankara 1977, s. 266

lumdan özerkleşen ve toplum üzerinde yer alarak kazandığı özel biçimdir. Yetke dağılımını daha önce gerçekleştiren örgenlik ve kurumların dağılmasını öngerektirir ve bu dağılmanın temelini de Engels'in her özel durum içinde ayrı ayrı çözümlediği toplumsal yapıların dönüşümü oluşturur. *Fransa'da İç Savaş'ta* Marx, devlet erkliğinin *merkezileşmesinin* gerçekleşme aşamalarını ve bu merkezileşmeyi Üçüncü Napoléon döneminde doruğuna çıkaran bürokratik, yönetsel ve polissel yetkinleşmeyi betimler.

Alman İdeolojisi'nde devletin görünür biçimiyle gerçek yapısı arasındaki çelişme ortaya konur. Görünüşte devlet soyut bir özlüktür, kolektif çıkarı simgeler. Bütün özel çıkarların, yani bütün toplumsal grupların, bütün bireylerin özel çıkarlarının birliğini hem öngerektirir, hem de gerçekleştirir. Yapıtın terimleriyle söylemek gerekirse, "kolektif çıkarın devlet olarak bağımsız, özerk bir biçim kazanmasına, özel çıkarlarla ortak çıkar arasındaki karşıtlık yol açar."

Ama bu ortaklık "aldatıcı"dır, çünkü *burada kendini evrensellik biçiminde gösteren çıkarlar bir sınıfın özel çıkarlarından başka bir şey değildir*. Devlet, gerçeklikte bir sınıfın egemenlik aracıdır ama aynı zamanda bu egemenliğe direnmenin, ona karşı savaşım vermenin damgasını da taşır. Öyleyse bir güçler ilişkisinin dışavurumudur da. Bunun iki yanlı sonuçları vardır. Bir yandan onun ortak çıkar imgesini pekiştirir bu durum, onu partiler üstündeymiş gibi gösterir. Bu hakemlik işlevi onu güçlendiren işlevdir de, çünkü anlaşmazlıkları "çözmek" onları ortadan kaldırmak anlamına da gelir. Ancak anlaşmazlıkları *bastırmayla* ortadan kaldırmak (Fransa'da 19. y.y.'da Lyon ipek işçilerine karşı olduğu gibi) ya da işçi devinimi eğer yeterince güçlüyse, *ödiin vererek* ortadan kaldırmak (gene Fransa'da 1936'da Matignon'da, 1968'de Grenelle'de olduğu gibi) aynı şey değildir. Devlet hep aynı toplumsal düzeni yeniden üretmekten başka bir şey yapmaz. İşlevi budur ve başka türlü de ola-

maz. Ama aynı zamanda bölünmeler, toplumsal anlaşmazlıklar da onda hafifletilmiş ve dolaylı bir dışavurumunu bulurlar"².

Burada dar anlamda devlet ile geniş anlamda devlet arasında bir ayrım yapmak gerekiyor. Dar anlamda devlet, bir zorlama aygıtına sahip siyasal sistem kurumlarından biridir. Geniş anlamda devletse, her sınıflı toplumun resmi dışavurumudur ve bu anlamda siyasal sistemin eşanlamlısıdır. Dar anlamda, bir siyasal sistem kurumu olarak her devletin bir diktatora olduğu söylenebilir. Geniş anlamda, siyasal sistemin kendisi olarak devlet, toplumun resmi dışavurumudur ve kapitalist, sosyalist vb. devletlerden işte bu anlamda söz edilebilir.

Temel siyasal alet olarak devlet, toplum karşısında, erklikteki sınıfın yönetim ve hükümet aleti olarak görünür. Marx'a göre sınıfsal (siyasal) devletin etkinlikleri, "her topluluğun doğasına bağlı ortak işlerin yerine getirilmesini olduğu denli, hükümet ve halk yığınları arasındaki karşıtlıktan doğan özgül işlevleri de kapsar"³.

Demek ki devletin kendi öz sınıfsal (özgül) işlevleri dışında, toplumun ortak gereksinmelerine ilişkin işlevleri de vardır ve kimi "ortak işler"i de yönetir. Bu, temel siyasal alet olarak devlet.

Devlet, devlet olarak, temel siyasal alettir. Peki, o ünlü "siyasal-olmayan devlet" ne oluyor? "Siyasal-olmayan temel siyasal alet" mi? Böylece düşünsel bir çelişki mi oluşturuyor. Devletin "sönme" sürecinin bir uğrağı olarak, hayır, düşünsel bir çelişki oluşturmuyor. Düşüncenin değil, devingen gerçekliğin bir çelişkisini yansıtıyor.

-
2. Michéle Bertrand, *Le marxisme et l'histoire*, Editions sociales, Paris 1979, s. 110-113
 3. Karl Marx, *Kapital*, Sol yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, c. 3, s. 337 (Buradaki çeviri şöyle: "... hem bütün toplulukların niteliklerinden doğan ortak faaliyetlerin yerine getirilmesini ve hem de hükümet ile halk kitleleri arasındaki zıtlıktan doğan özel işlevleri kapsaması gibi")

Siyasal-olmayan devlet, devlet olarak gene de sınıfsal bir nitelik taşımakla birlikte, sınıfsal (özgöl) işlevlerini yitirmiş bir "devlet" olarak düşünülebilir. Devletin siyasal işlevini yitirmesinin anlamı, kamusal görevlerin siyasal niteliklerini yitirmesidir. Kamusal görevlerin siyasal niteliklerini yitirmesi, *bürokrasinin sonu* anlamına gelecektir. Gene de sınıfsal nitelik taşıması gereken bir devlet vardır. Devlet sönmemiştir, çünkü sınıflar ve kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrım henüz varlıklarını sürdürmektedir. Kafa ve kol emeği arasındaki ayrım, henüz *yönetim* işlevini öngerektirecektir. Devletin, siyasal-olmayan devlet biçiminde de olsa varlığını sürdürmesi, bir yönetim işlevinin varlığına bağlıdır. Ama kamu görevleri siyasal niteliğini yitirecek, bürokrasi artık olanaksız bir duruma gelecektir. Yönetim ile bürokrasi arasındaki farklılık, burada belirginleşecektir. Her yönetim, bürokrasiyi öngerektirmez. Her yönetim altında bürokrasiye karşı savaşımlı da bu farklılık doğurur. Bürokratik aygıt her yönetim altında yıkılabilir. Ama devlet, kamu görevlerine siyasal bir nitelik kazandırma eğilimini güncelleştiren bu "siyasal devlet" var olduğu sürece, siyasal sistem olarak bu devlet hangi tipe bürünürse bürünsün, yani hangi sınıfın devleti olursa olsun, bürokratik ilişkilerin döl yatağı olacaktır. Eski bürokratik aygıt yıkılsa bile bu kaynaktan yeni yeni bürokratik ilişkiler fışkırabilir ve belli bir aşamada bu ilişkiler, yeni bir bürokratik aygıt oluşturabilir. Eski sosyalist ülkelerdeki bürokrasi ve bürokratik aygıtın varlığı belki böyle açıklanabilir. Gelecekteki sosyalist oluşumlar için de bürokrasi, siyasal-olmayan devletin gerçekleşmesine, kamu görevlerinin siyasal niteliklerini yitirmelerine değin, her halde güncelliğini koruyacak, ayrı ve sürekli bir savaşım konusu olacaktır. Siyasal-olmayan devlet, Saint-Simon'un ünlü formülüyle söylemek gerekirse, henüz *şeylerin* değil ama gene de *insanların* yönetimini (daha doğrusu şeylerin yönetimini değil insanların hükümetini) simgeleyecektir. Tüm devlet, henüz sönmemiştir. Öyleyse örgütlenme biçimleri, –bürokratik

ilişiklerin kaynağı kurumuş, kamu görevleri siyasal niteliklerini yitirmiş de olsa, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımın varlığını sürdürmesi, dolayısıyla sınıfların henüz büsbütün ortadan kalkmaması nedeniyle,– gene de "yönetim modeli"nden esinlenecektir. Tüm devlet söndükten sonra yönetim işlevinin yerini komünist toplumsal özyönetim ve "özyönetim modeli"nden esinlenen örgütlenme biçimleri alacaktır⁴.

Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu'nda Engels, "sivil toplumun bütün gereksinimleri de, diyordu, erklikteki sınıf hangisi olursa olsun, herkese kendilerini yasa biçiminde dayatmaları için, devletin istencinden geçmelidirler"⁵. Devlet, işte bu anlamda toplumun resmi temsilcisidir ve bu anlamda genel çıkarı simgeler.

Siyasal erklik, egemen sınıf ya da sınıfların iktisadi çıkarlarının gerçekleşmesine hizmet eden bir araçtır. Devletse, bir diktatora olduğu zaman, gerçeklikte tek bir sınıfın, temel egemen sınıfın diktatorasını simgeler ve bu diktatora değişik anlamlar taşıyabilir.

Öyleyse siyasal erklığı elinde tutan, kullanan sınıf, sınıflar koalisyonu, siyasal ekip hatta kişi, toplumsal gereksinimleri, en başta temel-egemen sınıfın (devlet tipini belirleyen sınıfın) çıkarları –toplumsal, iktisadi ve siyasal çıkarları gelmek– üzere, derece derece,

4. *Proletarya Diktatorası ve Marksizm* başlıklı irdelememde, "yönetim modeli" ve "özyönetim modeli" üzerinde de durmuştum. (*Marksizm ve Gelecek* dergisi, sayı 1 (6), 1993, s. 41) Orada verdiğim tanımlamayı yineliyorum.

Yönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki ayrılığa dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu modeli, kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık temellendirir. Yönetenler kafa, yönetilenler kol emeğini simgeler.

Özyönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki birliğe dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu modeli, kafa ve kol emekleri arasındaki birlik temellendirir. Herkes yönetici olacağı için kimsenin yönetici olmasına gerek kalmaz.

5. Marx- Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, Sol yayınları, Ankara 1979, birinci baskı, s. 450

siyasal erklikte pay ya da destek sahibi olan sınıfların çıkarları açısından karşılar. Çünkü aynı toplumsal gereksinimler, çeşitli açılardan karşılanabilir. Ve karşılandıkları açılara göre, toplumsal gereksinimler de farklı değişiklikler gösterir.

Devletin genel çıkarı temsil etmesi, onun sınıfsal ve/ya da diktatorial niteliğiyle çelişmez.

"Devlet, diyordu Engels, özünde, üretim üzerinde egemen olan sınıfın ekonomik gereksinmelerinin yoğunlaşmış biçimde yansımalarından başka bir şey değil" dir⁶. Toplumsal gereksinimler, işte bu "yoğunlaşmış yansı" açısından karşılanır. Genel çıkarı devlet, işte bu "yoğunlaşmış yansı" açısından simgeler.

KAMU GÜCÜ

Lenin daha ilk yapıtlarında, devlet ve toplumsal erklik arasında bir ayrım yapıyor, toplumsal erkinin bir yetke olarak devletten önce var olduğu gibi, şu ya da bu biçim altında, devletten sonra da var olacağını olumluyordu. Devletin varlığını sınıfların yok olmasından sonra da sürdüreceğini düşünen Piotr Struve'yi eleştiren Lenin, şöyle yazıyordu: "İlkin Struve, haksız olarak, zorlama gücünde devletin ayırt edici bir belirtisini görüyor. Oysa zorlama gücü, kandaş örgütlenmede olduğu gibi ailede de, bir devlet olmaksızın her insan topluluğunda kullanılır... Öyleyse devletin ayırt edici özelliği, erkliği elde tutan özel bir bireyler sınıfının varlığıdır."⁷

6. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, agy., s.450.

7. V.İ. Lenin, *Halkçılığın İktisadi Muhtevası*, Payel yayınevi, İstanbul 1970, s. 112 ve 113. (Buradaki çeviri şöyle: "Bir kere, cebir kuvvetini devletin ayırıcı alameti olarak görmesi pek yanlış bir şey: Cebir kuvveti, ister gentilece teşkilatında olsun, ister ailede olsun, her insan topluluğunda, devlet olmadan da hükümünü yürütür... Demek ki, devletin ayırıcı niteliği, iktidarı elinde tutan özel bir fertler sınıfının var olmasıdır.")

Toplumsal erklik özel bir bireyler sınıfının eline geçince siyasal erklik durumuna dönüşür. Engels de devleti, halk yığınlarından ayrılmış bir kamu gücü, "özel bir güç" olarak betimliyordu.

Ailenin... Kökeni'nde Engels, kandaş (*gentilice*) örgütlenmenin "henüz devlet nedir bilmeyen bir toplumun örgütlenmesi" olduğunu söyler, çünkü "devlet, kendisini oluşturan yurttaşlar topluluğundan ayrı, özel bir kamu gücünün varlığını gerektirir."⁸

Kandaş örgütlenmede, "kamu işlerinin günümüzdekilerden (1884) çok daha büyük sayıda olmalarına karşın... gene de bizim geniş ve karmaşık yönetim aygıtımıza hiçbir gereksinme duyulmamıştır."⁹

Toplumsal erklik siyasal erklik durumuna dönüşünce, bir başka deyişle kamu görevleri siyasal bir nitelik kazanınca, genel kural olarak "geniş ve karmaşık bir yönetim aygıtı"na gereksinme duyulur. Kandaş örgütlenmede, ilkel sınıfsız toplumda, yönetim aygıtsız kamusal yönetim ve bu anlamda toplumsal özyönetim vardır. Gelişmiş sınıfsız toplumda da komünist toplumsal özyönetim olacak, özel bir "yönetim aygıtı"na gereksinme duyulmayacaktır. Sınıfı toplumlarda yönetim aygıtı, toplumsal erkliğin siyasal erklik durumuna dönüştüğünü, kamu görevinin siyasal bir nitelik kazandığını ve bu anlamda bürokrasiyi simgeleyecektir. Ama yönetim aygıtının da kökeninde kafa emeği ile kol emeğinin ayrılmasının, bu iki emek türü arasındaki karşıtlığın yattığı unutulmamalıdır.

Burjuva yönetim aygıtının, bu "geniş ve karmaşık yönetim aygıtı"nın yıkılması, yönetim aygıtsız kamusal yönetimin kurulması

8. Friedrich Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol yayınları, Ankara 1992, onuncu baskı, s. 99

9. Friedrich Engels, *Ailenin... Kökeni*, agy., s. 100

anlamına gelmez. Bu iş komünist toplumun yüksek evresinde, komünist toplumsal özyönetimde olacaktır. Gerçi kamu görevleri siyasal niteliklerini daha devlet büsbütün sönmeden önce, siyasal olmayan devlet uğraşında yitirecek ama kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık, bu iki emek türünün organik birliklerinin bu kez "sarmalın bir üst halkasında" henüz yeni baştan kurulamamış olması, ayrı bir yönetim aygıtına duyulan gereksinmeyi daha bir zaman sürdürecektir.

Ancak PD no 1 anlayışı, yani Paris Komün'ünden önceki marksist proletarya diktatorası anlayışı, burjuva devlet aygıtı bir kez yıkılınca, sanki ayrı bir yönetim aygıtsız kamusal yönetim kurulacak, sanki siyasal erklik toplumsal erklik durumuna dönüşecek, sanki yönetim modelinden değil ama özyönetim modelinden esinlenen bir toplumsal örgütlenmeye gidilecekmiş gibi bir beklentiye yol açıyordu. Ve bu anlayış PD no 2 anlayışından, yani Paris Komün'ünden sonraki ve "siyasal geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve yeni bir *devlet tipi* olarak hükümet düzeyinde, yani *devlet biçimi* alanında ete kemiğe bürünen ve devrimci terorizmi simgeleyen yeni bir proletarya diktatorası anlayışından kopartılıp, üstelik bir de ona karşı çıkartılınca (Balibar'ın yaptığı gibi), marksist proletarya diktatorası anlayışı, gerçeklikte bu beklentiye indirgenir. "Marx'a dönüş" bayrağını sallayan girişimlerin bir yönü de budur.

Gerçeklikte PD no 2 anlayışı PD no 1 anlayışını dışlamıyor, PD no 1'e eklemlenen yeni bir öğeyi, devrimci devlet terozimini simgeliyordu. Ve devrimci devlet terorizmi, yani bir *devlet biçimi* öğesiyle belirlenen PD no 2'ye yeni bir *devlet tipi*, yani PD kimliğini kazandıran şey de PD no 1 ile örtüşmesiydi. Ancak bu organik örtüşme, ilkin yöntembilimsel ayrılmayı öngerektiriyordu. Yoksa PD no 2'yi PD no 2 yapan devrimci devlet terorizmi ve devrimci devlet terorizmi olarak PD no 2, yeni bir devlet tipinin bürünümünü

simgeleyen geçici bir devlet biçimi olamazdı. Proletaryanın "egemenlik durumu" ile örtüşmesi, "devrimci zor durumu" olarak onu bir devlet tipinin bürünümü durumuna getiriyordu. Proletaryanın egemenlik durumuna eklenilen devrimci zor durumu olarak PD no 2, proleter egemenlik durumunu simgeleyen proleter devlet tipinin siyasal geçiş döneminde büründüğü biçimdir. Ve PD no1+PD no2 örtüşmesi biter bitmez PD no 1, ancak devlet olmayan "devlet" niteliğiyle "diktatora" olan bu proleter "devlet", geçiş biçiminden arınan bir devlet tipi olarak artık gerçek anlamda bir diktatora olmaktan çıkar ve yeni ve bu kez diktatorial olmayan biçimlere bürünür. Bu örtüşme bittikten sonra tüm devletin sönme eğilimi, başlangıçtan yani geçiş döneminin başından, sosyalist devrimin siyasal etkisinden¹⁰ beri var olan bu eğilim, kendini açıkça göstererek sönümlenme süreci biçiminde güncelleşebilir. Çünkü PD no 2'nin, devrimci devlet terörizmin varlığı, bu eğilimin güncelleşmesini engelleyici bir etki yapacak, sönümlenme sürecinin başlamasını erteleyecektir.

Paris Komünü'nden sonra ortaya çıkan PD no 2 anlayışı, PD no 1 anlayışıyla örtüşüp kaynaştı ve yeni bir PD anlayışı oluşturdu. PD için ayırlamalar da ancak bundan sonra düşünülebildi. Çünkü proleter egemenlik durumu olarak PD no 1'den ayırlamalar yapmak, markizmden vazgeçmeksizin düşünülemezdi. Ama marksizmden vazgeçmeksizin, kimi koşullar altında devrimci devlet terörizminden vazgeçilebilirdi. Devrimci devlet terörizmi, her zaman tarihsel bir zorunluluk olmayabilirdi. Marksist ayırlamanın anlamı buydu.

Paris Komünü'nü Marx PD no 2 açısından eleştiriyor ama PD

10. Sosyalist devrimin siyasal etkisi, burada sivil toplumda ideolojik hegemonyayı fethetmeden önce siyasal toplumda egemenliğin fethedilmesi anlamına geliyor.

no 1 olarak çözümlüyordu. Paris Komünü'nden PD olarak söz etmemesi, bundandı. Engels ise tersine, Komün'ün PD no 2 açısından eleştirisine katkıda bulunuyordu (Karl Marx'ın *Fransa'da 1. Savaş*'ına giriş, 1891) ama ona gene de PD diyordu. Çünkü Paris Komünü'nü, PD no 2 olmamasına karşın gene de PD (yani PD no 1) olarak görüyor ve gösteriyordu.

Gene devlete dönersek devlet, bir bakıma yetke demekti. Ama yetke, toplumsal erklik olarak, devletten önce de vardı, devletten sonra da olacaktı. Devletin yetke olarak özelliği şuradaydı ki yetkenin gücü, devletle birlikte yerini gücün yetkesine bırakıyordu. Yetke düşmanları ya da anti-otoriterler, yetke deyince işte hep devletin yetke olarak özelliğini, yani hep gücün yetkesini düşünüyorlardı. Oysa yetkenin devlet içinde, her zaman demokrasiden dışılamayan bir gücü de vardı. Yetkenin sosyalist devletteki gücü işte böyle bir güç olacaktı. Proleter demokratik devlet, devlet olmayan "devlet" yani sönmeye başlayan devlet olarak, PD no 2'nin tersine, salt devlet aygıtıyla sınırlanamazdı. Oysa proleter devlet tipinin "geçiş dönemi"nde büründüğü biçim niteliğiyle PD no 2, devrimci devlet terorizmi ve bu anlamda gücün yetkesi olarak, devlet aygıtıyla sınırlanabilirdi. Öyleyse proletarya diktatorasının (PD no 2'nin) bırakılması, proleter devletin (PD no 1'in) bırakılması anlamına gelmiyordu.

DİKTATORA

"Her devlet bir diktatordır" olumlaması iki düzeyde irdelenebilir:

1) Her devlet, eğer egemen sınıf için de özgürlüğün bir kısıtlanması söz konusu değilse, yani despotik tipte bir devlet değilse, sınıfsal bir demokrasidir: Egemenlik altındaki sınıfları de-

mokrasiden dıştalar. Sınıfsal demokrasinin diktatorayla astarlanması, onu demokrasi olmaktan çıkarmaz.

2) Diktatora, devletin devrim ya da karşı-devrim sırasında büründüğü geçici bir biçimdir:Hiçbir yasayla bağlı olmayan bastırıcı zor, devrimci ya da karşı-devrimci devlet terorizmi.

1) *Birinci durumda*, "her devlet bir diktatoradır" olumlaması, bir devlet biçimi olarak her demokrasi bir diktatoradır, demokrasi ve diktatora aynı madalyonun iki yüzüdür anlamına gelir. Gerçekten her demokrasi, sınıfsal bir demokrasi olarak, bir başka sınıfı demokrasiden dıştalaması oranda bir diktatoradır.

Bir sınıf demokrasiden sömürölmek için dıştalanır. Diktatora ile sömürü arasında nedensel bir ilişki vardır. Sömürünün varlığı, kendi başına, diktatoranın varlık belirtisidir.

Öyleyse her devletin, ama sömürüye dayanan her devletin, sömürölen sınıfları demokrasiden dıştalamaya zorunluluğu oranda, gerçekte bir diktatora olduğu söylenebilir. Salt bir "egemenlik durumu" olarak kalsa, açık "bastırıcı zor" durumuna dönüşmese bile, bu söylenebilir. Çünkü sömürü, kendi başına, demokrasiden dıştalanma anlamına da gelir.

Ama burjuva demokraside yığınlar, biçimsel açıdan da olsa, yurt yönetimine katılırlar ve demokrasi de, bir devlet biçimi olarak, yığınların yurt yönetimine şu ya da bu biçimde katılması demektir. Yurt sorunlarının çözümüne şu ya da bu biçimde katılan yığınların demokrasiden dıştalandıkları nasıl düşünülebilir?

Sınıflı toplumlarda demokrasi, hep bir devlet biçimi olarak (demokrasi ancak sınıfsız toplumlarda bir yaşama biçimi olabilir), yurt sorunlarının, yığınların da katılmasıyla, gerçeklikte egemen sınıf yararına çözölmesini sağlar. Buysa sömürü ilişkilerinin, gerektikçe yenilenen biçimler altında, durmadan yeniden üretilmesi

demektir. Demokrasi, bu anlamda sınıfsaldır. Bu anlamda, egemen sınıfın demokrasisidir. Varlığının nedeni, egemen sınıf çıkarlarının güvence altına alınmasıdır. Böyle olmasaydı, varlık nedeni kalmazdı.

Öyleyse her devletin, sınıfsal demokrasi olarak da bir diktatora olduğu söylenebilir. Çünkü her devletin, sömürülen sınıflara karşı örgütlü, sistemli ve demokrasiden dışlayıcı (özgürlük ve eşitliği herhangi bir biçimde kısıtlayıcı) bir baskının uygulanmasını öngerektirdiği açıktır. Sömürücü sınıflar elinde bu örgütlü ve sistemli zor uygulaması, teorik bir zorunlulukla, bir sınıf diktatorası olacaktır. Oysa sınıfları, daha da önce sömürüyü kaldırmayı amaçlayan ve kaldıracak olan proletaryanın elinde devlet aygıtı, ancak tarihsel bir zorunlulukla bir sınıf diktatorası aletine dönüşebilir.

Teorik ve tarihsel zorunluluk ile kavramsal ve zamansal ardışıklık arasında sıkı bir ilişki vardır. Örneğin, "önce demokratik devrim, sonra sosyalist devrim" olumlaması, kavramsal bir ardışıklığı dışavurur. Ancak zamansal ardışıklık, her zaman kavramsal ardışıklıkla örtüşmez. Sosyalist devrim, Ekim devriminde olduğu gibi, sıradaki yerini bir bakıma demokratik devrimden önce de alabilir ve demokratik devrim, hiç değilse tasarı düzeyinde, sosyalist devrimin bir yan ürünü durumuna da dönüşebilir. Tarihsel zorunluluk kategorisi de işte bu zamansal ardışıklığa karşılık düşer. Bir olay tarihsel zorunluluk durumuna dönüşmeyen teorik bir zorunluluk durumunda kalabileceği gibi, teorik zorunluluk durumuna gelmeden önce de tarihsel bir zorunluluk durumuna gelebilir. Devrimci siyasacının görevi, tarihsel zorunlulukları tarih olmadan kavramaktır.

Özetlemek gerekirse, her sınıfsal demokrasi bir diktatoradır ve sınıfsal olmayan demokrasi de yoktur. Gerçek eşitlik ve özgürlük ya da "tam" demokrasi, ancak tüm devlet ya da tüm demokrasi

söndükten sonra başlayacaktır. Bu anlamda yani "her devlet bir diktatöradır" olumlamasının bu birinci anlamında burjuva devlet, burjuva demokrasi biçimlerinden herhangi biri olarak, burjuvazi diktatorasıdır. Aynı şey, proleter devlet için de söylenebilir: proleter devlet de, proleter demokrasi biçimlerinden herhangi biri olarak, proleterya diktatorasıdır, denebilir. Ama dikkat: Proleter demokrasi, gene de bir sınıf demokrasisi olarak, sömürünün sürmesini, sömürü ilişkilerinin yeniden üretilmesini öngerektirmeyen, öyleyse diktatorial biçimlere bürünmek zorunda da olmayan bir sınıfsal demokrasidir. Sınıfsal demokrasi olarak, burjuva demokrasiden temel ayrımı budur.

Peki o zaman "proletarya diktatorası" formülü bir eğretileme olmaktan öteye gidemez mi?

Gerçekten de "proletarya diktatorası" formülü, siyasal erkliğin sınıf niteliğinin bir doğrulanması olduğu, yalnızca bir "egemenlik durumu"nu dışavurduğu zaman, evet, proleter devletle eşanlamlı bir eğretileme olmaktan öteye gidemez ama böyle olmakla kalmadığı, ayrıca bir "devrimci zor durumu"nu da dışavurduğu zaman, yani diktatora sözcüğü yukarda belirtilen *ikinci anlamda* kullanıldığı zaman, artık bir gerçekliğin formülüdür.

2) Proletarya diktatorası formülü, yineliyorum, Paris Komünü'ne değin bir "egemenlik durumu"nu dışavurmak için proleter devletle eşanlamlı bir terim olarak kullanılıyordu. Gerçekten proletarya diktatorası, PD no 1 olarak, bu birinci anlamda, proleter devlet, bu devletin bütün uğrakları, bütün gelişme aşamaları dahil, yani tam komünizmde sönecek ve sönmeden önce siyasal-olmayan devlete dönüşecek olan proleter demokratik devlet, bu devlet olmayan "devlet" dahil, proleter devletle özdeş bir sınıfsal demokrasiden başka bir anlama gelmiyordu. Tüm devletin sönümlenme sürecini simgeliyor ve tam komünizme değin sürüyordu.

Ama bu anlamdaki proletarya diktatorası, PD no 1 ya da "devlet tipi olarak proletarya diktatorası", Paris Komünü'nden sonra olacağı gibi, kapitalizmden sosyalizme "geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve ayırt edici özelliği devrimci devlet terorizmi olan ve bu anlamda "özel olarak zor anlamına" gelen proletarya diktatorası ile, PD no 2 ya da "devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" ile özdeş değildi. Çünkü proleter demokrasi olarak proletarya diktatorası, PD no 1, belirtildiği gibi sosyalizme ya da komünist toplumun birinci evresine değin değil ama tam komünizme değin sürüyor ve tanım gereği "özel olarak zor anlamına" gelmiyordu. Oysa kapitalizmden sosyalizme "geçiş dönemi"ne karşılık düşen proletarya diktatorası, PD no 2, devletin (proleter devletin) devrim sırasında büründüğü geçici biçim olarak devrimci devlet terorizmini içeren proleter demokrasydi; özel olarak zora dayanan ve Marx'ın 1848'de *Ren Gazetesi*'nde sözünü ettiği anlamda "enerjik" bir diktatora, bir tür jakoben diktatoraydı.

Ve bu anlamda proletarya diktatorası, yalnız sınıfsal demokrasi olarak değil ama devrimci devlet terorizmi olarak da burjuvaziyi demokrasiden dışlayacaktı. Kuşkusuz onu sömürmek için değil. Çünkü proletarya diktatorası, sömürüyü öngerektirmeyen tek sınıfsal demokrasydi. Devrimci devlet terorizmi biçimine büründüğü zaman da bu ayırt edici özelliğini yitirmeyecekti. Burjuvaziyi proletarya diktatorası, PD no 2, onu sömürmek için değil ama diktatorasını yeni baştan kurma olanaklarından yoksun bırakmak amacıyla demokrasiden dışlayacaktı.

Sömürüyü öngerektirmemek, demokrasinin sınıfsal niteliğiyle çelişir. Bu çelişki çözümünü, proletarya diktatorasının sınıfsız toplumun kurulmasına yönelmek istencinde bulur. Proletarya diktatorasının sınıfsız toplumu kurmak amacına yönelmesi, proleter demokrasinin sömürüyü öngerektirmemesini açıklar. Bu yöneliş

içinde proletarya diktatorası, proleter devlet olarak, burjuvazinin sınıfsal varlığının son bulmasıyla, ilkin sosyalist toplumda diktatorial niteliğini yitirecek, proleter demokratik devlete dönüşecek, aynı zamanda bir diktatora da olmayan sınıfsal demokrasi (çünkü devlet) olabilme olanağını güncelleştirecek, siyasal-olmayan devlet uğrağını da aşarak ensonu sınıflar ve kafa ve kol emekleri arasındaki ayrım ile birlikte sönecektir.

Sömürüyü öngerektirmemek, proletarya diktatorasının bir eğretilen olarak kalmaması, gerçekten diktatorial bir nitelik kazanabilmesi için "devrimci zor durumu"nu, yani PD no 2 biçimindeki proletarya diktatorasını zorunlu kılar, teorik bir zorunluluk durumuna getirir. Sömürüyü öngerektirmediği için proleter devlet, sınıfsal demokrasi olarak, kendiliğinden değil ama ancak sömürücüleri demokrasiden dışalamaya yönelik örgütlü ve sistemli zor durumuna dönüştüğü, devrimci devlet terörizmini ete kemiğe büründüğü zamandır ki gerçekten proletarya diktatorası olabilir, gerçekten diktatorial bir nitelik kazanabilir. Devrimci terörizm, "enerjik diktatora" yoksa proleter devlet, sömürüyü öngerektirmemek yolundaki ayırt edici özelliği sonucu, artık her devlet gibi ve her devlet anlamında diktatora olmayan bir (ve ilk) devlet olacaktır. "Her devlet bir diktatoradır" olumlaması, artık diktatorial bir nitelik taşımayan proleter demokratik (sosyalist) devlet şu ya da bu biçimde gündeme geldiğinde, geçerliliğini büsbütün yitirecektir.

Proletarya diktatorası, devrimci devlet terörizmi olarak, ancak zora dayanan devrim (ya da ihtilal) dolayısıyla kurulabilir. Siyasal erklik, sivil toplumda ideolojik hegemonyanın fethini izleyen barışçıl bir devrim sonucu proleter bir içerik kazanırsa, bu erklik ancak burjuvazinin yitik diktatorasını zorla yeniden kurma girişimi karşısında diktatorial bir niteliğe bürünebilir. Burjuvazinin bu girişimini kaçınılmaz sayan Lenin, barışçıl geçişi bir de bu nedenle

proletarya diktatorasının barışçı yoldan kurulması olarak tasarlıyordu. Barışçıl geçiş Lenin'de, Marx ve Engels'den farklı olarak, "demokratik" yani proletarya diktatorasız geçişle aynı anlama gelmiyordu.

Zora dayanan devrim ile proletarya diktatorası arasında organik bir ilişki var. Zora dayanan bir devrimden sonra, diktatorial olmayan bir erkliğin kurulması beklenemez. Demokratik yani sosyalizme proletarya diktatorasız geçiş olanağını, ancak ve ancak, yalnız siyasal değil ama ideolojik hegemonyanın da fethini izleyen barışçıl bir devrim yaratabilir. Barışçıl devrimin anlamı, devletin sınıfsal içeriğinin, ideolojik hegemonya temelinde, yasal süreçlerle dönüşmesidir. Ama barışçıl devrimden sonra burjuvazinin yasal süreçler dışında zorlu bir direnç göstermeye kalkışması, demokratik geçiş olanağına son verir, diktatorial geçişi zorunlu kılar. Lenin'in kaçınılmaz gördüğü bu durumda, "barışçıl" ve "demokratik" özdeşliği bozulur.

Oysa günümüzde bu özdeşlik, tarihsel bir zorunluluk gibi görünüyor. Küresel çapta tarihsel bir zorunluluk.

PARTİ VE MARKSİZM*

2 Mart 1893 günlü *The Labour Elector* 'da Engels, Komün'ün en büyük dersinin, işçi sınıfının siyasal bir partisini kurmak zorunluluğu olduğunu yazıyordu.¹

Paris Komünü'nün en büyük dersi gerçekten buysa, *Komünist manifesto*'da (1848) söz konusu edilen "proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonucu bir siyasal parti olarak"² örgütlenmeleri zorunluluğu ile Paris Komünü'nden (1871) sonra söz konusu edilen "işçi sınıfının siyasal bir partisini kurmak" zorunluluğunun başka şeyler olması gerekmez miydi?

Gerçekten de Marx ve Engels'in ortak yapıtlarında, birincisine "Sınıf-parti", ikincisine "Örgüt-parti" adı verilebilecek ardışık iki parti anlayışının varlığından söz edilebilir. Bu yazıda yapmak istediğim de bu. Öyleyse baştan başlayalım.

* *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1994, no 4, s.10-46.

1. V. Kunina, "Komün'ün öğrettikleri ve 70'li yıllardan 90'lı yılların başına kadar işçi ve sosyalist hareket" *Paris Komünü ve Marksizm* içinde, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s. 174
2. Marx-Engels *Komünist manifesto*, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1994, yedinci baskı, s. 53

"SINIF -PARTİ"

Alman İdeolojisi'nde komünizm, henüz yeni bir toplum biçimi değil ama "gerçek bir devinim"dir.³ Parti, ancak bu devinimin öznesi olabilirdi. Bu devinimin öznesini Marx, henüz Hegelci bir terminolojiyle, "kendi için sınıf" olarak adlandırıyordu. Komünist, işte bu partinin⁴, bu "Sınıf parti"nin üyesiydi. Böylece komünizm, Feuerbach'ın "cinsil insan" için yaptığı gibi⁵ bu kez de işçinin bir özneliliği durumuna dönüştürülüyor muydu.⁶ Hayır. Çünkü "Parti-sınıf" olarak proletarya, yalnızca işçilerden (ücretli üretken kol emekçilerinden) oluşmuyordu. "Parti-sınıf" ya da "kendi için sınıf" olarak proletarya, onun "siyasal ve yazınsal temsilcileri"ni, ideolog ve teorisyenlerini de içeriyordu.⁷

-
3. K. Marx- F. Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Sol yayınları, Ankara 1992, üçüncü baskı, s. 58: "Biz, göre komünizm, ne yaratılması gereken bir durum, ne de gerçeğin ona uydurulmak zorunda olacağı bir ülküdür. Biz, bugünkü duruma son verecek gerçek harekete komünizm diyoruz"
 4. K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, agy., s. 68: "... böylelikle bugünkü dünyada, belirli devrimci bir partinin üyelerini belirten komünist terimini..."
 5. K. Marx-F. Engels, agy., aynı yerde: "...Feuerbach..." sıradan insan (*Gemeinmensch*)" nitelenmesine sığınarak kendisinin komünist olduğunu ilan etmekle ve bu adı insan'ın" bir yüklemine dönüştürmekle, böylelikle bugünkü dünyada, belirli devrimci bir partinin üyelerini belirten komünist terimini basit bir kategoriye yeniden dönüştürebileceğini sanmakla kendisini aldatmaktadır."
 6. Alman ideolojisi'nde Marx ve Engels, bir önceki dipnotta da görüldüğü gibi, "cinsil insan" olduğu için komünist olduğunu ileri süren Feuerbach'ı, güncel dünyada belli bir devrimci partinin üyesini belirten komünist terimini insanın bir özneliliği durumuna getirerek, böylece onu yeniden yalın bir kategori durumuna dönüştürebileceğini sanmakla eleştiriyorlardı.
 7. *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde Marx (Sol yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, s. 52) küçük burjuvazinin "siyasal ve yazınsal temsilcileri"nden söz ederken, belli bir sınıfın olağan temsilcilerinin kendi dolaysız maddi çıkarları, pratik yaşamları aracıyla vardıkları sorun ve sonuçlara kuramsal yoldan vardığı için, şu ya da bu siyasacının o sınıfın temsilcisi durumuna geldiğini söylüyordu. Bu konuda ayrıca *Marksizm ve Gelecek*'in geçen sayısında (sayı 3, yaz 1994) yayımlanan "Marksist olmak" başlıklı yazıma da bakılabilir, özellikle Bölüm IV, s. 15 vd.

"Sınıf-Parti" anlayışı, zorunlu olarak "Parti-sınıf" anlayışına bağlıydı. Sınıfla ("kendi için sınıf") Partiyi özdeşleştirmek, Partiyi sınıfla olduğu denli, sınıfı da Partiyle özdeşleştirmek anlamına geliyordu. "Parti-sınıf" ya da "kendi için sınıf", kendiliğinden anlaşılabileceği gibi, işçilerin *sınıfsal durumu* üzerinde değil (çünkü yalnız özgül üretken etkinliği pratik üretken etkinlik olan işçilerden oluşmuyordu) ama *sınıfsal konumu*, bir başka deyişle onların *pratik bilinç konumu* üzerinde bir araya gelen bir topluluktu.

Proleterlerin bir sınıf olarak örgütlenmeleri, *Komünist manifesto*'da bir siyasal parti olarak örgütlenmeleri anlamına geliyordu. Sınıf olarak örgütlenmek demek, Marx'ın o dönemde kullandığı terimlerle söylemek gerekirse, proletaryanın "kendinde sınıf" olmaktan çıkıp "kendi için sınıf" durumuna dönüşmesi demektir. "Kendi için sınıf", devrimci öğelerden oluşan "Parti-sınıf" ya da devrimci öğelerin bir sınıf olarak örgütlenmelerinden oluşan "Sınıf-parti" anlamına geliyordu. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marx, "devrimci öğelerin bir sınıf olarak örgütlenmeleri"nden söz ediyordu.⁸ Aynı yapıtta Marx, siyasal (komünist) bilince sahip olmadıkça proletaryanın, "kendinde sınıf" olmaktan çıkıp "kendi için sınıf" durumuna dönüşemeyeceğini de belirtiyordu.⁹ Buna göre "Parti-sınıf"ın ölçütü (Marx ve Engels ne bu "Parti-sınıf" terimini, ne de "Sınıf-parti" terimini kullanıyorlardı), gerçeklikte "bilimsel" ya da "teorik" komünist bilinç değil ama "pratik" ya da "ideolojik" komünist bilinçti.¹⁰ "Kendinde sınıf" yalnızca işçilerden ama komünist bilinçle aynı anlama gelen siyasal bilinçten yoksun işçilerden oluşuyordu. "Kendi için sınıf"sa,

8. Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol yayınları, Ankara 1992, dördüncü baskı; s. 158

9. Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, ağı s. 157

10. Pratik ve teorik sınıf bilinci ile pratik ve teorik komünist bilinç üzerinde daha önce "Marksist olmak" başlıklı yazımda (Özellikle Bölüm IV ve V; agd., s. 15-19) kısaca durmuştum. Bu yazının "Toplumsal bilinç" başlıklı bölümünde biraz daha ayrıntılı bir biçimde duracağım.

devrimci ögelerden oluşan "Parti-sınıf" ya da "devrimci ögelerin bir sınıf olarak örgütlenmeleri"nden oluşan "Sınıf-parti"nin ta kendisiydi. Ve bu "Sınıf-parti" ya da "Parti-sınıf", işçi devinimiyle de özdeşleşiyordu. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marx, çartizmi "büyük bir siyasal parti" olarak nitelendiriyordu. "Bu grevlerin, dayanışmaların ve sendikaların örgütlenmesi, diyordu, şimdi çartist adıyla büyük bir siyasal parti oluşturmuş bulunan işçilerin siyasal savaşımı ile birlikte yürümüştür"¹¹ Böylece sendikal bilinç-siyasal bilinç birliği de kuruluyordu.

Bu bağlamda sınıf olarak örgütlenmek demek, dayanışma birlikleri ve sendikalar gibi sınıfsal örgütler oluşturmak demektir. Bu tür örgütlerse, gerçeklikte sınıf olarak ve bunun sonucu bir siyasal parti olarak örgütlenen proletaryanın "Parti örgütleri"nden başka bir şey değildi. "Parti örgütleri" yani "siyasal" devinimin hiçbir belirli biçimini dayatmayan, yalnızca bu devinimin aynı sonal ereğe yönlendirilmesini sağlayan örgütler. Birlik, sendika, dernek, hatta "parti" adını bile taşıyabilen herhangi bir örgüt. Örneğin eylül 1871 Londra konferansına kadar Enternasyonal. Birinci Enternasyonal, "Sınıf-parti" anlayışı açısından da, "Örgüt-parti" anlayışı açısından da Parti değildi. Ancak "Sınıf-parti" anlayışı açısından bir "Parti örgütü" idi. Hatta üst düzeyde, uluslararası bir "örgütler örgütü" niteliğinde bir "Parti örgütü".

"Sınıf-parti" anlayışına, bir başka deyişle *Manifesto*'da önerilen "model"e göre kurulan hiçbir örgüt, Parti olamazdı; önerilen "model"in mantığına göre ancak "Parti örgütü" olabilirdi.

Birinci Enternasyonal'in Kuruluş çağrısı, gerçeklikte *Manifesto*'dan sonraki ilk program belgesidir ve *Manifesto*'da önerilen "model" uyarınca marksist parti geleneğinin üç temel program ilkesini, yani 1) Bağımsız parti; 2) Siyasal erkinin fethi ve 3) En-

11. Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, agy., s. 156

ternasyonalizm ilkelerini içerir. Bu belgeyle Marx, işçi sınıfına bu üç temel ilkeyi benimsetmeye çalışıyordu.

Böylece Birinci Enternasyonal, Manifesto'da önerilen "model" in bir gerçekleşmesiydi ama Parti değildi. Ancak bir "parti örgütü" olabilirdi ve öyle de oldu.

Bakunin'in Marx ve Engels'i, Enternasyonal bir "Partiler Enternasyonal" durumuna getirmeye çalışmakla "suçladığı" dönemde Marx ve Engels, Paris Komünü'nden sonra, artık başka bir parti anlayışından, "Örgüt-parti" anlayışından esinleneceklerdi. "Eski" Enternasyonal, bir "Parti örgütü" olarak, bir "Partiler Enternasyonal" olmaya hazır ve yetenekli değildi. Oysa İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller, birer "Partiler Enternasyonal" oldu.

Ama konumuza gelelim. Öyleyse sınıf olarak örgütlenmek demek, "Parti örgütleri" kurmak demektir. Ancak Parti, bu örgütleri öngerektirmekle birlikte, onlara indirgenemez. Sınıfın, ama "kendi için sınıf"ın, "Parti-sınıf"ın ta kendisidir: "Sınıf-parti"dir. Komünist devinimle bir ve aynı şey olan işçi devinimiyle, "gerçek devinim"le örtüşür. Böyle olduğu için de komünizmin taşıyıcısı yalnızca komünistler, yalnızca işçi sınıfının belli bir bölüntüsü değil ama "kendi için sınıf" olarak, "Parti-sınıf" olarak tüm işçi sınıfıdır. Komünistler, öteki işçi sınıfı partileri karşısında ayrı bir parti oluşturmazlar.¹² Tek ve aynı sınıf bilincinin çeşitli gelişme uğraklarını simgeleyen işçi sınıf partilerinin, daha doğrusu tek ve aynı "Sınıf-parti"nin çeşitli bölüntülerinin, teorik ve pratik bakımından en ileri bölüntüsünü oluştururlar. "Komünist işçi sınıfı" diyecektir Engels, örneğin *Köln'de Komünistler Duruşması* (1852) başlıklı yazısında¹³. Böylece "hiçbir siyasal partinin örgütsüz varolamayacağı"nı be-

12. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., s. 56

13. Friedrich Engels; *Almanya'da Devrim ve Karşı-devrim İçinde*, Sol yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, s. 131-137

lirttiği bu yazıda Engels, "komünist ya da proleter parti" derken, "komünist işçi sınıfı"ndan söz ederken, sınıfla Parti arasındaki özdeşliği, "Sınıf-Parti" anlayışını açıkça dışavuruyordu. *Prusya askeri sorunu ve alman işçi partisi* (1865) başlıklı yazısında Engels, işçi partisini, "emekçi sınıfın ortak sınıf çıkarları bulunduğu bilincine varan bölümü" ¹⁴ olarak tanımlıyordu; bir başka deyişle "Sınıf-parti" ya da "Parti sınıf" olarak.

Bu aynı yazıda Engels, "proletarya bağımsız bir işçi partisi halinde oluştuğu andan başlayarak bir güç olacaktır" ¹⁵ derken, proletaryanın "kendinde sınıf" olmaktan çıkarak "kendi için sınıf" ya da "Parti-sınıf" durumuna dönüşmesini, dolayısıyla "Sınıf-parti"nin oluşmasını betimliyordu. "Parti-sınıf" olmak, proletaryanın "Parti örgütleri"nin, dernekler biçimi altında da olsa, kendilerini göstermelerini öngerektiriyordu. "Parti örgütleri"nin varlığı, proletaryanın "Parti-sınıf" ya da "Sınıf-parti" durumuna, "kendi için sınıf" durumuna dönüşmeye, "bağımsız bir işçi partisi" olarak oluşmaya başladığını gösteriyordu.

"Sınıf-parti" ya da "Parti-sınıf", *Kutsal aile* (1845) ve özellikle *Alman ideolojisi* (1846) ile onu izleyen yapıtlarda söz konusu edilen "gerçek devinim" le ("güncel durumu kaldıran gerçek devinim") örtüşüp özdeşleşiyordu. Gerçek devinimse, işçi devinimiyle komünist deviminin birliğini simgeliyordu. İşçi devinimi gerçeklikte hem iktisadi ve hem de siyasal bir devinimdi ve önünde komünizmden başka bir seçenek yoktu. Komünist parti (adını taşıyan "Parti örgütü"), işte bu nedenle öteki işçi sınıfı partileri (öteki "Parti örgütleri") karşısında ayrı bir parti oluşturmuyordu. Komünizmin taşıyıcısı, işte bu nedenle yalnızca belli bir devrimci partinin üyeleri olan ko-

14. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* içinde, Sol yayınları, Ankara 1993, İkinci baskı, s. 63.

15. Aynı yerde.

münistler değil ama tüm işçi sınıfıydı. Tüm işçi sınıfı: Çünkü "kendinde sınıf" olarak proletarya, "kendi için sınıf" olarak proletaryaya gebeydi. Çünkü "kendi için sınıf" olarak proletarya, "kendinde sınıf"ın geleceği idi: Tohumun içindeki ağaçtı. Öteki işçi sınıfı partileri, gerçeklikte proletaryanın komünist parti olarak örgütlenme sürecinin çeşitli ardışık uğraklarından başka bir şey değillerdi. Belli bir devrimci partinin üyesi olarak komünist, bu gerçek devinimin içinde, bu devinimi simgeleyen ya da bu devinimin simgelediği Parti içinde, bu devinimi oluşturan ya da bu devinimin oluşturduğu Sınıf içinde yer alıyordu. Ama bu devinimin, bu Partinin, bu sınıfın tüm üyeleri, güncel olarak komünist değildi. "Öteki işçi sınıfı partileri"nin üyeleri de olabilirlerdi. Ancak söz konusu örgütlenme sürecinin önünde, proletaryanın komünist parti olarak örgütlenmesinden başka bir seçenek de yoktu. "Sınıf-parti" üyeliği, kendiliğinden anlaşılacağı gibi, herhangi bir "Parti örgütü" üyeliğini öngerektirmiyordu. Gerçi örgütsüz parti olmazdı ve "Sınıf-parti" üyelerini siyasal bilinç bakımından en ileri bölüntüsünü oluşturan komünistlerin (hele onların!) herhangi bir "Parti örgütü" üyesi olmamaları düşünülemezdi. Ama Partinin kendisi de, bir gerçek devinim, bir Sınıf olarak, Parti örgüt ya da örgütlerine indirgenemezdi. Parti örgüt ya da örgütleri, Partinin kendisini değil ama Partinin kuşattığı bir çekirdeği ya da bir çekirdekler toplamını, bir örgütler ağını oluşturunuyorlardı. Parti, Partinin kendisi, Sınıfı: "Kendi için sınıf". "Parti-sınıf". Ve bu anlamda, "proletarya". Ama bu anlamda proletaryanın, salt işçilerden oluşmadığı; "kendinde sınıf" olarak proletaryanın, "kendi için sınıf" durumuna dönüşen bölümüyle birlikte, işçi olmayan "Parti üyeleri"ni de kapsadığı unutulmasın. *Kutsal aile*"deki Proudhon övgüsü anımsansın.¹⁶

"Sınıf-parti" anlayışında Parti, proletaryanın bağımsızlığını simgeliyordu. "Proletarya, diyordu Engels, bağımsız bir işçi partisi

16. K. Marx- F. Engels, *Kutsal Aile*, Sol yayınları, Ankara 1994, İkinci baskı, s. 42-80

durumunda örgütlendiği andan başlayarak bağımsız bir güç olacaktır". Partinin bağımsızlığı örgütsel bir bağımsızlığı değil, sınıfsal bir bağımsızlığı simgeliyordu. Çünkü işçi sınıfının bütün örgütleri, Parti örgütleriydi. Bu örgütlerin hepsinin, Parti örgütleri olarak, gerçeklikte bir örgüt olmayan Partiye bağımlı olması gerekiyordu. Sınıf bilincinin ardışık gelişme düzeylerinin örgütsel bürünümü olmak niteliğiyle, bir ve aynı siyasal bilinç gelişmesinin, zorunlu olarak komünist bilince yönelik tek yönlü ve doğrusal bir gelişmenin çeşitli uğraklarını simgeleyeceklerdi.

Örneğin *Ücret, fiyat ve kar*'da (1865) Marx, salt iktisadi savaşta Sermayenin Emekten daha güçlü olduğunu gösteriyordu. Çünkü işgününün sınırlandırılması, genel bir siyasal eylemi zorunlu duruma getirmişti. Kapitalist üretimin genel gelişmesi, ücretlerin ortalama standardını yükseltmek değil düşürmek eğilimindeydi. Sermayenin saldırılarına karşı sendikalar, direniş merkezleri olarak yararlı bir işlev görüyorlardı. Ama işçi sınıfının kurtuluşu için var olan toplumsal düzeni değiştirmeye, örgütlü güçlerini ücretlilik sisteminin kaldırılması yolunda bir araç olarak kullanmaya da çalışmalıydılar.

Evet, sendikalar! Çünkü 1865'te Marx, "Sınıf-parti" anlayışı içinde, sendikaları da henüz "bağımsız parti"nin örgütü, birer "Parti örgütü" olarak görüyordu.

"SINIF-DEVLET"

Proletaryanın sınıf olarak örgütlenmesi, onun Parti olarak örgütlenmesi anlamına geliyordu. Proletaryanın "egemen sınıf durumuna"¹⁷, "ulusun önder sınıfı durumuna"¹⁸ yükselmesi, egemen

17. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., s. 65

18. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., s. 63

sınıf olarak örgütlenmesiye, gerçeklikte onun devlet olarak örgütlenmesi anlamına gelecekti. Marx'ın 1850/52'den Paris Komünü'ne değin sürecek olan proletarya diktatorası anlayışı ("devlet tipi olarak proletarya diktatorası" ya da PD no 1)¹⁹, gerçeklikte "Sınıf-parti" anlayışının devlet düzeyindeki yansısydı. Parti ("Sınıf-parti"), devrimden sonra devlete ("Sınıf-devlet") dönüşecekti. Siyasal iktidarı ele geçiren, egemen sınıf olarak örgütlenen proletarya, ulusun önder (yönetici, ulusal) sınıfı durumuna yükselecek, "kendisi ulus durumuna gelecekti"²⁰ marksizmin Paris Komünü'ne değin uzanan bir ilk gelişme döneminde ("klasik marksizm") Marx ve Engels, egemenlik ve hegemonya arasında açık bir ayrım yapmaz, bunların eşzamanlı olarak fethedileceklerini varsayar gibi görünüyorlardı. Siyasal egemenliğin fethi, sanki sivil hegemonyanın fethini de içerecekti. "Proletaryanın kendisinin ulus durumuna gelmesi", hegemonya terimi kullanılmasa da, hegemonik sınıf durumuna yükselmesinden başka ne anlama geliyordu? *Alman İdeolojisi*'nin ünlü formülünün, "Her çağın egemen düşünleri, her zaman o çağın egemen sınıflarının düşünleri olmuştur"²¹ biçiminde *Komünist manifest*'o'da da yinelenmesi, bu olumlamayı doğrulamıyor muydu? Bugünkü terimlerimizle söylersek, egemen sınıfların ideolojilerinin egemen ideolojiler olabilmesi, egemen sınıfın hegemonik sistemiyle temellendirilen ve normal durumda hegemonya ile yönetilen bir tarihsel blokun kurulmasını öngerektirmiyor muydu? Oysa proletaryanın siyasal egemenliği fethetmesi, sivil hegemonyayı da fethetmesini kolaylaştırırsa bile, bunu eşzamanlı olarak gerçekleştiremez. Ve bunun tersi de doğrudur. Proletaryanın toplumsal hegemonyayı fethetmesi de, siyasal egemenliğin fethini kolaştırırsa bile, bunu eş-

19. "Proletarya diktatorası ve marksizm" başlıklı irdelememe bakınız: *Marksizm ve Gelecek*, sayı 1(6), yaz 1993, s. 37-53.

20. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., s. 63

21. Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, agy., s. 64.

zamanlı olarak gerçekleştiremeyecektir. Artzamanlı fetihlerdir bunlar ve İkinci Enternasyonal'den başlayarak siyasal egemenliğin ya da sivil hegemonyanın fethine öncelik veren devrimci stratejilerin varlık ve geçerliğine de işte bu artzamanlılık yol açıyordu. Proletaryanın ilkin siyasal iktidarı fethetmesi, her zaman hegemonyasız egemenlik anlamında bir proletarya diktatorası ("devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" ya da PD no 2) anlamına da gelmez. Oysa Paris Komünü'ne değin Marx ve Engels, proletarya diktatorasını yalnızca proletaryanın siyasal iktidarı fethetmesi olarak düşünüyorlardı. Paris Komünü'nden sonra bu düşünce, tıpkı doğal bir ürününden başka bir şey olmadığı "klasik marksizm" gibi korunup sürdürülerek aşıldı. Paris Komünü'ne yönelttiği eleştiriler Marx'ın, özellikle siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethini simgeleyen Komün'ün *yeni bir sınıf liiikümeti* biçimi bulamadığını ileri sürmesi²², siyasal iktidarın fethiyle proletarya diktatorası biçimindeki fethi arasında bir ayırım yapmaya başladığını gösteriyordu. Marx Paris Komünü'nü, kuşkusuz bu terimleri kullanmamakla birlikte, hegemonyasız egemenlik anlamında bir proletarya diktatorası, "devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" (PD no 2) olamamakla eleştiriyordu. "Bu diktatoranın neye benzediğini görmek ister misiniz baylar? Paris Komünü'ne bakın"²³ diyen Engels'in, hem de 1891'de Paris Komünü'nü proletarya diktatorası olarak göstermesi, belki kimi topludurumsal (konjonktürel) nedenlerden dolayı, "klasik marksizm" döneminin proletarya diktatorası anlayışına dayanmak gereğini duyması sonucuydu. Proletaryanın siyasal iktidarı fethetmesiyle proletarya diktatorasını özdeşleştiriyordu. "Klasik marksizm" in uzantısı söz konusu olduğuna göre, bu kez yalnızca bir "egemenlik durumu" olarak, bir "devlet tipi olarak proletarya diktatorası" (PD no 1) söz konusuydu. (Buradaki

22. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol yayınları, Ankara 1991, ikinci baskı, s. 131

23. Friedrich Engels, "Karl Marx'ın "Fransa'da iç savaş"ına giriş", Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy. içinde, s. 20

PD no 1'i, devlet tipi olarak proletarya diktatorasının, Gramsci'den sonra, "sarmalın bir üst halkası"nda söz konusu edilebilecek "hegemonyalı egemenlik" anlamındaki değişkesi olan PD no 1 ile karıştırmamak gerekir). Çünkü "klasik marksizm" döneminde "devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" (PD no 2) söz konusu değildi. Kuramsal temellerini kimi marksist tezler, ileri sürüldükleri gelişme aşamasına göre, marksizmin aşılması bir aşamasında bulabiliyordu. Marksizmin organik bütünlüğünün yol açtığı bu durumdan, bazen Marx'a ya da "marksizmin kirletilmemiş kaynaklarına" (Lukàcs) dönüş girişimleri gibi, hepsinin aynı torbaya konmaması gereken girişimler de kaynaklanıyordu. En iyi durumda bu girişimleri, yani güncel marksizmden kurtulmak için Marx'ın, "marksizmin tarih öncesi" (örneğin 1844 *El yazmaları*) dahil geçmişine sağınmadıkları zaman, "ortodoks marksizm"den "klasik marksizm'e dönüş girişimleri simgeliyordu.

Marksizmin işçi devinimiyle komünist devinim arasında özdeşlik varsayan dönem ya da biçimine "klasik marksizm" ya da "marksizmin gelişmesinin birinci aşaması" diyorum. Klasik marksizmden türeyen ve onun tüm birikimini sahiplenerek belli bir marksist teorik ve pratik praksis doğrultusunda güncel marksizmi her gün yeniden üretmek (bir tür "genişletilmiş yeniden üretim") girişimine "ortodoks marksizm" diyorum. Bir önceki gelişme aşamasını içerir ortodoks marksizm, ama aşar onu, koruyup sürdürerek aşar. Paris Komünü, marksizmin gelişmesinin ikinci aşamasıyla birlikte başlayan ve bu aşamadan sonra da süren ortodoks marksizmin klasik marksizmi aştığı tarihsel sınırı simgeler.²⁴

24. Klasik marksizmin Fransız devrimine (1789) oranı ile ortodoks marksizmin birinci aşamasının Paris Komün'ne (1871) oranı arasında bir eşitlik işareti konulabilir. Bu eşitliğe, ortodoks marksizmin ikinci aşaması olarak "marksizm-leninizm"ın Ekim devrimine (1917) oranı da eklenebilir.

marksizmin gelişmesinin üçüncü (ve ortodoks marksizmin ikinci) gelişme aşamasını oluşturan leninizm, büyük emperyalist devletler arasındaki "emperyalist dünya savaşları döneminin marksizmi" olarak da tanımlanabilir. Yirminci yüzyıl ile başlayan emperyalist dünya savaşları dönemi, büyük emperyalist devletler arasındaki paylaşım savaşları dönemi olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "sosyalist dünya sistemi"nin kurulmasına (ya da en çok dağılmasına) değin sürdü. Sosyalist dünya sisteminin kurulması, büyük emperyalist devletler arasındaki paylaşım savaşlarının yerine iki blok arasındaki "soğuk savaş"ı geçirdi. Soğuk savaş döneminin kapanma-sından sonra büyük emperyalist devletlerin, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kurgusunu anımsatan yeni bir siyasa ve yeni bir dünya düzenine (YDD), emperyalizmin bu yeni biçimine yönelmeleri, *kendi aralarındaki* paylaşım savaşları dönemini aşma istencinin bir belirtisi olarak da değerlendirilebilir. Öyleyse marksizmin yeni bir gelişme aşamasıyla, leninist aşamanın da aşılması gerekiyordu. Ama marksistler henüz bu başarıyı gösteremedi. Ve aşılması gereken bir aşamanın aşılamaması anlamında marksizm, örnekleri daha önce de görülen yeni bir gelişme bunalımına girdi.

Emperyalist dünya savaşları döneminde leninizm, Birinci Dünya Savaşı içinde, "emperyalist savaş"ı iç savaşa dönüştürmek" belgisiyle simgelenen teorik ve pratik praksislerle başlatılabilir. Öyleyse marksizmin leninist aşamasını ("marksizm-leninizm") yaklaşık 1915-1950 dönemiyle sınırlandırabiliriz.

Marksizmin klasik marksizmi izleyen ardışık gelişme aşamalarının ancak ortodoks marksizmin dalga dalga gelişmesi biçimine bürünebileceği açıktır. Öyleyse marksizmin güncel bunalımına son verecek olan şey, ortodoks marksizmin gelişmesinin üçüncü (ya da marksizmin gelişmesinin dördüncü) aşamasından başka bir şey olamaz. Marksizmin organik bütünlüğü, büyüyen bir bütünlüktür.

Paris Komünü'nden sonra Marx'ın, siyasal iktidarın fethiyle proletarya diktatorası biçimindeki fethi arasında bir ayrım yapmaya başladığını gördük. *Gotlia Programının Eleştirisi*'ndeki (1875) proletarya diktatorası tanımını da işte bu ayrım temellendiriyordu. Marx'ın biraz örtükçe ayrımının ardından Lenin, *Komünist Enternasyonal ikinci kongresinin temel görevleri üzerine tezler*'inde (1920), uluslararası devrim bakımından komünist partilerin temel görevine ilişkin olarak, "proletaryanın devlet iktidarının fethine ve özellikle proletarya diktatörlüğü biçimi altında fethine hazırlık çalışmasını on kat artırmak"²⁵ söz ederken, proletaryanın sivil hegemonyasının yokluğunda (Lenin'de sivil hegemonyanın fethi, ancak siyasal egemenliğin fethinden sonra söz konusu edilebilirdi), devlet iktidarının fethiyle proletarya diktatorası biçimindeki fethi arasında belirtik bir ayrım yapıyordu. Bu iki ayrı "hegemonyasız egemenlik" durumunu adlandırmak üzere, birincisi için klasik marksizm ölçütüne göre (Engels'in gerçi bu terimi kullanmadan Paris Komünü dolayısıyla 1891'de yaptığı gibi) "Devlet tipi olarak proletarya diktatorası" (PD no 1) ve ikincisi için de ortodoks marksizm ölçütüne göre "devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" (PD no 2) terimlerini kullanmak, bu belirtik ayrım ışığında belki daha kolay anlaşılabilir bir adlandırma olacaktır.

TOPLUMSAL BİLİNÇ

İnsanların bilinçli etkinliği, tarihsel sürecin öznel yönünü oluşturur. Toplumsal bilinç, insanların toplumsal varlığını yansıtan fikir, teori ve görüşlerin bütünü olarak tanımlanabilir. Toplumsal varlığı pratik, ideolojik, teorik, sanatsal, felsefel vb. çeşitli biçim ve

25. V.İ. Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Sol yayınları, Ankara 1992, ikinci baskı, s. 250

düzeylerde yansıtan toplumsal bilinç, her düzeyde toplumsal varlığın o düzeye ilişkin özgün bir yansısını yansıtır.

Toplumsal bilinç toplumsal varlığı, başlıca iki düzeyde yansıtır:

1. *Dolayısız yansıma düzeyi*. Toplumsal varlığın ya da belli bir toplumsal varlık alanı gerçekliğinin dolayısız yansıma düzeyindeki toplumsal bilinç, *pratik* bir bilinçtir.

2. *Dolayimli yansıma düzeyi*. Toplumsal varlığın ya da belli bir toplumsal varlık alanı gerçekliğinin dolayimli yansıma düzeyindeki toplumsal bilinç, *teorik* bir bilinçtir.

Gerçeklikte dolayimli bir yansıma olan *ideolojik* bilinç de pratik bilinçle aynı düzeyde yer alan bir toplumsal bilinç biçimidir. Bu dolayimli yansımayı teorik değil de ideolojik yapan ve pratik bilinç düzeyine indirgeyen şey, ideolojik bilincin teorik bilinç gibi şeylerin özünden değil pratik gerçeklerden, görüntülerden kaynaklanmasıdır. En düşlemsel örneklerinde bile ideolojik bilinç, son çözümlemede yaşanmışla ("sınıfın olağan temsilcilerinin pratik yaşamlarında vardıkları sorun ve sonuçlarla") sınırlı olduğu için, her zaman "yarı yoldan ziyade teorik bilinçten uzak, yarı yoldan ziyade pratik bilince yakın" bir nitelik taşır. Teorik bilinç düzeyinden çok, pratik bilinç düzeyinin toplumsal bilincidir.

Pratik bilinç, doğrudan doğruya günlük pratikten doğar. Nesneyle bağı, dolayısızdır. Teorik bilinçse belli bir düşünsel gereçten hareket eder ve onu geliştirir. Nesneyle bağı, daha önce biriken düşünsel gereç aracıyla, dolayımıdır. Dolayimli yansıma düzeyi, bilincin daha önceki gelişmesiyle dolayımlandırılmış ve kendini dizgeleştirilmiş teorik bilinç olarak gösteren yansıma düzeyidir.²⁶

26. V. Kelle-M. Kovalzon; *Le materialisme historique, essai sur la théorie marxiste de la société*; Editions du progrès, Moskova 1972, s. 291-292 Daha önceki ve kimi daha sonraki paragraflarda da yer yer ve oldukça özgür bir biçimde bu yapıttan yararlanıldı.

Toplumsal varlık, toplumsal bilinci belirler. Toplumsal bilinç, ya aynı toplumsal varlık alanının çeşitli toplumsal bilinç düzeylerindeki yansıması olarak, ya da çeşitli toplumsal varlık alanlarının aynı toplumsal bilinç düzeyindeki yansıması olarak farklı nitelikler kazanır.

Aynı toplumsal varlık alanının çeşitli toplumsal bilinç düzeylerindeki yansımasına örnek: İşçinin özgül pratik etkinlik alanı olan Emek-Sermaye alanının pratik, ideolojik ve teorik düzeylerdeki yansısı.

Çeşitli toplumsal varlık alanlarının aynı toplumsal bilinç düzeyindeki yansımasına örnek: Bir yandan Emek-Sermaye, öte yandan toplumun tüm sınıf ve katmanlarıyla devlet ve hükümet arasındaki ilişkiler alanının ya yalnızca pratik ve ideolojik ya da yalnızca teorik düzeydeki yansısı.

Toplumsal varlık toplumsal bilinci, bu bilincin çeşitli düzeylerinde birbirinden farklı biçimler içinde belirler. Dolayısıyla yansıma düzeyinde bu belirleyiş, kendiliğinden olur ve pratik bir nitelik kazanırken, dolayimli yansıma düzeyinde "dışardan" olur ve teorik bir nitelik kazanır.

İşçi sınıfının pratik ve teorik sınıf bilinçleri arasında, ilkin toplumsal bilinç düzeyi farklılığı vardır.

İşçi sınıfının pratik ve teorik bilinçleri arasında, sonra yansıtıkları varlık alanlarının farklılığı vardır.

İşçi sınıfının pratik sınıf bilinci Emek-Sermaye alanını, teorik sınıf bilinciye toplumun bütün sınıf ve katmanlarının devlet ve hükümetle ilişkileri alanını yansıtır.

Ama bundan, Emek-Sermaye alanını yansıtacak bilincin her zaman pratik bilinç, her zaman kendiliğinden bilinç olacağı sonucu da çıkmaz. Çünkü aynı varlık alanı, toplumsal bilincin çeşitli dü-

zeylerinde yansıyabilir. Örneğin *Kapital*, başka şeyler yanında Emek-Sermaye alanını da teorik düzeyde yansıtıyordu. Aynı şey, öteki toplumsal varlık alanları için de geçerlidir.

Pratik bilinçle teorik bilinç, kendiliğinden bilinçle dışardan bilinç arasında, toplumsal varlığın dolayimsız yansmasıyla dolayimli yansması olarak, aynı bir gelişmenin süreklilikle süreksizliğin birliğini oluşturmaya benzer bir ilişki kurulabilir. Toplumsal bilincin toplumsal varlıktan, öyleyse devrimci teorinin devrimci devinimden kaynaklanacağı söylenebilir: "Devrimci devinim olmadan devrimci teori olmaz" denebilir. Öyleyse bu ilk aşamada bilinç ya da "teori" kendiliğinden bir nitelik taşıyacak ya da daha doğrusu kendiliğinden bilincin türediği özgül varlık alanından, günlük pratik savaşımlar alanından türeyen "teorik" (tınak içinde) bir bilinç olacaktır: Emek-Sermaye alanının toplumsal varlığını, dolayimli yansıma düzeyinden yansıtan toplumsal bilinç.²⁷

Ancak iş bu aşamada kalmayacak, devrimci devinimden doğan devrimci "teori" devinim alanı (Emek-Sermaye alanı) dışında yetkinleşecek, toplumsal bilincin daha önceki gelişmesiyle dolayımlandırılmış ve daha yüksek düzeyde bir genelleştirme olarak devinime bu kez "dışardan" sokulacaktır. Bu ikinci aşamada, birincinin tersine: "Devrimci teori olmadan devrimci devinim olmaz" denebilir. Ama birinci aşamadaki devrimci devinimle ikinci aşamadaki

27. Kuşkusuz belli bir düşünsel gereçten hareket eden ve günlük pratik savaşımlar alanında onu geliştiren bu toplumsal bilinç eğer yaşanmışla sınırlı pratik toplumsal bilinç düzeyi olan dolayimsız yansıma düzeyinde yansıtılsaydı ideoloji olurdu. Ancak belki dolayimsız yansıma düzeyinde yansıyan "pratik ideolojiler" ile dolayimli denebilecek bir yansıma düzeyinde yansıyan "pratik-teorik ideolojiler" arasında da bir ayırım yapmak gerekirdi. Metinde teoriyi tınak içinde yazmamın nedeni de söz konusu "teori"nin daha çok "pratik-teorik" bir ideoloji olabileceğini düşünmemdir.

devrimci devrim arasında bir içerik farkı, örneğin Paris Komünü ile Ekim devrimi arasındaki farka benzer bir fark olacaktır.

Marksist teorinin gelişmesi de süreklilikle süreksizliğin birliği biçiminde olmuş, Emek-Sermaye karşıtlığı alanı üzerinde, işçi sınıfının pratik, sınıfın "siyasal ve yazınsal temsilcileri"nin ideolojik bilinç alanı üzerinde oluşturulan "klasik marksist" teori (ya da toplumsal varlığın söz konusu alanını teorik düzeyde yansıtan toplumsal bilinç biçimi), toplumun tüm sınıf ve katmanlarıyla devlet ve hükümet arasındaki ve bu sınıf ve katmanların kendi aralarındaki ilişkiler alanı üzerinde, işçi sınıfının "dışardan" bilinç alanı üzerinde oluşturulan teoriyle (ya da toplumsal varlığın bu daha geniş alanının gene teorik düzeyde yansıtılan toplumsal bilinç biçimi) aşılacak sürdürülmüş ve bu bütünlük içinde gelişmeye başlamıştır.

Burada "dışardan"lığın ikili bir anlam taşıdığı açıkça görülüyor:

1. Toplumsal varlık alanı olarak dışardanlık;
2. Özgül üretken etkinlik (praksis) alanı olarak dışardanlık.

Teorik etkinlik, işçinin özgül toplumsal varlık alanını oluşturan Emek-Sermaye alanına da ilişkin olsa, onun özgül üretken etkinlik alanını oluşturan pratik üretken etkinlik alanının dışındadır.

Proletaryanın dışardan bilinçlenmesinin bir anlamı da, işçi devriminin komünist devrim durumuna dönüşmesi, bir başka deyişle, işçi devrimiyle marksist teorinin kaynaşması, parti ve devrim özdeşliğinin, bu kez de "Örgüt-parti" çerçevesinde yeniden kurulmasıdır ("sarmalın bir üst halkası"nda)

Toplumsal varlık, toplumsal bilinci belirler. Ama gecikerek belirler. Örneğin sömürü, uygarlık ya da sınıflı toplumla birlikte başladı. Ama bunun bilincine varılması için uzun bir zamanın geçmesi gerekti. Sömürünün bilincine insanlar, tarih içinde, top-

lumsal bilincin çeşitli düzeylerinde ve çeşitli biçimler altında vardı. Sömürünün teorik bilincine, bilimsel bilincine ancak marksizm varabildi. Bir başka deyişle bugün marksizm adını taşıyan teori ("tarihsel materyalizm"), ancak kapitalist sistem içinde sömürü, üretici güçlerin belli bir gelişme düzeyinde son derece yoğunlaştığı zaman ortaya çıkabildi. Kaldı ki Marx da sömürünün bilincine, önce ideolojik ("yabancılaşma teorisi"), sonra teorik ("artı-değer teorisi") bir biçimde varabildi.

Sömürülen sınıflar her zaman, hatta işçi sınıfına kadar hemen hiçbir zaman devrimci sınıf olamadılar. Yalnızca (o da her zaman değil) devrimci sınıfların ardına takıldılar, devrimlere katıldılar ve eğer "devrimleri yaptılar"sa, bu anlamda yaptılar.

Örneğin köylülük, feodalizmde sömürülen temel sınıftı ama zaman zaman büyük ayaklanmalara girişmesine karşın devrimci sınıf değildi. Aynı şey, sınıf olarak köleler için de söylenebilir. Aynı zamanda hem sömürülen hem de devrimci olan ilk (ve son) sınıf proletaryadır.

Sömürülen öteki sınıflar, kendi çağlarındaki devrimci sınıfın ardına takıldılar, deyim yerindeyse devrimci bilinci ondan aldılar. Devrimci bilinç üretmeden devrimci sınıf olunamazdı. Bu bakımdan proletarya, devrimci bilinci kendi başına üretebilen ilk sömürülen sınıftı. Ve bu bilinç, artık proletaryanın "kendi" sınıf bilinci olacaktı. Öyleyse devrimci sınıf olmak için proletaryanın, kendi dışından alınacak bilince, yani bir başka devrimci sınıfın bilincine gereksinmesi yoktu. Ama bir başka anlamda, kendi sınıfının bilimsel bilgisi ya da teorik bilinci anlamında, proletarya da "dışardan" bilinçlenecekti. Şu da var ki proletarya, bu ikinci anlamda dışardan bilinçlenmeden önce de devrim yapabilirdi. Bunun şanlı tanıkları da vardı.

Oysa proletaryadan önceki sömürülen sınıflar, birinci anlamda

yani kendileri dışındaki devrimci sınıfın bilincini benimsemek anlamında "dışardan" bilinçlenme olmadan devrime katılamazlardı. Proletaryadan önceki sömürülen sınıflarla devrim arasındaki ilişki, kendi devrimlerini yapmaları söz konusu olmadığına göre, devrime bir katılma ilişkisiydi. Gerçeklikte devrim yapmaları söz konusu değildi (ve her sınıf savaşımı devrimci sınıf savaşımı değildi). Kölelik çağına son veren devrimci sınıf, feodaller sınıfı; feodal çağa son veren devrimci sınıf, burjuvaziydi (genel kural olarak). Sosyalizme geçmek üzere kapitalist çağa son verecek devrimci sınıf da proletaryadır.

Toplumsal varlık toplumsal bilinci gecikerek belirler ama teorik toplumsal bilinç, bir kez ışımaya başladıktan sonra, toplumsal varlığı önelemeye başlar. Proletaryanın "dışardan" teorik bilinci olarak marksizm ("tarihsel materyalizm"), kapitalist toplumun komünist topluma dönüşme perspektiflerini de ortaya koyuyordu.

"Sınıf-parti" anlayışıyla pratik sınıf bilinci arasındaki organik bağlantıyı Engels, 1865'te şu terimlerle ortaya koyuyordu: "İşte bu sıralarda işçi sınıfı yavaş yavaş, kendi özel çıkarları ve kendine özgü bağımsız bir geleceği bulunan kendine özgü bir sınıf olduğunun bilincine varır, vb." (*Prusya askeri sorunu ve alman işçi partisi*)²⁸. Toplumsal varlığın dolaylımsız yansıma düzeyinde edinilen pratik sınıf bilincidir bu. Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonucu bir siyasal parti olarak örgütlenmelerine yol açan sınıf bilinci. Pratik sınıf bilinciyle teorik (ya da ideolojik) sınıf bilinci arasında bir nitelik farkı görülmediği, işçi sınıfının siyasal ve yazınsal temsilcilerinin "teorik" yoldan varacakları bilinç ile sınıfın olağan temsilcilerinin pratik yoldan varacakları bilinç aynı sorun ve sonuçlar üzerinde örtüşecekleri için (*18 Brumaire*), bir ve aynı şey sayıldığı

28. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıf Partisi Üzerine* içinde, agy.; s. 62-63

dönemde, marksizmin gelişmesinin birinci aşamasında, doğal olarak komünist bilinç de Emek-Sermaye alanından türetilmekte.

Henüz yeni bir toplum biçimi olarak düşünülmeyen komünizmin bir devinim ve işçi devinimiyle özdeş bir "gerçek devinim" olduğu anlayışı, sınıf bilinci sorunsalının devrimci strateji ve taktikler sorunsalına göre öncelik kazanmasına yol açan bu anlayış, komünist bilinci elbette yalnızca proletarya ile burjuvazi arasındaki Emek-Sermaye karşıtlığından kaynaklanan bir bilinç olarak, ekonomik-korporatif düzeydeki sınıf savaşımından, iktisadi sınıf savaşımından çıkaracaktı. Çünkü iktisadi sınıf savaşımıyla siyasal sınıf savaşımı (etik-politik düzeydeki sınıf savaşımı) arasında henüz bir nitelik farkı değil ancak bir derece farkı görüyordu. Çünkü her sınıf savaşımı siyasal bir savaşımdı ve her siyasal savaşımın önündeki tek seçenek devrimci yani komünist bir siyasydı. Böylece komünist bilinç, işçi sınıfının kendi günlük yaşamından kendiliğinden fışkırabilecek ve zorunlu olarak da fışkıracak bir toplumsal bilinç biçimi olarak tasarlanıyordu. Oysa proleter sınıf savaşımı, işçi devinimiyle komünist devinim arasındaki bu ilk örtüşme bir ayrışmaya dönüşecek denli geliştikten sonra, komünist (ama bu kez bilimsel komünist) bilincin yalnızca Emek-Sermaye karşıtlığından, yalnızca işçiyle kapitalist arasındaki iktisadi-siyasal savaşım alanından değil ama toplumun bütün sınıf ve katmanlarının devlet ve hükümetle vb. ilişkileri alanından kaynaklanabileceği ve ancak teorik üretken etkinlik aracıyla türetilbileceği anlaşılacaktı. Ve bu ikinci alan, proletaryanın pratik sınıf bilincinin kaynaklandığı, onun kendiliğinden bilinçlendiği alanın dışında kaldığı gibi teorik sınıf bilinci de proletaryanın özgül üretken etkinlik alanının dışında türetiliyordu.

Teorik sınıf bilinci bir bilgi sorunuydu. Yığınların kendiliğindenliği ve sosyal demokratların bilinçliliği üzerinde duran Lenin,

şöyle yazıyordu: "Doksanların grevleri bilinçliliğin çok daha büyük parıltılarını açığa vuruyordu; belirli istemler ileri sürülmüştü, grevin zamanı iyi seçilmişti, başka yerlerdeki durumlar ve örnekler üzerinde tartışılmıştı vb. Başkaldırmalar ezilenlerin yalnızca direnmeleri idi, oysa sistemli grevler tohum halindeki sınıf savaşımını temsil ediyordu, ama yalnızca tohum halindeki. Kendi başlarına alındıklarında bu grevler, salt sendika savaşımıydı, henüz sosyal-demokrat savaşımın değillerdi. Bunlar işverenlerle işçiler arasında uyanmaya başlayan düşmanlıkları gösteriyordu; ama işçiler, kendi çıkarlarının modern siyasal ve toplumsal sistemin tümüyle uzlaşmaz bir biçimde çatıştığının bilincinde değillerdi ve olamazlardı da, yani onların bilinci henüz sosyal demokrat bir bilinç değildi. Bu anlamda doksanların grevleri, "başkaldırmalar"la karşılaştırıldığında çok büyük bir ilerlemeyi temsil etmelerine karşın, salt kendiliğinden bir hareket olarak kaldı.

İşçiler arasında sosyal-demokrat bilincin olamayacağını söyledik. Bu bilinç onlara dışardan getirilmeliydi. Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki işçi sınıfı, salt kendi çabasıyla yalnızca sendika bilincini, yani sendikalar içerisinde birleşmenin, işverenlere karşı savaşım vermenin ve hükümeti gerekli iş yasalarını çıkarmaya zorlamanın vb. gerekli olduğu inancını geliştirebilir. [Ve burada Lenin, şu dipnotu düşünüyordu: "Sendikacılık, kimilerinin sandığı gibi, "siyaset"i tümüyle dışlamaz. Sendikalar her zaman bazı siyasal (ama sosyal-demokrat olmayan) ajitasyon ve savaşım yürütmüşlerdir..."] Oysa sosyalizm teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından geliştirilen felsefi, tarihsel ve iktisadi teorilerden doğup gelişmiştir. Toplumsal konumlarıyla modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels'in kendileri de burjuva aydın katmanındandırlar."²⁹

29. V. İ. Lenin, *Ne yapmalı?*; Sol yayınları, Ankara 1990, s. 38-39

Lenin'den bir alıntı daha. "Örgütlenin!" diyordu Lenin *Ha-reketimizin en ivedi görevleri*'nde (1900)³⁰, "yalnız yardım dernekle-rinde, grev sandıklarında ve işçi gruplarında örgütlenmekle kal-mayın; siyasal parti olmak için de örgütlenin, otokratik hükümete ve tüm kapitalist topluma karşı kararlı bir savaşım için örgütlenin. Böyle bir örgütlenme olmaksızın proletarya, bilinçli sınıf savaşımı için yerinden doğrulmaya yetenekli değildir, böyle bir örgütlenme olmaksızın işçi hareketi, güçsüzlüğe mahkumdur, vb..."

Bu parçada da Lenin, "Örgüt-parti" anlayışıyla teorik sınıf bi-linci arasındaki organik bağlantıyı açıkça ortaya koyuyordu. Teorik sınıf bilinci işçi devinimini, öyleyse pratik sınıf bilincini ön-gerektiriyordu; bu devinimin artık "Parti örgütleri" olarak değil Parti olarak, "Örgüt-parti" olarak örgütlenebilmesi, "bilinçli sınıf savaşımı"na yol açacak teorik bilinçle kaynaşması gerekiyordu. Pratik bilinçsiz sınıf savaşımı söz konusu edilemeyeceğine göre, burada "bilinçli sınıf savaşımı"nı Lenin, işçi deviniminin "Örgüt-parti" içinde kaynaşacağı teorik bilinçli sınıf savaşımı olarak dü-şünüyordu.

Kendiliğinden, pratik sınıf bilinciyle "dışardan", teorik sınıf bilinci arasında, Nicolai Hartmann'ın bilinç (*Bewusstsein*) ile tin (*Geist*) arasında kurduğu ilişkiye benzer bir ilişki kurulabilir. Bi-linçle tini bir tutmaz Hartmann. Şöyle der: "Binlerce yıldan beri bilinç vardır ama tin, ancak insanın kendini içgüdülerden kurtar-dığı, kendini çevresinin karşısına koyduğu ve ona olan bağlantısını kavradığı anda ortaya çıkar"³¹

Kapitalizm koşullarından, Emek-Sermaye karşıtlığı alanından kendiliğinden kaynaklanan pratik sınıf bilincini aşan, öyleyse ken-

30. Marx- Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* içinde, agy., s. 153

31. Prof. Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, MEB yayınları, İstanbul 1979, s. 104

dini bu toplumsal bilincin fışkırdığı toplumsal varlık alanının karşısına koyan (bir başka deyişle "derya içre mahi" olmaktan çıkan) ve bu alanla bağlantısını teorik olarak, bilimsel olarak kavrayan işçi³², teorik sınıf bilincine erişmiş demektir.

Teorik sınıf bilincinin oluşması, proleter sınıf savaşımının gelişmesi sonucu yaratılan nesnel öncüllerin varlığını öngerektiriyordu; teorik sınıf bilinci, ancak pratik sınıf bilinci tarihsel olarak oluşup belli bir ölçüde geliştikten sonradır ki teorik üretken etkinlik düzeyinde üretilebiliyordu. Bu etkinlik düzeyinin bağımsız bir ürünü değildi. Teorik sınıf bilinci, iktisadi sınıf savaşımı alanından (ekonomik-korporatif düzey) daha geniş bir toplumsal varlık alanı (etik-politik düzey) ve bu iki alanı da dolayımli yansıma düzeyinde yansıtabilecek özgül teorik üretken etkinliği öngerektirdiği içindir ki işçi sınıfına kendi özgül varlık alanı ve kendi özgül üretken etkinlik biçimi dışından geliyordu. Ancak teorik sınıf bilincinin oluşması, proletaryanın siyasal savaşımının örneğin Paris Komünü'yle simgelenebilecek belli bir gelişme derecesini öngerektirdiği gibi, teorik sınıf bilincinin "dışardan" benimsenmesi de proletaryanın teoriiyi özümseyebilecek denli kavrayışlı bir düzeye yükselmesini öngerektiriyordu. "İşçilerin teorik anlayışı olmasaydı, diyordu Engels, onlar bu bilimsel sosyalizmi hiçbir zaman özümsemiş oldukları derecede özümseyemezlerdi"³³

"ÖRGÜT-PARTİ"YE GEÇİŞ

F.A. Sorge'ye 12 (17) Eylül 1874 günlü mektubunda Engels, *eski Enternasyonal'in* "tüm Avrupa'da egemen olan baskının, daha yeni

32. Bir sonraki nota bakınız.

33. Friedrich Engels, *Köylüler savaşı* (na 1874'te yazılan önsöz), Sol yayınları, Ankara 1990, İkinci baskı, s. 25

yeni uyanan işçi devinimine birlik ve her türlü iç polemikten çekinme buyurduğu İkinci imparatorluk dönemine ait olduğunu, bu dönemin "proletaryanın ortak kozmopolit çıkarlarını birinci plana" çıkardığını belirtiyor ve şöyle sürdürüyordu:

" 1864'te devinin teorik niteliği, gerçeklikte tüm Avrupa'da, yani yığınlar içinde demek istiyorum, henüz çok belirsizdi. Alman komünizmi henüz işçi partisi biçimi altında mevcut değildi, prodhunculuk kendi özel saplantılarına gösteri yaptıramayacak denli güçsüzdü. Bakunin'in yeni aşlığı henüz kendi kafasında varolmamıştı; hatta İngiliz *trade-union* başkanları bile devinime Tüzük gerekçelerinde ortaya konmuş program temeli üzerinde katılabileceklerini sanıyorlardı."³⁴

Sonra bütün bunlar değişti. Paris Komünü, başka şeyler arasında, bu değişimi de simgeliyordu. Aynı mektupta Engels, ardından şöyle diyordu:

"Bundan sonraki Enternasyonal'in Marx'ın yazılarının etkilerini birkaç yıl göstermelerinden sonra doğrudan doğruya komünist olacağına ve bizim ilkelerimizi ilan edeceğine inanıyorum."³⁵

Konumuz açısından Engels'in buradaki düşüncesi şöyle açıklanabilir: Birinci Enternasyonal, parti olmamakla birlikte, "Sınıf-parti" anlayışına dayanarak kurulmuş, işçi deviniminin gelişmesiyle ve bu gelişmeye bağlı olarak "devinin teorik niteliği"nin, yani marksist teorik bilincin gelişmesiyle birlikte, "Sınıf-parti" anlayışı gibi *eski* Enternasyonal de aşılmıştır. Engels'e göre, "bundan sonraki Enternasyonal... komünist olacak" yani "Örgüt-parti" anlayışı üzerine kurulacaktır. Şimdi bu açıklamanın doğruluk derecesini araştıralım.

34. Marx-Engels, *Seçme yapıtlar 2*, Sol yayınları, Ankara 1977, birinci baskı, s. 518

35. Marx-Engels, *Seçme yapıtlar 2*, agy.,s. 519.

Her sınıf savaşımı siyasal bir savaşım olduğu ölçüde, bu savaşımın dışavurumu olan işçi devinimi de siyasal bir devinimdir. F. Bolte'a yazdığı 23 Kasım 1871 günlü mektupta³⁶ Marx, siyasal işçi devininin devrimci ve reformcu düzeylerini birbirinden ayırıyordu.

Ama henüz bu düzeyler, bir ve aynı işçi devininin iki ayrı uğrağını oluşturuyorlardı.

Siyasal işçi devininin son ereği, siyasal erkliğin ele geçirilmesi idi. Bunun için işçi sınıfının örgütlenmesinin, belli bir gelişme aşamasına ulaşması gerekiyordu. İktisadi savaşımın doğrudan doğruya çıkıp gelen bir örgütlenme zorunluluğu vardı. Siyasal işçi devinimi, işte bu "Parti örgütleri"ne dayanacaktı. Partinin bağımsızlığı bu mektupta da sınıfsal bir bağımsızlık olarak düşünülüyordu. Sanki "Örgüt-parti"nin "tarih öncesi" betimleniyordu. "Örgüt-parti", bağımsız örgüt olarak, sanki bu gelişmeden çıkacaktı.

Ama öte yandan işçi sınıfının sınıf olarak, egemen sınıflara karşı çıktığı ve dıştan bir baskı ile onları zorlamaya çalıştığı her devinim de siyasal bir devinimdi. Bu da siyasal işçi devininin reformcu düzeyiydi. Bu düzeydeki siyasal devinimi, işçilerin her yerde birbirinden ayrı iktisadi devinimi doğuruyordu³⁷.

İşçi sınıfının bu siyasal devinimi, bu mektubun da tanıklık edebileceği gibi, her iki düzeyde de kendiliğinden bir nitelik taşıyabilir, işçi sınıfı pratik sınıf bilinciyle siyasal erkliği ele geçir-

36. Marx-Engels, *Seçme yapıtlar 2*, agy., s. 504-507.

37. "Kendi için sınıf" olarak değil ama "kendinde sınıf" olarak, sınıf içinde biriyse ya da grupsal rekabetleri dıştalamayan devinimler olarak da düşünebiliriz bu "iktisadi devinim"i; proletaryanın burjuvaziye karşı, doğuşundan başlayan savaşımını dışavuran devinim olarak. Öyleyse "salt iktisadi" denebilecek bu devinimi, işçi sınıfının "kendinde sınıf" olarak "her yerde birbirinden ayrı iktisadi devinimi" olarak da tanımlayabiliriz.

meye de yönelebilirdi. Ama Komün deneyiminden sonra Marx, Enternasyonal'in eylül 1871 Londra Konferası'nda, öyleyse bu mektubun yazılmasından iki ay kadar da önce, şöyle diyecekti: "Fransa'da işçi devinimi başarısızlığa uğradı, çünkü hazırlanmamıştı."

Öyleyse işçi sınıfının her siyasal devinimi, hatta amacı siyasal erklığın fethi de olsa, artık "komünist devinim" değildi. Bundan böyle komünist devinim, teorik sosyalizmle işçi deviniminin kaynaşmasını simgeleyen "Örgüt-parti"nin öncü ve yöneticiliğini öngerektirecekti. Devrimci strateji ve taktiklerin öncelik kazanması da buna dayanacaktı.

İşçi deviniminin aynı zamanda siyasal bir devinim niteliğini de taşıması, kuşkusuz "siyasal" denebilecek bir bilinci de öngerektirmekle birlikte, bu bilincin teorik bir bilinç olmasını hiç de öngerektirmeyecekti. Her sınıf savaşımının siyasal bir savaşım olduğunu söyledikten sonra, proletaryanın "sendikal" bilince olduğu denli "siyasal" bilince de kendiliğinden ulaşamayacağını söylemek bir saçmalık olurdu. Ama bu "siyasal" bilinç pratik bir siyasal bilinç olabilirdi ancak. İşçi devinimine teorik sınıf bilinci, birçok kez yinelendiği gibi, bu devinimin dışından gelecekti. Bu teorik sınıf bilincinin adı "bilimsel sosyalizm"di. İşçi deviniminin marksizmle bu bilinç aracılığıyla kaynaştığı yerde, komünist parti oluşacaktı. Ama bu kez bilimsel bir anlamda, bu terimin Paris Komünü'nden sonra kazanacağı anlamda komünist parti. Bu anlamda komünist parti, komünistlerden oluşan bir teorik bilinç topluluğuyla örtüşen bir örgüttü. Ancak bu örtüşme, pratik betimleme düzeyinde değil, teorik soyutlama düzeyinde söz konusuydu. Öyleyse teorik soyutlama düzeyinde komünist, *Alman Ideolojisi*'nde olduğu gibi, gene "belli bir devrimci partinin üyesi" olarak tanımlanabilirdi. Ama bu kez, kendisi değişmemekle birlikte, tanımın içeriği değişiyordu. Pratik betimleme düzeyindeyse her Parti üyesi Örgüt üyesiydi ama

her komünist, teorik bilinç topluluğu üyesi olarak, bu toplulukla her zaman örtüşmeyen Parti ("Örgüt-parti") üyesi olmayabilirdi. Oysa "Sınıf-parti" anlayışında tersine, her komünist, pratik bilinç topluluğu ya da "kendi için sınıf" üyesi olarak, pratik betimleme düzeyinde de teorik soyutlama düzeyinde de Parti üyesiydi. Ancak her Parti üyesi, herhangi bir "Parti örgütü" üyesi olmayabilirdi. Çünkü Parti, Örgüt değildi, Sınıftı.

Paris Komünü'ne değin hatta bazen daha sonra da (F. Bolte'a 23 Kasım 1871'de yazılan mektup yalnız Paris Komünü'nden değil Enternasyonal'in Eylül 1871 Londra Konferansı'ndan da sonrasının tarihini taşıyordu) Marx ve Engels, pratik siyasal bilincin de ancak devrimci (komünist) bir siyasaya yol açabileceğini düşünüyorlardı. Bundan ötürü işçi devininin reformist ve devrimci uğrakları, tek-doğrusal bir devininin ardışık uğrakları olarak görülüyordu. Ayrıca bunun başka türlü olabileceğini düşünmek için o dönemde çok belirgin bir somut neden de yoktu. Proletaryanın kendiliğinden siyasal bilinçlenmesinin devrimci olmayan bir siyasaya da yol açabileceğini düşünmek, İngiliz trade-unionizminin açıkça burjuva-liberal işçi siyasasına ve geri dönülmez bir biçimde yöneldiğini görmeden önce son derece düşlemsel bir kurgu olabilirdi. Marx ve Engels kurgu adamları değil, kuram adamlarıydılar. Pratikten kopamazlardı.

Burjuva-liberal işçi siyasası, proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmesine yönelik olmayan siyasal savaşım siyasasıydı. Yeni bir toplumun kurulmasına yönelik ve onu güvence altına alacak bir siyasal erkliği amaçlamayan liberal işçi siyasası, reformist işçi devinimine upuygun bir siyasaydı.

Enternasyonal ve Paris Komünü deneyimlerinden önce Marx ve Engels, işçi devininin önünde, o zaman komünizmle özdeşleştirdikleri devrimci bir siyasadan başka bir seçenek göremiyorlardı.

Ama İngiliz sendikalizminin liberal işçi siyasasına sapması, işçi devinimiyle komünist devinim ve dolayısıyla sendika ve parti arasında o zamana değin yapmadıkları bir ayrımı yapmalarına yol açtı. Sendika artık bir "Parti örgütü" olmaktan çıkıyor, Parti sendika karşısında ayrı ve bağımsız bir örgüt niteliğini kazanıyordu. Paris Komünü de Marx ve Engels'in, bilimsel komünist nitelikte bir devrimci siyasa ile "komünist" de olsa bilimsel komünist nitelikte olmayan bir devrimci siyasa arasında o zamana değin yapmadıkları bir ayrımı yapmalarına yol açıyordu.

1887'de Engels, şöyle yazıyordu: "Bizim bütün etkinliğimiz, kendi öz konumumuzu ve hatta ayrı örgütümüzü bırakmak ya da saklamaksızın, genel işçi sınıfı devinimiyle, bu devinimin bütün aşamalarında yan yana yürümenin olanaklı olduğunu göstermiştir"³⁸. Gerçi komünist devinim işçi devriminden farklıydı ama ondan koparsa somut ve etkili bir devinim durumuna gelmek olanağını yitirecek, soyut ve kuruntusal bir etkinlik durumuna dönüşecekti. Bir başka deyişle işçi devinimi, gelişmesi boyunca ilkin ayrıışmadığı komünist devinimle örtüşen bir devinim olmaktan, onunla bir ve özdeş bir devinim olmaktan çıkacaktı; çünkü her iki devinim de gelişmeleri boyunca başlangıçta sahip olmadıkları yeni nitelikler kazanacaklardı. Ama bu değişim komünist devinimin işçi devriminden büsbütün ayrı, ondan bağımsız, ondan kopuk bir devinim durumuna dönüşmesi anlamına da gelmeyecekti.

Örneğin 1884'te İngiltere'de Demokratik federasyona katılan sosyalistler, bu örgütü Sosyal-demokrat federasyon durumuna dönüştürme başarısını gösteriyor ve marksizmin kendi inanç bildirileri olduğunu açıklıyorlardı. "Sosyal-demokrat federasyon, di-

38. B. Tartakovski, "Marx ve Engels Paris Komünü deneyimine dayanarak proleter parti öğretisini nasıl geliştiriyorlardı", *Paris Komünü ve Marksizm* içinde, agy. s. 127

yordu Engels, "bizim teorimiz"i açıkça benimsedi, bizim programımız İngiliz Sosyal demokrat federasyonun programıyla tamamen örtüşüyor" Ama Federasyonun marksist programının Engels, ancak Federasyon işçi deviniminin başına geçme ve bu devinimi "sosyalizme yöneltme" başarısını gösterirse bir önem taşıyacağını belirtmekten de geri kalmıyordu.

Öyleyse işçi devinimiyle komünist devinimin birbirinden ayrılması, komünist deviminin varlığını işçi devinimi dışında, ondan kopuk olarak sürdüreceği anlamına gelmiyordu. Tersine, ancak işçi devinimini kendine çekmek, onu "sosyalizme yöneltmek" koşuluyla gerçek, yani somut ve etkili bir devinim olabileceği anlamına geliyordu.

1907'de bir mektuplar derlemesine yazdığı önsözde Lenin, "Marx ve Engels'in İngiliz ve Amerikan sosyalizminde en çok eleştirdikleri şey, diyordu, işçi deviniminden soyutlanmasıydı³⁹. Sosyal-demokrasiyi Lenin, "işçi hareketi ile sosyalizmin birliği" olarak tanımlıyordu. "Sosyal-demokrasiden kopmuş bir işçi hareketi yüzeyselleşir ve kaçınılmaz olarak burjuvalığa düşer, diyordu. ... Bütün ülkelerde işçi hareketi ile sosyalizmin birbirinden ayrı biçimde varolduğu ve ayrı yollarda yürüdüğü bir dönem olmuştur ve bütün ülkelerde bu ayrılık, sosyalizmin ve işçi hareketinin zayıflaması sonucunu doğurmuştur; bütün ülkelerde ancak sosyalizmin işçi hareketi ile birleşmesi, her ikisi için de sağlam bir taban yaratmıştır"⁴⁰.

Her geçiş döneminde eski, bir süre yeninin içinde de varlığını sürdürür; hiç değilse yeni, daha bir süre eskinin dilini kullanır.

39. V. Lenine, *Oeuvres*; Editions sociales ve editions du progres; Paris-Moskova, c. 12; s. 363

40. V. İ. Lenin, "Hareketimizin en ivedi görevleri", Marx- Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* içinde, agy., s. 151

"Sınıf-parti" anlayışından "Örgüt-parti" anlayışına geçişte de bu böyle oluyordu. Ayrıca "Örgüt-parti" anlayışı, "Sınıf-parti" anlayışını dışlayarak değil, koruyup sürdürerek aşıyordu.

21 Mart 1881'de Marx ve Engels, Paris Komünü'nün onuncu yıldönümünü kutlamak için Londra'da düzenlenen Slav mitingi başkanlığına şöyle yazıyorlardı:

"Uluslararası emekçiler derneğini biçimsel dış örgütünden vazgeçmek zorunda bırakan kıta hükümetleri... on yıl sonra bu aynı uluslararası işçi hareketinin her zamandan daha güçlü, sadece Avrupa işçi sınıfını değil ayrıca Amerika işçi sınıfını da kazanacağını ve ortak çıkarları için ve ortak bir düşmana karşı ortak savaşımın onları kendiliğinden daha geniş ve her türlü dış örgütlenme biçimlerini durmadan daha çok aşan yeni bir Enternasyonal içinde birleştireceğini akıllarından bile geçirmiyorlardı"⁴¹.

Avrupa ve Amerika işçi sınıfını işçi devriminin, biçimsel dış örgütü olmayan yeni bir Enternasyonal içinde birleştirmesi düşüncesini Engels, örneğin 1885'te *Komünistler birliğinin tarihi üzerine birkaç söz*'ün son paragrafında⁴² ve 1886'da Komün'ün 15.yıldönümü için yazdığı mektupta da dile getiriyordu. İşte bu mektuptan bir parça:

"Onlar Enternasyonalî öldürdüklerini sanıyorlar. Ve bugün proleterlerin uluslararası birliği, çeşitli ülkelerin devrimci işçileri arasındaki kardeşlik, Komün öncesinde olduğundan bin kez daha güçlü, bin kez daha yaygın. Enternasyonal'in artık gerçek anlamda bir örgüte gereksinimi yok; Avrupa ve Amerika emekçilerinin, kendiliğinden ve ateşli elbirliğiyle yaşayıp büyüyor o"⁴³.

41. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., s. 136-137

42. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, Sol yayınları, Ankara 1977, birinci baskı, s. 228-229

43. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy. s. 138-139

Ancak burada "Enternasyonal'in artık gerçek anlamda bir örgüte gereksinimi yok" olumlamasının "Örgüt-parti" anlayışının bir yadsınması olarak da anlaşılmaması gerekiyor. İlk Engels'in söz konusu ettiği Enternasyonal, *eski Enternasyonal*'di ve örgüt olarak Parti değildi; olsa olsa uluslararası bir "Parti örgütü"ydü. Sonra 1889'da İkinci Enternasyonal, "gerçek anlamda bir örgüt" olarak, Engels'in de katılmasıyla kurulacaktı. Söz konusu olumlama, uluslararası devinimin ne denli güç kazandığını, gerçek anlamda bir örgütün yokluğuna karşın etkisini ne denli duyurduğunu belirtmeye yönelik bir olumlamaydı. Ayrıca, devinimin bu gücü olmadıkça, örgütün de pek bir önem taşımayacağı açıktı. Kaldı ki "Örgüt-parti" anlayışı da işçi deviniminin belli bir tarihsel gelişme aşamasında doğacaktı. Başka türlü de olamazdı. "Sınıf-parti" anlayışı, marksist parti anlayışının sınıfsal içeriğini belirginleştiren zorunlu uğrakların ilkiydi. Ve ikincisini oluşturan "Örgüt-parti" anlayışıyla organik bir birlik, düşünsel bir bütünsellik kuruyor ve onda içeriiliyordu. "Sınıf-parti" anlayışının içeriğini oluşturan işçi devinimi, "Örgüt-parti" anlayışının dayandığı sınıfsal temeli simgeliyordu.

Söz bir kez daha Enternasyonal'den açılmışken, "Sınıf-Parti" anlayışından "Örgüt-parti" anlayışına geçiş sürecinin, Enternasyonal' deki yansıması üzerinde de duralım. Enternasyonal'in 1872 Lahey kongresinde (2-7 eylül 1872) alınan bir kararla, eylül 1871 Londra konferansının (17-23 Eylül 1871) IX nolu kararının içeriğini özetleyen bir madde, Enternasyonal tüzüğü'nün 7. maddesine madde 7 a olarak eklenecekti. Şöyle:

"Madde 7 a. Proletarya, mülk sahibi sınıfların kolektif gücüne karşı mücadelesinde, ancak mülk sahibi sınıflar tarafından kurulan eski partiler karşısında ayrı bir siyasal parti haline gelirse bir sınıf olarak davranabilir.

Proletaryanın siyasal bir parti haline gelmesi, toplumsal dev-

rimin ve onun sonal ereğinin, sınıfların kaldırılması ereğinin zaferini güvence altına almak için vazgeçilmez bir koşuldur.

İşçi sınıfının, iktisadi savaşım la zaten sağlanmış olan güçbirliği, bu sınıfın elinde kendisini sömürenlerin siyasal erkliğine karşı savaşım da bir kaldıraç olmalıdır.

Toprak ve sermaye sahipleri, iktisadi tekellerini savunmak ve sürdürmek ve emeği köleleştirmek için her zaman siyasal ayrıcalıklarından yararlandıklarına göre, proletaryanın büyük görevi siyasal erkliği ele geçirmek olmalıdır"⁴⁴.

Proletaryanın sınıf olarak davranabilmesi madde 7a'da onun eski partiler karşısında ayrı bir siyasal parti durumuna gelmesine bağlanıyordu. Bu formül, "Sınıf-parti" anlayışına da uygun düşünüyordu. Bu anlayışı dışavuran *Manifesto*'da önerilen "model" ve temel program ilkelerine uygun bir formüldü. Ancak işçi devriminin ve marksist düşüncenin gelişmesiyle, *Manifesto*'da ortaya konan temel program ilkelerinin (yineleyelim: 1) Bağımsız parti; 2) Siyasal erkliğin fethi; 3) Enternasyonalizm) somut içeriği de değişiyordu. Ve bu yeni içerikle madde 7a'da ileri sürülen formül, gerçeklikte "Örgüt-parti" anlayışından esinleniyordu.

Nasıl oluyordu bu? Örneğin "Bağımsız parti" ilkesinin somut içeriği nasıl değişiyordu? Komün'den önce bu bağımsızlık, özellikle burjuvazi ve küçük burjuvazi karşısında *sınıfsal* bir bağımsızlıktı; "Sınıf-parti" ya da "Parti-sınıf"ın bağımsızlığıydı. Komün'den sonra Partinin bağımsızlığı, artık yalnız öteki sınıflar karşısında değil ama "öteki işçi partileri" dahil, işçi sınıfının öteki örgütleri karşısında da *örgütsel* bir bağımsızlık durumuna, "Örgüt-parti"nin örgüt olarak da siyasal bağımsızlığı durumuna dönüştü. İşçi devrimiyle ko-

44. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar* 2, agy. s. 347-348 (bu alıntı da çevirinin dili biraz değiştirildi)

münist devinim bir ve aynı şey olmaktan çıktı. İşçi sınıfının çeşitli örgütleri, bu arada sendikal örgütler de, artık çeşitli düzeylerde "Parti örgütleri" olmaktan çıkacak, örgütsel bakımdan Parti, işçi sınıfının yalnız reformcu değil ama devrimci siyasal deviniminin de öteki işçi sınıfı örgütlerinden, bu arada işçi sınıfının iktisadi savaşımını iktisadi sınıf savaşımı olarak devrimci siyasa doğrultusunda yöneten devrimci sendikal örgütlerden de bağımsız bir örgüt durumuna gelecekti. Bir başka deyişle, genel komünist devinim içinde yer alan sendikal ve öteki nitelikteki işçi sınıfı örgütleri de artık proleter "Parti örgütleri" olmaktan çıkacaktı. Böylece Parti, "Örgüt-parti" olarak, artık yalnızca sınıf tarafından değil ama özellikle komünist devinim tarafından kuşatılıyordu. Parti, komünist devinimle de bir ve aynı şey olmaktan çıktı. Partinin bağımsızlığı ilkesinin Paris Komünü'nden sonra kazandığı yeni içerik buydu. Artık Partinin proleter devrimdeki özgül işlevi ayrı bir sorun olarak ortaya çıkıyor, devrimci strateji ve taktikler belirgin bir öncelik kazanıyordu. Tartakovski'nin de belirttiği gibi, "siyasal partinin devrimin öncü ve örgütçüsü olduğu düşüncesi Londra konferansının IX nolu kararında açıkça ortaya konuyor ve bir yıl sonra bu karar, Lahey kongresinde madde 7a olarak Enternasyonal tüzüğüne ekleniyordu"⁴⁵.

Komün'den az sonra başlayan bir süreç olarak örgütsel düzeyde de bağımsız ulusal proleter partilerin kurulması, gene Tartakovski'nin belirttiği gibi, daha önce söz konusu olmayan yeni bir soruna yol açıyor ve Marx ile Engels'i bu partilerin öteki proletarya örgütleri arasındaki yerini belirlemeye yöneltiyordu. Tüm işçi deviniminin, bu arada işçi sınıfının yığın örgütlerinin, en başta da işçi sendikalarının gelişmesine uygun koşullar yaratan Komün, buna karşılık güçlerin kutuplaşmasını, işçi deviniminin ayrışmasını, bir

45. B. Tartakovski, agm., *Paris Komünü ve Marksizm* içinde, agy, s. 116

başka deyişle işçi devinimiyle komünist devinim arasındaki ilk örtüşmenin son bulmasını hızlandırarak, trade-unioncu önderlerin Enternasyonal'den ayrılmasına da yol açıyordu. Marx ve Engels Komün'den önce partilerin, örneğin İngiltere'nin özgül koşulları içinde, kendiliğinden bir süreç sonucu aşağıdan yukarıya kurulabileceklerine, sendikalardan doğabileceklerine inanıyorlardı. Sendika, sınıfın partileşme sürecinin son derece önemli bir uğrağı olarak görülüyordu. Komün'den ve trade-unioncu önderlerin Enternasyonal'den ayrılmasından sonra bu yol, Marx ve Engels'e artık çıkar yol olarak görünmemeye başladı. Komün'den sonra Marx ve Engels, artık sendikaların siyasal örgütler durumuna dönüşmesinin değil ama yapıları, bileşimleri ve ereklere bakımından proleteryanın bir başka tipteki örgütleri olacak partilerin kurulmasının söz konusu olduğunu belirtiyorlardı.

Lahey kongresinden sonra Engels, Tüzüğe eklenen madde 7a konusunda şöyle yazıyordu:

"Karar, siyasayla uğraşmayı sendikalara ve siyasal bakımdan yansız öteki örgütlere bir görev durumuna getirmiyor. Yalnızca her ülkede bütün burjuva partilere karşı çıkacak bağımsız bir işçi sınıfı partisi kurulmasını istiyor"⁴⁶.

Buradaki bağımsızlığın artık yalnızca burjuva partilerden değil ama "öteki işçi partileri" dahil tüm öteki işçi sınıfı örgütlerinden de örgütsel düzeyde bir bağımsızlık olduğu açık.

"Londra konferansı ve Lahey kongresi, Enternasyonal tarihinde ilk kez olarak, her ülkede işçi sınıfının öteki siyasal partilerden bağımsız partilerini kurmak zorunluluğı üzerinde durdu."⁴⁷

46. B. Tartakovski, aynı yerde, s. 128 (Bir önceki dipnotla belirtilen alıntıdan sonraki tüm parça, Tartakovski'nin bu makalesinden yararlanarak yazıldı)

47. V. Kunina, agm.*Paris Komünü ve Marksizm* içinde, agy., s.155.

Bu bağımsızlık, yineliyorum, komünistlerin artık öteki işçi sınıfı partileri karşısında da ayrı bir parti oluşturmaları anlamına geliyordu. Öyleyse *Manifesto*'da sözü edilen bağımsızlıktan, proletaryanın burjuvazi vb. karşısındaki bağımsızlığından, kuşkusuz onu da içermekle birlikte, farklı bir bağımsızlıktı. Öyleki 1875'te Marx ve Engels, eisenachçılarla lassallecıların Gotha kongresinde sonuçlanan birleşme girişimlerini pek de hoşnutsuzlukla izlemiyorlardı.

"ÖRGÜT-PARTİ" VE LENİN

Vera Zesuliç tasfiyeciliğin işini nasıl bitiriyor? (1913) başlıklı yazısının 3. bölümünde Lenin, "örgüt yalnız parti için zorunlu değildir, bunu her liberal burjuva kabul edecektir" diyor ve şöyle sürdürüyordu: "Parti, bir bütün halinde birbirine bağlı örgütlerin toplamıdır. Parti, işçi sınıfının örgütüdür, çeşitli yerel ve özel, merkezi ve genel örgütlerin tüm bir ağına yayılmıştır"⁴⁸.

Açıkça "Örgüt-parti" anlayışının diliyle konuştuğu bu yazıda Lenin, Vera Zesuliç'in "geniş katman" teorisini, Zesuliç'in diliyle şöyle özetliyordu:

"Bizde, çok haklı olarak Batının herhangi bir sosyalist partisinde yerini alabilecek geniş bir işçi tabakası vardır. Bir parti kurmak için yoksun olduğu tek şey ona resmen girmek olanağı olan, hızla büyüyen bu tabakada bütün güçler bulunmaktadır ve onu parti olarak adlandırabileceğimiz gibi, parti olarak da düşüneceğiz ve ondan böyle söz edeceğiz".

"Sınıf-parti" anlayışının dışavurulduğu bu teoriyi Lenin, hemen ardından şu terimlerle eleştiriyordu:

"Öyleyse, partinin dağıtılması üzerine kavga ederken, tasfiye-

48. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* içinde, agy., s. 264.

cilerin *parti* denince *başka bir şey* anladığını bilmek gerekir. Peki, parti denince onlar ne anlıyorlar?

Saptanan nokta şu: "Bir parti (!!)" kurmak için yoksun olduğu tek şey (!) ona resmen girmek olanağı olan geniş bir işçi tabakası".

Görülmemiş bir şey bu. Parti, "ona resmen girmek olanağından yoksun" kişilerdir. Parti, partinin dışında bulunan kişilerdir"⁴⁹.

Sonra aynı yazının 4. bölümünde şöyle sürdürüyordu Lenin:

"Almanya'da şimdi 1 milyon kadar parti üyesi vardır. Sosyal-demokratlar için orada 4,25 milyon kadar oy veriliyor, buna karşılık 15 milyon kadar proleter vardır. ... Bir milyon –parti budur. Bir milyon, parti örgütlerinin üyesidir. 4.25 milyon– bu da "geniş tabaka"dır... Bu "geniş tabaka –bunların hemen hepsi sosyal demokrattır ve onlar olmasa parti güçsüzdür. Bu geniş tabaka, her eylemde 2-3 kat büyür, çünkü o zaman sosyal-demokrat olmayan bir yığın, partinin peşinden gider...

Çıkarılan sonuçlar, bütün ülkelerde, her zaman ve her yerde, "parti" dışında bir "geniş tabaka"nın *partiye yakın kişiler* olarak ve sınıfın büyük bir yığınının bulunduğu, bu yığından partinin çıktığı, olduğu ve güçlerini elde ettiği yolundadır. Bu basit ve açık şeyi anlamayan tasfiyeciler, 1895-1901 yıllarının, "parti" ile "sınıf" arasındaki ayrımı doğrudan doğruya anlamayan "ekonomistler"inin yanlışını yineliyorlar.

Parti-sınıfın bilinçli, en ileri tabakası, onun öncüsü budur. Bu öncünün gücü, onların sayısını on kat, yüz kat ve daha fazlasıyla aşar.

Bu olur mu? Yüzlerin gücü, binlerin gücünü aşabilir mi?

Aşabilir ve *eğer yüzler örgütlü ise*, binlerin gücünü aşabilir. ...

49. Aynı yerde, s. 267.

Öncünün bilinçliliği, başka noktalar yanında, onun örgütlenmeyi bilmesinde en çok kendini gösterir. Öncü örgütlenerek, *tek bir irade* elde eder ve ilerici binlerin, yüzbinlerin, milyonun bu bütün halindeki iradesi sınıfın iradesi haline gelir. Parti ile sınıf arasındaki orta, "geniş tabaka"dır (partiden daha geniştir ama sınıftan daha dardır), sosyal-demokratlar için oy verenlerin tabakası, yardım edenlerin tabakası, yakınlık duyanların vb. tabakasıdır.

Çeşitli ülkelerde partinin sınıfla olan *ilişkisi*, tarihsel ve başka koşullara göre değişik olur. Almanya'da örneğin yaklaşık olarak sınıfın 1/15'i partide örgütlüdür; Fransa'da aşağı yukarı 1/40'ı. Almanya'da bir parti üyesine, "geniş tabaka"nın 4-5 sosyal-demokrati düşer; Fransa'da bu 14'tür. Fransa'da da gerçekte hiçbir zaman yüz bin üyeli bir parti –"legal" örgüt ve siyasal özgürlük durumunda– olmamıştır.

Her aklıbaşında insan, Almanya'da partide sınıfın 1/15'inin örgütlenmesini olanaklı kılan ama Fransa'da bunu güçleştiren ve Rusya'da daha da çok güçleştiren tarihsel, nesnel nedenler bulunduğunu kavrar.

Bizim parti küçük bir çevredir ama bir parti değildir demeyi aklına getirecek bir Fransız için ne derdiniz? Partiyi bir örgüte girmek için zorlama olanağı yoktur. Parti –bu, tüm *güçleri* içine alan vb. geniş bir tabakadır. Belki de bu Fransızın bir akıl hastanesinde bulunmadığına şaşıtığınızı söyleyeceksiniz"⁵⁰.

Partinin binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca militandan oluşabileceğini söylerken Lenin, "Örgüt-parti"yi bir kadro partisi, bir "profesyonel devrimciler örgütü" olarak değil ama bir yığın partisi olarak düşündüğünü de gösteriyordu. Lenin'e göre Parti, profesyonel devrimciler örgütüne indirgenemezdi.

50. Aynı yerde, s. 269.

Profesyonel "devrimciler örgütü"nü Lenin, *Ne Yapmalı?*'da şöyle tanımlıyordu:

"Sosyal demokrasinin siyasal savaşımı işçilerin işverenlere ve hükümete karşı iktisadi savaşımından çok daha geniş ve karmaşık bir savaşımdır. Aynı biçimde (ve bundan ötürü), devrimci sosyal-demokrat partinin örgütlenmesi, kaçınılmaz olarak işçilerin iktisadi savaşım için örgütlenmesinden *ayrı türde* bir örgütlenme olmak zorundadır. İşçilerin örgütü ilkin sendikal bir örgüt olmalıdır; ikincisi, olabildiğince geniş olmalıdır; üçüncüsü, koşullar elverdiğince gizlilikten uzak, açık olmalıdır (söylemenin gereği yok ki burada olsun, daha ileride olsun, söz konusu olan yalnızca otokratik Rusya'dır), buna karşılık devrimciler örgütü, her şeyden önce ve esas olarak devrimci eylemi meslek edinmiş kişilerden oluşmalıdır (işte bunun için *devrimciler* örgütünden söz ederken, devrimci sosyal-demokratları kastetmekteyim). Böyle bir örgütün üyelerinin bu ortak özelliği karşısında, *işçilerle aydınlar arasındaki* ve hele ayrı ayrı meslekler arasındaki *her türlü ayrımı kesin olarak silinmelidir*. Besbelli ki bu örgüt, pek geniş tutulmamalı ve olabildiğince gizli olmalıdır"⁵¹.

Lenin'in bu ünlü parçası çoğu kez yanlış anlaşılmış, işçilerin örgütü derken sendikaları, devrimciler örgütü derken Partiyi düşündüğü ve böylece Partiyi dar ve gizli bir profesyonel devrimciler örgütü olarak tasarladığı sanılmıştır. Belki bu yanlış anlamada metindeki formülasyonun yeterince açık ve seçik olmayışı da etkili olmuştur.

Oysa Lenin burada, iki farklı türdeki "Parti örgütleri"nden söz ediyordu. "Devrimciler örgütü" derken Lenin, burada Partiyi değil ama bir ya da birçok "Parti örgütü"nü düşünüyordu. Bu örgütün işçilerin iktisadi savaşım örgütünden "ayrı türde" olacağını söy-

51. V.İ. Lenin, *Ne yapmalı?* agy., s. 122.

lemesi, siyasal savaşın örgütü olarak tüm Partiden söz ettiği biçiminde anlaşılmamalıdır. Lenin tarafından RSDİP, bir "Örgüt-parti" o'arak düşünölmekle birlikte, "otokratik Rusya"nın o dönemdeki özgül koşulları sonucu, farklı türdeki "Parti örgütleri"nden oluşan bir "örgütler toplamı"ydı. Lenin daha Ekim 1900'de, "içinde çalışmamızın değişik türleri arasındaki sıkı bir işbölümüne girişilebilecek kadar büyük bir örgütün hazırlanması gereklidir" diye yazıyordu (*Hareketimizin en ivedi görevleri*)⁵². "Geniş anlamda örgüt"tü Parti; yalnızca profesyonel devrimciler örgütünden ya da örgütleri toplamından oluşmuyor, işçilerin örgütlerini de kapsıyordu. Partinin gizli örgütleri olduğu denli gizli olmayan örgütleri de kapsaması gerekiyordu.

Lenin'in *Ne yapmalı?*'da "yalnızca otokratik Rusya"da söz ettiğini belirtmesi, Lenin'e göre darlık ve gizlilik gereksinmesinin "profesyonel devrimciler" örgütleri için tarihsel topluduruma (konjonktüre) bağlı bir zorunluluk olduğu düşüncesine de yol açmamalıdır. Böyle derken, genel olarak Parti üzerine söylediklerinin otokratik Rusya koşullarıyla bağlantısını belirtmek istiyordu Lenin. Ama profesyonel devrimciler örgütleri için darlık ve gizlilik, leninist parti "model"inde tarihsel değil kuramsal bir zorunluluktu.

Örneğin *İkinci Enternasyonalin Batkısı*'nda (1915) şöyle yazıyordu: "Katıksız yasallık, "Avrupa" partilerinin arı yasallığı, gününü doldurmuş ve ön-emperyalist aşama kapitalizminin gelişmesi sonucu, burjuva işçi siyasasının temeli durumuna gelmiştir. Bir tek yasal konumumuzu gene de bırakmaksızın, onu yasa-dışı bir temelin, yasa-dışı bir örgütün, yasa-dışı bir sosyal-demokrat çalışmanın yaratılmasıyla tamamlamak zorunludur"⁵³.

52. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine* içinde, agy., s. 154

53. Lenin, *Proleter Devrim ve Dönck Kautsky* içinde, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1993, altıncı baskı; s. 176-177

Partiyi "profesyonel devrimciler" örgütüne indirgememek gerekiyordu. Yıllar sonra, Nisan-Mayıs 1920'de "eğer biz salt bir devrimciler grubu değil de devrimci sınıfın partisi isek..." (*Komünizmin çocukluk hastalığı*) diyen Lenin, Temmuz 1920'de, *Komintern'in ikinci kongresinin temel görevleri üzerine tezler*'de şöyle yazacaktı:

"4. Kapitalizme karşı zafer kazanmak için, yönetici komünist parti, devrimci sınıf yani proletarya ve yığın yani tüm emekçi ve sömürülenler arasında doğru ilişkiler kurmak gerekir. Yalnız komünist parti, eğer devrimci sınıfın gerçekten öncüsüyse, eğer bu sınıfın en iyi temsilcilerini saflarında barındırıyorsa, eğer bütünüyle bilinçli ve özverili, direngen bir devrimci savaşım deneyimiyle yetişmiş ve çelikleşmiş komünistlerden oluşuyorsa, eğer bu parti kendini sınıfının tüm yaşamına ve dolayısıyla tüm sömürülen yığına sıkı sıkıya bağlanmasını ve bu sınıfla bu yığına tam bir güven esinlemesini biliyorsa, –kapitalizmin tüm güçlerine karşı en keskin ve en amansız son savaşımı proletaryayı yönetmeye ancak böyle bir parti yeteneklidir"⁵⁴.

Lenin'in burada bir kadro partisini, bir profesyonel devrimciler örgütünü değil ama bir yığın partisini betimlediği açık. Ve "proletaryanın erklik savaşımında örgütten başka silahı yok"sa, bu örgüt "Örgüt-parti"nin ta kendisiydi. *Bir adım ileri iki adım geri*'de (1904) şöyle diyordu Lenin: "İşçi sınıfının öncüsü olarak parti, tüm sınıfla karıştırılmamalıdır"⁵⁵. Burada, "Sınıf-parti" ile karıştırılmamalıdır da denebilirdi.

54. Lenin, *Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi*, Ekim yayınları; Ankara 1990, s. 249. Ayrıca bakınız: V. İ. Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, agy., s. 248-249

55. V.İ. Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Sol yayınları, Ankara 1992, beşinci baskı, s. 77

Bir adım ileri iki adım geri'de Lenin, kapitalizm döneminde değil Partinin, sendikal örgütün bile tüm işçi sınıfını kapsayamayacağını söylüyordu. "Öncü" ile onun yöresinde toplanan yığınlar arasındaki ayrımı unutmamanın kendi kendini aldatmaktan başka bir şey olamayacağını ekliyordu. Partiye yakınlık duyanlarla üyeler arasındaki, bilinçli ve etkin üyelerle yardımcı ögeler arasındaki ayrımı silip atmanın, kendini aldatmak olacağı sonucunu çıkarıyordu⁵⁶. Gerçeklikte burada Lenin, komünistler arasında Parti üyesi olanlarla olmayanlar biçimindeki bir ayrımın ilkesini de veriyordu. "Sınıf-parti" anlayışının bir yadsınmasıydı bu. "Sınıf-parti" anlayışı içinde bu ayrım yapılamazdı.

Aynı yapıtta Lenin, Partinin dar anlamda değil ama geniş anlamda örgütle özdeş olduğunu da olumluyordu. Böylece Partinin "profesyonel devrimciler" örgütüyle de karıştırılmaması gerektiğini ortaya koyuyordu. "Her şeyden önce biz, kuşkusuz partinin en faal üyelerinden oluşan bir örgüt, bir devrimciler örgütü yaratıyoruz; ama bir sınıfın partisi olduğumuza göre, bilinçli olarak ama belki de çok faal olmaksızın kendilerini partiyle bağlayan kişileri parti saflarının dışında bırakmamaya dikkat etmeliyiz" diyen Akselrod'a karşı Lenin, şu yanıtı veriyordu:

"Birincisi, sosyal-demokrat işçi sınıfı partisinin faal ögeleri, yalnızca devrimci örgütleri değil, aynı zamanda parti örgütleri olarak kabul edilen *birçok* işçi örgütlerini de içine alacaktır. İkincisi, bizim bir sınıf partisi olduğumuz gerçeğinden, partiyle *bağlı* olanlarla kendilerini partiyle işbirliği içinde görenler arasında bir ayrım yapılmasının gereksiz olduğu sonucu nasıl ve hangi mantıkla çıkarılabilir? Bunun tam tersi doğrudur: Bilinçlilik ve eylem derecesi arasında farklılık olduğu için, partiye yakınlık derecesinde de bir

56. V.İ. Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Sol yayınları, Ankara 1992, beşinci baskısı, s. 78.

ayrım yapılmalıdır. Biz bir sınıf partiyiz; bu nedenledir ki *hemen hemen tüm sınıf* (ve savaş zamanlarında, iç savaş döneminde tüm sınıf) partimizin önderliği altında hareket etmelidir, partimize ola-bildiği ölçüde yakından sarılmalıdır. [Ama] tüm sınıfın ya da sınıfın hemen hemen tümünün, kapitalizmde öncüsünün, sosyal-demokrat partinin bilinç ve eylem düzeyine yükselebileceğini düşünmek manilovizm ve "halk dalkavukluğu" olur"⁵⁷. Bir başka deyişle, kendi kendini aldatmak olur.

Sınıf partisi olarak "Örgüt-parti"nin, "öncü müfreze"nin be-timlendiği bu parçada Lenin, "Sınıf-parti" anlayışını aşıyordu. Gene de "Sınıf-parti" anlayışının dilini kullanmaktan, "Parti örgütleri olarak kabul edilen birçok işçi örgütleri"nden söz etmekten geri kalmıyordu.

Lenin'e göre partinin herhangi bir örgütüne ("Sınıf-parti" dilinin kullanıldığını unutmayalım) bağlı olmayan ama yalnızca "ona şu ya da bu yönde yardım eden" kişilerin kendilerine parti üyesi de-melerine izin veren bu ilke, "yoldaş Akselrod'un sosyal demokrat bir ilke gibi göstermek istediği" bu ilke, gerçeklikte bir *anarşist ilkeydi*. Çünkü örgüt dışında denetim, yönlendirme ve disiplin" yoktu"⁵⁸.

Burada bir anımsatma yapalım:

1. "Sınıf-parti" anlayışında komünist, örgüt üyesi olmadan Parti üyesi olabilir; Parti dışında komünist olmaz.

2. "Örgüt-parti" anlayışında komünist, örgüt üyesi olmadan Parti üyesi olamaz; Parti dışında komünist olur.

3. "Sınıf-parti" anlayışında tüm komünistler Parti ("kendi için sınıf") üyesidir ama tüm Parti üyeleri komünist değildir (ama mutlaka olacaklardır)

57. Aynı yerde, s. 77-78.

58. Aynı yerde, s. 75.

4. "Örgüt-parti" anlayışında tüm komünistler Parti (Örgüt) üyesi değildir ama tüm Parti üyeleri (kural olarak) komünisttir.

"Örgüt-parti" anlayışında yalnızca ve yalnızca örgüt üyeleri Parti üyesidir. Ama Lenin bu kadarla da yetinmez gibi görünür. "Kendisini sosyal-demokrat gören ve böyle ilan eden bir profesör" örneğini ileri süren Akselrod'un, "bu profesöre örgütlü sosyal-demokratların bir sosyal-demokrat gözüyle bakıp bakmadıklarını da söylemesi gerek"tiğini anımsatır. Eğer örgütlü sosyal-demokratlar söz konusu profesörü bir sosyal-demokrat olarak görürlerse onu sosyal-demokrat örgütlerden birine üye yazmamaları için bir neden yoktur. Eğer örgütlü sosyal-demokratlar o profesörü bir sosyal-demokrat olarak göremezlerse ona onurlu ve sorumluluğu bulunan parti üyeliği sanını taşıma hakkını vermek saçma, anlamsız ve zararlı olacaktır.⁵⁹

"Örgüt-parti" anlayışını, "örgüt ilkesi"ni dışavuran ve yalnızca örgüt üyesinin Parti üyesi sayılabileceğini savunan Lenin, burada yalnız parti üyesinin sosyal-demokrat (komünist) sayılabileceğini söyler gibidir.

"Eğri olanı doğru!" diyordu Pilotinos. Marx ve Engels gibi Lenin de zaman zaman doğrultmak için eğri çubuğu ters yöne büküyordu.⁶⁰ Burada yalnızca Parti üyesinin sosyal-demokrat sayılabileceğini söyler gibi görünürken de yaptığı buydu. Amacı

59. Aynı yerde, s. 75-76.

60. Joseph Bloch'a yazdığı 21-[22] Eylül 1890 tarihli mektupta Engels, şöyle diyordu: "Bazen gençlerin iktisadi yöne gerektiğinden çok ağırlık vermeleri olgusunun sorumluluğu kısmen Marx ve bende olsa gerek. Karşıtlarımız karşısında, bizim onlar tarafından yadsınan özsel ilkeyi vurgulamamız gerekiyordu ve o zaman da karşılıklı etkiye katılan öteki etkenlere kendi yerlerini vermenin her durumda ne zamanını buluyorduk, ne yerini, ne de fırsatını" (Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., s. 593).

"örgüt ilkesi"ni, "Örgüt-parti" anlayışını vurgulamaktı. Yalnızca örgüt üyesinin Parti üyesi olabileceğini anlatmaya çalışıyordu. Ama yalnızca Parti üyesinin sosyal-demokrat sayılabileceğini söyler gibi görünmesinin yanıltıcı bir görünüş olduğunu da biraz ilerde, "Benim için gizli-eylemci örgüt, ancak geniş bir sosyal-demokrat işçi sınıfı partisi tarafından sarılıp örtüldüğü zaman bir anlam taşır"⁶¹ diyen Martov'a karşı, Partinin geniş bir sosyal-demokrat işçi devinimi tarafından kuşatılması gerektiğini söyler ve Partiyle yalnız işçi devinimini değil ama sosyal-demokrat işçi devinimini de ayırırken ortaya koyuyordu.

Buradan çıkan sonuç, örgüt (Parti) üyesi olan sosyal-demokratlar dışında, Parti üyesi olmayan sosyal-demokratların da varlığının kabulüydü.

SONUÇ

Marksizmin bir Parti geleneği var. Marksist bir partinin marksist kalmak için bu geleneği koruyup sürdürmesi, güncelleştirmesi gerekiyor. Ancak geleneği gelenekçiliğe düşmeden, yaşamdan koparmadan, bir mezhep öğretisine, bir tarikat ideolojisine dönüştürmeden koruyup sürdürmenin yolu, onu aşmaktır. Yoksa yaratıcı bir süreç, geçmişte kalan ardışık gelişme aşamalarından yalnızca birine indirgenecek, gelişme ve güncelleşme olanaklarından yoksunlaştırılacaktır.

.61. V.İ. Lenin, *Bir Adımı İleri İki Adım Geri*, agy., s. 80

LENİNİST PARTİ NEDEN ÖTÜRÜ "YENİ TİPTE BİR PARTİ" İDİ ?*

Leninist parti, dışavurumunu "demokratik merkezcilik" formülünde bulan özgül örgütlenme ilkelerinden ötürü yeni tipte bir parti değildi. Gerçeklikte bütün marksist partilerin ortak örgütlenme kuralı olan bu ilkeler, Leninist partiye yeni tipte bir parti niteliği kazandırmaya yetmezdi.

I. Enternasyonal'in 1872 Lahey kongresinde, demokratik merkezçiliğin iki temel ilkesi şöyle saptanıyordu:

- 1) Azınlığın çoğunluğa uyması (demokrasi);
- 2) Bağlayıcı karar alma yetkisine sahip bir merkez organ (merkezcilik, merkezden yönetim)

Merkez organ, örgütün en yüksek organını oluşturan Genel kongrede seçiliyor ve Genel kongrenin iki toplantı dönemi arasında örgütün genel yönetimini sağlıyordu. Kararları, örgütün tümünü bağlıyordu. Merkezcilik, yalnızca bir merkez organın varlığı an-

* Söz, 11 kasım 1995, no 39, s.21.

lamına değil ama bu organın örgütün tümünü bağlayan kararlar alabilme yetkisine de sahip olması anlamına geliyordu. Böyle olduğu için merkezcilik, kendini alt kademenin üst kademeye uyması ya da hiyerarşik disiplin biçiminde gösteriyordu.

Ancak demokratik merkezcilikten söz edebilmek için de alt kademenin üst kademeye uyması, azınlığın çoğunluğa uyması anlamına gelmeliydi. Öyleyse her kademenin, bir alt kademeye göre daha büyük bir çoğunluğun temsilcisi olması gerekiyordu. Ama hiyerarşik disiplin, gerçekte çoğunluğun azınlığa uyması anlamına gelecekse, o zaman demokratik merkezcilikten değil, ancak "bürokratik merkezcilik"ten söz edilebilirdi.

Leninist parti, demokratik merkezçiliği benimsediği için yeni tipte bir parti değildi. Ama illegalizmi, yasa-dışı gizliliği, "devrimci örgütlenme" açısından teorik bir zorunluluk olarak benimsediği, proleter partilerin ortak örgütlenme ilkelerini bu teorik zorunlulukla temellendirdiği için yeni tipte bir parti idi.

Yasa-dışı gizliliğin teorik bir zorunluluk olarak benimsenmesi, etkin bir azınlığa duyulacak güveni öngerektiliyor ve demokratik merkezcilik açısından elverişli olmayan eğilimlere yol açabiliyordu.

Leninist partide kendilerine güven duyulması, dolayısıyla parti yönetiminde belirleyici bir ağırlığa sahip olması gereken etkin azınlığı "profesyonel devrimciler" oluşturunuyordu. Bundan ötürü Leninizmi bir tür blankizm olarak görmek isteyenler çıkmış ve bunların sayısı da az olmamıştı.

Ama Leninist parti yalnızca profesyonel devrimcilerden oluşmuyordu. Ayrıca bir kadro partisi değil, bir yığın partisiydi. Yasa-dışı gizliliğin teorik bir zorunluluk olarak yol açabileceği nesnel eğilimleri Lenin, partiyi gerçek bir yığın partisi biçiminde örgütlemeye çalışmakla etkisizleştirmeyi öneriyordu.

Şöyle diyordu Lenin: "Yalnız boş akşamlarını değil, tüm yaşamını devrime adayan kişiler yetiştirilmelidir. Çalışmamızın değişik türleri arasında sıkı bir işbölümüne girebilecek denli büyük bir örgütün hazırlanması gereklidir. ... Proletaryanın uyanmakta olan tüm güçlerini, Rus devrimcilerin tüm güçleriyle bir parti halinde birleştirmek" gereklidir. Profesyonel devrimciler ile yığın partisi arasındaki bireşim gereğini dile getiren bu satırları Lenin, daha Ekim-Kasım 1900'de yazıyordu. Tüm yapıtı boyunca aynı düşünce, kendini değişik biçimler içinde gösterecekti.

Ancak yasa-dışı gizlilik ögesi, teorik bir zorunluluk niteliğini, Birinci Dünya savaşının yarattığı "devrimci durum" içinde kazanacak ve Leninist yeni tip "devrimci" parti anlayışının ayırt edici özelliğini oluşturacaktı. Marksist proleter partinin öteki özellikleri, ancak bu ögeyle temellendirilerek, leninist partiye İkinci Enternasyonal partilerinden nitelikçe farklı, gerçekten yeni tipte bir parti niteliği kazandırıyordu. Demokratik merkezcilik formülünün dışavurduğu öteki özellikler, İkinci Enternasyonal partileri için de yeni bir şey değildi. Gerçi derece farklılıkları vardı ama asıl yenilik, teorik illegalizm zorunluluğundan kaynaklanıyordu. Derece farklılıklarını yeni tipte bir partinin varlığına yol açan bir nitelik farkı durumuna dönüştüren temel etken buydu. Çünkü yasa-dışı gizlilik ögesinin kendini teorik-yapısal bir zorunluluk olarak gösterdiği demokratik merkezcilik, aynı ögenin kendini yalnızca tarihsel-konjonktürel bir zorunluluk olarak gösterdiği ya da hiç göstermediği demokratik merkezcilikten, ilkin kaçınılmaz olarak bir "profesyonel devrimciler" kategorisinin varlığına yol açarak, sonra da parti yönetiminde bu kategoriye belirleyici bir yer vererek, ama gene de demokratik merkezcilik kalarak, elbette farklı olacaktı. Leninist parti gerçeklikte teorik illegalizm zorunluluğuna bağlanan bu farklılıklardır ki yeni tipte bir parti oluşturunuyordu.

Yasa-dışı gizliliğin tarihsel-konjonktürel bir zorunluluk değil de teorik-yapısal bir zorunluluk olması, bunun genel kural olarak zora dayanan devrim zorunluluğu ve emekçi yığınlar çoğunluğunun ancak proletarya diktatorası dolayımıyla kazanılabileceği olumlamasına bağlı bir zorunluluk olduğu anlamına geliyordu. Bir başka deyişle bu zorunluluğun, Leninist sosyalist devrim teorisinin öngördüğü gibi proletaryanın sosyalist devrimi emekçi yığınlar çoğunluğunu kazanmadan önce gerçekleştirme, yani siyasal ege-menliği emekçi yığınlar çoğunluğunu kazanmadan ya da toplumsal hegemonyayı fethetmeden önce ve genel kural olarak zorla ele geçirme zorunluluğuna bağlı bir zorunluluk olduğu anlamına geliyordu. Kısacası leninist sosyalist devrim teorisine bağlı bir zorunluluk olması ve bu teorinin yapıcı bir ögesini oluşturması anlamına geliyordu.

Yasa-dışı gizlilik zorunluydu, çünkü "arı yasallık" gününü doldurmuş ve kapitalizmin emperyalizme dönüşmesi sonucu "burjuva işçi siyasası" nın temeli durumuna gelmişti. Öyleyse yasallığı ve yasal olanaklardan bir tekini bile bırakmaksızın, onları yasa- dışı bir temelle tamamlamak zorunluydu.

Arı yasallığa karşı, arı yasa-dışı gizlilik önerilmiyordu. Teorik illegalizm zorunluluğu yasallığın yadsınması anlamına gelmiyordu. Arı yasallığı burjuva işçi siyasasının temeli durumuna dönüştüren tarihsel koşullar içinde, onu yasa-dışı bir temelle tamamlamak anlamına geliyordu. Yasallığın değil, "arı" yasallığının yadsınması anlamına geliyordu.

Yasa-dışı gizliliğe mutlak bir devrimci değer yüklemiyordu Lenin. Örneğin *İkinci Enternasyonal'in Batkısı*'nda (1915) oportünizmin yasallığın meyvesi olduğunu söyleyen, "bunalım patlak verince yasal olmayan eyleme geçmek gerekiyordu" diyen Lenin, *Konii-nizniin çocukluk hastalığı*'nda (1920), yasal savaşım araçlarının

oportünistçe olduğunu, buna karşılık yasal olmayan savaşım araçlarının devrimci bir değer taşıdığını düşünen "deneyimsiz devrimciler"in yanıldığını belirtiyordu.

Lenin'e göre, devrimci durumlarda yasal olmayan eylem zorunluluğu vardı. Bu zorunluluk, yasa-dışı gizlilik ögesini, emperyalist dönemde *her zaman* teorik bir örgütlenme zorunluluğu durumuna getiriyordu. Burada leninizmin, gerçeklikte kapitaliz-min görece barışçıl gelişme yıllarını (İkinci Enternasyonal'in altın çağı) izleyen büyük altüst oluşlar döneminin marksizmi, "emperyalist döneminin marksizmi" olduğu unutulmamalıydı. Leninist sosyalist devrim teorisi bu dönemin devrimci olanak ve olasılık-larının derin bir çözümlenmesine dayanıyordu. Lenin için bu dönemde "devrimci eylemlere geçişin, yasal örgütlerin polis tarafın-dan dağıtılması anlamına geldiği açık"tı ve "proletaryanın devrim hakkı, güncel polis yasaklarının izin verdiği örgütlerden oluşan bir tabak mercimek karşılığında satılamaz"dı. (*İkinci Enternasyonal'in Batkısı*).

Burada söz konusu edilen "devrimci eylemler", zora dayanan devrime ve proletarya diktatorasının kurulmasına yönelik "yasa-dışı" eylemlerdi. Çünkü emperyalist dönemde devrim, genel kural olarak, ancak zora dayanan devrim olabilirdi. Yeni tip parti gereksinmesi de zaten bu durumun sonucuydu. Yasa-dışı gizlilik, işte bunun için teorik bir zorunluluk durumuna gelmişti. "Katıksız yasallık, diyordu Lenin, "Avrupa" partilerinin arı yasallığı gününü doldurmuş, ön-emperyalist aşama kapitalizmin gelişmesi sonucu, burjuva işçi siyasasının temeli durumuna gelmiştir. Bir tek yasal konumu gene de bırakmaksızın, onu yasa-dışı bir temelin, yasa-dışı bir örgütün, yasa-dışı bir sosyal-demokrat çalışmanın yaratılmasıyla tamamlamak bir zorunluluktur" (*İkinci Enternasyonal'in Batkısı*).

Leninist parti teorisindeki yasa-dışı gizlilik, *Ne yapmalı?*'da ol-

duğu gibi yalnızca otokratik çarlık Rusyasının (ya da benzer durumdaki bir başka ülkenin) özgül koşullarına bağlı tarihsel, konjonktürel bir zorunluluk değildi. Kapitalizmin emperyalist aşamasının, Lenin'in 1915'te betimlediği bu aşamanın teorik, yapısal bir zorunluluğuydu. Çünkü emperyalist aşama, devrimci etkinlik açısından "yoğun bir iç savaş ortamı" oluşturunuyordu. "Sıkıyönetim ya da olağanüstü yasalar sonucu komünistlerin, tüm çalışmalarını yasal olarak yerine getirme olanağına sahip olmadıkları bütün ülkelerde, yasal çalışmayı yasa-dışı çalışmayla ilintili bir duruma getirmek kesin olarak zorunlu(ydu). Avrupa ve Amerika'nın hemen bütün ülkelerinde sınıf savaşımı iç savaş dönemine giriyordu. Bu koşullar altında komünistler, burjuva hukuk düzenine güvenemezlerdi. Komünistler, kararlaştırıcı uğrakta devrim karşısındaki görevini yerine getirebilmesi için partiye yardım edecek, partiye koşut illegal bir aygıtı *her yerde* kurmakla yükümlü(ydüler)." (*Komintern'e alınma koşulları*, m. 3)

Emperyalist aşamada sınıf savaşımının iç savaş dönemine girdiğini, yani proletarya diktatorasına değin genişlediğini ve komünistlerin bu koşullar altında burjuva hukuk düzenine güvenemeyeceklerini belirten, dolayısıyla sınıf savaşımı iç savaş dönemine girmedikçe burjuva hukuk düzenine hiç değilse bir ölçüde güvenilebileceğini de telkin eden bu maddede, proleter partilerin yasal olarak kurulma olanağına sahip oldukları ülkelerde de bu partilere koşut yasa-dışı gizli bir aygıtın teorik zorunluluğu söz konusu ediliyordu.

Gene de tek ve değişmez bir parti modeli önermiyordu Lenin. Ordu için *savaş zamanı* neyse, Parti için *devrimci durum* oydu. Ordunun savaş zamanından önce de Ordu olması gibi, Parti devrimci durumdan önce de Partiydi. Ve devrimci parti, devrimci durumlar dışında da devrimci partiydi. Devrimci olmayan (ve barışçıl) dö-

nemlerin devrimci partileriyle, devrimci dönemlerin devrimci partilerinin, salt "devrimci" oldukları için aynı biçimde örgütlenmeleri hiç de zorunlu değildi. Örgütlenme biçimleri kurulması amaçlanan toplum modeline değil ama proletaryanın yürütmek zorunda kaldığı sınıf savaşımının gereksinmelerine bağlıydı. "Küçük bir taşra kentinin uygar kaldırımlarında her ne denli ince ve narin kundura pençeleriyle yetinilebilirse de, diyordu Lenin, dağa gidildiği zaman kalın ve çivili pençelerden vazgeçmek olanaksızdır" (*İkinci Enternasonal'in Batkısı*).

Leninist partiyi toplumsal hegemonyanın değil ama siyasal egemenliğin fethine öncelik veren stratejiye bağlı yeni tipte bir parti durumuna getiren yasa-dışı gizlilik, tüm devrimci örgütlenmenin değil ama emperyalizmin ilk aşamasında süreklilik kazandığı düşünülen devrimci dönemin devrimci örgütlenmesinin teorik-yapısal zorunluluğuydu. Bu "teorik" zorunluluğun, "tarihsel" sınırları vardı. Bu zorunluluk, o sınırlar içinde geçerliydi. Bu zorunluluğu o sınırlar dışına yaymak, leninist parti teorisinin yozlaşarak hamkafalara özgü bir "parti modeli"ne dönüşmesine yol açabilirdi. Ve açmıştı da.

LENİN VE SOSYALİST DEVRİM*

ORTODOKSLUKLAR

Ekim devrimine hemen öngelen bir dönemde, 1915-1916 yıllarında biçimlenen leninist sosyalist devrim kuramı, ortodoks bir kuramdı. Ancak bu ortodoksluk, Lenin'in sosyalist devrim konusundaki düşüncesiyle Marx ve Engels'in aynı konudaki düşünceleri arasında hiçbir ayrım olmadığı anlamına gelmiyordu. Tersine, aralarında önemli bir ayrım vardı. Marx ve Engels, sosyalist devrimin tüm kapitalist ülkelerde eşzamanlı sosyalist devrimler biçiminde başarı kazanacağını ve kapitalizm döneminden sosyalizm dönemine eşzamanlı sosyalist devrimlerle geçileceğini düşünürlerken Lenin, sosyalist devrimin ilkin birkaç, hatta tek bir kapitalist ülkede başarı kazanabileceğini ve kapitalizm döneminden sosyalizm dönemine artzamanlı ya da ardışık sosyalist devrimlerle geçilebileceğini düşünüyordu.

Oysa ortodoksluk, genellikle "dönüp dönüp bina okumak" gibi bir şey olarak, bağnazlık, darkafalılık olarak görülmekte, yerine

* *Marksizm ve Gelecek*, Haziran 1989, no 1, s.235-246.

göre Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, son zamanlarda özellikle Stalin'in düşüncelerine, üstelik bu düşünceleri somut bağlamlarından da soyutlayarak körü körüne saplanıp kalmak, marksizmi bunlardan birinin, birkaçının ya da tümünün kişisel yapıtları ya da bu yapıtların günün gereklerine göre seçmeci bir toplamıyla sınırlandırmak eğilimini adlandıran bir terim olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda "ortodoksluk" denen şeyin tutulabilecek bir yanı olmadığı açıktır. Örneğin bir fizikçinin, Galileo Galilei'nin kişisel yapıtına saplanıp kalması ne kadar fizikçilikse, bir marksistin de Marx'ın kişisel yapıtına saplanıp kalması o kadar marksistliktir. Aralarında hiçbir nitelik farkı yoktur. Ve bu örnek, ünlü fizikçilerin kişisel yapıtları toplamını olduğu kadar, ünlü marksistlerin kişisel yapıtları toplamını da kapsamına alacak kadar genelleştirilebilir. Ancak ortodoksluk bir başka türlü de anlaşılabilir ve doğrusu da ortodoksluğu bir başka türlü anlamaktır. Örneğin Lenin'in ortodoksluğu, leninist sosyalist devrim kuramının Marx ve Engels'in, hatta kendisinin sosyalist devrim konusundaki eski düşüncelerinden ayrılmasını, onlara göre yeni düşünceler içermesini hiç de engellemiyordu. Bu örneğe, Lenin'i izleyen ortodokslar da uyacaklardır.

Ortodoksluk. "Hapishane Defterleri"nde, Troçki'nin "amatör" bularak küçümsediği Antonio Labriola üzerine yazdığı bir notta Gramsci (1932-33), ortodoksluk sorununun çözüm ilkelerini de veriyordu.

Praksis felsefesinin öteki felsefelerden bağımsız ve kendi kendine yeterli bir felsefe olduğunu ileri süren Labriola, Gramsci'ye göre yaşadığı dönemde marksizmin felsefesini bilimsel olarak kurmaya çalışan tek kişiydi.

Labriola'nın yaşadığı dönemde iki temel eğilim vardı:

1. Plehanov tarafından simgelenen ve "Ortodoks" denilen eğilim. Tersine olumlamalarına rağmen Plehanov, gerçeklikte kaba

materyalizme düşüyordu. Praksis felsefesinin kurucusunun, yani Marx'ın düşüncesinin "kökenleri" sorunu, yanlış bir biçimde konuyordu. Marx'ın felsefi kültürünün ve içinde yetiştiği genel felsefi ortamın dikkatli bir incelenmesi elbette gerekliydi. Ancak bu inceleme Marx'ın bazı "kaynak"lara ya da kişisel "kültür"üne indirgenmesi olanaksız, kendine özgü ve "özgün" felsefesinin çok daha önemli bir incelenmesinin öncülü olarak gerekliydi. Her şeyden önce Marx'ın, yapıcı ve yaratıcı etkinliğini göz önünde bulundurmak gerekiyordu. Plehanov'un bu sorunu koyma biçimi, olguculuk (pozitivizm) yöntemine özgüydü ve kuramsal yeteneklerinin pek de parlak olmadığını gösteriyordu.

2. "Ortodoks" eğilim karşıt bir eğilime yol açıyor ve bu eğilim de praksis felsefesini Kantçılığa ya da olgucu ve maddeci olmayan başka eğilimlere bağlıyordu. Bu eğilimler, Otto Bauer'in "bilinemezci" ("agnostique") sonucunu da kapsıyorlardı. Din konusunda yazdığı bir kitapçıkta Otto Bauer, marksizmin herhangi bir felsefeyle dolayısıyla Tomasçılıkla bile desteklenip bütünleşebileceğini ileri sürüyordu. Aslında bu ikinci durumda tam anlamıyla bir eğilimden çok, De Man'ın Freudcu eğilimi dahil Alman bilgiçliğinden kaynaklanan sözde "Ortodoksluk" eğilimini kabul etmeyen bir eğilimler topluluğu söz konusuydu.

Labriola'nın ve onun marksist felsefe sorununu koyma biçiminin çok az yankı uyandırması konusunda Gramsci, Rosa Luxemburg'un eleştirel iktisat (marksist ekonomi politik) ve bu iktisadın en güç sorunları konusunda söylediği şeyin söylenebileceğini düşünüyordu. Savaşımın, halk *Sturm und Drang*'ının, halk "fırtına ve atılım"ının romantik döneminde, tüm dikkat en dolayimsız silahlara, siyasette taktik sorunlara ve felsefe alanında ikinci derecede kültür sorunlarına yöneliyordu. Ancak ast bir grubun gerçekten özerk ve hegemonik bir duruma geldiği ve yeni bir

devlet tipine yol açtığı andan başlayarak yeni bir entelektüel ve moral düzen, bir başka deyişle yeni bir toplum tipi kurmak gereğinin, dolayısıyla en temel kavramlar, en incelmış ve en kesin ideolojik silahlar hazırlamak gereğinin somut bir biçimde ortaya çıktığı görülüyordu.¹

Labriola'yı izleyen Gramsci de gerçek ortodoksluğu, Marx'ın yapıtında örtük olarak var olan tam bir dünya görüşünü, eski felsefelerin tümünden bağımsız yepyeni bir felsefeyi gözden yitirmemeye dayandırıyor, bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin kendi dışında hiçbir felsefi destek ve temele gereksinimi olmadığını düşünüyordu. Buna göre, İkinci Enternasyonal'in sözde bilimsel Alman bilgiçliğinden esinlenen, başlıca temsilcisinin Plehanov olduğu ve Buharin'in de katıldığı "ortodoks" denilen materyalist eğilim de; bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmi, başlıca eğilimi kendini bir Kant'a dönüş hareketiyle gösteren, materyalist olmayan bir felsefeyle tamamlamak isteyen çeşitli sosyalist kuramcılarının katıldıkları idealist eğilim de aynı derecede yanlıştı. Her iki karşıt eğilim de temel bir nokta üzerinde birleşiyor, bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin, kendisine temel hizmeti görececek genel bir felsefeye gereksinimi olduğunu düşünüyor ve bu felsefe temeli de geçmişin materyalizm ve idealizm gibi, karşıt yönlerde olmakla birlikte, bu işlevi görmeleri için biraz değiştirdikleri felsefeleri arasında arıyorlardı. Her iki karşıt eğilim de ger-

-
1. "Antonio Labriola" başlıklı not, *Gramsci dans le texte* içinde, Editions sociales, Paris 1975, s. 248-250.

Ayrıca Gramsci'nin "ortodoksluk" kavramı başlıklı notuna da bakınız: Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri (Seçmeler)*, Onur Yayınları, İstanbul 1986, s. 294-298.

Gramsci'nin marksist ortodoksluk sorunu konusundaki düşüncesini felsefi bağlamı içinde görmek için şu yapıta bakınız:

Jacques Texier, *Gramsci ve Felsefe*, Birey ve Toplum yayınları, Ankara 1985, özellikle s. 23-26.

çek ortodoksluğun, marksizmin tamamen özgün, yepyeni, başka her felsefeden bağımsız bir felsefe olduğu anlayışına dayandığını, bu felsefenin marksizmin dışında aranmayıp, tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin kendisinden çıkarılması gerektiğini, bir başka deyişle marksizmin kendi kendine yettiğini, felsefi bakımdan özerk ve bağımsız olduğunu anlamıyor, marksizmi ikili bir revizyondan geçiriyorlardı.

Gramsci'nin anlayışına göre her tür revizyonizmin tek seçeneğinin gerçek ortodokslik olduğu ve marksizmin marksizm olarak gelişmesine ancak ortodoks marksistlerin dizgesel bir katkıda bulunabilecekleri açıktır. Ahmet Muhip'in Türkçesiyle şöyle diyordu Baudelaire:

Dakikalar o külçelerdir ki fani çılğın,

Altınını almadan atmaması doğrudur.

Dünyanın bütün altınlarını marksizme ancak ortodoks marksistler kazandırabilir. Ortodokslik devrimcilikle, revizyonizm de reformculukla örtüşmektedir. Üçüncü Enternasyonal döneminde ortodoks marksizmi adlandırmak üzere marksizm-leninizm terimi kullanılıyordu. Bugün de marksizm-leninizme, ortodoks marksizmin belli bir gelişme uğrağından başka bir anlam vermeye kalkışmak, yanlış ve yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Marksizmin marksizm olarak gelişmesine ancak ortodoks marksistlerin dizgesel bir katkıda bulunabilecekleri olumlama, marksizm dışında marksizmin gelişmesine yararlı olacak hiçbir etkinlik gösterilmediği anlamına gelmez. Yalnızca "dış" kazanımların ancak ortodoks marksistler dolayımıyla "iç" selleştirilebileceği anlamına gelir. Marx ve Engels'in, başka birçok örnek arasında, Hegel'i içselleştirmeleri, bunun en ünlü örneğidir. Bu klasik örneğe daha birçok örnek, bu arada Gramsci'nin Benedetto Croce'yi iç-

selleştirmesi örneği de katılabilir. Kendi sosyalist devrim kuramını temellendirdiği emperyalizm çözümleme-sinde Lenin, çok daha somut bir örnek olarak, başkaları arasında özellikle John Atkinson Hobson gibi bir burjuva iktisatçıyı içselleştiriyordu.

EMPERYALİZM

Marksizmin kurucuları, kapitalist rejimin oluşma, gelişme ve yok olma yasalarını ortaya koymuşlardı. Ancak Marx ve Engels'in yaşadıkları dönemde sosyalist devrim, henüz gündemde değildi. Lenin, yeni dönemin derin bir incelemesine girişti ve 1916'da *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması* adlı yapıtını yazdı. Lenin'e göre kapitalizm, 20. yüzyıl başında yeni bir gelişme aşamasına, emperyalizmi aşamasına varmış ve bir avuç "ileri" ülkenin, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu sömürgeci ve mali bir boyunduruk altına almasına yol açan evrensel bir sistem durumuna dönüşmüştü². Emperyalizm, kapitalizmin bütün çelişkilerini, en başta da temel çelişkisini son derece geliştiriyor, üretimin toplumsal niteliği gitgide artarken sahiplenmenin özel niteliği değişmiyor, üretim araçları bir avuç tekelinin özel mülkü olarak kalıyordu. Üretici güçlerdeki büyük gelişmelerden emekçiler değil, tekeller yararlanıyorlardı. Ellerinde büyük servetler toplayan tekeller gerçekte tüm devlet iktidarını istedikleri gibi kullanıyorlardı. Siyasal gericilik her yerde güç kazanıyor, tekellerin yönetimi emekçilerin yaşam koşullarının bozulmasına, ordunun ve devlet aygıtının beslenmesine yönelik vergilerin ağırlaşmasına yol açıyordu. Baskı ve sömürünün yoğunlaşması, Sermaye ve Emek arasındaki, burjuvazi ve proletarya arasındaki çelişkiyi son derece gerginleştiriyordu.

2. V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1974, s. 12 .

Aynı zamanda, dünyanın yeniden paylaşımı için bazı emperyalist devletler ya da ülke toplulukları arasındaki çelişkilerin yoğunlaşması bir dünya savaşına yol açıyordu.

Son olarak, bir avuç emperyalist devletle yüz milyonlarca emekçinin köleleştirildiği birçok sömürge ve yarı sömürge ülke arasındaki çelişkiler de keskinleşiyordu. Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle sömürgelerde, halk yığınlarının başına geçmeye yetenekli bir proletarya doğuyordu.

Tüm çelişkilerin bu görülmemiş yoğunlaşması, emperyalizmi kapitalizmin son aşaması durumuna getiriyor ve Lenin, emperyalizmin "can çekişen kapitalizm" olduğunu yazıyordu.³

SOSYALİST DEVRİM

Devrimci etkinliğinin başlangıcından beri Lenin, devrimci kuramın önemli sorunlarını özel bir dikkatle incelemişti. Bu sorunların başlıcalarını, burjuva demokratik devrimde proletaryanın hegemonyası, proletarya ile tüm köylülüğün bağlaşma ve devrimci demokratik diktatörlüğü, burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesi ve proletarya ile yoksul köylülerin bağlaşması, proletarya diktatörlüğü ve partinin devrimdeki yönetici işlevi gibi sorunlar oluşturunuyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Lenin, emperyalizm çözümlemesine dayanarak sosyalist devrim kuramını geliştirdi ve bu kuramı yeni tezlerle zenginleştirdi.

Bu tezlerin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

1. Sosyalist devrimin nesnel öncüllerini yaratan emperyalizm, proleter toplumsal devrimin öngünüdür. Ancak devrimler hazırlop doğmazlar; ne yapay olarak gerçekleştirilmeleri, ne de dışardan

3. Aynı yapıt, s. 158

ithal edilmeleri olanaklıdır. Devrim, toplumun bağrında oluşur ve nesnel olarak olgunlaşan bunalımlardan doğar. Nüfusun tüm katmanlarına yayılan genel bir siyasal bunalım olmadıkça devrim olanaksızdır. Emperyalist savaş, işte bu tür bir bunalıma yol açmıştır.

Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı, Lenin'e göre kapitalizmin en yüksek aşamasına eriştiği dönemin koşullarından doğmuştu. Bu dönemde tekellerin ve mali sermayenin egemenliği kök salmış, sermaye ihracatı emtia ihracatını ikinci planda bırakmış, dünya topraklarının büyük kapitalist devletler arasındaki paylaşımı tamamladığı halde, uluslararası tekeller dünyanın iktisadi paylaşımına girişmişlerdi. Tüm çelişkileri yoğunlaşan emperyalizm, savaşı kaçınılmaz bir duruma getirmiş ve savaş emperyalizme özgü çelişkileri daha da yoğunlaştırarak patlak vermelerine yol açmıştı. Böylece, kapitalizmin genel bunalımının hem bir belirtisi, hem de başlangıcı olan savaş, ülkelerin çoğunda devrimci bir durum oluşturmuştu. Emperyalist savaş kapitalizmin gelişmesini hızlandırıyor, savaş sırasında tekelci kapitalizm tekelci devlet kapitalizmi durumuna dönüşüyor ve tekeller devlet iktidarını gitgide kendilerine daha çok bağlıyorlardı. *Aynı zamanda savaş, emekçilerin tüm güçlerini tüketiyor ve emekçileri ya emperyalizmin iktidarı altında ölmek, ya da iktidarı proletaryaya vererek sosyalizme geçmek seçeneği karşısında bırakıyordu.*

2. Lenin'e göre devrimci bir durumun üç temel özelliği vardı. Birincisi, yönetici sınıfların egemenliklerini eski biçimiyle sürdürmelerinin olanaksız bir duruma gelmesiydi. Devrimin patlak vermesi için genellikle tabanın eskisi gibi yaşamayı istememesi yetmiyor, ayrıca doruğun da bunu yapamaması gerekiyordu. İkincisi, bunalım sonucu emekçi yığınların hızla yoksullaşmasıydı. Üçüncüsü, egemen sınıflara karşı geniş emekçi yığınların *eylemleriyle dile gelen bir hoşnutsuzluğun varlığıydı.*

Devrimci bir duruma yol açan nesnel koşullar, yani insanların, partilerin ve sınıfların istencine bağlı olmayan koşullar, Lenin'e göre işte bunlardı.

Ancak her devrimci durum devrime dönüşmüyor, bunun için nesnel koşullar dışında öznel etkenlerin, yani öncü sınıfın egemen sınıfları iktidardan uzaklaştırmak üzere onlara karşı koymak yetenek ve istencinin varlığı da gerekiyordu. Bu niteliklerse, devrimci marksizm konumlarında yer alan işçi sınıfı partisi tarafından hazırlanıp geliştirilebilirlerdi.

3. Sosyalist devrim için, kaustkycilerin ileri sürdükleri gibi, nüfusun çoğunluğunu proletaryanın oluşturması hiç de zorunlu değildi. Ayrıca sosyalist devrim, bir tek eylem veya bir tek savaş da değildi. İktisadi, siyasal ve ideolojik bir sınıf savaşımı dönemi idi. Lenin'e göre sosyalist devrim, başta proletarya ve bağlaştığı köylülük olmak üzere nüfusun ezilen ve durumundan hoşnutsuzluk duyan tüm sınıf, grup ve ögelerinin egemen sınıflara karşı giriştikleri tüm bir savaşım dizisiyle, yarı-proleter yığınların toprak sahipleri ve burjuvazinin baskılarına karşı giriştikleri tüm bir savaşım dizisiyle, yarı-proleter yığınların toprak sahipleri ve burjuvazinin baskılarına karşı, ulusal baskıya ve öteki baskı biçimlerine karşı giriştikleri hareketle, sömürge halklarının ayaklanmaları ve öteki yığinsal savaşım biçimleriyle gerçekleşiyordu. Proletaryanın görevi, bütün bu savaşımın başına geçmek ve onları tek bir ereğe, emperyalizmin yıkılması ve sosyalist devrim ereğine doğru yöneltmekti. "Saf" bir sosyalist devrim bekleyenler, böyle bir devrimin gerçekleştiğini hiç bir zaman göremeyeceklerdi. Böyle bir devrimin gerçekleşmesini bekleyenler, bir devrimin ne olduğunu anlamayan sözde devrimcilerden başka bir şey değillerdi.

4. Emperyalizme karşı yönelen ulusal kurtuluş hareketi, em-

peryalizmi güçten düşürerek ileri ülkeler işçilerine, emperyalizme karşı daha kolay bir biçimde saldırıya geçmek olanağını sağlıyordu. Öte yandan, işçilerin devrimci savaşımı da ezilen ulusların ulusal kurtuluş savaşımının başarısını güvence altına alıyordu.

İkinci Enternasyonal partilerinin önderleri, ulusal kurtuluş hareketini sosyalist devrimin tamamlayıcı parçası olarak kabul etmiyor ve sosyalist devrimi ister istemez başarısızlığa sürüklüyorlardı. Troçkistler, bütün merkezci öğelerle birlikte ulusal kurtuluş savaşının önemini küçümsüyor, Buharin ve Pyatakov gibi bolşevikler de emperyalizm koşullarında ulusal kurtuluş savaşlarının olanaksız olduğunu ileri sürerek, ulusların kaderlerini tayin hakkı isteğine karşı çıkıyorlardı.

Emperyalizm döneminde ulusal kurtuluş savaşlarını yadsıma olgusunun emperyalizmi savunma ve doğrulama anlamına, devrimin bu önemli yedekliğini göz önünde bulundurmama anlamına geldiğini ortaya koyan Lenin, 1916'da partisinin emperyalizme karşı bütün ulusal hareketlerden sosyalist devrim doğrultusunda yararlanmaktan yana olduğunu ileri sürüyordu.

5. Emperyalizm, bir dünya sistemiydi. Bu nedenle devrimin en ileri kapitalist ülkede patlak vermesi hiç de zorunlu değildi. Emperyalist zincir, en çürük halkasından kopacaktı. Bunun için, kapitalizmin belli bir gelişme düzeyine erişmiş olması, proleter olmayan yığınların ve en başta köylülüğün başına geçmeye yetenekli bir proletarya ve bir işçi partisinin varlığı gibi zorunlu nesnel ve öznel koşulların gerçekleşmesi yeterliydi. Çelişkilerin büyük bir keskinlik kazandığı ve hazır güçlerin bulunduğu herhangi bir ülkede, sosyalist devrim patlak verebilirdi.

6. Emperyalizm'in ve emperyalist savaşın yol açtıkları yeni bir durum içinde Lenin, bu durumu göz önünde bulundurarak Marx ve Engels'in, sosyalizmin tüm kapitalist ülkelerde ya da bu ül-

kelerin çoğunda eşzamanlı zaferi konusundaki tezlerini değiştirdi. Savaşın önce tüm marksistler tarafından benimsenen bu teze göre, sosyalizmin tek bir ülkede zafer kazanması olanaksızdı. Gelişmenin yükselen bir çizgi izlediği emperyalizmin öncesi kapitalizm döneminde bu tez geçerliydi. Bu dönemde sosyalist devrimin zaferi, ancak tüm kapitalist ülkelerde ya da bu ülkelerin çoğunda sermaye egemenliğine karşı proletaryanın eşzamanlı bir devrimci etkinliğiyle güvence altına alınabilirdi. Ancak bu tez emperyalist kapitalizm çağına uygun düşmüyordu. Eskimişti ve değiştirilmesi gerekiyordu.

Emperyalizmi inceleyen Lenin, kapitalizmin iktisadi ve siyasal gelişme eşitsizliğinin emperyalizm koşullarında özellikle korkunç bir nitelik kazandığını ve bu gelişmenin sıçramalarla gerçekleştiğini ortaya koydu. Bu yasadan yola çıkarak, emperyalizm döneminde sosyalizmin bütün ülkelerde aynı zamanda zafer kazanamayacağı ve ilkin bir tek ya da birkaç ülkede zafer kazanabileceği sonucuna vardı. Lenin bu görüşlerini, "Avrupa Birleşik Devletleri sloganı üzerine" (1915) ve "Proleter devrimin askeri programı" (1916) başlıklı makalelerinde açıkladı.⁴

"Avrupa Birleşik Devletleri sloganı üzerine"de Lenin, şöyle yazıyordu:

"İktisadi ve siyasal gelişmenin eşitsizliği, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki sosyalizmin zaferi, başlangıçta küçük bir sayıdaki kapitalist ülkede, hatta yalnızca tek bir kapitalist ülkede olanaklıdır"

4. Bu makalelerin Türkçe bir çevirisi için şu yapıta bakınız: V. İ. Lenin *Marx-Engels-Marksizm*, Sol yayınları, Ankara 1976, s. 329-334 ve s. 375-379. Ancak burada yalnız bir bölümünün çevirisi verilen "Proletarya Devrimi'nin Askeri Programı" makalesi "Proleter Devrimin Askeri Programı" başlığıyla şu yapıtta tam olarak çevrilmiştir: *Ekim Devrimi Dosyası I, Tek Ülkede Sosyalist Devrim*, Ekim Yayınları, Ankara 1990, s. 15-32.

"Proleter devrimin askeri programı"nda bu sorunu yeniden ele alan Lenin, bu kez de şöyle yazıyordu:

"Kapitalizmin gelişmesi, çeşitli ülkelerde son derece eşitsiz bir biçimde gerçekleşir. Ayrıca ticari üretim rejiminde başka türlü de olamazdı. Bundan şu kaçınılmaz sonuç çıkar ki sosyalizm, bütün ülkelerde eşzamanlı olarak zafer kazanamaz. Sosyalizm ilkin bir tek ya da birkaç ülkede zafer kazanırken, öteki ülkeler belli bir süre boyunca burjuva ya da ön-burjuva ülkeler olarak kalacaklardır."

7. Sosyalist devrimde zafer kazanan proletarya, Lenin'e göre kendi diktatörlüğünü kurmak zorundaydı. Proletarya diktatörlüğü olmadıkça, sınıfları ortadan kaldırmak ve sosyalizmi kurmak olanaksızdı. Sosyalizme geçiş, iktisadi gelişme düzeyine, sınıflar arasındaki ilişkilere ve tarihsel geleneklere göre, çeşitli ülkelerde özel biçimlere bürünebilirdi.

"Marksizmin bir karikatürü ve emperyalist ekonomizm" (1916) başlıklı makalesinde⁵ Lenin, şöyle yazıyordu:

"Bütün uluslar sosyalizme varacaklardır. Kaçınılmaz bir şeydir bu. Ancak sosyalizme tamamen aynı biçimde varmayacaklar, her biri şu ya da bu demokrasi biçimiyle, şu ya da bu proletarya diktatörlüğü çeşidiyle, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerindeki sosyalist dönüşümlerin şu ya da bu hızda gerçekleşmesiyle bu sürece kendi özgünlüklerini katacaklardır."

Kapitalizmden komünizme geçişin son derece çeşitli bir siyasal biçimler bolluğu göstermekten geri kalamayacağını ileri süren Lenin'e göre, bütün bu geçici biçimlerin özü aynı bir proletarya diktatörlüğü olacaktır. Gene aynı makalede şöyle yazıyordu.

5. Bu makalenin Türkçe çevirisi, bağımsız bir kitap olarak yayımlandı. V.İ. Lenin, *Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm*, Sol yayınları., Ankara 1979.

"Burjuvaziyi devirmek ve karşı devrimci girişimleri püs-kürtmek için, sonuna kadar devrimci tek sınıf olarak proletaryanın diktatörlüğü zorunludur."

8. Sosyalizmin tek bir ülkedeki zaferi, emperyalistleri sosyalist devleti ortadan kaldırmaya yöneltecekti. Bunun için proletarya, sosyalist devleti silaha sarılarak da savunmak zorundaydı.

"Proleter devrimin askeri programı"nda Lenin, sosyalizmin tek bir ülkedeki zafer olanağından söz ederken şöyle yazıyordu:

"Bu durum zorunlu olarak sürtüşmelere yol açacak ve öteki ülkeler burjuvazisini sosyalist devletin muzaffer proletaryasını ez-meye yöneltecektir. İşte o zaman savaş, bizim bakımımızdan doğru ve haklı olacaktır."

Sosyalist devleti silahla korumak zorunluluğu ve muzaffer sosyalizmi savunmak için haklı savaşlar konusundaki bu tez, Lenin'in sosyalist devrim kuramının tamamlayıcı parçası durumuna geliyor ve doğrudan doğruya sosyalizmin tek bir ülkede zafer kazanma olanağı üzerindeki tezinden kaynaklanıyordu.

Leninist sosyalist devrim kuramı, marksizmin tükenmez gelişmesinde, Lenin'in kendisinin "Demokratik devrimde sosyal-demokrasinin iki taktiği" adlı yapıtında ve öteki yapıtlarında sergilediği düşüncelerin gelişmesinde, ileriye doğru atılmış yeni bir adım oluşturuyor, çünkü emperyalizmin yarattığı yeni uluslararası durumu, dünya proletaryasının yeni devrimci savaşım deneyimini göz önünde bulunduruyordu.

Ancak aradan yaklaşık 75 yıl geçti. Bu süre içinde, Lenin'in çözümlediği emperyalizm tarafından yaratılan "yeni" uluslararası durum da, dünya proletaryasının "yeni" devrimci deneyimi de eskidi. Şimdi bir kez daha yeni uluslararası durumu, bir kez daha

dünya proletaryasının devrimci deneyimini göz önünde bulundurmak gerekiyor.

DEMOKRATİK ALTERNATİF

Örneğin Lenin'in partisinde egemen olmaya başlayan ve dünya barışını "teorik ve pratik etkinliğin özel bir yönelim noktası ve belirleyicisi"⁶ olarak gören yeni siyasal düşünce çerçevesinde, 20. yüzyıl başında Lenin'in çözümlediği emperyalizm, "ilk ve olgunlaşmamış tekелci kapitalizm"⁷ olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Leninist sosyalist devrim kuramı, 20. yüzyıl başındaki bu ilk ve olgunlaşmamış tekелci kapitalizm aşamasına uygun düşünüyordu. Nitekim "Demokratik alternatif arayışı ve işçi hareketi" başlıklı makalesinde Yuri Krasin, tekелci kapitalizmin güncel aşaması için yeni bir toplumsal devrim modeli önermekte ve "bu modelde demokratik alternatif kapitalizmin işleyişinin çok yönlü gelişmesi yoluyla, sosyalizme doğru 'uzun yürüyüş' perspektifiyle örtüşmektedir."⁸

Krasin'e göre, toplumun üretici güçlerinde devrimci bir dönüşüm anlamına gelmesine karşın, tekелci kapitalizm koşullarında toplumsal bir devrime yol açmadan gerçekleşen teknolojik devrim, işçi sınıfının yapısında büyük değişimlere yol açıyor, daha çok bedensel etkinlik gösteren ve üretim sürecine doğrudan katılan geleneksel (ve sayıları da durmadan azalan) işçilerin yanında, daha çok düşünsel etkinlik gösteren ve ileri teknolojiye bağlı denetimci,

-
6. Kolektif, *Günümüz Dünyasında Toplumsal İlerleme*. Tartışma için tezler, *Yeni Açılım* dergisi, Ağustos 1988, s. 39
 7. Yuri Krasin, "Demokratik Alternatif Arayışı ve İşçi Hareketi", *Yeni Açılım* dergisi, Ocak 1989, s. 69 (Yazının geri kalan bölümü, Krasin'in bu makalesine dayanmaktadır.)
 8. Yuri Krasin aynı yerde, s. 69.

düzenleyici ve ayarlayıcı bir işlev gören yeni işçi kesimleri ortaya çıkarak, çağdaş işçi sınıfının çekirdeği durumuna gelmek eğilimi gösteriyorlardı. Bu koşullar içinde, genel olarak işçi hareketinin eski toplumsal temeline yönelen işçi sınıfı partileri, yakın bir gelecekte siyasal savaşımın marjinal bölgelerine sürüklenir ve orada kalabilirlerdi.

Teknolojik devrim, kapitalizmin tarihsel sarmalını daha yüksek bir kıvrıma çıkarıyor ve toplumsal-siyasal güçlerin karşılıklı temel savaşım sorunlarını yeni bir biçime büründüren bu durum, sosyalizme geçiş sorununu da yeni bir biçimde görmek ve işçi sınıfı devrimci partilerinin buna uygun bir strateji saptamak gereğine yol açıyordu.

Günümüzde yığinsal demokratik hareketlerin öne çıkması, bir rastlantı değildi. Yeni toplumsal katmanların, işçi sınıfının yeni kesimlerinin çıkarları, kendilerini bu hareketlerle dışavuruyorlardı. Marksistçe değerlendirilen ve işçi hareketinin geleneksel değerlerine organik bir biçimde eklemlenen bu çıkarlar, işçi sınıfının siyasal partilerinin etkinliklerinde olsun, program ve stratejilerinde olsun gitgide daha büyük bir önem kazanacaklardı.

Ancak kapitalizm temelinde demokratik bir perspektifin önerilmesi, sosyalist alternatifin belirsiz bir zamana ertelenmesi anlamına da gelmiyordu. Çünkü güncel teknolojik devrim koşullarında, işçi ve demokrasi hareketlerinin savaş sonrası dönemde sağladıkları kazanımlara karşı başarılı bir saldırıya girişen yeni tutuculuk (neokonservatizm)⁹ karşısında, kapitalizmin demokratik

9. Yazının başında Krasin, "Ekonominin düzenlenmesi ve nüfusun az gelirli katmanları yararına ulusal gelirin kısmen yeniden bölüştürülmesi uygulamalarına başvuran devlet politikasının yerini (alarak)... yeniden üretim sürecine devlet müdahalesinin yol açtığı her türlü sınırlamayı ortadan kaldırmayı ve özel girişimcilik özgürlüğünü kendi dünya görüşü olarak ilan (eden)... yeni tutuculuğun başarısının nedenleri"ni de açıklamaktadır.

bir gelişme yönelimi sosyalizmi uzaklaştırmıyor, tersine yaklaşıyordu. Marx'ın belirttiği gibi, toplumun üretici güçlerini geliştirme olanağını yitirmedikçe hiçbir toplumsal formasyon, yerini bir başka formasyona bırakmazdı. Kapitalizmin kendi gelişme olanaklarını tüketmediği de açıktı. Ancak bu durum, sosyalist amaçlardan vazgeçilmesini değil, kapitalizmden sosyalizme geçiş konusundaki basitleştirilmiş ve yüzeysel görüşlerin değiştirilmesini gerektiriyordu.

Kapitalizmin tekelci gelişme aşamasına ulaşması, Lenin'e göre kapitalist sistemin sosyalizme geçilebilecek kadar olgunlaştığının bir göstergesiydi. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısındaki devrimci gerilimin yatıştığı günümüzde, uluslararası düzeyde kapitalizmden sosyalizme geçişin daha önce tahmin edildiği kadar kısa bir tarihsel dönemde gerçekleşemeyeceği de ortaya çıkmıştı.

Burjuva devrim gibi sosyalist devrim de, uluslararası düzeyde herhalde çok uzun bir tarihsel dönemi kapsayacak ve bu dönem boyunca kapitalizmden sosyalizme geçişin toplumsal koşulları niteliksel bir dönüşüme uğrayacaktı.

Geriye bakıldığında, tekelci kapitalizmin de farklı gelişme aşamalarından geçtiği ve her aşamada sosyalizme geçişin olanak ve biçimlerinin aynı kalmadığı görülüyordu. 20. yüzyıl başındaki kapitalizm, ilk ve olgunlaşmamış tekelci kapitalizm olarak değerlendirilebilirdi. Tekelci kapitalizmin bu ilk evresi, dünya kapitalist sisteminin gelişmiş halkalarında değil, görece gelişmemiş halkalarında devrimci durumun olgunlaşması sonucunu veren dönüşümlere yol açtı.

Dünya kapitalist sisteminden ilk kopuşu gerçekleştirerek, dünya tarihinde yeni bir dönemi başlatan Ekim devrimi, olgunlaşmamış tekelci kapitalizm koşullarına uygun düşen ilk sosyalizme

geçiş örneğiydi. Dünya kapitalist sisteminden kopan ülkenin göreceli gelişmemişliği, gerek iktisadi temelin oluşturulmasında, gerekse toplumsal ve ulusal ilişkilerin düzenlenip yeniden yapılandırılmasında devlet iktidarının oynadığı özel rolle giderilmeye çalışıldı.

Ancak bu ilk kopuş deneyimi, uzun bir tarihsel sürecin bir başlangıç dönemi modeli olarak anlaşılabilecek yerde, belirli uygulamalarla her ülke için geçerli evrensel bir model olarak kabul edilmeye başlanıyor ve bu tutum, çağdaş kapitalist toplumun tarihsel evriminin somut çözümlemesine değil, onun sürekli bir iflası beklentisine götürüyordu. Oysa çağdaş tekelci kapitalizm, teknolojik devrim çerçevesinde, sosyalizme geçişin yeni kuramsal yaklaşımlarını gerektiriyordu. Büyük bir olasılıkla yeni geçiş modeli, kapitalizmden kopma biçiminden çıkacak, çağdaş kapitalizmin yarattığı teknik ve iktisadi temel üzerinde, sosyalist toplumsal ilişki öge ve ön koşullarının organik olgunlaşması sonucu, kapitalizmin diyalektik aşılması biçimine bürünecekti.

Bu modelde demokratik alternatif, kapitalizmin demokratik işleyiş biçimlerinin çok yönlü gelişmesi yoluyla, sosyalizme doğru "uzun yürüyüş" perspektifiyle örtüşecekti. Öyle ki emekçilerin öz-yönetimsel örgütlenmesini ve sosyalist nitelikte bir iktidarı temellendirecek sağlam bir altyapının sürekli gelişmesi, sosyalizmle sonuçlanacaktı.

Çağımızın tarihsel deneyimi olgun sosyalizmin, gelişmiş bir piyasa ilişkileri çerçevesinde ve ileri bir iktisadi özdüzenleme mekanizması temelinde doğacağını gösteriyordu. Sovyetler Birliği'nde siyasal bir devrim, Ekim devrimi, bu mekanizmanın oluşmasına öngelmişti. Lenin'e göre iktisadi özdüzenleme mekanizması ve halk iktidarı sistemi, Ekim devriminden doğan sosyalist devletin denetimi altında oluşturulacaktı. Ancak bu görevin gerçekleştirilememesi, günümüzde perestroyka zorunluluğuna yol açtı. Bugün

gelişmiş kapitalist ülkelerde bu mekanizma, çağdaş tekelci kapitalizm çerçevesinde oluşuyor ve bu da sosyalizme doğru demokratik bir alternatif yoluyla ilerlemeyi olanaklı bir duruma getiriyordu.

Bu demokratik alternatifin geliştirilmesi ve sosyalist doğrultusunun güvence altına alınması bakımından, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerde yaşanan perestroyka ve sosyalizmin yenilenmesi girişimi büyük bir önem taşıyordu. Sosyalist ülkelerin çekiciliği, demokratik alternatif projesinde bu ülkelerin güç kazanması, sosyalist ülkelerdeki yenilenme hareketinin başarısına bağlıydı.

Demokratik alternatif, her şeyden önce gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi hareketini ilgilendiriyordu. Ancak bu, demokratik alternatifin yalnız gelişmiş kapitalist ülkeleri ilgilendirdiği anlamına da gelmiyordu. Gelişmekte olan ülkeler halklarının kendi gelişme yollarını özgürce seçebilmeleri, devrimci dönüşümler içeren iktisadi programların bu halklar tarafından geliştirilip gerçekleştirilebilmeleri, sonuçta uluslararası iktisadi ve siyasal düzenin köklü bir biçimde dönüştürülmesini gerektiriyordu. Bu yeniden düzenlemeyse, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki derin siyasal dönüşümlere bağlıydı. Bu dönüşümlerin zorunlu önkoşulu, tutucu güçlerin kilit konumlardan uzaklaştırılmaları olduğuna göre, demokratik alternatif geliştirmekte olan ülkelerin toplumsal gelişme çıkarlarına da uygun düşüyordu.

Hiç kuşku yok ki bu, kapitalist sistemin temel merkezlerinde demokratik alternatif gerçekleşinceye kadar "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki kurtuluş savaşlarının bir önemi olmadığı anlamına da gelmiyordu. Ancak bu kaçınılmaz ve haklı savaşların sonuç alıcılıkları, geliştirmekte olan ülkelerdeki ilerici güçlerin gerçekçi olmayan görüş ve programlara karşı koymayı başarabilip başarama-

yacaklarına, ülkelerini yeni sömürgeci bağımlılık ağına çeken uluslar-ötesi tekellerin global yeni tutucu çizgileri karşısında ulusal çıkarlara yanıt veren kendi demokratik alternatiflerini bulabilip bulamayacaklarına bağlıydı. Bu doğrultudaki arayış, gelişmekte olan ülkeler halklarının kurtuluş savaşmaları ile gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi hareketinin dayanışmasına götüren yolu açıyordu.

Demokratik alternatif, bu alternatifin geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi, komünistlerle sosyal demokratlar arasında yeni ve yapıcı bir diyalog ve işbirliği alanına da ortam hazırlıyordu. Yeni tutuculuğa karşı her iki akım da tek bir yakın perspektif için, kapitalizmin demokratik gelişme varyantı için savaşım veriyordu. Daha uzak perspektif ve amaçlarla bunlara erişme araçları konusundaki görüşlerde var olan derin ideolojik ayrımların ortaya çıkaracakları zorluklar, kaçınılmaz zorluklardı. Ancak demokratik alternatifin gerçekleşme sürecinde, bu zorluklar konusunda da bir yakınlaşma olanaklıydı. Teknolojik devrimin demokratik biçimler içinde gelişmesi, sosyalist dönüşümlerin ilerde hem komünistlerin, hem de sosyal demokratların bugünkü anlayışlarından farklı biçimlerde gerçekleşme koşullarını da yaratabilirdi. Teknolojik devrim sırasında kapitalizm tarafından yaratılan temel üzerinde kapitalizmin diyalektik aşılma olanağının gerçekleşmesi, ilerici siyasal güçlerin işçi hareketini bölen pek çok ayrılığı ortadan kaldırarak yeni toplumsal örgütlenme ve tarihsel eylem biçimlerine yol açabilirdi.

Sonuç olarak, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı ve partilerinin önüne dikilen yeni sorunlar, işçi hareketinin tüm siyasal kültürünün yenilenmesini gerektiriyor, toplumsal ve sınıfsal savaşıma, uluslararası ilerleme perspektiflerine ve bu perspektiflerin içeriğine ilişkin görüşlerin, günümüz gerçekliklerine yanıt veren yeni bir düzeye yükseltilmelerini zorunlu bir duruma getiriyordu. Ancak

çağımızın bu çağrısına hızlı bir yanıt da beklenmemeliydi. Görüldüğü kadarıyla işçi hareketinin, savunmadan saldırıya geçmeden önce, üretici güçlerdeki devrimci dönüşümlerin etkisi altında da değişime uğrayan kapitalizm koşullarında savaşım deneyimi kazanacağı ve güçlerini toplayacağı uzunca bir dönemi geride bırakması gerekiyordu. Marksistlerin geleneğinde, çetin sorunları tarihin kendiliğinden çözeceğine umut bağlamanın yeri yoktu. Şimdi hem gözüpek girişimler, hem yenilikçi bir arayış ve hem de yoğun bir kuramsal çalışma zamanıydı. Komünist ve işçi hareketinin geleceği, yolun yüzyılımızın sonuna kadarki bölümünün geride nasıl bırakılacağına, teori ve pratikte ne türden ders ve sonuçların çıkarılacağına bağlıydı.

"Demokratik alternatif arayışı ve işçi hareketi" başlıklı makalesinde Yuri Krasin, ortodoks marksizmin yeni arayışlarını işte bu terimlerle özetliyordu.

KONSENSUS, ÇOĞUNLUK İLKESİ VE DEMOKRATİK MERKEZİYETÇİLİK ÜZERİNE*

Konsensus, amaç ve istenç birliğine sahip özneler arasında bir uzlaşma anlamına geliyor. Bu uzlaşmanın "uzlaşmacılık" ya da bezirganca pazarlıkla bir ilgisi yok. Eğer bir yerlerde konsensus adına bezirganca pazarlığı yapılmışsa, kabahat konsensusun değil.

Konsensus ilkesi, amaç ve istenç birliğinin karşılaşılabileceği tıkanıklıkları, her somut durumda belli bir çoğunluk ve belli bir azınlık oluşturmada aşmayı sağlamak için benimsenmesi gereken bir ilkedir. Örneğin İstanbul'dan Ankara'ya birlikte gitmek isteyen ama bir bölümü trenle, öteki bölümü uçakla gitmek isteyen bir topluluğun bunlardan biri üzerinde bir anlaşmaya varamayınca otobüsle gitmekte karar kılması gibi.

Gerçi uzun tartışmalardan sonra bir bölümü uçakla gitmek i s t e m e y e n öteki bölümüyse trenle gitmek i s - t e m e y e n topluluk, bir oylama yaparak çoğunluk kararına uymak yolunu da tutabilir. Azınlıkta kalanlar yol boyunca ço-

* *Birlik*, mart 1995, no 26, s.19.

ğunluktaki arkadaşlarının başının etini yeseler de, sonunda Ankara'ya varılır.

Çoğunluk ilkesi bilindiği gibi, azınlığın çoğunluğa, aşağı kademeden yukarı kademeye uymasına dayanan demokratik bir ilkedir. Günümüze kadarki demokratik merkezîyetçilik uygulamalarını da, gene bilindiği gibi çoğunluk ilkesi simgeliyor.

Ancak demokratik merkezîyetçilik ile çoğunluk ilkesini özdeşleştirmek, bir çok bürünme yetenekli esnek bir formül olan demokratik merkezîyetçiliği çoğunluk ilkesine indirgemek de yanlış olurdu. Şundan ki çoğunluk ilkesi, gerçeklikte militer tipteki devrimci örgütlenmenin demokratik merkezîyetçilik ilkesidir.

"Militer tipteki devrimci örgütlenme"? *İkinci Enternasyonal'in Batkısı* başlıklı makalesinde Lenin, 1915'te şöyle diyordu:

"Küçük bir taşra kentinin uygar kaldırımlarında her ne denli ince ve güçsüz kundura pençeleriyle yetinilebilirse de, dağa girdiği zaman kalın ve çivili pençelerden vazgeçmek olanaksızdır."

Bu kundura eğretilmesinden sonra Lenin, biraz ilerde şu terimlerle konuşuyordu:

"Modern orduyu alalım. İşte iyi bir örgütlenme örneği. Ve bu örgüt yalnızca *esnek* olduğu ve aynı zamanda milyonlarca insana *tek bir istenç* vermesini bildiği için iyidir. Bugün bu milyonlarca insan, ülkenin dört bir yanında, evlerinde. Yarın, seferberlik buyruğu gelir ve toplanma noktalarında toplanırlar. Bugün, bazen aylar boyunca siperlerdedirler. Yarın başka bir biçimde kümele-nerek saldırıya geçerler. Bugün, mermilere ve şarapnellere karşı korunurlarken harikalar yaratıyorlar. Yarın açıkta savaşırken harikalar yaratırlar. Bugün ileri müfrezeleri toprak altına mayın döşerken; yarın toprak üzerinde uçan havacıların verdikleri bilgiler üzerine kilometrelerce yer değiştirirler. Evet, tek bir erek adına tek

bir istençle hareket ederek, milyonlarca insan ilişkilerinin ve eylemlerinin biçimini değiştirdikleri, etkinliklerinin uygulandığı yeri ve uygulama biçimini değiştirdikleri, koşullara ve savaş gereksinimlerine göre aletlerini ve silahlarını değiştirdikleri zaman, işte buna örgütlenme denir." (*)

Demokratik merkezîyetçiliğin çoğunluk ilkesine indirgenmesinin 1) militer tipteki devrimci örgütlenmenin, zorunluluğunu yitirdikten sonra aşılmasını engelleyici ve 2) demokratik merkezîyetçiliği saygınlıktan düşürücü sonuçlara yol açtığı biliniyor.

Oysa marksizmin temel örgütlenme formülü demokratik merkezîyetçiliktir. Demokratik merkezîyetçiliği marksistler, ama bu kez "sarmalın bir üst halkasında" yeniden keşfedeceklerdir.

Sivil tipteki devrimci örgütlenmenin demokratik merkezîyetçiliği, kuşkusuz konsensus ilke ve uygulamasına dayanacaktır. Konsensusta önemli olan ikna etmek değil birlikte düşündürmektir.

Sapla samanı birbirine karıştırmamak için militer tipteki devrimci örgütlenme ile sivil tipteki devrimci örgütlenmeyi birbirine karıştırmamak gerekiyor.

Ayrıca bir şeyi daha göz önünde bulundurmak gerekiyor:

Militer tipteki devrimci örgütlenme ile siyasal toplumda egemenliğin fethine öncelik veren sosyalist devrim stratejisi arasında sıkı bir karşılıklı bağıllık olduğu gibi, sivil tipteki devrimci örgütlenme ile sivil toplumda hegemonyanın fethine öncelik veren sosyalist devrim stratejisi arasında da sıkı bir karşılıklı bağıllık vardır.

Ve Ankara'ya giden konsensus otobüsünde, yol boyunca başının eti yenecek bir çoğunluk yoktur.

* Lenin, *Proleter devrim ve dönek Kautsky* içinde. Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1993, Altıncı baskı. s. 170 ve 174.

ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ'NİN PROGRAM VE TÜZÜK TASLAKLARI ÜZERİNE*

Siyasetin altın kuralı, nerede duracağını bilmektir. İki anlamda nerede duracağını bilmek: 1) Hangi konumda yer alacağını; 2) Bu konumda *bugün* nereye gidebileceğini bilmek ve her gün çitayı bir önceki günden daha yukarıya yükseltmeyi amaçlamak; bu anlamda, yarının işini bugünden yapmaya kalkışmamak.

Bu kuralın somut uygulanması, Parti içinde kimseyi dış-talamayan bir istenç birliğinin yaratılmasına özen göstermek, mut-suz bir azınlığın oluşmasına yol açmamak anlamına geliyor. (Bu-rada mutsuz bir çoğunluğun sözünü bile etmek istemiyorum) Bu kuralın somut uygulanması, bir başka deyişle, mutsuz bir azınlığın oluşmaya başladığı noktada durmasını bilmek anlamına geliyor.

Program Komisyonu tarafından hazırlanan taslakla ilgili ola-rak yapılan açıklamada, bu program taslağının "şu anda mümkün olan program taslağı" olarak ele alınması gereken bir metin olarak sunulması, Program Komisyonumuzun siyasetin bu altın kuralına uyma istencini gösteriyor. Bu bakımdan Komisyonun, "şiddetli iti-

* Söz, 20 ve 27 ocak 1996, no 49, s.20-21; no 50, s.18-19.

razlar dışında ince elenip sık dokunmamasında" yarar görmesi yerindedir. Parti içinde kimseyi dışılamayacak bir istenç birliği, ancak böyle bir tutumla oluşturulabilir.

Benim başlıca dört noktada "şiddetli" itirazım var:

1) Program taslağı metninde, özellikle giriş bölümünde ve dolayısıyla Tüzük taslağının Amaç maddesinde içkin emperyalizm anlayışı;

2) Program taslağının Giriş bölümünde ve dolayısıyla Tüzük taslağının Amaç maddesinde yer alan ve özellikle yeni partinin "Sermaye güçlerinin egemenliğini, emperyalizmin tahakkümünü ortadan kaldıracak özgürlükçü, özyönetimci, enternasyonalist, demokratik planlamacı, doğa-insan ilişkilerini yeniden tanımlayan, militarist ve cinsiyetçi olmayan bir sosyalizm doğrultusunda emek güçlerinin siyasi iktidarının kurulmasını amaçladığını" belirten paragrafında sıralanan kimi kavramlar;

3) "Üretenler yönetsin!" belgisi;

4) Seçenlerin seçtiklerini her zaman geri çağırma hakkı.

I. EMPERYALİZM KONUSUNDA

Giriş bölümünün ilk paragrafında yer alan ve günümüzde kapitalist dünya ekonomisinin karakterine uygun bir düzenin şekillendiğini ileri süren olumlamaya karşı çıkmak olanaksız. Ancak "kapitalist dünya ekonomisinin karakteri" günümüzde nasıl bir içerik taşıyor? Lenin'in 1915'te çözümlediği emperyalizm ile YDD (Yeni Dünya Düzeni) denilen güncel emperyalizm biçiminin içerikleri aynı mı? Program taslağında yer alan şu olumlama: "Dünyada yaşanan değişimler her geçen gün 19. yüzyılın sonundaki eski düzene benzer görüntüleri ortaya çıkarıyor" olumlama ne anlama

geliyor? Aranırsa, tarihin çok farklı içerikler taşıyan çeşitli dönemleri arasında çok benzerlikler bulunabilir. (Örnek: Ortaçağ komünleri ile Paris Komünü arasında bulunan ve *Fransa'da İç Savaş'ta* Marx'ın uyarısına yol açan benzerlikler) Ancak içerik farklılıklarını kavramanın yolu bu değildir. Bu farklılıkları kavramak için, temelde neyin ya da nelerin değiştiğini araştırmak gerekir. Örneğin taslakta YDD'nin, sanki emperyalizmin herhangi bir biçiminden başka türlü davranması beklenebilirmiş gibi (böyle beklentilerin varlığı bizi hiç ilgilendirmez), "hatta küreselleşme ortamını kendi ücretli çalışanlarına karşı bir sopa olarak kullanma planını uyguladığı"nın büyük bir ciddiyetle saptanması, Program Komisyonumuzca böyle bir arayışa gerek duyulmadığını gösteriyor.

Program taslağının Giriş bölümü ve kimi öteki bölümleri ile Tüzük taslağının Amaç maddesine bakılırsa, örneğin emperyalizmin Soğuk Savaş dönemine kadar süren ve Lenin'in emperyalizm çözümlemesinin azami tarihsel geçerlilik sınırını oluşturan biçimi ile Soğuk Savaş dönemindeki ve hatta güncel YDD dönemindeki biçimleri arasında hiçbir özsel içerik farklılığı yok. Biçim ve içerik diyalektiğini yadsıyan metafizik bir emperyalizm anlayışıdır bu. Lenin'in bilimsel (öyleyse tarihsel) teorisinin, tarih-dışı bir ideolojiye dönüştürerek, yozlaştırılmasıdır bu. Lenin'in emperyalizm çözümlemesine böylesine bir "sadakat"ın, herşeyden önce "marksizm-leninizm" ile hiçbir ilgisi yoktur.

Peki, Lenin'in emperyalizm çözümlemesinin geçerli olduğu tarihsel dönem ile güncel YDD dönemi arasındaki özsel farklılık nedir? Bu soruyu son derece şematik, dolayısıyla son derece açık ve seçik bir biçimde, dünya çapında *ulusal* mali sermaye egemenliğinin yerini, niteliksel bir dönüşüme yol açabilecek ölçüde, *uluslararası* mali sermaye egemenliğinin alması olarak yanıtlaya-bilirim.

Emperyalizm ve YDD konusundaki düşüncemi, daha önce de

gerek parti belgelerinde, gerekse dergi yazılarımda birkaç kez açıklama olanağı bulmuştum. Burada bir kez daha ve kısaca yinelemek istiyorum.

Yirminci yüzyıl ile başlayan emperyalist dünya savaşları dönemi, büyük emperyalist devletler *arasındaki* paylaşım savaşları dönemi olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "sosyalist dünya sistemi"nin kurulmasına değin sürdü. Sosyalist dünya sisteminin kurulması, büyük emperyalist devletler *arasındaki* paylaşım savaşları döneminin yerine, iki blok arasındaki Soğuk Savaş dönemini geçirdi. Soğuk Savaş döneminin de kapanmasından sonra büyük emperyalist devletlerin, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kurgusunu anımsatan yeni bir siyasa ve yeni bir dünya düzenine, emperyalizmin bu yeni biçimine yönelmeleri, *kendi aralarındaki* paylaşım savaşları dönemini aşma istencinin bir belirtisi olarak değerlendirilebilir. Öyleyse marksizmin yeni bir gelişme aşamasıyla, Lenin'in 1915'te çözümlediği emperyalizm döneminin marksizmi olan leninist ("marksist-leninist") aşamanın da aşılması gerekiyordu. Ancak marksizmin gelişmesi, salt zihinsel bir çabaya bağlı değildir. Teorik etkinlik, ancak toplumsal gerçeklik içinde çözüm öğeleri oluşmaya başlayan toplumsal sorunlara teorik (ya da bilimsel) bir çözüm getirebilir ve ancak bundan sonra toplumsal gerçeklik üzerinde dönüştürücü bir etkiye yol açabilir. Proletaryanın uluslararası sınıf savaşımının güncel durumu, henüz leninizmin teorik düzeyde de aşılmasını sağlayabilecek çözüm öğelerini yeterince oluşturmuş gibi görünmüyor. Bu durumda teorik ya da bilimsel aşma denemelerinden çok, spekülative (kurgusal) ya da "ütöpic" aşma denemelerine girilebilir. Kurgu ve ütopyayı bir de bilimin "tarih öncesi" olarak düşünürsek, buradaki kurgusal ve ütöpic aşma denemelerinin gereksiz ve yararsız çabalar olmadığını da kabul edebiliriz. Marksistler henüz, nedeni ne olursa

olsun, "marksist-leninist" aşamayı teorik düzeyde aşma başarısını gösteremedi. Ve aşılması gereken bir aşamanın aşılamaması anlamında marksizm, örnekleri daha önce de görülen yeni bir gelişme bunalımına girdi. Marksizmin her gelişme dönemine, böyle bir bunalım döneminin öngeldiği unutulmamalı.

YDD'nin emperyalizmin yeni ve Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kurgusunu anımsatan bir biçimi olduğunu söyledim. Peki neydi Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kurgusu?

İkinci Enternasyonal'in Batkısı (1915) başlıklı makalesinde Lenin, Kautsky'den de alıntılar yaparak, bu kurgunun eleştirel bir açıklamasını şu terimlerle yapıyordu:

"Güncel emperyalist siyasanın, yani ulusal mali sermayeler arasındaki savaşımın yerine, dünyanın uluslararası ölçüde birleşmiş mali tarafından ortaklaşa sömürülmesini geçiren bir siyasa... Eğer uluslar arasında bir uzlaşmaya, silahsızlanmaya, sürekli bir barışa değin gidilebilirse, savaştan önce kapitalizmin manevi çöküşüne yol açan nedenler *ortadan kaldırılacaklardır*. Yeni evre proletaryaya elbette *yeni, belki daha da kötü felaketler getirecektir; ama bir zaman için ultra-emperyalizm, kapitalizm çerçevesinde bir yeni umutlar ve yeni beklentiler çağı yaratabilir.*"

Son cümlecik, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kurgusuna Lenin'in neden karşı çıktığının anahtarını veriyor. Bu karşı çıkışın nedenini, çağdaş bir İtalyan marksist (Lelio Basso) şöyle açıklıyor:

"... Bu uluslararasılaşma eğiliminden başlayarak ardışık bir aşama, Kautskygil bir ultra-emperyalizm aşaması, yani dünyanın uluslararası düzeyde güçbirliği eden mali sermaye tarafından kolektif bir sömürü aşaması tasarlanabilir. Ama Lenin de Buharin de bu Kautskygil varsayımı saçma bir varsayım olarak reddeder: Kapitalist rejimde dünyanın kolektif sömürüsüne katılma derecesini

yalnızca ve yalnızca her ortağın güç derecesi belirler ve güç ilişkisinde durmadan değişir, çünkü kapitalist rejimde tüm işletmeler, tüm tröstler, sanayi kolları, ülkeler vb. tekdüze bir gelişme göstermez... Yalnızca gerçeklik alanıyla yetinmek isteyen biri için katıksız varsayım saçmadır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ortalığı kasıp kavururken, savaşı başlatan ve Avrupa proletaryasını birbirini boğazlamaya gönderen emperyalizme karşı devrimci proletaryanın tüm gücüyle savaşacak yerde, yarının barışçıl bir ultra-emperyalizmini sayıklamaktan daha saçma bir şey olmazdı."

Emperyalizm konusunda bu kadar yeter. Lenin'den bu yana emperyalizm hiçbir değişikliğe uğramasaydı, Ekim Devrimi hala evrensel bir model olarak kalabilirdi. Kuşkusuz leninizmin aşılma gereksinimi de duyulmazdı.

Program taslağında ekonominin, Avrupa Birliği vb. uluslararası kuruluşların tavsiye ve kararlarına bağlı olarak yönlendirilmesine son verilmesi isteniyor. Güzel, ama bu masum istek eğer uluslararası bütünleşmenin dışında kalmak, emperyalist entegrasyon süreci karşısında leninist bir kopuş stratejisi uygulamak istencinin bilinçli bir dışavurumu ise, o zaman bu taslağın "şu anda mümkün olan program taslağı" olmaktan bir hayli uzaklaştığı, konsensus ilkesini gözardı ettiği söylenebilir.

Uluslararası entegrasyon sürecinin, özsel olarak ilerlemeci bir nitelik taşıdığı bilinir. Ancak emperyalist entegrasyonun, salt ilerlemeci bir süreç olarak değerlendirilemeyeceği de bilinir. İmdi, yeni partinin program taslağında, emperyalist entegrasyon konusunda işçi ve emekçi sınıfların somut ulusal ve uluslararası çıkarlarına göre tavır alınması gereğinin olumlanmasından öte bir şey, bu entegrasyona katılmak ya da dışında kalmak yolunda bağlayıcı bir şey söylenmesi, daha şimdiden mutsuz bir azınlık (ya da kimbilir, belki de çoğunluk!) oluşturmaya başlamakten daha önemli bir

sonuç vermeyecektir. Böyle düşündüğüm için yeni parti Program Komisyonunun bu konuda verdiği kötü örneğe uymayacak, vaktiyle "eski parti" Program Komisyonuna gönderdiğim ve *BSP Programına kişisel katkı önerileri* başlığını taşıyan bir notta, konsensus alanımızın sınırlarını belirginleştirmeye de özel bir önem vererek, emperyalist dünya sistemine katılımdan yana sunduğum düşünce ve açıklamaları burada yinelemeyeceğim.* Gene de konu üzerinde

* ÖDP Program Komisyonuna yinelemediğim düşünce ve açıklamaları burada yineleyebilirim.

BSP Program Komisyonuna sunduğum "Program taslağına kişisel katkı önerileri"nde şöyle yazıyordum:

"Özellikle Ekim Devrimi'nin BSP, emperyalist devletler arasındaki paylaşım savaşları döneminin, kapitalist dünya sisteminden kopmayı ve siyasal egemenliğin fethine öncelik veren bir iktidar stratejisi izlemeyi öngören ilk sosyalist devrimi olduğunu saptar.

Oysa "sosyalist dünya sistemi"nin önce kurulması ve ardından dağılmasından sonra büyük emperyalist devletlerin, Kautsky'nin "ultra-emperyalizm"ini anımsatan yeni bir siyaset ve yeni bir dünya düzenine yönelmeleri, kendi aralarındaki paylaşım savaşları dönemini aşma istencinin bir belirtisi olarak da değerlendirilebilir. Bu istenç gerçeklik kazandığı ölçüde *BSP*, önümüzdeki sosyalist devrimlerin, Ekim Devrimi'nden farklı olarak kapitalist dünya sistemine katılımı ve sivil hegemonyanın fethine öncelik veren bir iktidar stratejisi izlemeyi öngören devrimler olabileceklerini düşünür.

Kapitalist dünya sistemine katılmak ya da "emperyalizmle bütünleşmek", *BSP* için anti-emperyalist savaşımdan vazgeçmek anlamına gelmez. Bu savaşımın yeni ve emperyalizmin dönüşümlerine yanıt verecek en etkili biçimlerinin bulunabileceği bir alanda yer almak anlamına gelir. Bu katılımda gözetilecek asgari koşul, eşitlik sağlayıcı önlemler için, anti-emperyalist bir işbölümü için savaşım olacak ve daha bu savaşım bile, kapitalist bütünleşme içinde anti-emperyalist bir içerik kazanacaktır."

"Kişisel katkı önerileri"me eklediğim "açıklama, gerekçe ve yorumlar" başlıklı metinde de söz konusu "katılım"la ilgili olarak şöyle yazıyordum:

"Kapitalist dünya sistemine katılım derken, "Kral çıplak!" diyen çocuğu anımsıyorum. O sırada büyüklerin ne kadar sıkıldığını da tahmin edebiliyorum.

Kopuş stratejisi, emperyalist zinciri en çürük halkasından koparmak ve tek ülkede sosyalist devrim yapmak (henüz tek ülkede sosyalizmi kurmak değil!) girişimini simgeliyordu. Ancak bu "en çürük" halkanın "siyasal bakımdan son derece ileri" bir ülke olması da gerekiyordu.

Katılım stratejisi Yeni Dünya Düzeni'ne daha uygun düşüyor. Yeni Dünya

düşünmek isteyenlere yararlı olabilecek bir gereç sunmak amacıyla, Lenin'in *Avrupa Birleşik Devletleri Belgisi Konusunda* (1915) başlıklı makalesinden birkaç alıntı yapacağım:

"Emperyalizmin iktisadi koşulları bakımından, diyordu Lenin, Avrupa Birleşik Devletleri kapitalist rejimde ya olanaksız, ya da gerici bir nitelik taşımaktadır... Gerçi kapitalistler arasında da, devletler arasında da geçici birleşmeler olanaklıdır. Bu anlamda, *Avrupalı* kapitalistlerin bir birleşmesi olarak Avrupa Birleşik Devletleri de olanaklıdır. Ama hangi erekle? Yalnızca Avrupa'da sosyalizmi ortaklaşa bastırmak, tekellerine aldıkları sömürgeleri Japonya ve Amerika'ya karşı ortaklaşa korumak ereğiyle... Bugünkü iktisadi temel üzerinde, yani kapitalist rejimde Avrupa Birleşik Devletleri, Amerika'nın daha hızlı gelişmesini geciktirmek için gericiğin örgütlenmesi anlamına gelirdi."

Türkiye'nin Avrupa Birliği dolayımıyla uluslararası (emperyalist) entegrasyona katılmasına karşı çıkmak için Lenin'in bu makaledeki kanıtlamasını güncel koşullara uyarlamak istemekten başka bir şey yapmayanlar, bu kanıtlamayı temellendiren sosyalist devrim teorisini Lenin'in ilk kez bu makalede formüle etmesinin basit bir rastlantı olmadığını da unutmamalıdır. Marksist sosyalist devrim teorisinde niteliksel bir dönüşüme yol açan katkısını, ilk kez şu terimlerle ortaya koyuyordu Lenin:

zeni elbette emperyalizmin sonu değildir, onun yeni bir bürünümüdür. Ancak büyük emperyalist devletler arasındaki paylaşım savaşları döneminin hanidir aşıldığı işaretlerini veren bir dönemde ve hele İkinci Dünya'nın dağılıp Üçüncü Dünya'nın boşlukta kaldığı bir dünyada sosyalist savaşımın güncel alanı Yeni Dünya Düzeni'nin dışı değil, içidir. Bunun "emperyalizmle bütünleşmek" anlamına gelmesi bizi yıldırmmalıdır. Türkiye için bir alt-emperyalistleşmeyi olduğu kadar emperyalizme karşı etkili bir savaşım olanaklarını da entegrasyon sürecine katılım temellendirecektir. Loş odada düşürdüğümüz dikiş iğnesini, daha aydınlıktır diye sokak kapısının önünde ararsak bulamayız".

"İktisadi ve siyasal gelişmenin eşitsizliği, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bundan şu sonuç çıkar ki sosyalizmin zaferi, ilkin küçük bir sayıdaki kapitalist ülkede ve hatta yalnızca tek bir kapitalist ülkede olanaklıdır."

Leninist sosyalist devrim teorisinde içkin olan kopuş stratejisi, emperyalist zinciri en çürük halkasından koparmak girişimini simgeliyordu. Ancak bu "en çürük" halkanın, "siyasal bakımdan ileri" bir ülke olması da gerekiyordu. Bu gereklilik o ülkenin, yalnızca iktisadi bakımdan fena halde sorunlu bir ülke olmakla kalmadığı, ayrıca siyasal bakımdan dönemin en ileri ülkelerinden biri de olduğu anlamına geliyordu. Siyasal bakımdan ileri bir ülke olmaksa, işçi sınıfının henüz toplumsal hegemonyayı değilse de, başta köylülük olmak üzere öteki emekçi sınıfların en ileri kesimleriyle siyasal iktidarı amaçlayan sağlam bir bağlaşmaya yol açan siyasal hegemonyayı kurmaya başladığı, biraz edebiyat yapmama izin verilirse, "ekonomik-korporatif" topraktan güç alarak "etik-politik" gökyüzünün fethine yöneldiği anlamına geliyordu.

Şimdi yeni şeyler söylemek gerekiyor.

II. KİMİ KAVRAMLAR ÜZERİNE

Program taslağının Giriş bölümünde ve dolayısıyla Tüzük taslağının Amaç maddesinde yer alan ve yukarda s. 2'de aktardığım paragrafta sıralanan kimi kavram ve jargonlara "şiddetli" itirazım var. Ama tümünü gözden geçirelim:

1) *Özgürlükçü* (sosyalizm): "Babıali kapısı"nı anımsatmakla birlikte, özgürlüklerin eksiksiz biçimde yaşanmasına olanak tanıyan sosyalizme ve bunu dışavuran bir nitelemeye hiçbir itirazım yok.

2) *Özyönetimci* (sosyalizm): Gelişmiş sınıfsız topluma öngelen

sosyalist sınıflı toplumda özyönetim *olanaksızdır*. Çünkü "tam" komünizme kadar bütün toplumsal örgütlenmeler kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılıkla belirginleşen "yönetim modeli"ne dayanacak ve ancak sınıflar ve tüm devlet söndükten sonradır ki kafa ve kol emekleri arasındaki birlikle belirginleşen "özyönetim modeli" tam olarak güncelleşecektir. Gelişmiş sınıfsız toplumun, yani kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrılık ve karşıtlığın kalktığı, silindiği toplumun, tüm devletin söndüğü toplumun örgütlenme modeli, "komünist özyönetim modeli" olacaktır. Gerçek anlamda özyönetim, komünist özyönetimdir.

Ancak bu komünist özyönetim, gerçekte tam komünist toplumdan çok daha önceleri burjuva toplumun bağrında başlayan bir sürecin sonucunu simgeleyecektir. Ama burjuva toplumda başlayan bu süreç ile onun tam komünist toplumda güncelleşecek sonucunu karıştırmamak, burjuva ve hatta sosyalist toplumda özyönetimden söz etmek yanılgısına da düşmemek gerekiyor.

Kapitalist toplumda, daha doğrusu yönetim modeli çerçevesinde, öyleyse sosyalist toplumda da bu süreç, ancak komünist özyönetimi amaçlayan katılımcılık (buna "proleter katılımcılık" diyelim) biçimine bürünebilir. Yönetim modeli çerçevesinde ama yönetim modelini aşmayı amaçlayan bu katılımcılığı, yönetim modeli çerçevesinden çıkmayı amaçlamayan, tersine bu modelin daha da yetkin bir duruma gelmesini amaçlayan katılımcılıkla (buna da "burjuva katılımcılık" diyelim) karıştırmamak gerekiyor. Sonuç: Özyönetimci sosyalizmden değil, katılımcı sosyalizmden söz etmek, sosyalist demokrasinin proleter katılımcı bir demokrasi olacağını belirtmek daha doğru olacaktır.

3) *Enternasyonalist (sosyalizm)*: Buna hiçbir itirazım yok.

4) *Demokratik planlamacı (sosyalizm)*: Taslaktaki cümlelerin ku-

ruluşu her ne kadar sosyalizmin niteliklerinden söz ediliyormuş izlenimini veriyorsa da, gerçekte sayılan kimi nitelikler sosyalizm öncesini de belirliyor. Buna bir itirazım yok. Ancak bu zamansal girişikliğın belli bir kafa karışıklığına yol açma sakıncası da var.

"Şiddetli" itirazım, "demokratik planlamacı" jargonuna. Gerçi demokratik planlama derken, ekonominin temel kararlarında şirket idarelerinden çok, halk temsilcilerinin ve emekçi örgütlerinin tavsiye ve kararlarının ağırlık taşıdığı katılımcı bir planlama uygulamasının düşünüldüğü ayrıca belirtiliyor. Ancak bir sosyalizm projesi çerçevesinde ve ilkesel düzeyde tartışılması gereken şey, merkezi planlamanın statüsüdür. Merkezi planlama ilkesi benimsenmeden de – ve hatta özellikle o zaman – bu tür bir "demokratik planlama" kabul edilebilir; özellikle o zaman demokratik planlama, merkezi planlamaya seçenek olarak önerilebilir. ("Emredici planlama"nın seçeneği "demokratik planlama" değil, "yol gösterici planlama"dır. Her ikisi de "demokratik" ya da "bürokratik" olabilir.) Program Komisyonu'nun bu konuda benimsediği ilkesel seçenek nedir? Bu seçenek "konsensus" kaygısıyla mı saklı tutulmaktadır? Ancak konsensus dili ile Ezop dilini de karıştırmamak gerekir. Açık ve seçik olmayan bir dil, konsensus dili değildir.

5) *Doğa-İnsan ilişkilerini yeniden tanımlayan* (sosyalizm): Yeniden tanımlanma gereği duyulan her şeyin yeniden tanımlanmasına, bu tanımlanmayı görene kadar, kimsenin itiraz etmemesi gerekir. Ancak önsel olarak bir şeyi vurgulamak istiyorum. Hümanizm, barışseverlik, feminizm ve çevrecilik gibi "sentetik", yani bir yapının zorunlu üstyapısı olmayan, bu anlamda keyfi ve rasyonel ideolojiler, bir yapının zorunlu üstyapısı niteliğini taşıyan herhangi bir "organik" ideolojiye, bu arada demokrat ve ilerlemeci özellikleri sonucu özellikle marksizme eklemelenebilirler. Ancak bu ideolojiler marksizme, ona "eşitler arasında birinci" statüsü tanınarak değil, ama onun kuramsal hegemonyası altında eklemelenebilirler.

6) *Militarist ve cinsiyetçi olmayan* (sosyalizm): Bu yadsımacı formüle "çok şiddetli" itirazım var. Yadsımacılığın girdiği yere, eleştirilebilirlik girmez. Yadsımacılık üzerine konsensus kurulmaz.

Ne demektir militarist sosyalizm? Hangi sektein jargonudur bu? Demokratik olmayan sosyalizm, açıkçası sovyet sosyalizmi kastediliyorsa, sovyet deneyiminin Program ve Tüzükte ille de eleştirilmesine bir gerek görülüyorsa, bu iş açık ve seçik bir dille yapılmalı ve demokratizmin karşısının militarizm değil bürokratizm olduğu da unutulmamalıdır.

Ayrıca militer tipteki devrimci örgütlenme kategorisi ile bu ne olduğu belirsiz militarist sosyalizm ucubesi arasında bir ilişki kurma yanlışlığına da düşülmemelidir. Lenin özellikle *esnek* olduğu ve aynı zamanda milyonlarca insana *tek bir istenç* vermesini bildiği için modern orduyu, "iyi bir örgütlenme örneği" olarak gösteriyordu. Lenin'i izleyen Gramsci, kendisine göre ast sınıfları temsil etmesi ve onlara yönetici sınıfın aydınlarına karşı siyasal ve ideolojik bakımdan savaşım verme ve böylece burjuva hegemonik sistemi devirme olanağı sağlaması gereken yeni siyasal partinin yapısına örnek olarak, militer örgütü ve bu örgütün entelektüel aşamalandırılmasını gösteriyor ve bu iki ayrı yapı arasındaki karşılaştırmayı birçok kez yineliyordu.

Militarist sosyalizm ucubesi Sovyet deneyiminden ve Lenin ile Gramsci'nin yukarıda değinilen düşüncelerinden çıkartılıyorsa, büyük bir yanlışlık yapıyor. Ama her yanlışlık düzeltilebilir.

Cinsiyetçi sosyalizm için söyleyecek bir şey bulamıyorum ve pes diyorum!

III. "ÜRETENLER YÖNETSİN!" BELGİSİ ÜZERİNE

Program taslağında da Tüzük taslağının Amaç maddesinde de yer alan ve Program taslağında birçok kez yinelenen bu belgi, sen-

dikalist bir belgidir: işçi sınıfını salt "ekonomik-korporatif" (sendikal) düzeyde etkinlik göstermesi gereken bir sınıf olarak görmek isteyen, "etik-politik" (siyasal) düzeyde etkinlik göstermesine pek de iyi bir gözle bakmayan "sendikalist"lerin gözünde değer taşıyan bir belgi.

Özyönetim konusunda gördük: Yönetim modeli yerini öz-yönetim modeline, ancak ezen ve ezilenlerin kalmadığı gelişmiş sınıfsız toplumda bırakacaktır. O zamana kadar üretenlerin yönetmesinden değil, ancak yönetime katılmasından söz edilebilir.

Kaldı ki Program taslağının Giriş bölümünün son paragrafında da yeni partinin, "emekçilerin deneyimlerinin, örgütlenmelerinin, karar alma, denetleme ve yürütme yeteneklerinin geliştirilmesini öngören, tüm toplumsal yaşam alanlarında üretenlerin yöneteceği bir dünyanın şekillenmesine öncelik veren bir eylem planına sahip" olduğu belirtiliyor. Gerçekte deneyim, örgütlenme, karar alma, denetleme ve yürütme yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanan emekçi ya da üreticilerin yönetmesinin değil, yönetime katılmasının söz konusu edilmesi gerekirdi.

Program ve Tüzük taslaklarının bu tür sendikalist çapaklardan da arındırılması iyi olacak.

IV. GERİ ÇAĞIRMA HAKKI

Tüzük taslağının 4. maddesinde, "seçimle gelenler azledilemez" dendikten sonra, "seçenlerin seçtiklerini her zaman geri çağırma hakkı"nın varlığı kabul ediliyor. (Geri çağırmanın azletmekten başka ne anlama geldiğini bir yana bırakalım) Bu hakkın kullanım yöntemi ilk genel kurulda belirlenecekmiş. Anlaşılan yeni partinin ilk genel kurulu da, "eski" partinin ilk genel kurulu gibi, daha şimdiden bir kör dövüşüne mahkum ediliyor!

Geri alma hakkı, marksist hareketin geçmişinde, komünal ör-

gütlenme modeli çerçevesinde önem verilen bir haktır. Seçmenlerin emredici vekaletini öngerektiliyordu. Her seçim bölgesinde seçmenler, seçtiklerinin neler yapmaları gerektiğini madde madde belirliyor ve seçtiklerine bunları yapmaları koşuluyla vekalet veriyorlardı. Emredici vekalet koşullarına uymayan vekillerin, kendilerine bu emredici vekaleti veren seçmenleri tarafından her an geri alınabilmeleri, yani azledilmeleri çok doğaldı. Her üst düzey, bir alt düzeyin seçim çevrelerinden seçilen vekillerden oluştuğu için, örneğin bir il örgütünü oluşturan seçilmişler, hangi ilçeden seçilmişlerse, emredici vekaletlerini uygulamakla görevli oldukları o ilçe seçmenleri tarafından, keyifleri öyle istediği için değil ama vekalet koşullarına uymadıkları için her an geri alınabilir ve yerlerine hemen yeni vekiller seçilebilirdi.

Şimdi bu yöntemin emredici vekaletle göre seçilen vekillere değil ama temsili vekaletle göre seçilen temsilcilere nasıl uygulanabileceğini düşünün! Ama canınızı da fazla sıkıntıya sokmayın, çünkü bunu düşünmek görevi Tüzük buyruğuyla ilk genel kurula bırakılıyor!

Gene de il kongrelerinde ve genel kurulda seçilen temsilcilerin hangi seçmenler tarafından ve hangi gerekçeyle geri alınabileceklerini düşünmek hayli oyalayıcı olabilir. İlçe kongrelerini de unutmayın! Gerçi orada seçenler de, seçilenler de aynı seçim bölgesinin insanları. Ama çeşitli "bileşenler" den oluşan ve örgütlenmiş bir bütünden çok "özel gruplar toplamı" görünümüne sahip bir partide, emredici vekalet yokluğunda ve hele geri alma yetkisinin seçmenlerin belli bir sayı ya da oranına da tarınması kaçınılmaz durumunda, ne gibi "vaziyet"lere yol açılabileceğini düşünün.

Ayrıca çoğulculuk ve kadın üyeler yararına uygulanacak lehte ayrımcılık gibi ilkeler ile geri alma hakkı arasında çıkabilecek sorunların çözümünü de artık yeni partinin ilk genel kuruluna bırakın.

Parti belgelerinin bu türlü amatörce özentilerden tümüyle arındırılması gerekiyor.

EK

Bu kadar "şiddetli itiraz" sanırım yeter. Ancak program taslağında, yeni partinin devrimci savaşım stratejisine ilişkin bir de "şiddetli eksiklik" olduğunu düşündüğüm için, itirazlarımın sonuna bir de öneri ekleyeceğim.

PARTİNİN DEVRİMCİ SAVAŞIM STRATEJİSİNE İLİŞKİN BİR ÖNERİ

Programda devrimci savaşım stratejisi açıkça formüle edilmese bile, her programda bir devrimci savaşım stratejisinin içkin olduğu düşünülebilir. Kaldı ki uluslararası sosyalist hareketin geçmişi, siyasal toplumda egemenliğin (ya da siyasal egemenliğin) fethine öncelik veren stratejiyi solunan hava kadar alışılmış bir duruma getirmiştir.

Ancak yukarıda belirtilen anlamda militer tipteki devrimci örgütlenme ile siyasal toplumda egemenliğin fethine öncelik veren sosyalist devrim stratejisi arasında sıkı bir karşılıklı bağıllık olduğu gibi, yeni parti ile de gerçekleştirilmesi için çaba gösterileceği anlaşılan sivil tipteki devrimci örgütlenme ile sivil toplumda hegemonyanın (toplumsal hegemonyanın) fethine öncelik veren sosyalist devrim stratejisi arasında da sıkı bir karşılıklı bağıllık olacağını unutmamak gerekiyor.

Bu ikinci strateji henüz solunan hava durumuna, sosyalistler arasında bir ortakduyu durumuna gelmediği için, program metinlerinde içkin olduğu durumlarda bile açıkça formüle edilmesinde yarar var.

Siyasal toplumda egemenliğin fethine ya da devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının kurulmasına öncelik veren strateji, gerçekte "tam" devleti "yukarıdan"; sivil toplumda hegemonyanın ya da sosyalist devlet biçimi olarak demokrasinin fethine öncelik tanıyan strateji ise "aşağıdan" ele geçirmeye çalışan iki marksist strateji oluşturuyor. Çünkü "tam" devlet=siyasal toplum+sivil toplum (siyasal toplum ARTI sivil toplum, ya da zorlama ile zırhlanmış hegemonya) olarak tanımlanıyor ve çünkü sivil toplumda hegemonyanın fethi, siyasal toplumun (ya da "dar anlamda devlet"in) entelektüel ve moral temelini (ya da kısacası kültürel temelini) ideolojik fethinden başka bir anlama gelmiyor.

Ve son olarak sivil toplumda hegemonyanın fethinin, toplumun ideolojik yönetiminin ele geçirilmesi anlamına, siyasal toplumda egemenliğin fethininse toplumun siyasal yönetiminin, yasal zorlama yetkisinin ele geçirilmesi anlamına geldiğini; ideolojik yönetimi ele geçiren sınıfın yönetici sınıf, siyasal yönetimi ele geçiren sınıfsa egemen sınıf olarak adlandırıldığını; hegemonyanın sağlam ve kararlı bir biçimde yerleşebilmesi için egemenlikle, egemenliğin sağlam ve kararlı bir biçimde yerleşebilmesi için hegemonyayla tamamlanması zorunluluğunu da hiç unutmamak gerekiyor.

Sovyet deneyiminin başarısızlık nedenleri incelemesinin dayandırılması gereken yöntembilimsel ölçüt de işte budur: Ekim devrimiyle –sivil toplumda hegemonya fethedilmeden önce-siyasal toplumda egemenlik fethedilmiş ve sivil hegemonyayı da fethetmek amacıyla devlet biçimi olarak proletarya diktatorası kurulmuş, ancak yetmiş yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen ilkel ve peltemsi kalmaktan kurtarılamayan sivil toplumda hegemonya fethedilememiştir.

MARKSİST ÖRGÜTLENME SORUNU VE AYBAR*

Birinci TİP'in bölünmesinde bardağı taşıran damla, bana kalırsa, unutulmaz başkanımız Aybar'ın, kendi deyişiyile "altmış yıllık tefelsüfünden sonra", artık leninist olmadan marksist olmak ya da daha doğrusu leninizmi yadsıyarak marksist kalmak istemesiydi. Partimizin ruhuydu Aybar ve altmışlı yılların ikinci yarısından başlayarak, "marksizmin kirletilmemiş kaynaklarına dönmek" isteyenler kfilesine, kuşkusuz kendi tarzında, o da katılıyordu. Kendi tarzının açık tanıklığını Aybar, sonradan "Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür" (1979) başlıklı yapıtında ortaya koyacaktı.

Bakunin'in örgüt (I. Enternasyonal, proletarya diktatorası, vb.) konusunda Marx'a yönelttiği eleştirilerden yüz yılı aşkın bir süre sonra sevgili Aybar'ın, bu kez de leninist partinin burjuva modelinde bir örgüt olduğu yolundaki bu biraz gecikmiş bulgusu, dönemin hemen tüm marksist-leninistlerini (galiba bu marksist-

* *Marksizm ve Gelecek*, Yaz 1996, no 7.

leninistlerin önemli bir bölümü de, Aybar'ın tam tersine, marksist-olmadan leninist olmak istiyordu) öfkeden hop oturtup hop kaldırmıştı. Kimse bu "saldırı"yı içine sindiremiyordu. Çünkü tıpkı Aybar gibi bu öfkeli arkadaşlar da, burjuva modelinde olmayan bir proleter parti tasarlayabiliyorlardı. Ancak burjuva modelinde olmayan bu partinin, gerçeklikte parti-olmayan bir "parti" olacağını henüz düşünemiyorlardı. Ama aralarından ve epigonlarından kimilerinin, zamanla bunu da telaffuz edebildiklerini görecektlerdi. Bunun için BSP (Birleşik Sosyalist Parti) ile GBK (Geleceği Birlikte Kuralım) parti girişiminin, ÖDP'yi (Özgürlük ve Dayanışma Partisi) kurma çalışmalarını idrak etmeleri gerekiyordu.

Burjuva örgüt modelinden kurtulmak, insanlar için kuşkusuz iyi bir şey olacaktı. Ancak bu modelden kurtulmak adına, anarşist bir ruh soyluluğunun baştan çıkarıcılığına dayanamayarak, işe parti-olan partinin feda edilmesiyle mi başlamalıydı?

Aybar'ın yapıtının bu biraz gecikmiş irdelemesi, başka şeyler yanında, umarım bu "güncel" sorunun bir yanıt ögesini de verecektir.

AYBAR'IN YAPITI

Marksizmdede örgüt sorununu irdelemek amacıyla kaleme alınan ve birinci basımı Haziran 1979'da "Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür" başlığıyla yaklaşık 200 sayfalık bir kitap olarak yayımlanan bu çalışma, 26-30 Ağustos 1978'de Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan leninist örgütlenme konusundaki incelemelerle Aybar'ın "Moskova ve Pekin yanlısı" olarak nitelediği dergilerin saldırılarına verdiği yanıtlardan oluşuyor. Kitap olarak yayımlanırken kimi bölümleri genişletilen incelemeler yapıtın 5-118. sayfalarında, "Dogmatiklere Beş Yanıt" bölümünde topladığı yanıtlarsa yapıtın 121-193. sayfalarında (TİP yanlısı *Yürüyüş*'e yanıt,

s. 121-131; TEP yansılı *Bağımsız Türkiye*'ye yanıt, s. 132-141; *Yeni Ülke*'ye yanıt, s. 142-176; TİKP yansılı *Bora*'ya yanıt, s. 177-182; TKP Merkez Komitesi organı *Atılım*'a yanıt, s. 183-193) yer alıyor. Aybar'ın çalışmasına ilişkin göndermeleri, metinde sayfa numaralarını ayrıç içinde belirterek, bu kitaba yapacağım.

Aybar'a göre "örgütlenme, sosyalist uygulamanın temel sorunu olduğu halde marksizmde teorik bir sorun olarak, ayrıca ele alınmamıştır. Toplumların üretim tarzı ile örgütlenme biçimi arasındaki ilişkiler üzerinde ne Marx, ne de Engels durmuştur. Konuyla Lenin ilgilenmiş, ancak o da soruna sadece pratik açıdan yaklaşmıştır. Önerdiği merkezci, dikeyine hiyerarşili, asker disiplinli parti "model"ini savunmak için yüzlerce sayfa yazmış olduğu halde, bu örgütlenme biçiminin sosyalizmle bağdaşıp bağdaşmadığını hiç düşünmemiştir" (s. 5).

Örgüt üzerine Marx, Engels ve Lenin'in yapıtlarında içkin "teori" ile yetinmeyen Aybar'ın, büyük Ö ile başlayan bir "Örgüt teorisi" hazırlamak istediği görülüyor. Ona göre "devleti de, partiyi de, demekleri de, şirketleri de kapsayan" (s. 156) bu "örgüt" kavramı, Marx'ın *Kutsal Aile*'de eleştirdiği "kurgusal kurgu"nun ne elma, ne armut, ne de badem olan "meyve"sini anımsatmıyor mu? Bu "Örgüt teorisi", bir "örgüt kurgusu" olmasın sakın!

Rant, kâr ve faiz kategorileriyle yetinmeyerek artı-değer kategorisine yükselen Marx, tıpkı bunun gibi devlet, parti, sendika vb. örgütlerle yetinmeyerek bunların hepsini kapsayan genel bir "örgüt" kategorisine de kolayca yükselemez, Aybar'ın kendisinde eksikliğinden söz ettiği "örgüt teorisi"ni de kolayca kuramaz mıydı? Ama yalnız Marx'ın değil, ardından Engels ve Lenin gelmek üzere, Aybar'ın kendisi de dahil tüm marksistlerin hala böyle bir eksiklikleri olduğunu kabul etsek bile, bu durum Aybar'ın ta-

sarladığı biçimde bir "örgüt teorisi"nin olanaklılığını tartışmaya yol açmıyor mu?

"Sosyalist örgütlenmeye kuramsal bir yaklaşım denemesi" (s. 100) olarak da nitelendirdiği bu çalışmasında Aybar, birbirine bağlı üç tez ileri sürüyordu (s. 148-153). Kendi deyişine bağlı kalarak, şöyle özetlenebilirdi bu tezler:

1) Her üretim tarzı kendine özgü bir örgütlenme biçimi yaratır. Tüm örgütler üretim tarzının amacına, yani son çözümlemede egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eder. Örgüt, üretim tarzına göre işlevleri olan ve bunları yerine getirecek biçimde kurulmuş bir makinedir. Makinenin çarkları, kurulu olduğu biçimde işler. Hep aynı görevi yapar. Örgüt yansız bir nesne değildir. Onu üretmiş olan üretim tarzına bağlıdır. Bundan ötürü toplumun üretim tarzı değişince örgütlenme biçimi de değişir ve belli bir üretim tarzına özgü örgütlenme "model"i, bir başka üretim tarzına aktarılınca, "makine" gene eskisi gibi işler, eski işlevlerini yerine getirir. Gerçi sömürüye dayalı iki ayrı üretim tarzı arasında bu gibi aktarmalar büyük sakıncalar doğurmayabilir. Ama sömürüye dayalı bir üretim tarzına özgü örgüt "model"i, sömürüyü kaldırmayı amaçlayan bir üretim tarzına aşılacak olursa, çok ağır bozukluklar, sapmalar meydana gelir. Ana tez, işte bu birinci tezd. İkinci ve üçüncü tezler, bu ana tezden kaynaklanıyordu.

2) İkinci tez, kapitalist örgüt "model"inin, sermayenin yoğunlaşması ve merkezleşmesi hareketine koşut olarak, merkezci, dikeyine hiyerarşili ve tepeden inme disiplinli biçimde olduğudur. Ekonomik, politik, ideolojik, tüm toplumsal güçleri elinde tutan ayrıcalıklı bir küçük azınlığın egemenliğini kurması ve sürdürmesi, yani işçileri, köyülleri itaatli, kolay sömürülen yığınlar halinde tutabilmesi, ancak bunlara olanak veren bir örgütlenme biçimi ile gerçekleşebilirdi. Kapitalist üretim tarzı, merkezleşmiş yüksek tek-

nolojili ağır sanayisi, tekelci sermayesi, milyonluk kentleri, gittikçe şişinen merkezci devleti ile birlikte, bu merkezci örgüt "model"ini yaratmıştır. Burjuva dünyada uluslararası kuruluşlardan devlete ve siyasal partilere, çokuluslu şirketlerden en önemsiz ticaret ortaklıklarına, sendikalara, derneklere varıncaya kadar tüm örgütlenmeler bu biçimdedir.

3) Üçüncü tez ise merkezci, dikeyine hiyerarşili, tepeden inme disiplinli leninist parti "model"inin proletaryaya özgü bir örgüt biçimi olmayıp, klasik burjuva "model"inde bir örgüt olduğudur. Bir azınlığın egemenliğini kurmaya ve sürdürmeye yarayan ilişkileri, "buyuran-buyrulan" ilişkileri "üreten bu makine ile, "kocaman çoğunluğun kocaman çoğunluk yararına kendiliğinden hareketi olan proletaryanın hareketi" yönetilemez, amaca ulaştırılamaz. Burjuva örgüt "model"ini benimseyen Lenin kaldı ki işçi sınıfının merkezci partisini kurmamış, işçi sınıfını dışlayan, profesyonel devrimcilerin merkezci partisini kurmuştur. Bolşevik Parti, küçük bir bürokratik azınlığın partisidir. Merkezcilik, dikeyine hiyerarşi, tepeden inme disiplin bu azınlığın içinde bile demokratik kuralların uygulanmasını engellemektedir. İlkeleri, işleyişi ile leninist parti "model"i sosyalizme, sosyalizmin sınıfsal yapısına, insancıl amaçlarına ters düşmektedir. Lenin'in benimsediği örgüt "model"i, kapitalist üretim tarzının ürünüdür ve işlevi bir azınlığın istencini, yani burjuvazinin istencini büyük çoğunluğa, yani emekçi yığınlara dayatmaktır. Bu makine proletaryaya hizmet edemez. Çünkü bir azınlığın tahakkümüne yarayan bu makine, bu örgüt "model"i, çoğunluğun kardeşçe dayanışmasına ve işbirliği etmesine dayalı bir üretim tarzı olan sosyalizmde işe yaramaz; sosyalist demokrasinin kurulmasına engel olur. Sosyalist örgütlenme, iktidarı bir azınlığın tekeline veren piramit biçiminde bir örgütlenme olamaz. Sosyalizm emekçi yığınların işidir, sosyalist örgüt yığınları etkili kılacak, yı-

ğınları söz ve karar sahibi yapacak biçimde olmalıdır. Marx'ın öğretisine, bu öğretinin insancıl ve bilimsel ruhuna dönülürse, dünya işçi hareketinden gerekli dersler de alınarak, sosyalist örgütlenme yatay iç içe halkalar biçiminde düşünülebilir. Bu "model" örgütlenmede dış halkayı oluşturan emekçi yığınlar, hem örgütte hem de toplumda gerçekten söz ve karar sahibi olacaktır.

Aybar'ın yapıtını ete kemiğe büründüren eksen, işte bu üç tezden oluşuyor. İrdelemeye ana tezden başlayalım.

ÜRETİM TARZI VE ÖRGÜTLENME BİÇİMİ

"İnsanların işbirliği etmelerini, bir işi birlikte başarımlarını sağlayan örgütlenmenin, her şeyden önce üretimin gerçekleştirilmesi için zorunlu olduğu açık bir gerçektir, diyordu Aybar. Dolayısıyla örgütlenmenin üretim tarzına, bu üretim tarzına bağlı üretim ilişkilerine göre bir biçim aldığı da açık bir gerçektir. Örgütlenme "model"leri, içinde doğdukları toplumun hukuksal veya siyasal üstyapılarının bir parçasıdır ve esas olarak toplumun egemen sınıfına hizmet eden makinelerdir" (s. 13). Ve "burjuva örgütlenme biçimiyle, toplumda burjuva ilişkiler sürdürülür. Bu "makine"yi sosyalizme henüz geçen bir topluma götürür, orada işleterseniz, "makine" işlevini yapacak, sosyalizme yönelmiş bu körpe toplumda, bürokrasinin türemesine, burjuva ilişkilerin filizlenmesine ve sosyalizmin bürokratik sapma içine girmesine neden olacaktır" (s. 48).

Sistemik ya da strukturo-fonksiyonalist teoride, hangi toplum söz konusu olursa olsun "sistem", her zaman aynı işlevi görüyordu. Aybar'ın örgütlenme "model"i de böyle: Hangi toplumda olursa olsun, işlevi değişmiyor.

Belirli bir iktisadi temel üzerinde kendini gösteren üstyapı, son

çözümlemede insanların bu temel karşısındaki tutumlarını dışavurur. Siyasal ve hukuksal düşüncelerle bu düşüncelerin бүрүнүмү olan kurumlardan oluşan üstyapılar, sınıfların ve sınıf ilişkilerinin varlığını öngerektirir. İlkel toplumların üstyapılarında bu tür düşünceler ve kurumlar yoktur.

Kapitalist toplumlarda burjuva düşünceler ve burjuva örgütler egemendir, çünkü burjuvazi egemen (ve hegemonik) sınıftır. Ama bundan, kapitalist toplumdaki bütün örgütlerin burjuvaziye hizmet eden makineler olduğu sonucunu çıkarmak da doğru değildir. Çünkü uzlaşmaz sınıflı toplumların üstyapıları temelin ilişkilerini yansıttıkları için çelişik bir nitelik taşırlar. Öyleyse bir üstyapıdaki örgütler, yalnızca egemen sınıfın çıkarlarını yansıtmaz. Egemen sınıfın üstyapısı olarak üstyapı, ancak tutarlı bir görüşler ve kurumlar sistemi biçiminde tanımlanabilir. Bu sistem üstyapının içindedir, onun başat görünümüdür ama üstyapının kendisi çelişik bir bütünlüktür.

Çeşitli siyasal, hukuksal, felsefel, ahlaksal, sanatsal ve dinsel görüş ve düşünceler, belli bir temelin ya pekiştirilme, ya da yıkılma zorunluluğunu doğrulamaya yararlar ve devlet, siyasal partiler ve öteki kurum ve örgütler de bu görüş ve düşüncelerin uygulanma olanağını sağlarlar.

Öyleyse örgüt "model" ya da biçimlerinin üretim tarzı tarafından belirlendiği doğru değildir. Örgütler, altyapı tarafından belirlenen üstyapı öğeleri olarak üretim biçiminin bir parçasını oluştururlar. Ancak bu altyapı karşısında da her zaman onu sağlamlaştırma zorunluluğunu doğrulamaya yaramazlar. Toplumsal varlığın diyalektik niteliği bunu engeller. Dolayısıyla bir üretim biçimi çerçevesinde var olan bütün örgütlerin, bu üretim tarzı yararına çalıştığını olumlamak da doğru değildir. Bu üretim tarzının yıkımına da çalışabilirler.

Uzlaşmaz sınıflı toplumların üstyapısı, temelin çelişkilerini yansıttığından, kendisi de çelişiktir. Öyleyse bir üretim tarzı çerçevesindeki bütün örgütlerin bu üretim tarzı tarafından belirlendiklerini kabul etseydik bile, bundan o üretim tarzının sağlamlaştırılması, dolayısıyla egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etme zorunluluğunu doğruladıkları sonucu çıkmazdı. Tersine, sosyalist üstyapının çeşitli öğeleri, daha kapitalizm çerçevesinde ortaya çıkıyor. Örneğin marksist teori, marksist partiler, sosyalist sanat ve edebiyat, daha kapitalist temel döneminde varlık kazanıyor. Sonradan bunlar, kapitalist toplumun üstyapısından, sosyalist toplumun üstyapısına geçeceklerdir.

Kapitalist toplumun üstyapısı, temeldeki uzlaşmaz çelişkileri de yansıttığı için, sosyalist üstyapının çeşitli öğeleri kapitalist toplum üstyapısının belli bir parçasını oluşturabiliyor. Kuşkusuz sosyalist toplumun temelinde de çelişkiler olacak ve bunlar da sosyalist üstyapıda yansiyacaklardır. Ancak sosyalist toplumun alt yapısı, kapitalist alt yapının tersine, uzlaşmaz sınıf çelişkileri içermeyecektir.

Aybar'a göre bir üretim tarzının ürünü olmak, o üretim tarzının çıkarına işlev görmeyi gerektiriyordu. Buna göre kapitalist üretim tarzı tarafından belirlenen örgüt "model"i de ancak bu üretim tarzının yararına sonuçlar verecekti. Ancak üretim tarzının belirleme yeteneği, her halde örgüt "model"iyle de tükenmiyordu. Örneğin marksizm ya da daha doğrusu Marx'ın düşüncesi için ne diyecektik? Kapitalist üretim tarzının belli bir gelişme düzeyi tarafından belirlenen bir düşünce "model"i mi? O zaman da bundan, bu düşünce "model"inin kapitalist üretim tarzının çıkarını sağlamaktan başka bir işlev göremeyeceği sonucunu mu çıkaracaktık? Acaba bu sonucu çıkaranlar da yok muydu?

Peki bir örgüt "model"inin, "model" olabilmek için, hem bir

bütünü oluşturan birimler arasındaki ilişkilerin örgütlenmesini, hem de bu birimlerin iç örgütlenmesini aynı bir düzenlemeye, Aybar'ın söylemine göre örneğin "merkezci" ya da "merkezci-olmayan" bir düzenlemeye bağlaması gerekmez miydi? Oysa başlıca üretim tarzlarında toplumsal örgütlenme, toplumsal birimlerin iç örgütlenmesi ile bunların kendi aralarındaki ilişkilerinin örgütlenmesini aynı ilkelere bağlamıyor. Feodalizmde siyasal ve ulusal merkezcilik yoktu ama feodal birimler kendi içlerinde Aybar'ın betimlediği kadar korkunç bir "merkezcilik" ilkesine göre örgütleniyorlardı. Kapitalizmde siyasal ve ulusal merkezcilik var ama kapitalist üretim, üretim birimleri içindeki sıkı merkezçiliğe karşın, toplumsal düzeyde anarşik bir nitelik taşıyor.

Durum yalnız üretim tarzlarıyla da sınırlı değil. *Merkez Komitenin Komünistler Birliğine* Mart 1850 Çağrısı'nın 1885 baskısına düştüğü bir dipnotta Engels, yerel ve eyaletsel yerinden yönetimin (özyönetim terimini kullanıyordu Engels) siyasal ve ulusal merkezîyetçiliği öngerektirdiğini olumluyordu.¹ Gerçekliğin bu aynı çelişkisini anarşistlerin o kutsal federasyon örgütlenmesinde de görebiliriz. Federasyon bir bağlaşımadır, anlaşmaya dayanır ve federe birimler *arasında* hiyerarşi ve bağlayıcı disiplin yoktur. Federal "merkez", tıpkı feodal "merkez" gibi, "eşitler arasında birinci" olmaktan öte bir aşama sırası üstünlüğüne sahip değildir. Gene de bu durum federe birimler *içinde* bağlayıcı disiplini, öyleyse azınlığın çoğunluğa (ya da çoğunluğun azınlığa) uyması gibi bir tür merkezcilik ögesini, bir örgütlenme ilkesi olarak dışalamaz. Oysa sevgili Aybar, hem birimlerin iç örgütlenmesinin büründüğü biçim, hem de birimler arasındaki ilişkilerin örgütlenme biçimini kap-

1. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, Birinci baskı, s. 223 (dipnot)

sayan bir örgüt "modeli"i kurmak için, bunları hepten dışlamak "şiddeti tasmin"i ile çıkıyordu yola.

Ana teziyle tam bir tutarlılık içinde, şöyle yazıyordu Aybar: "Bir toplumun ana örgüt "model"i, üretim biçiminin ürünüdür. ... Yansız bir nesne değildir... Üretim biçimine bağlı olarak belirli görevleri olan bir yapıdır. Bunu örgüt "model"lerinin, değişik altyapılı toplumların birinden ötekine aktarılmayacağını belirtmek için yazıyorum. Oysa buna sık rastlanmaktadır. Tabii bu da bozuk bir takım sonuçlar veriyor. Çünkü aktarılan örgüt, aktarıldığı toplumda ürettiği ilişkileri üretmeye devam ediyor" (s. 45).

Bu türlü aktarmacılığın "Osmanlı"casına, "Tanzimat kafası" diyordu Aybar. İyi ama aktarılan örgüt, aktarıldığı toplumda ürettiği ilişkileri gerçekten üretmeye devam etseydi, elini sıcak sudan soğuk suya sokmadan sosyalizmi kurabilmek için, sosyalist altyapılı bir toplumun kurulmasını bekleyip, oradan örgüt "model"i aktarmak yetmez miydi? Şimdilik dünyada öyle bir toplum yoktu. Ama nasıl olsa olmayacak mıydı? Beklerdik. Ve Aybar, "Tanzimat kafası" dediği şeye karşı çıkıyordu. Aslında Tanzimatçılardan tek farkı, nedense bu tür aktarmalara toptan karşı çıkmasıydı. Oysa salt örgüt "model"i aktarmakla sosyalist ilişkiler üretilebilseydi, "Tanzimat kafası"nın ne kusuru olduğu haklı olarak sorulabilirdi.

Her üretim tarzının kendine özgü bir örgütlenme biçimi olması gerektiği olumlamasından iki sonuç çıkıyor:

1) Ya "sosyalist örgüt" sosyalist devrimden, daha doğrusu sosyalist üretim tarzının işlerlik kazanmasından önce kurulamaz;

2) Ya da sosyalist örgüt "model"i ancak sosyalist üretim tarzı kavramından çıkartılabilir.

Aybar birinci sonucu kabul edemezdi. İkinci sonucu da varlıkbilimsel bir nitelik taşımakla, genel tanımlardan mantıksal so-

nuçlar çıkartmakla eleştirirdi. Ama her üretim tarzının kendine özgü bir örgüt "model"i olduğunu ileri sürmek de varlıkbilimsel bir olumlama değil miydi?

"Örgütlenme biçimi, diyordu Aybar, toplumların üretim tarzına sıkıca bağlıdır. Yanlış adım, kapitalizme özgü bir örgütlenme "model"i ile sosyalizm kurmaya kalkışılmış olmasındaydı marksizm'de bu soruna teorik açıdan yaklaşmadığı için hala örgütlenmenin yansız bir iş olduğu sanılmaktadır" (s. 13). Oysa marksizmde örgütlenmenin yansız bir iş olduğu sanılmamaktadır. Yüz yılı aşkın bir süre önce Marx, *Fransa'da İç Savaş*'ta, işçi sınıfının devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemeyeceğini söylüyordu.² Ama bunu soyut bir amaca uygunluk ölçütüne dayanarak değil, sınıf savaşımının gereksinimleri ölçütüne dayanarak söylüyordu. Çünkü örgütlenmenin sınıfsal özünü, örgütlenme biçiminin –merkezci olmak ya da olmamak gibi– teknik kuralları değil, sınıf savaşımının gereksinimleri belirliyordu. Gereksinmelere uygunluk, aynı zamanda somut bir amaca uygunluk ölçütüydü de.

AMAÇ VE ARAÇ

"Sosyalizmin insancıl amaçlarına uygun bir örgütlenme biçimi bulgulanmalıdır" (s. 67) diyordu Aybar. Amaç-araç uygunluğunu, tıpkı anarşistler gibi, gelecekle ilgili bir tasarıma göre kuruyordu. Oysa marksistlerin bu konudaki düşüncesi biraz daha ayırtılıydı. İsviçre'deki anarşist Jura Federasyonu'nun Kasım 1871'de Sonvillier'de toplanan Kongresinde benimsenen Genelgeyi Engels, örgütlenme biçimini kurulması amaçlanan toplum modelinin değil

2. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, s. Sol Yayınları, Ankara 1991, İkinci baskı, s. 54.

ama proletaryanın yürütmek zorunda kalacağı sınıf savaşımı gereksinmelerinin belirleyeceğini açıklamaya çalışarak eleştiriyordu.

Gerson Trier'ye şöyle yazıyordu:

"Amaca götüren her araç, devrimci olarak benim için uygundur. Amaç ile araç arasındaki uygunluk, proletaryanın yürütmek zorunda olduğu sınıf savaşımının gereksinimleri tarafından sağlanır"³.

Anarşistler amaç-arac uygunluğunu, gelecekle ilgili bir tasarıma göre, marksistlerse sınıf savaşımının gereksinmelerine göre kuruyorlar. Her araç, amaca götürmez. Ancak savaşımının somut gereksinmelerine uygun düşen araçlar amaca götürür.

Bakunin'in Enternasyonalî'nin Engels, siyasal savaşım için değil ama "toplumsal tasfiye" dediği "büyük eylem"de hemen eski devlet örgütünün yerini almak üzere örgütlenmeyi amaçladığını söylüyordu.⁴ Eski devlet örgütünü izleyecek olan şey de gerçeklikte gelişmiş sınıfsız toplumdan başka bir şey olmayacaktı. Yani Bakunin'e göre Enternasyonal (ya da "örgüt"), gelişmiş sınıfsız toplum modeline göre örgütlenmeliydi.

3. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1993, İkinci baskı, s. 124 Ayrıca 17 Eylül 1871'de Marx, Enternasyonal'in Londra Konferansının açılış konuşmasında, Konferansın başlıca görevinin, "durumun gereksinmelerine uygun yeni bir örgütlenmeye girişmek" olduğunu söylüyordu.
4. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, Sol Yayınları, Ankara 1977, Birinci baskı, s. 508 Aynı sayfada Engels, "toplumsal tasfiye" üzerine şöyle yazıyordu: "Mademki Bakunin için ana kötülük devlettir, o zaman devleti –bu devlet ister bir cumhuriyet, ister bir monarşi ya da herhangi bir başka şey olsun– canlı tutacak hiçbir şey yapılmamalıdır. Dolayısıyla her türlü politikadan tamamen uzak durulmalıdır. Siyasal bir eylemde bulunmak, özellikle seçimlere katılmak, bu ilkenin çiğnenmesi olur. Yapılacak şey propaganda yapmak, devlete hakaretler yağdırmak, örgütlenmek ve bütün işçiler, dolayısıyla çoğunluk kazanılınca da bütün otoriteleri defetmek, devleti kaldırmak ve onun yerine Enternasyonal örgütünü koymaktır. Kıyametten önceki bin yıllık dönemi başlatacak olan bu büyük eylemin adı da toplumsal tasfiyedir."

Anarşist düşünceye göre insanın insanı *sömürmediği* toplum, insanın insanı *yönetmediği* toplumdur. İnsanın insanı yönettiği toplumda, insanın insanı sömürmesi kaçınılmazdır.

Öyleyse gelecekteki toplumu olduğu gibi güncel devrimci partiyi de *yönetim* modeline göre değil *özyönetim* modeline göre örgütlemek gerekiyordu. Çünkü devleti kaldırmaya, yönetim modeline göre kurulan örgütler yetenekli değildi. Merkezcilik, yönetim modelinin örgütlenme ilkesiydi. Merkezci örgütlenmenin yerini, "merkezci-olmayan" örgütlenme, yiğidi lakabıyla anmak gerekirse, federatif örgütlenme almalıydı.

Aslında anarşist federalizm, özyönetim modelinin yabancılaşmış biçiminden başka bir şey değildir.

Oysa marksizm, komünizmin proleter devletle kurulacağını, proleter devletin bittiği yerde gelişmiş sınıfsız toplumun başlayacağını olumluyordu.

Buna karşı her türlü baskı ve sömürünün devletten kaynaklandığını düşünen anarşistler, proleter devletin de burjuvaziyi ve burjuva devleti yeniden üretmekten başka bir şeye yol açmayacağını ileri sürüyorlardı. Çünkü devlet, proleter devlet de olsa, burjuva bir örgüttü. Burjuva devlet gibi proleter devlet de yönetim modeline dayanıyordu. Oysa sosyalist (ya da komünist) devrimin amacı, yönetim modelinden özyönetim modeline geçmektir. Özyönetim modeli ise devletin ortadan kaldırılmasını, "ilga" edilmesini gerektiriyordu.

Öyleyse devrimci örgütler de yönetim modeline değil, özyönetim modeline dayanmalıydı. Parti, sendika, devlet gibi örgütler, yönetim modeline dayanan örgütlerdi. Devrimci proletaryaya, özyönetim modeline göre oluşan yeni tip örgütler gerekiyordu. Bunlar parti, sendika gibi adlar da taşısa, bildiğimiz

parti ve sendikalardan kökten farklı örgütler, parti-olmayan "parti"ler ve sendika-olmayan "sendika"lar olacaktı. Yoksa, proleter ve devrimci gibi adlar da taşısalar, gene burjuva örgütler olmaktan ileri gidemezlerdi. Burjuva ilişkiler ya da yönetim ilişkileri, kaçınılmaz olarak burjuvaziyi ve burjuva örgütleri üreteceklerdi.

Daha ileri gitmeden, burada söz konusu ettiğim iki ana örgütlenme modeli üzerinde duralım.

TOPLUMSAL YÖNETİM VE TOPLUMSAL ÖZYÖNETİM

Kafa ve kol emekleri arasındaki (bu emeklerin içeriği nasıl tanımlanırsa tanımlansın) uzlaşmazlık ve özsel farklılıkların varlığı bir toplumsal *yönetim* işlevini öngerektiliyor. Bu işlev, merkezcilik ve disiplini zorunlu kılıyor. Merkezcilik ve disiplin azınlığın çoğunluğa uymasına (ya da boyun eğmesine) yaradığı zaman *demokratik merkezcilik*, çoğunluğun azınlığa uymasına yaradığı zaman *bürokratik merkezcilik* niteliği kazanıyor.

"Demokrasi ile azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi özdeş şeyler değildir, diyordu Lenin. Demokrasi, azınlığın çoğunluğa boyun eğmesini kabul eden, tanıyan bir devlettir. Başka bir deyişle demokrasi, bir sınıf tarafından bir başka sınıfa, nüfusun bir bölümü tarafından nüfusun bir başka bölümüne karşı sistemli *zor* uygulanmasını sağlamaya yarayan bir örgüttür... Demokrasi bir devlet biçimidir, çeşitli devlet biçimlerinden biridir. Öyleyse her devlet gibi demokrasi de zorun, örgütlenmiş zor olarak, sistemli bir biçimde insanlara uygulanmasıdır."⁵

Devlet biçimi olarak demokrasi ile *yaşama biçimi* olarak demokrasi arasındaki ayrım çizgisini gözden yitirmemek gerekiyor.

5. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, Sekizinci baskı, s. 92 ve 110.

Gene Lenin, ilk alıntıdan önce şöyle yazıyordu: "Devletin ortadan kalkmasının, demokrasinin de ortadan kalkması olduğu; devletin sönmesinin, demokrasinin de sönmesi olduğu sık sık unutuluyor.

Böyle bir sav, ilk bakışta çok tuhaf ve anlaşılmasız görünür. Belki de azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi ilkesine uyulmadığı bir toplumsal düzenin kurulmasını istediğimizden korkanlar çıkacaktır. Çünkü eninde sonunda demokrasi, bu ilkenin kabulü demek değil midir?

Hayır. Demokrasi ile azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi özdeş şeyler değildir... Biz devletin, yani tüm örgütlenmiş ve sistemli zorun, genel olarak insanlar üzerinde uygulanan her türlü zorun ortadan kalkmasını son erek olarak alıyoruz. Biz azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi ilkesine uyulmayacağı bir toplumsal düzenin çıkagelmesini beklemiyoruz. Ama biz, sosyalizmi yürekten dileyerek inanıyoruz ki sosyalizm, evrimi içinde komünizme varacak ve sonuç olarak insanlara karşı zora başvurma zorunluluğu, bir insanın bir başka insana, nüfusun bir bölümünün nüfusun öteki bölümüne boyun eğme zorunluluğu büsbütün ortadan kalkacaktır. Çünkü insanlar, *zor* ve *boyun eğme* olmadan, toplum halinde yaşamının yalın koşullarına uymaya alışacaklardır"⁶

İşte yaşama biçimi olarak demokrasi ve işte konsensusun ana-yurdu!

İmdi toplumsal yönetim işlevi, sınıflar var oldukça var olacaktır. Bu işlevin yol açtığı toplumsal örgütlenme modeline, günümüzde komünist toplumsal özyönetim işlevinin yol açacağı toplumsal örgütlenme modeline öngelmesi bakımından, gerçeklikte proleter toplumsal yönetimi de kapsamak üzere, "burjuva ör-

6. Lenin, *Devlet ve ihtilal*, agy., s. 91-92

gütlenme modeli" diyebiliriz.⁷ Yoksa, toplumsal yönetim işlevine bağlı örgütlenme biçimleri, gerçeklikte yalnızca burjuvaziye özgü bir örgüt "model"inin bürünümleri değildir. Burjuva-kapitalist toplumdaki örgütlenme biçimleri gibi, kapitalizm öncesi sınıflı toplumlardaki örgütlenme biçimleri de, sosyalist (yani sınıflı) toplumlardaki örgütlenme biçimleri de, toplumsal yönetim işlevinin zorunluluğundan ötürü, "yönetim modeli" denebilecek olan bir ana "model"in bürünümlerinden başka bir şey olamazlar.

Buna karşılık, "özyönetim modeli" denebilecek olan ikinci bir ana "model"den söz edilebilir. Özyönetim modeli, gerçeklikte komünist toplumsal özyönetim modelidir. Çünkü sınıflar ancak tam komünizmde ortadan kalkacaktır ve özyönetim de gelişmiş sınıfsız toplumu, öyleyse kol ve kafa emekleri arasındaki organik birliğin ilkel sınıfsız topluma göre sarmalın bir üst halkasında yeniden kurulmasını öngerektirecektir.

Demokratik örgütlenme ile toplumsal özyönetimin karıştırılmaması gerekir. Seçilmiş ve her zaman görevden alınabilir yöneticilerin varlığı anlamına mı geliyor demokratik örgütlenme? Ama bu nitelikteki yöneticilerin varlığı da yönetim işlevinin kalımlılığı anlamına geliyor! Çünkü yöneticilerin kalımsızlığı, yönetim işlevinin kalımlılığını öngerektiriyor. Öyleyse demokratik örgütlenme,

-
7. "Komünist rejimde, diyordu Lenin, belirli bir zaman boyunca (yani komünizmin ilk evresini oluşturan sosyalizm boyunca-K.S), yalnızca burjuva hukuk değil, burjuva devlet de sürer-ama burjuvazisiz burjuva devlet!" (*Devlet ve ihtilal*, agy., s. 109). Daha önce Marx da, "geleceğin komünist toplumdaki devleti" dediği sosyalist devlet döneminde, "emeğe göre bölüşüm" ilkesi dolayısıyla, "burjuva hukukun dar ufku"nun henüz aşılamayacağını söylüyordu. Burjuva hukukun dar ufku, ancak "herkese gereksinimlerine göre" verilebileceği komünist toplumun "üst evre"sinde, yani tam komünizmde aşılacaktı. Böylece Marx, burjuvazi ile burjuva ilişkileri birbirinden ayırıyor, burjuva ilişkilerin burjuvaziden sonra da ve komünizmin üst evresine, tam komünizme kadar yaşayacağını belirtiyordu.

toplumsal özyönetim anlamına gelmiyor, belli bir yönetim modeli anlamına geliyor. Yönetim modeliyse merkezcilik ve disiplini, aşama sırasını dışlamak şöyle dursun, tersine onlara dayanıyor.

Özyönetim ile özerk yönetimi de karıştırmamak gerekiyor. Başta anarşistler gelmek üzere bütün küçük-burjuva devrimci ve demokratlar, merkezciğe karşı federalizmi savunurlarken, gerçeklikte özerk yönetim ile özyönetimi karıştırıyorlardı. Oysa özerk yönetim, yönetim modelinin büründüğü biçimlerden biridir. Merkezin bağlayıcı karar yetkisinin sınırlandırılması, hatta büsbütün ortadan kaldırılması bile, özerk yönetimi gerçekte azınlığın çoğunluğa (ya da çoğunluğun azınlığa) uymak zorunda olduğu bir yönetim biçimi olmaktan çıkaramayacaktır.

Azınlığın çoğunluğa ya da çoğunluğun azınlığa uymasını öngerektiren modelin adıyla yönetim modelinden başka bir şey değildir. Azınlığın çoğunluğa uyma zorunluluğunun olduğu yerde demokrasi olacaktı ama özyönetim olmayacaktı. Ayrıca azınlığın çoğunluğa uyması, merkez örgütün özerk yerel örgüte göre, bu örgütteki çoğunluk dahil, gerçekten çoğunluğu simgelediği demokratik merkezîyetçilik durumunda, merkezin bağlayıcı karar yetkisini de demokratik bir zorunluluk durumuna getirmeyecek miydi? Örgütün olduğu yerde, eylem birliği adına, özerkliğin bir bölümünden vazgeçmek zorunlu olmayacak mıydı?

Özerklik, eylem birliği alanıyla sınırlı olarak, merkezçiliği öngerektiriyordu. Siyasal birlik, siyasal merkezçiliğe yol açacaktı. Ama siyasal merkezci örgütlenme içinde ve bu merkezci yönetimle temellendirilerek, yönetsel yerel özerk yönetimler oluşturulabilirdi.

Özerk yönetim, hangi adı taşırsa taşırsın, özyönetim değildir. Çünkü yönetim işlevinin bir bürünümü, bir dışavurumdur. Oysa özyönetim, yönetim işlevinin bittiği yerde başlayacaktır.

Yığınların yönetime gerçekten katılmaları da özyönetim anlamına gelmeyecektir. Katılım, katılım olarak, gene yönetim işlevini, gene kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılığı öngerektirecektir.⁸ Bu ayrılık var oldukça da, sınıflar ve devlet, şu ya da bu dönüşmüş biçim ve derecede, varlıklarını sürdüreceklerdir. Bunların varlıklarını sürdürmesi, yönetim işlevinin de, bu işleve bağlı öteki şeylerle birlikte, varlığını şu ya da bu derecede sürdürmesi anlamına gelecektir. Yönetim ve özyönetim işlevleri, birlikte var olamazlar. Yönetim işlevi varlığını sürdürdükçe, öyleyse gelişmiş sınıfsız toplumun kurulmasına değin, özyönetim işlevinden ve özyönetim modeline bağlı örgütlenme biçimlerinden söz edilemeyecektir. Oysa devlet, sendika, parti gibi örgütler, yönetim işlevine bağlı örgütlerdir. Kendi yönetim alanları içinde, eylem birliği adına, merkezci bir biçimde örgütlenmek zorundadırlar. Yönetim işlevi demek, bir kez daha, merkezcilik demektir. Merkezcilik yoksa, yönetim işlevi de yoktur. Ama bundan, merkezcilik yasaklanırsa, yönetim işlevi de son bulur gibi bir sonuç çıkmaz. Yönetim işlevine bağlı örgütler, tanım gereği, merkezcilik ilkesine göre örgütlenmek zorundadırlar.

Daha önce değinildiği gibi federalizm de, bir yönetim biçimi olarak, gerçeklikte merkezçiliği dıştılamaz, içerir. Federe birimler, federal bir merkezle ilişkilerinde, kendi yetki alanlarıyla sınırlı olarak, özerk birimler oluşturacaklardır. Merkezin bu alan içinde bağlayıcı karar alma yetkisi olmayacaktır. Bu alan dar ya da geniş olabilir; ancak bu alan dışında federal merkezin federe birimleri

8. Ancak, komünist özyönetimi amaçlayan "proleter katılımcılık" ile yönetim modeli çerçevesinden çıkmayı amaçlamayan, tersine bu modelin daha da yetkin bir duruma gelmesini amaçlayan "burjuva katılımcılık" arasındaki ayrımı da unutmamak gerekiyor. (Bkz. "Proletarya diktatorası ve marksizm", *Marksizm ve Gelecek*, no1 (6) 1993, s. 42)

bağlayıcı karar alma yetkisi de olacaktır. Kaldı ki federe birimler kendi içlerinde, kendi yetki alanlarında, bağlayıcı karar alma yetkisine sahip bir merkez organa da yer vermek zorundadırlar; yoksa yönetim işlevlerini göremezler.

26 Mayıs 1918 günü Rusya ulusal ekonomi konseyleri Birinci kongresinde yaptığı konuşmada Lenin, yönetsel örgütlenme ile özyönetimsel örgütlenme modelleri arasında açık bir ayrım yapar gibi görünüyordu. Şöyle ki devletin siyasal-baskıcı yönünü oluşturan ve "yönetimden başka bir şeyle uğraşmayan... bu yönetim aygıtı(nın), bu eski devlet aygıtı"nın öleceğini ama "örgütlenmiş bir toplumun özsel etkinliğini" simgeleyecek *Yüksek Ulusal Ekonomi Konseyi* tipindeki özyönetim aygıtının (Lenin bu özyönetim sözcüğünü kullanmıyordu) "büyümeye, gelişmeye ve güçlenmeye aday" olduğunu söylüyordu⁹.

Devlet, parti, sendika gibi örgütler, kuşkusuz yönetim modeli içinde yer alacaklardır. Bu örgütleri özyönetim modeli için geçerli olabilecek ölçütlerle değerlendirmek, her şeyden önce yontebilimsel bir yanılı oluşturunca, böyle bir değerdendiriden çıkabilecek sonuçlar da bu yanılının izlerini taşıyacaklardır.

MERKEZCİLİK

"Merkezci örgütlenme biçimi toplumda "buyuran-buyrulan" ilişkileri üreten bir makine olarak doğmuştur. Her makine gibi bu da nerede olursa olsun aynı biçimde işler, aynı ilişkileri üretir. Burjuva devlet böyle bir makinedir; partiler, şirketler, sendikalar, dernekler, burjuva toplumda hep merkezci örgütlerdir. Oysa böyle

9. Lenin, *Ekim Devrimini Dosyası II: Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi*, Ekim Yayınları, Ankara 1990, s. 171-172.

bir örgütlenme biçimi, sosyalist üretim tarzına da, sosyalizmin insanları tüm yabancılaşmalardan kurtarmak, gerçekten özgür varlıklar haline getirmek olan asıl amacına da uymaz. Ters düşer... Örneğin kapitalist toplumda örgütlenme biçiminin merkezci, dikeyine hiyerarşik, tepeden inme disiplinli oluşu, bir raslantı değildir. Bunu, Sermayenin merkezleşme ve yoğunlaşma hareketi zorunlu kılmıştır" (s. 14 ve 13-14)¹⁰.

Böyle diyordu Aybar yapıtının *Giriş* bölümünde. Kitabın sonlarında, "dogmacı"lardan birine verdiği yanıtta da şöyle ekliyordu: "Oysa dikeyine hiyerarşik örgütlenme biçimi; tepeden inme disiplin; kalımlı yöneticilik gibi uygulamalar, merkezcilikten kaynaklanmaktadır" (s. 127).

Aybar'a göre, her şeyin başı merkezcilikti. Aybar'ın kendisine dönülmesini, bilimsel yöntemi ile günümüzün sorunlarına, marksizmin insancıl amaçlarını gözden kaçırmadan çözümler aranmasını (S. 108-109) önerdiği Marx istediği kadar merkezci olsun, her kötülük merkezcilikten kaynaklanıyordu. Merkezci, dikeyine hiyerarşik, tepeden inme disiplinli bir örgütlenme biçimi ile; kalımlı yöneticilik ve "aparatchik"ler, yani parti memurları ile ve demokratik merkezcilik denen, ama o örgütlenme biçimi içinde demokratik yanı sözde kalan aldatmaca bir sistemle, geniş emekçi yığınların demokratik iktidarını gerçekleştirmeye kesinlikle olanak yoktu. Demokratik merkezcilik, leninist parti modelinin vaz-

10. Marx'a göre "sistemli ve aşamalı bir işbölümü", merkezçiliğe yol açıyordu. *Fransa'da İç Savaş'ta* Marx, Bölüm III'te şöyle yazıyordu: "Sürekli ordu, polis, bürokrasi, din adamları ve yargıçlar gibi sistemli ve aşamalı bir iş ölümü planına göre biçimlendirilmiş ve her yerde var olan organlarıyla merkezi devlet iktidarı, doğmakta olan burjuva toplumda, feodalizme karşı giriştiği savaşımında güçlü bir silah hizmeti gördüğü mutlak krallık çağına kadar uzanır" (agy., s. 55).

geçilmez bir ögesi idi ve onunlu birlikte tarih sahnesinden silinmeye mahkumdu (s. 98-99).

Gene de Marx, merkezciydi. Yaşamı boyunca merkezci kalmıştı. *Toprağın ulusallaştırılması* (1872) üzerine şöyle yazıyordu: "Üretim araçlarının ulusal merkezileştirilmesi -özgür ve eşit üretici topluluklarından oluşan ve toplumsal çalışmayı ortak ve ussal bir plan uyarınca yürüten bir toplumun ulusal temeli olacaktır"¹¹.

Aynı yıl Marx, 8 Eylül 1872 günlü "Amsterdam Konuşması"nda da şöyle diyordu: "Lahey Kongresi, Genel Konseyin yetkilerini artırmayı ve başlamak üzere olan savaşıma yönelik ve yalıtılmalarının güçsüz düşüreceği bütün eylemleri merkezileştirmeyi uygun ve zorunlu bulmuştur"¹².

Gerçi Aybar, Marx'ın bilimsel öğretisine dönülmesini, koca yapıtının en küçük ayrıntılarına kadar irdelenmesini (s. 108) öneriyordu ama, gene "dogmacı"lardan birine verdiği yanıtta, "Marx filan kitabında şöyle demiş" diyerek davanın kazanılamayacağını, çünkü Marx'ın filan kitabında dediklerinin teorisinin tümüne ters düşmemesi gerektiğini, ters düşüyorsa Marx'ın ters görüşüne değil, gerçeklerin doğruladığı teoriye iltifat edileceğini (s. 162-163) de söylüyordu. Peki, "teorinin tümü"nü, gerçeklerin doğruladığı teoriyi nerede bulacaktık? Aybar "klasik marksizm"de (1848-1870), hatta zaman zaman daha da öncesinde, örneğin "marksizm öncesinden marksizme geçiş dönemi" (1844-1847) yapıtlarında, özellikle 1844 *Elyazmaları*'nda buluyordu. Bir başkası da pekala "marksizm-leninizm"de (1915-1950) bulabilirdi.

Aybar yapıtında daha önce bu tür anlaşmazlıkları önlemeye yönelik bir başka ölçüt de veriyor ve "Marx'ta bilim düşüncesi, di-

11. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., s. 346.

12. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, agy., s. 350.

yordu, tüm araştırmalara, irdelemelere yön verir. Bilimsel varsayımlar, ancak deneylerce doğrulandıklarında geçerlik kazanır. Marx ve Engels, çalışmalarında bu kurala daima bağlı kalmışlardır. Gerçeklerin doğrulamadığı teoriler terk edilir" (s. 91).

Doğrudur. Anıtsal bir dönüm noktası belirlemek gerekirse Paris Komünü'nden (1871) sonra Marx ve Engels, o zamana değin özsöl olarak bağlı kaldıkları işçi hareketi ve devrimci hareket, parti, proletarya diktatorası ve toplumsal bilinç(sınıf bilinci) teorilerini aşarak bırakmışlar ve düşüncelerinin gerçeklerce doğrulanan yönlerini geliştirmeye çalışmışlardı. Ama Aybar, onların bıraktığı teorilere dört elle sarılıyordu. Ekim Devrimi de, tarihsel bağlamı içinde, Lenin'in proleter parti ve sosyalist devrim teorilerini doğrulamıştı. Ama bazı şeylerin kabul edilebilmesi için gerçeklerce doğrulanması da kimilerine yetmiyordu.

Engels, merkezciydi. *Erfurt Programı Tasarısı'nın Eleştirisi*'nde Engels, proletarya ve proleter devrim açısından, devletin örgütlenme biçimi olarak merkezçiliği savunuyordu. *Devlet ve İhtilal*'de Lenin, şöyle diyordu: "Engels de, tıpkı Marx gibi, proletarya ve proleter devrim açısından, demokratik merkezçiliği, bir ve bölünmez cumhuriyeti savunur. Federatif cumhuriyeti ya bir istisna ve gelişmeye bir engel olarak, ya da monarşiden merkezileştirilmiş cumhuriyete bir geçiş olarak, ama bazı koşullarda bir "ilerleme" olarak düşünür. Ve bu özel koşullar arasında, ulusal soruna ilk planda yer verir... Ama bu demokratik merkezçiliği Engels, hiçbir zaman burjuva ve aralarında anarşistlerin de bulunduğu küçük-burjuva ideologların ona verdikleri bürokratik anlamda anlamaz. Engels bakımından merkezçilik, "komünler" ve bölgelerin devlet birliğini tamamen kendi istekleriyle savunmaları koşuluyla, her tür bürokratizm ve her tür yukardan "buyurma"yı

söz götürmez biçimde ortadan kaldıran geniş bir yerel yönetsel özerkliği hiç mi hiç dıştıalamaz"¹³.

Gene Erfurt Programı Tasarısı'nın Eleştirisi'nde Engels, "Ulusal temsilin bütün yasa ve kararları için... halkın öneri ve veto hakkı"nı da kabul ediyordu. Hem de merkezci cumhuriyetin, İsviçre federalizminden daha çok yerel özgürlük tanıyabileceğini açıkladıktan hemen sonra.¹⁴ Demek ki veto hakkı merkezçiliğe karşı bir önlem değildi Engels'e göre; tersine, en etkili uygulanma olanağını merkezci cumhuriyet içinde bulabilecek bir önlemdi.

Veto hakkı, vetoyu kullananın dışında kalan bir yetki ve yetkeye karşı söz konusudur. Vetonun varlığı, yetki ve yetkeyi kaldırmaz, öngerektirir. Yetki, karar yetkisidir. Bu yetki, veto hakkıyla birlikte de olsa, bir yetkeye tanındığı anda, merkezçilik karşısında bulunuyoruz demektir. Merkezci yoksa, veto hakkının anlamı kalmaz. Bir başka deyişle veto hakkı, gerçeklikte merkezçiliği ama demokratik merkezçiliği, demokratik merkezçiliğin bir biçimini öngerektiriyor.

Lenin de bir ortodoks marksist olarak merkezciydi. Üstelik Marx ve Engels'in yapıtlarında örtük kalan "demokratik merkezçilik" ilkesini belirttik duruma getiren ve RSDİP'in 1904 Stockholm Kongresinde bu ilkenin parti tüzüğünde ilk kez yer almasını sağlayan oydu.

Devlet ve İhtilal'de Lenin, Bernstein'in merkezçilik anlayışını şöyle eleştiriyordu : "Bernstein özgür onaya dayanan bir merkezçilik olanağını, komünlerin ulus olarak özgürce bir birleşme olanağını, proleter komünlerin burjuva egemenliğini ve burjuva dev-

13. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 81 ve 82.

14. K. Marx- F. Engels, *Gothia ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1989, Üçüncü baskı, s. 104.

let makinesini yıkma ereğiyle gönüllü kaynaşma olanağını tasarlamaya yetenekli değildir. Her hamkafa gibi Bernstein de merkeziliği, ancak tepeden, bürokrasi ve militarizm tarafından dayatılarak ayakta tutulabilen bir şey olarak düşünür... Marx askeri, bürokratik burjuva merkeziliğine karşı bilinçli, demokratik proleter merkeziliğini koymak için, o "ulus birliğini örgütleme" deyimini özellikle kullanır"¹⁵.

Öyleyse karşıtlık demokrasi ile merkezilik arasında değil ama demokratik merkezilik ile bürokratik merkezilik arasında kurulmalıydı.

Komünizmin Çocukluk Hastalığı'nda Lenin, 1917-1920 yıllarında bolşevizmin gerçekleştirdiği "en sert merkezilik ve demir disiplini", Rusya'nın bir dizi tarihsel özellikleriyle açıklıyordu.¹⁶ Çünkü demokratik merkeziliğe bağlı disiplin uygulamalarındaki "aşırılıklar", demokratik merkeziliğin doğasından kaynaklanmıyordu.

Örneğin *Komünist Enternasyonal'e Alınma Koşulları*'nın 13. maddesi şöyleydi: "Komünist Enternasyonal'e üye olan partiler, demokratik merkezilik ilkesine uygun bir yapıya sahip olmalıdırlar. İç savaşın kızıştığı şu dönemde komünist parti, görevini ancak elden geldiği kadar merkezci biçimde örgütlenmişse, partide asker disiplinine yakın sınıksız bir disiplin varsa, parti merkezi geniş yetkilerle donanmış, parti üyelerinin genel güvenini kazanmış güçlü, otoriter bir organ ise, ancak o zaman yerine getirebilecektir"¹⁷. Asker disiplini demokratik merkeziliğin öz niteliği değil ama ilineksel niteliklerinden biriydi. Demokratik mer-

15. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 62-63.

16. V. İ. Lenin, *Komünizmin Çocukluk Hastalığı ("Sol" Komünizm)* Sol Yayınları, Ankara 1991, Beşinci baskı, s. 13.

17. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1993, İkinci baskı, s. 349.

kezciliğin özniteliği yalnızca disiplin, ama koşullara göre aşırı ve olağan biçimlere bürünebilen "askersel" olabildiği gibi "sivil" de olabilen bir disiplindi. Nitekim aynı belgenin 17. maddesinde de, "en çetin bir iç savaş koşulları içinde etkinlik gösteren Komünist Enternasyonal'in, İkinci Enternasyonal'den çok daha merkezci bir biçimde örgütlenmesi" gerektiği belirtiliyordu¹⁸.

Aslında merkezciliğin izlerine ilkel sınıfsız toplumda bile rastlayabiliyorduk. Örneğin Aşiret Konseyi, gensin istencine karşı olarak bile, gensin barış zamanındaki başkanını, saşemi görevden alabiliyordu¹⁹. Buna göre bir tür merkezciliğin, devlet yokken de var olduğu, yani yalnız toplumsal yönetim modeliyle değil, ilkel toplumsal özyönetim modeliyle de bağdaşabildiği söylenemez miydi?

Aşiret Konseyi saşemi görevden alabiliyordu, çünkü genslerin saşem ve askeri şefleri Aşiret Konseyi üyeleriydiler. "Gens ise, bütün bir toplumsal sistem birimi, örgütlenmiş Amerikan yerlileri toplumunun temeliydi. ... Gensin bütün üyeleri, karşılıklı özgürlüklerini korumakla yükümlü, kişisel haklarda eşit, özgür insanlardı. Ne saşemler, ne de askeri şefler herhangi bir üstünlük savında bulunabiliyorlardı. Hepsi birden, kan bağlarıyla birleşmiş kardeşçe bir topluluk oluşturunuyorlardı²⁰.

Gens örgütlenmesi ya da gentilice örgütlenme, elbette bürokratik bir örgütlenme değildi, ama gene de merkezciliğin bir ögesi vardı: Aşiret konseyinin yukardan geri alma yetkisi.

Gentilice örgütlenmede gens, kabile, aşiret ve aşiretler konfederasyonu Konseylerinin kararları hep oybirliği ile alınıyordu.

18. Marx-Engels-Lenin, *İşçi Sınıfı Partisi Üzerine*, agy., s. 350.

19. Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Ankara 1992, Onuncu baskı, s. 96.

20. Friedrich Engels, agy., s. 93 ve 92.

Böyle olduğu halde gens saşemleri, üyesi oldukları Aşiret Konseyi tarafından görevden alınabiliyor ve gensin istencine karşı da olsa alınabiliyordu. Burada kimilerine belki pek de o kadar "demokratik" gibi görünmeyecek bir merkezcilik, ayrıca konsensus ilkesiyle de bağdaşan bir merkezcilik ögesi yok muydu?

Yetke düşmanlarının ("anti-otoriterler"in") merkezci-olmayan örgütlenme düşüncesi, en büyük dayanağını Paris Komünü'nde buluyordu. Ama Komün merkezçiliğin, dahası demokratik merkezçiliğin bir yadsınması mıydı?

Paris Komünü demek, her şeyden önce Federeler demektir. Marx'ın anıtsal övgüsü, bundan ötürü federatif örgütlenme için ve bu anlamda "merkezci-olmayan" örgütlenme için de bir övgü müydü?

Komüncülerin yapıtında Marx, federatif örgütlenmeyi övmüyordu. Marx'ın övdüğü şey, kuşkusuz başka şeyler arasında, gerçekte bu adı anmaksızın, demokratik merkezçiliğin ta kendisiydi.

Komün'ün bürokrasiye karşı yönelttiği önlemler, aslında demokratik merkezçiliği temellendiren önlemlerdi. Bürokratik merkezçiliğe karşı olmak, genel olarak merkezçiliğe karşı olmak anlamına gelmiyordu; çünkü merkezcilik, merkezcilik olarak, bürokratik merkezçiliğe indirgenemezdi. Ve Marx, merkezciydi: Demokratik merkezci.

Öyleyse Paris Komünü'nden de esinlenecek bir örgütlenme "model"i, gerçekten marksist bir nitelik taşıyacaksa, merkezçiliği yadsıyamazdı.

Komün'ün "merkezsizleştirilmesi" denilen şey, bürokratik merkezçiliğin demokratik merkezçiliğe dönüştürülme girişiminden başka bir şey değildi.

"Merkezcilik, diyordu Lenin, eski devlet makinesiyle olduğu

gibi, yenisiyle de olanaklıdır. Eğer işçiler, kendi silahlı güçlerini özgürce birleştirirlerse, merkezcilik olacaktır bu. Ama bu merkezcilik, merkezi devlet aygıtının, sürekli ordunun, polisin, bürokrasinin "tamamen yıkılması"na dayanacaktır"²¹.

Peki, merkezcilik bir "model" olabilir mi? Hayır, bir ilke ya da bir yöntemdir merkezcilik; örgütsel birimler arasındaki ilişkileri düzenleyen (ya da örgütleyen) bir ilke. Model olsaydı, birimler arasındaki ilişkilerle birimlerin içsel ilişkilerinin düzenlenmesinde bir özdeşlik olması gerekirdi. Oysa gördük, merkezci olmayan örgütlenme biçimlerinde de birimlerin içsel ilişkileri merkezcilik ilkesine göre düzenlenebiliyor. Anarşik bir nitelik taşımasına rağmen kapitalist üretim birimleri içinde en sert bir düzenceyi (disiplini) öngerektiren kapitalist toplumsal üretimi bir yana bırakalım. Federatif örgütlenmede federe birimler arasında hiyerarşi yok, bağlaşma var. Federal merkezin kararı federe örgütlerden herhangi biri tarafından veto edilebilir ve bu durumda o karar söz konusu örgütü bağlamaz.²² (Burada veto hakkının salt federatif ya da "merkezci-olmayan" örgütlenme biçimlerine özgü demokratik bir tılsım olmadığını bir kez daha anımsayalım. I. Enternasyonal'de ilke sorunları üzerindeki Konferans kararları, federasyonlarca kabul edilmedikleri sürece, bağlayıcı değildi. Ama aynı nitelikteki Kongre kararları bağlayıcı bir nitelik taşıyordu. Konferans kararları konusunda, örgütün alt kademelerine bir tür veto hakkı tanınıyordu. I. Enternasyonal'in bu geleneği, leninist partilerce de be-

21. Lenin, *Devlet ve ihtilal*, agy., s. 126

22. Veto hakkının amacı, kararların oybirliği ile alınmasıdır. Ama bürokratinin ana kaynak ve nedeni (kol ve kafa emekleri arasındaki karşıtlık ve siyasal devletin varlığı) var oldukça, bu önlemin de kesin bir değer taşımayacağına güven getirmek için örneğin NATO'daki kararların oybirliği ile alındığını anımsamak yetecektir. Her halde NATO, anti-bürokratik bir örgüt örneği olarak gösterilemez.

nimsendi. Bu örneklerde veto hakkı, merkezciliği kaldırmaya değil ama onu demokratik merkezcilik olarak pekiştirmeye yöneliyordu.) Ama veto kararı, federe örgüt içinde nasıl alınacak? Azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi kabul edilmeyecek mi? Ayrıca demokratik örgütlenme, azınlığın çoğunluğa boyun eğmesini kabul eden bir örgütlenme değil mi? O zaman bir düzence, bir "merkezcilik" söz konusu olmayacak mı? Federe birim içinde, hiç değilse her karar için, bağlayıcı bir yetke oluşmayacak mı? Bir karar alınması, bir istenç birliği oluşturulması gereken her örgütte (örgüt olmadıkça yığınlar ortak istençten yoksundur) demokratik ya da bürokratik bir merkezciliğin kaçınılmaz olduğu, "yönetim modeli"nin bir bürünümü olan her örgütün kendine özgü bir merkezciliği öngerektirdiği söylenemez mi? Buna göre *merkezcilik, bir örgütün optimumu etki ve etkinliğini sağlayan bir ilke olarak tanımlanamaz mı?*

BÜROKRASI

Aybar'a göre bürokrasiyi de merkezci burjuva örgüt "model"i ürettiyordu. Şöyle: "Merkezci burjuva örgüt "model"i, yönetimle görevli bir ara tabaka yaratır. Örgütle, yani "makine" ile, yani tüzel kişi ile özdeşleşen bu sosyal grup bürokrasidir. Aslında merkezci, hiyerarşik, kışla disiplinli burjuva örgüt, bürokrasi üreten bir makinedir... Bu "makine" ve ürettiği bürokrasi, kuşkusuz başka bir oligarşinin, örneğin "işçi sınıfının öncüsü olmak iddiasıyla", iktidarı ele geçirmiş olan bir oligarşinin de çıkarlarına hizmet edebilir" (s. 48).

Sınıflar ve devlet var oldukça, "yönetimle görevli bir ara tabaka" da olacaktır. Bu, burjuvaziden önce de böyleydi, sonra da böyle olacaktır. Peki bu "ara tabaka" her zaman bir bürokrasi mi oluşturacak? Yönetici ile bürokrati özdeşleştirme eğilimindeydi

Aybar. Sovyetler Birliği'nde "iktidarı elinde tutan Partinin yüksek yöneticileridir. Yani bir takım bürokrat" (s. 55) diyordu. "Merkezci örgütlenme biçimi, makinenin (burada Parti-K.S.) içine aldığı işçilerin hemen bürokratlaşmasına neden olmaktadır" (s. 57) diyordu. Bir başka yerde de "yüksek bürokratlar"ı şöyle sıralıyordu: "Başta parti yöneticileri olmak üzere devlet, ordu, polis kadrolarını oluşturan ve genel anlamda memur statüsünde olan kişilerle teknokratlar, bilim adamları, sanatçılar ve sporcular, emekçi yığınlarından çok farklı bir yaşantıya sahiptirler. Bunların gelir dilimleri işçilerin, köylülerinkiyle kıyaslanamayacak bir düzeydedir. Ayrıca bu gibiler bir takım ayrıcalıklardan da yararlanmaktadırlar: konut bakımından, tüketim malları bakımından, boş zamanları değerlendirme bakımından, emekçi yığınlarına kapalı, bir çeşit özel yaşam alanları vardır bu yüksek bürokratların. Egemen bir sınıfın belli başlı yetki ve ayrıcalıklarını tekellerinde tutan bu yüksek bürokratların, politik gücü de tekellerinde bulundurmaları, bunların baskınlığını katmerli hale getirmektedir" (s. 76-77) "Bu yöneticiler, üretim araçlarının kuşkusuz mülkiyetine sahip değillerdir. Ama buyurma yetkisi tekellerindedir: Çalışma koşullarını onlar saptar; ücretleri onlar saptar; yatırım hedeflerini, tercihleri onlar saptar. Yani yöneticiler, bir egemen sınıfın belli başlı yetkilerine sahiptirler" (s. 76).

Yöneticilerin eski iyi günleri! Peki ama bürokrat nedir, nasıl tanımlanabilir? Bürokrat, denetim ve gözetim işlerinin tekeli elinde tutan ayrıcalıklı memur ya da görevli demektir. Bunların tümü bürokrasiyi oluşturur ve bu bürokrasinin denetim ve gözetimindeki aygıt bürokratik aygıt denir.

Her kamu görevlisi bürokrat değildir. Kamu görevleri denetim ve gözetim tekeline sahip ayrıcalıklı bir kastın eline geçerse, kamu görevlisi işte o zaman bürokrata dönüşür. Bunun için kamu gö-

revinin siyasal bir nitelik kazanması ve bunu koruyup sürdürmesi gerekir. Yönetim modeli kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılığa bağlanabilir ama bürokrasi bu ayrılığa bağlanamaz. Yönetim işlevi bürokrasinin döl yatağı ya da fideliğidir ama bürokratizm yönetim işleviyle bağımlaşık değildir. Kamu görevi siyasal niteliğini yitirince, yönetim işlevinin varlığını sürdürmesine karşın, bürokrasi olanaksızlaşacaktır. Gerçi kamu görevi siyasal niteliğini yitirmeden, yani siyasal-olmayan "devlet" güncelleşmeden çok önce de, her geçen "halk" devriminden sonra, bürokrasinin kökünü kazıyacak önlemler alınabilir. Ama kamu görevi siyasal bir nitelik taşıdıkcā, bir başka deyişle siyasal devlet varoldukça, bürokrasi her zaman olanaklıdır. Siyasal-olmayan "devlet" güncelleşene değin, sosyalist toplumlarda da olanaklıdır. Sosyalist toplumlarda bürokrasinin varlığı bu toplumların sosyalist olmadığını göstermez; anti-bürokratik önlemlerin yeterli olmadığını ya da iyi uygulanmadığını gösterir ve bu da sosyalizmin açılıp serpilmesini engelleyebilecek büyük ve tehlikeli bir kusurdur.

Bir bürokratik aygıtın yıkılması, tüm bürokrasinin yıkılması anlamına gelmez. Ama ona yol açar: "Memurculuğu birdenbire, her yerde ve büsbütün ortadan kaldırmak söz konusu edilemez, di-yordu Lenin. Bu bir ütopyadır. Ama gitgide tüm memurculuğun ortadan kalkmasını sağlayacak yeni bir yönetimin vakit geçirmeksizin kurulmasına başlamak için eski yönetim makinesini hemen *parçalamak* bir ütopya *değil*, Komün deneyiminin ta kendisi, devrimci proletaryanın geciktirilmez, ivedi görevinin ta kendisidir"²³. Bu yeni yönetim makinesinin "işçi ve görevlilerinin bürokrat durumuna gelmelerini engellemek için, Marx ve Engels tarafından enine boyuna incelenmiş olan önlemler hemen alınacaktır: 1) Her işe seçimle gelme ama her an görevden geri alınabilme; 2)

23. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 57.

İşçinin aldığından yüksek olmayan bir ücret; 3) Herkesin denetim ve gözetim işlerini yapabilmesi, yani *herkesin* bir zaman için "bürokrat" durumuna gelmesi ve bu yüzden *kimse*nin "bürokrat" olmaması için gerekli önlemlerin hemen alınması"²⁴.

Buna göre eski yönetim makinesini parçalamak, Komün tarafından alınan ve bürokrasiyi hemen yok etmesi olanaksız önlemleri almak anlamına geliyor: Seçilebilirlik, geri alınabilirlik, işçi ücreti ve emredici vekalet.

Merkezciliği demokrasinin karışıt olarak alınca, Aybar'ın her türlü yönetim aygıtını bürokrasi olarak görmesi kaçınılmaz bir yazgı oluyordu. Oysa demokrasinin karşısına bürokratizmi koyarsaydı, demokratik merkezcilik ile bürokratik merkezcilik arasındaki köklü ayrımı gözden yitirmezdi. Seçilenlerin her an görevden geri alınabilmesi, demokratik bir önlemdi. Bürokrasiye karşı öngörülen başlıca önlemlerden de biriydi. Çünkü demokrasi ile anti-bürokratizm arasında sıkı bir ilişki vardı. Örneğin demokratik merkezcilik, her şeyden önce bürokratik olmayan merkezcilikti. Ama demokrat (ve anarşist) küçük burjuvazi, merkezciliği bürokratik merkezcilikle özdeşleştirmek eğilimindeydi. Genel olarak merkezciliğe karşı çıkarken, bürokratizme karşı çıktığını düşünüyordu. Bürokratik olmayan merkezcilik, demokratik merkezcilik, onun için dört köşeli daire gibi bir şeydi. Çünkü merkezcilik demek, bürokratizm demektir.

Yönetim aygıtını bürokratik aygıt ile karıştırmamak gerekiyor. Her yönetim aygıtı, bürokratik bir aygıt oluşturmuyor. Bürokrasi, biçimsel demokrasinin, devlet biçimi olarak demokrasinin asalak urudur. Yönetimsel kırtasiyecilik, bürokrasinin görünüş biçimi olmasına karşın, bürokrasiyle özdeş bir felaket değildir. Devlet biçimi

24. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 121

olarak demokrasi, devlet yönetimine katılmadaki bireysel hak eşitliği anlamına geliyor. Yönetim aygıtı, bu biçimsel eşitliğin gerçekleşmesine yarıyorsa, kırtasiyeci de olsa, bürokratik bir aygıt oluşturmaz. Ama bu eşitliğin anlamlı bir ölçüde engellenmesine yol açıyorsa, bürokratik bir aygıt oluşturur. Sömürünün yürürlükte olduğu toplumlarda yönetim aygıtı, sömürülen yığınların karşısına genellikle bürokrasi olarak çıkıyor. Yönetimi bürokrasi ile özdeşleştirme eğilimine de her halde bu durum yol açıyor. Ancak bu toplumlardaki egemen sınıf ya da daha doğrusu egemen sınıflar koalisyonunun hegemonik çevreleri karşısında yönetim aygıtı, bürokrasiyi simgelemiyor. Ama egemen blokun hegemonik çevreleri dışında kalan üyeleri için de devlet yönetimine eşit haklarla katılma olanağı sağlayan bir aygıt olmaktan çıkarak bireysel hak eşitliğini bozan bir aygıt durumuna gelebiliyor, onlar için de demokrasiyi şu ya da bu ölçüde kısıplayıp sakatlayan bürokratik bir aygıt durumuna dönüşebiliyor.

Öyleyse bürokrasi demokrasiyi, sınıfsal demokrasiyi, biçimsel eşitliği kısıtlayan ya da şu veya bu derecede ortadan kaldıran aygıt demektir. Bu aygıtın simgelediği bürokratizm, demokrasinin karşıtıdır.

"Devrimin ilk hedefi, diyordu Aybar, bürokratik ve militarist makinelerdir. (Zaten s. 50'de Marx da "burjuva devlet yok edilmelidir" derken, bürokratik ve militarist "makine"lerin ortadan kaldırılması gerektiğine işaret ediyordu) Şu halde sosyalist devrimi amaçlayan işçi hareketinin öncelikle burjuva örgütlenme "model" ini yadsıması gerekir. Merkezcilik, dikine hiyerarşi, tepeden inme disiplin, kalıcı yöneticilik, emekçi yığınları vesayet altına alan dışardan "öncülük", burjuva toplumun gereksinmelerine yanıt olan ikelerdir. Bunların sosyalizmde yeri yoktur" (s. 51).

"Sosyalist devrimi amaçlayan işçi hareketi"ni, "emekçi yığınları

vesayet altına alan dışardan öncülük"ü (yalnızca Aybar'ın işçi hareketi ile sosyalist ya da komünist hareketi özdeşleştirdiğini, dolayısıyla işçi sınıfının "teorik" sınıf bilincine *kendiliğinden* erişebileceğini, işçi sınıfına ancak kendi içinde daha önce bilinçlenen bir kesimin "öncülük" edebileceğini... düşünüp olumladığını belirterek) bir yana bırakalım²⁵. Kalıcı yöneticilik" üzerinde duralım.

Aybar yönetici ile, özellikle kalımlı yönetici ile bürokrati bir tutuyordu. Gerçi her bürokrat bir yönetici, bir kalımlı yöneticidir. Ancak her kalımlı yönetici bürokrat olmayabilir.

Sömürü ilişkilerinin yeniden üretimine ilişkin bir ayrıcalık olmadığı, kamusal görevin siyasal (sınıfsal) görev durumuna dönüşmesine bağlı olmadığı zaman, kalımlılık bir bürokratizm belirtisi sayılamaz.

Evet, bürokrasinin "eşkali"ni değişmez görevler ve kalımlılık oluşturuyor. Ama kalımlılığa son vererek bürokrasi ortadan kaldırılabiliyor mu? Kalımlılığın kaldırılması, kamu görevinin siyasal bir nitelik taşımasını engelleyebilir mi?

*Fransa'da İç Savaş'ın Birinci Yazma Denemesi'*nde Marx, bürokrasiyi "askeri, yönetsel, siyasal tüm kamu görevlerinin, yetmiş bir kastın gizli öznitelikleri durumuna gelmesi" olarak tanımlıyordu.²⁶ Bürokrasi, kuşkusuz kalımlılığı öngerektiriyordu. Ancak kalımlılığa son vererek bürokrasiyi ortadan kaldırma düşüncesi, şuna benziyor: Arz talebe eşit olursa, fiyat da değere eşit olur. Değer yasasının özünü de fiyat-değer eşitliği oluşturur. Ama fiyatı değere eşit olarak "saptamak"la, arz ve talep eşitlenemez.

25. Özellikle "Parti ve Marksizm" başlıklı irdelememde bu ve bunlara ilişkin konular üzerinde durmak olanağını bulmuştum. (Bkz. *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1994, no. 4)

26. Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1977, Birinci baskı, s. 204.

Bunun gibi, kalımlılığa son vererek de bürokrasi ortadan kaldırılamaz. Kalımlılık bürokrasinin görüntüsüdür, nedeni değil. Hatta kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık da bürokrasinin nedeni değildir. Bürokrasinin nedeni, yineleyelim, kamu görevinin siyasal bir nitelik kazanmasıdır. Kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık bürokrasinin nedeni değil, gerekli koşuludur.

"Bürokrasinin özdeşleştiği devlet, herhangi bir devlet değildir, burjuva devlettir, diyordu Aybar... Marx'ın olumsuz niteliklerini sıraladığı bürokrasi böyle bir devlet "makine"si içinde yetişmiştir. Marx burjuva devlet yok edilmelidir derken, bürokratik ve militarist "makine"lerin ortadan kaldırılması gerektiğine işaret eder" (s. 50).

Bürokrasinin burjuva devletle özdeşleşmesi: Aybar'ın sosyalizm anlayışı bunu öngerektiliyor. Oysa burjuva devletin, bürokrasisiz dönemleri de olmuştur. "*Karl Marx'ın Fransa'da İç Savaş'ına Giriş*"inde Engels, dönemin ABD'si için şöyle yazıyordu: "Bu ülkede... Kızılderililerin gözetimine atanmış bir avuç asker bir yana bırakılırsa ne sürekli ordu vardır, ne de değişmez görevler ve emeklilik hakkıyla birlikte bürokrasi."²⁷ Gene de bir burjuva devlet erkliği ve onu ele geçirmek ve topluma karşı kullanmak üzere nöbetleşen iki büyük vurguncu politikacılar çetesi vardı; halktan son derece kopuk ve güçlü bir klan oluşturan iki politikacılar çetesi. Ancak bunlar içinde değişmez görevlere vb. sahip ayrıcalıklı bir kast oluşturan bir bürokratlar katmanı yoktu.

Daha sonraki dönemler için gündeme girecek olan gerçek "halk" devrimi kategorisi, başka şeyler yanında, bürokratik ve militer aygıtsız bir burjuva devlet tasarımına da yer verecekti.

RK (b) P VIII. Kongresinde (Mart 1919) Lenin, "bürokratizmi sonuna değin, tam utkuya değin yenmek, ancak tüm halk ülke

27. Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, agy., s. 18

yönetimine katıldığı zaman olanaklıdır" diyecekti.²⁸ Lenin'in bu düşüncesi yalnız sovyet devleti için değil ama burjuva devlet için de geçerliydi. Yönetime katılmadan söz eden Lenin, "yönetim modeli" çerçevesinde bir "tam utku" düşünüyordu. Yönetim ve bürokrasiyi özdeşleştirmiyordu.

Peki sosyalizm, bürokratizmin yıkılması olanağını nasıl güvence altına alabilecekti? Şöyle yazıyordu Lenin:

"Sosyalizm, işgününü kısaltarak, *yığınları* yeni bir yaşama yükselterek, halkın *büyük bölümünü*, *istisnasız herkese* "kamu görevi" yapmasını sağlayan koşullara kavuşturacaktır. Bürokratizmin yıkılması olanağını güvence altına alan şey, işte budur. Ve genel olarak tüm devletin büsbütün sönmesine yol açacak olan şey de işte budur"²⁹.

Demek ki Lenin'e göre de sosyalist devrim, burjuva devlet aygıtını yıkarak, bürokratizmi otomatik bir biçimde yok edemeyecektir. Ayrıca herkesin "kamu görevi" yapabilmesini sağlayan koşulların oluşması da gerekecektir. Bu koşullar oluşmadıkça ve bürokrasiye karşı etkili bir savaşım verimediğe, bürokrasinin olsa olsa sınıfsal niteliği değişmiş olacaktır. Ayrıklaşmaz herkes kamu görevi yapabilecek bir duruma gelmedikçe, ki bu durumun gerçekleşmesi siyasal -olmayan "devlet"in güncelleşmesine öngelecektir, bu durumda olanlar ister istemez edimsel bir ayrıcalık sahibi olacaklardır. Kaldı ki herkes kamu görevi yapma yetenek ve olanağına sahip olsa bile, gene de herkes yöneticilik yapamayabilecektir. Yönetim işlevi var oldukça, bunların en yeteneklileri, herkesin özgür onayıyla, sürekli olarak yönetici görevlere getirilebileceklerdir. Ayrıca bürokrasiye karşı savaşım, bu dönemde de bir an

28. V. Lénine, *OEuvres*, c. 29, s. 182.

29. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 130.

bile gevşetilmemelidir. Yoksa bu "en yetenekli" kişiler, *toplum içinde* yeni bir işbölümü kolu oluştururlar. Böylece yerine getirmek için seçildikleri işlevlerden ayrı, onların tersine çıkarlara sahip olur ve bu işlevlerden ayrılırlar ve..." 27 Ekim 1890'da Conrad Schmidt'e yazdığı mektupta Engels, "devlet denilen şey doğar"³⁰ diye ekliyordu, biz burada "bürokrasi denilen şey yeniden doğar" diye yazabiliriz. Önemli olan, bu "en yetenekli" kamu görevlilerinin "toplumun efendisi" durumuna dönüşmelerini engelleyecek önlemlerin alınabilmesidir. Yönetim işlevi oldukça yöneticiler de olacak ve siyasal-olmayan "devlet"in güncelleşmesine değin bu, bürokratik ilişkileri her gün yeniden doğurabilecek bir döl yatağı oluşturmaktadır. Devlet siyasal devlet olmaktan ne denli çıkarsa, kamu görevlileri de bürokrat potansiyellerinden o denli arınabileceklerdir. Kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılığın, dönüşmüş biçimler altında da olsa sürmesi, devlet siyasal niteliğini koruduğu ölçüde, kamu görevine de bir ölçüde siyasal bir nitelik, öyleyse hiç değilse kimi kamu görevlilerine edimsel bir ayrıcalık kazandıracak, her halde artık sözcüğün tam anlamıyla bürokrasi olmayan bir "bürokrasi"nin (yukarda "bürokrasi denilen şey *yeniden doğar*" diye yazabilmemin nedeni bu) "sönme" sürecinin sürmesine yol açacaktır. Kesin gibi görünen, siyasal devletin siyasal-olmayan "devlet"e dönüşeceği uğrakta, yani "tüm devlet"in büsbütün sönmesinden önce, bu "bürokrasi"nin de nesnel varlık nedenini yitirecek ve büsbütün sönecek olmasıdır.

Toparlarsak, bürokrasi üreten şey merkezci burjuva örgüt "model"i değildir. Doğanın boşluktan hoşlanmaması sonucu, bürokrasi gerçek eşitlik eksikliğini doldurur. Bürokrasinin doldurduğu boşluk, herkesin eşit derecede yönetme yeteneksizliğidir.

30. Bkz. Marx-Engels, *Seçme Yazıtlar 3*, Sol Yayınları, Ankara 1979, Birinci baskı, s. 596.

"Lenin'in görüşleri, diyordu Aybar, bürokratlaşma olgularını açıklamaya yetmemiştir" (s. 60). Lenin'in görüşleri, Aybar'ın bu olumlamasının yer aldığı paragrafında saydıklarından (küçük üretimin yaygınlığı, tarımla sanayi arasında bağlantı bulunmaması, yığınların cehaleti ve yoksulluğu, iç savaş yıllarının dayattığı yönetim biçimleri) ibaret değildi. Aybar'ın *Aynı Vergi* broşüründen alıntılıdığı metinde³¹ Lenin, güncellik taşıyan nedenler üzerinde duruyordu. Gerçi Lenin'in bürokrasi konusundaki görüşleri, burada sıralanan güncel nedenlerde de içkindi ama yeterince belirttik değildi. Oysa örneğin *Devlet ve İhtilal*'de Lenin, bürokratlaşmayı belirttik bir biçimde gerçek eşitlik eksikliğine bağlıyor ve herkesin "bürokrat" olacağı zaman kimsenin "bürokrat" olamayacağını belirtiyordu.³² Ama hemen ardından kimsenin bürokrat olmamasını sağlamak için öngördüğü önlemler, gerçek eşitliği gerçekleştirmekten uzaktı. Bu önlemleri Lenin, Komün deneyimini genelleştirmeye çalışan Engels'in *Fransa'da İç Savaş* için yazdığı *Giriş*'ten (1891) alıntılıyordu.

Bürokrasiye karşı öngörülen önlemlerin gerçek eşitliği gerçekleştirmeye yetmeyeceği anlaşılmış, ancak bürokrasiye yol açan eksikliğin gerçek eşitsizlik olduğu da anlaşılmıştır. Bu arada gerçek eşitlik gerçekleşene değin bürokrasiye karşı öngörülebilecek önlemler listesine, Engels'in yazdıklarından çok bir şey de eklenebilmiş değildir. Bürokrasiye yol açacağı gerekçesiyle merkezciliğin sosyalizmden dışlanmak istenmesi, gerçek eşitsizliğin sosyalizmde de sürececek olan varlığının gözardı edilmesinden kaynaklanan bir yanılsamadır.

Şöyle diyordu Aybar: "Benimsenen burjuva örgütlenme biçimi,

31. V. Lénine, *OEuvres*, c. 32, s. 374-375

32. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 121

kendi mantığı içinde en son noktaya kadar geliştirilerek, asıl amaç olan sosyalist hümanizma, marksist hümanizma unutulmuş; sosyalizm bürokratik sapma içine düşmüştür" (s. 69).

Aybar'ın sosyalist hümanizma, marksist hümanizma dediği şeyi "gelişmiş sınıfsız toplum" olarak anlasaydık, "asıl amaç" üzerinde birleştirdik. Ama asıl sorun bu değil. Kendi mantığı içinde en son noktaya kadar geliştirilen her şey saçmaya dönüşür. Sovyetler Birliği ve öteki ülkelerde benimsenen örgütlenme biçimi, Aybar'ın dediği gibi kendi mantığı içinde en son noktaya kadar geliştirilmiş idiyse, bürokratik sapma içine düşmek için benimsenen "model" in burjuva örgütlenme biçimi olması gerekmezdi; "proleter" örgütlenme biçimi de "saçma" ya dönüşür, bürokratik sapma içine düşülürdü. Çünkü benimsenen örgütlenme biçimi fetişleştirilmiş olurdu. Yani ortada bir bürokratik sapma olgusunun bulunması, başlangıçta burjuva bir örgütlenme "model" inin benimsenmesini öngerektirmezdi. Oysa Aybar'ın akıl yürütmesi buna dayanıyordu; eğer sosyalizm bunalıma girmişse, eğer bürokratik sapma içinde yozlaşmışsa, bunun nedeni leninist burjuva merkezci örgütlenme "model" idi; bu örgütlenmenin burjuva niteliğini, bu sonuç açıkça tanıtlıyordu. Oysa "proleter" örgütlenme modeli de, her ne demekse, kendi başına insanları yanlışlığa karşı güvence altına alamazdı. İnsanlar, hangi örgütlenme biçimi içinde olursa olsun, yanlışlık yapabilirlerdi. Yanlış teori olabileceği gibi, yanlış pratik de olabilirdi. "Bürokratik sapma" kanıtlamasıyla Aybar, örgütlenme biçimini bir kez daha fetişleştiriyordu.

Her üretim tarzının kendine özgü bir örgütlenme biçimi olması bir şey, ama "hukuksal ve siyasal üstyapılarla eklemli, sosyalist toplumun gereksinmelerine yanıt veren, sosyalist toplumun ideolojisi ve yeni üretim ilişkileriyle uyumlu bir örgütlenme" (s. 69) bir başka şeydi.

Sevgili Aybar bu ikisini karıştırıyordu.

LENİNİST "MODEL"

Aybar'a göre leninist örgüt "model"inin, sosyalist örgütlenme biçimi ile bir ilişki yoktur. Sosyalist örgütlenmenin amacı, işçi sınıfının, emekçi yığınların aşağıdan yukarı devrimci hareketini, sosyalist ilkelerle uyumlu biçimde yola sokmaktır. İşçi sınıfı, politik bilincini de, önçülerini de, savaşımı ile kendi yaratır. Leninist parti "model"i ise, bir bakıma işçi sınıfına duyulan güvensizliğin örgüt biçimidir; dışardan dayatılan "öncü"ler; dışardan getirilen "bilinç"; işçi sınıfı adına devrimi hazırlayacak, yaptıracak ve yönetecek bir dış kurmaylar heyeti ve aynı zamanda bir öncü müfreze..." (s. 101). Çünkü "Lenin partisini, işçi sınıfının merkezci bir örgütü olarak değil, işçi sınıfı adına hareket eden profesyonel devrimcilerin merkezci örgütü olarak kurdu. Böylece sınıf olarak işçiler ve köylü yığını, ilkede ve fiilen partinin dışında bırakıldı. Parti "öncü"lerden kurulu bir "öncü" partiydi. Lenin yeni partinin bu karakterde bir kuruluş olduğunu, işin başlangıcında açıkça belirtir. *Ne Yapmalı?* da siyasal örgütün, mesleği devrim yapmak olan kişilerden oluşacağını; bunlar arasında işçi-aydın ayrımı kesinlikle gözetilmeyeceğini; bu örgütün yaygın değil ama son derece gizli olacağını yazar. Lenin *Bir adım ileri, iki adım geri*'de şöyle yazar: *"İşçi sınıfının öncüsü olan Parti'nin tüm sınıfla karıştırılmasına gerçekten izin verilmez"* 1903'lerde işçi-aydın ayrımı yapılmayacağını ilan etmek ve profesyonel devrimcilerin sosyalist teoriyi bilen ve denenmiş, güvenilir kişilerden oluşacağını söylemek, fiilen sadece aydınlardan oluşan bir "öncü" kadroyu önermekten başka bir anlam taşımazdı. Nitekim öyle oldu. 1917'de iktidarı alan Bolşevik Parti Merkez Komitesi'nde, yanlış anımsamı-yorsam sadece bir tek işçi vardı. O da profesyonel devrimci olduğundan, artık işçi olmaktan çıkmıştı" (s. 83-84).

Bu uzun alıntıdan sonra, daha önce başka yerlerde söylenen şeyleri³³ uzun uzadıya yinelememeye özen gösterecek, salt zorunlu olanla yetinmeye çalışacağım.

"İşin başlangıcında", daha II. Kongrede (1903) şöyle diyordu Lenin: "Parti örgütlerinin yalnızca profesyonel devrimcilerden oluşması gerektiği düşünülmemelidir. Aşırı ölçüde sınırlı ve gizli örgütlerden gayet geniş, özgür, *lose Organisationen*'lere kadar her türden, dereceden ve cepheden örgütlere gereksinmemiz var"³⁴.

İşin başlangıcından beri "leninist parti" üyeleri, salt profesyonel devrimcilerden oluşmuyordu. Parti örgütlerinden birinde çalışmak, ille de profesyonel devrimci olmak anlamına gelmiyordu. Parti, gizlilik koşullarında da olsa, salt gizli örgütlerden oluşmuyordu. "Devrimciler örgütleri" gizli olabilirlerdi ama Parti örgütünün kendisi (yani "Örgüt-parti"), salt profesyonel devrimciler örgütlerinden oluşmuyor, çok değişik nitelikteki parti örgütleri toplamından oluşuyordu.

"Bir ordu için savaş zamanı neyse, diyordu Lenin, sosyal demokrasi içinde devrimci bir dönem odur" (1905). Lenin'in bu tümcesi, aslında onun tüm parti teorisinin temel ilkesini veriyordu. Lenin'e göre, "devrimci dönemde devrimci örgütlenmeye geçiş bir zorunluluktur" (1915). Lenin'in parti teorisi, *Ne Yapmalı?* döneminde dile getirildiği biçimiyle olsun, 1915'ten sonra ve III. Enternasyonal döneminde dile getirildiği biçimiyle olsun, işte hep bu zorunluluk açısından kavranabilir. Lenin'in parti teorisine, "devrimci örgütlenmeye geçiş teorisi" dense yeridir.

33. Özellikle "Parti ve Marksizm" (*Marksizm ve Gelecek*, Güz 1994, no. 4, s. 10-46) ile "Leninist Parti Neden Ötürü" yeni Tipte bir Parti" idi" (Söz, 11 Kasım 1995, no 39, s. 21) başlıklı irdelemelerime bakınız.

34. V. İ. Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, Sol Yayınları, Ankara 1992, Beşinci baskı, s. 80.

Leninist partinin "yeni tipte" bir parti olması, daha önce de belirtildiği gibi³⁵, işte buna dayanıyordu. Merkezci, hiyerarşik, disiplinli, kalımlı yöneticili³⁶ vb. olması, gerçekte II. Enternasyonal partilerine göre bir yenilik değildi. Bolşevik bölüntüsüyle birlikte RSDİP de 1915'e kadar bir İkinci Enternasyonal Partisi'ydi. Asıl yenilik, I. Dünya Savaşı koşulları içinde, yeni bir devrimci örgütlenmeye geçiş gereksinimlerinden doğuyordu. Merkezcilik, hiyerarşiklik, disiplinlilik, kalımlı yöneticilik vb. özellik ya da ilkeler arasındaki derece farklılıklarını bir nitelik farkı, bir "yenilik" durumuna getiren etken de işte bu gereksinimlerdi. Söz konusu özellik ya da ilkeler, bu gereksinimlere göre yeni bir içerik kazanıyorlardı.

Proletaryanın "Sınıf-parti" olarak değil de "Örgüt-parti" olarak örgütlenmesini Aybar, "yabancılaşma" olarak görüyordu. Çünkü ona göre "yabancılaşma", varlığın kendinde varlık olmaktan çıkarak kendi dışında varlık olması ve kendini kendine yabancılaştırarak gerçekleştirmesinden başka bir şey değildi. Marx'ın yabancılaşma anlayışını değil, Hegel'in yabancılaşma anlayışını benimsiyordu.

Leninizm proletaryayı "Örgüt-parti" öncülüğünde örgütleme girişimiydi. Hem "bağımsız" sınıf olarak, hem de egemen sınıf olarak, "Örgüt-parti" öncülüğünde örgütleme girişimi. Yani sosyalist devrimden sonra, proletarya diktatorası dönemi için de parti öncülüğünü öngörüyordu Lenin.

35. *Leninist Parti Neden Ötürü "Yeni Tipte bir Parti" idi?*

36. "Siyasi partilerin de, genel kural olarak, en çok otorite ve etki sağlamış olan, en deneyimli ve sorumlu görevlere seçim yoluyla gelen ve lider diye adlandırılan kişilerden oluşan oldukça kararlı gruplar tarafından yönetildiğini herkes bilir." diyordu Lenin *Komünizmin Çocukluk Hastalığı ("Sol" Komünizm)* başlıklı yazıtında, Sol yayınları, Ankara 1991, Beşinci baskı. s.33.

Aybar'a göre yabancılaşmaydı bu. Yabancılaştırılmış proletarya da, proletarya olarak, ne iktidar savaşımı verebilir, ne de iktidarı ele geçirse bile onu elinde tutarak sosyalizmi kurabilirdi. Öyleyse ilkin "Örgüt-parti" yabancılaşmasından kurtulup "Sınıf-parti" (ya da "Parti-sınıf") durumuna gelmeliydi. Proletarya kendinin bilincine erişip "Sınıf-parti" durumuna, yani "kendi için sınıf" durumuna dönüşünce, yabancılaşmadan kurtulacaktı. Ve bu kurtuluşun devrimden önce olması gerekiyordu. Ancak "proletaryanın kendisinin ulus durumuna gelmesi", öyleyse ulusun ve dolayısıyla tüm insanlığın yabancılaşmadan kurtulabilmesi için, bir "dip dalgası" biçiminde gerçekleşecek sosyalist devrim gene de zorunluydu.

Aslında Aybar sosyalizmi, "tüm yabancılaşmalardan kurtulmak" olarak düşünüyordu. Bu düşüncüyü somutlaştırabilmek için hegelgil bir şemadan yararlanabilirdik. Şöyle ki: 1) Kendinde sınıf olarak proletarya, kendine varlık durumundaydı. Gerçekleşmesi için kendi dışına çıkması gerekiyordu. 2) Kendi dışında varlık olmak için proletarya, hegelgil şemayı bozmamak için, sendika, parti ve devlet gibi "yönetim modeli"nden esinlenen "burjuva" örgütler içinde örgütlenerek dışlaşacaktı. Bu burjuva örgütler içinde dışlaşan proletarya, hegelgil yabancılaşma anlayışına göre, zorunlu olarak yabancılaşacaktı (ki bu hegelgil dışlaşma $\equiv$ yabancılaşma özdeşliği, Marx'ın 1844 *El yazmaları*'nda bile yoktu) 3) Proletaryanın kendine varlık olmaktan çıkıp kendi için varlık durumuna dönüşmesi, söz konusu "burjuva" örgütler tuzağından sıyrılarak, "öz-yönetim modeli"ne göre örgütlenmesini öngerektiriyordu.

Ve böylece Marx'a dönelim derken, hegelgil bir dolayım, Bakunin'e dönüyorduk.

Bakunin'e dönüyorduk ve Aybar'ın leninist "model"e reva gördükleri, Romalıların Spartacus ayaklanmasına reva gördüklerinden aşağı kalmıyordu.

Kitap baştan sona bu çarpmıha germe örnekleriyle doluydu. "Sosyalizm eşitliği ve kardeşçe dayanışmayı öngörür, diye başlıyordu Aybar. Bundan dolayı, küçük bir azınlığın yığınlar üzerinde egemenlik kurmasına yol açan leninist örgütlenme "model"i ile sosyalizm bağdaşmaz, bağdaştırılmaz. Aslında leninist örgütlenme "model"i, burjuva toplumların örgütlenme biçimidir" (s. 13). Ve bu ton üzre sürdürüyordu:

"Leninist parti "model"i, giderek Stalin doğmacılığına yol açmıştır... Merkeziliğin son kertede kişi diktatörlüğüne yol açması gibi... Denilebilir ki soldaki düşman kamplara ayrılış, leninist örgütlenme biçiminin bir başka zehirli ürünüdür" (s. 81). "Leninist örgütlenme biçimine karşı savaş açmanın zamanı çoktan gelmiştir" (s. 82). "Sanıyorum ki leninist örgütlenme biçiminin yol açtığı sapmaların en kötüsü, işçi sınıfını ve tüm emekçi yığınları edilgin hale getirmiş olmasıdır" (s. 85). "Leninist örgütlenmenin bir başka kaçınılmaz sonucu da düşüncenin, bilim ve sanat yaşamının Partinin, yani Stalin'in tekeline geçmesidir" (s. 86). "Yüzyılımızın başlarından beri dünya işçi hareketinin, kendi içinde karşılaştığı belli başlı engeller, sapmalar, son çözümde sosyalizme ters düşen bu örgütlenme biçiminden kaynaklandığı, olayların ortaya koyduğu bir gerçektir" (s. 94). "Devrimin kurumlaşması, leninist örgütlenmenin yarattığı sapmaların kuşkusuz en korkuncudur. Çünkü böylece devrim, bürokratik makinenin aracı haline gelir ve karşı-devrime dönüşür" (s. 130). "Sosyalist dünyanın bugünkü (Aralık 1978- K.S.) bunalımı altında yatan nedenler arasında, leninist örgütlenme biçiminin, sosyalizme ters düşen burjuva modelinde bir örgütlenme biçimi oluşu da var" (s. 182). "Bu örgütlenme "model"i Sovyet devriminin, sadece Sovyet devriminin değil onu izleyen öteki devrimlerin de hedeften sapmasına neden olmuş etmenler arasında, hatta bunların başında gelmektedir" (s. 190).

"Masa da masaymış ha" diyordu Edip Cansever, gençlik şirirlerinden birinde. Adam yaşama sevinci içinde, masaya nesi var nesi yok koyuyordu; aklında olup bitenleri, sevdiklerini sevmediklerini, uykusunu uyanıklığını, tokluğunu açlığını... ha babam koyuyor, masa da bana mısın demiyordu.

Ne diyelim, "leninist model de modelmiş ha!" Ama bu kadar yükü hangi "model", bana mısın demeden taşıyabilirdi?

PROLETARYA DİKTATORASI

VE ÖZYÖNETİM

Aybar'a dönelim. "Sovyet bürokrasisinin, diyordu Aybar, emekçilerin ürettiği artık-değerden aslan payı aldıkları ve emekçileri kolektif biçimde sömürdükleri açık bir gerçektir. Üstelik üretim araçlarını kamulaştırmış olan bu ülkelerde, demokrasinin ne biçimseli, ne de sosyalistçesi vardır. Emekçiler, hiçbir konuda söz ve karar sahibi olmadan, Parti ve Devleti yöneten bürokratların buyruğu altında itaatli bir emek gücü yığını halinde çalışmaktadırlar. Marx'ın "proletarya diktatörlüğü" adını verdiği geçiş rejimi hiç kuşkusuz bu değildir" (s. 77). Alıntının üst yanını bir tarafa bırakırsak, son tümcesi proletarya diktatorası kavramına herhangi bir alerjisi olmadığı izlenimini veriyor Aybar'ın. Bakalım kendisi ne diyordu:

"Engels, bilindiği gibi, geçiş dönemi proletarya devletinin, kurulması ile birlikte erimeye, yok olmaya başlayacağını söyler. Stalin bunun, ancak sosyalizm tüm dünyada uygulanmaya başladıktan sonra gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Kurulduğu andan itibaren erimeye, yok olmaya başlayan bir devlet! Bu devlet proletarya diktatörlüğünün aracıdır. Yok olmaya başlayan odur. Bu devlet nasıl bir örgütlenme biçimi gösterecektir? Proletaryanın aracı olan bir devlet makinesi merkezci, dikine hiyerarşik, tepeden

inme disiplinli olabilir mi? Bu devlet "kalımlı" yöneticilerden oluşan organlara sahip olabilir mi? Merkezcilik, "kalımlı" yöneticilik, dikine hiyerarşi ve tepeden inme disiplin, devletin erimesini önlemez, devleti "kalımlı" hale getirmez mi? Böyle bir devlet bir bürokrasi yaratmaz ve bu bürokrasinin egemen sınıf durumuna gelmesine yol açmaz mı? Ve gücünü yitirmeyen, tersine güçlenen bu "kalımlı" devlet, emekçi yığınlardan kopuk bürokrasisi ile proletaryaya karşı, emekçilere karşı bir devlet haline gelmez mi? Bu devletin Parti ile, her konuda son sözü söyleyen ve yol gösterici olan bir Parti ile ilişkileri ne olabilir? Üstünlük Partide olunca devlet, devlet olmaktan çıkmaz mı?... Ayrıca bir de Sosyalist demokrasi sorunu var. Bu da hem devlet, hem Parti sorunu ile sıkı sıkıya bağlı bir sorun. Aslında bunların her üçü de bir örgütlenme sorunu; sosyalist örgütlenme "model"ine bağlı olarak çözülecek sorunlardır" (s. 109-110).

Sosyalist örgütlenme biçimine yanaşmaya, şu "geçiş dönemi"nden başlayalım. "Geçiş dönemi" düşüncesi güncel anlamına, dolayısıyla güncel kuramsal vargılarına, Paris Komünü deneyiminden sonra erişti. Kapitalizmden sosyalizme ya da komünist toplumun ilk evresine "geçiş dönemi" boyunca, proletaryanın düşmanlarını bastırmak için bir devlete gereksinimi olduğu, dolayısıyla yeni, nitelikçe yeni bir proletarya diktatorası (PD no 2) anlayışı, Paris Komünü'nden sonra ortaya kondu. Yeni tipte bir devletin bürünümü olarak proletarya diktatorasının siyasal anlamı ve hukuksal dışavurumu bundan böyle, Lenin'in *Devlet ve İhtilal* ile *Dönek Kautsky*'de söyleyeceği gibi, *yeni bir biçimde* (proleterler ve genellikle varlıksızlar için) demokratik ve *yeni bir biçimde* (burjuvaziye karşı) diktatorial bir devlet olmasına, burjuvaziyi demokrasiden *zorla* dışalamasına dayanıyordu.³⁷

37. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, agy., s. 43 ve Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1993, Altıncı baskı, s. 17.

Bir devlet biçimi olarak demokrasi, sınıfsal demokrasi ve bu anlamda "diktatora", demokrasiden dıştalanacak bir sınıfın varlığını öngerektiriyordu. Ancak bu dıştalamanın kendiliğinden ya da zorla olması, diktatoraya iki farklı anlam kazandırıyordu. Dıştalamanın kendiliğinden olması anlamında her devlet bir diktatoraydı. Ama dıştalamanın zorla olması anlamında diktatora, "enerjik diktatora" (Marx 1848), devletin geçici bir biçimiydi. Proletarya diktatorası, Paris Komünü'nden önce tüm proleter devletin bürüneceği biçim olarak (tip ve biçim özdeşliği içinde) düşünülürken, Paris Komünü'nden sonra proleter devletin (proleter devlet tipinin) *yalnızca* "geçiş dönemi" boyunca bürüneceği geçici bir biçim (tip ve biçim ayrılığı) olarak düşünülüyordu. Ve devlet, bu ikinci anlayışta, proleter devletin kurulmasından başlayarak değil ama demokrasiden zorla dıştalanacak bir sınıfın kalmamasından sonra sönmeye başlayacaktı. Demokrasiden zorla dıştalanacak bir sınıfın kalmaması, demokrasinin de bir devlet biçimi olmaktan çıkmaya, devletle birlikte sönmeye başlaması anlamına gelecekti. "Gerçek" demokrasi, herkes için, "tüm halk" için demokrasi, gerçeklikte işte bu sönmeye başlayacak olan demokrasiydi: Bir devlet biçimi olarak, sınıfsal demokrasi olarak sönmeye başlayacak olan demokrasi. Ama bu demokrasi, tüm devletle birlikte sönmüceye değin, gene de bir yönetim işlevini öngerektirecekti.³⁸ Çünkü tüm devlet sönene, sınıflar ortadan kalkana değin, gelişmiş sınıfsız toplum kurulana ve demokrasi bir yaşama biçimine dönüşene değin, kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılık ortadan kalkarak bu ikisi arasında

38. "İnsanların hükümeti, diyordu Lenin, ancak tüm devlet ortadan kalkacağı zaman ortadan kalkacak ve yerini şeylerin idaresine bırakacaktır. Bu görece uzak perspektif aracılığıyla Vandervelde, *yarımın* görevini, burjuvazinin *alaşağı* edilmesi görevini gizliyor, gölgeliyor... Liberal, insanların artık yönetilme gereksinimi duymayacakları gün olup bitecek şeylerden söz etmeyi çok sever" ("Vandervelde'in Devlet Üzerine Yeni Bir Kitabı", *Dönük Kautsky* içinde, agy., s. 114).

"sarmalın bir üst halkasında" yeni baştan organik bir birlik kurulamayacak ve kol emeği ile kafa emeği arasındaki ayrılık yönetim işlevinin varlığına ve kendini sürdürmesine yol açacaktı. Yönetim ve bürokrasi özdeş şeyler olmamakta birlikte, kamu görevi siyasal niteliğini yitirinceye, siyasal-olmayan "devlet" güncelleşinceye değin yönetim işlevi, bürokrasinin de döl yatağını ve varlık alanını oluşturacaktı. Yönetim işlevi çerçevesinde bürokrasi her zaman zorunlu olmamakla birlikte, yönetim işlevi dışında bir bürokrasi de olanaksızdı.

Kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılık sürdükçe, bu iki emek türü arasındaki organik birlik yeniden kurulmadıkça, sınıflar ve devlet sönmedikçe, gelişmiş sınıfsız toplum güncelleşmedikçe ve demokrasi bir yaşama biçimine dönüşmedikçe, sözcüğün tam anlamıyla özyönetim, toplumsal özyönetim olanaklı değildi. Sözcüğün tam anlamıyla toplumsal özyönetim, komünist toplumsal özyönetimdi ve tam komünizmden önce olanaksızdı. Öyleyse devlet, bir "bastırma makinesi" olarak hangi biçime bürünürse bürünsün, bir siyasal yönetim örgütüydü. Ayrıca siyasal-olmayan "devlet" bilimsel öncesinin de bir yönetim örgütü olacağı unutulmamalıydı. Genel olarak proleter devlet ve özel olarak proletarya diktatorası da bir yönetim örgütü olacaktı. Tüm devlet, tümüyle sönünceye değin bir yönetim örgütü olarak kalacaktı. Devlet, özyönetim örgütü olamazdı. Öyleyse, sosyalist ya da komünist devrimin temel işlevini devletin kaldırılmasında gören anarşistler dışında kimsenin, kendi kendisiyle çelişkiye düşmedikçe, tam komünizmden önce özyönetim modeline bağlı örgütlenme önerilerinde bulunma hakkı yoktu!

Özyönetim modelinden esinlenen örgütlenme biçimleri öğrenebilmek için devletin kaldırılmasına yönelmek, öyleyse proletarya diktatorasını da yadsımak gerekiyordu. Anarşistlerin yap-

tığı da buydu. Ama hem proletarya diktatorasından söz etmek, hem de proletarya diktatorası dönemi için özyönetim modeline bağlı örgütlenme ilişkileri önermek, her şeyden önce mantıksal bir çelişki oluştuyordu. Proletarya diktatorası, hangi anlamda (ister PD no 1, ister PD no 2 anlamında) alınırsa alınsın, bir yönetim örgütü olacaktı. Özyönetim işlevi, devlet biçimine bürünemezdi.

Yeri gelmişken, kısa bir anımsatma yapmak istiyorum marksizmin birinci gelişme aşamasındaki, "klasik marksizm" aşamasındaki (1848/50-1870) proletarya diktatorası (PD no1) anlayışına göre devlet, sosyalist devrimden sonra, bir yönetim örgütü olarak, hemen sönmeye başlar. Çünkü bu anlayış çerçevesinde proletarya diktatorası, devletin sönmeye sürecini simgeler. Marksizmin ikinci, "ortodoks" (1871-1914) ve özellikle üçüncü, "leninist" (1915-1950) gelişme aşamalarındaki proletarya diktatorası (PD no 2) anlayışına göre devlet, sosyalist devrimden sonra, gene bir yönetim örgütü olarak, "geçiş dönemi" boyunca devletin sönmeye sürecini erteler ve sosyalist dönemde yerini, sönmeye sürecini başlatacak olan sosyalist demokratik "devlet"e bırakır. Tam komünizme de , sönmeye önce siyasal-olmayan "devlet" durumuna dönüşecek olan bu "devlet" (devlet-olmayan "devlet") götürecektir.

Anarşistler, devrimden hemen sonra, devletin kaldırılmasıyla birlikte, toplumsal özyönetime geçileceğini düşünüyorlardı. Hatta devrimden önce bile, devrimci hareketi özyönetim modeline göre örgütlemeyi öneriyorlardı. Anarşist federalizmin anlamı buydu. Sınıfların ve onlarla birlikte kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılığın da ortadan kalkma sürecinin başlaması için, devletin devrimden hemen sonra kaldırılması ve toplumun özyönetim modeline göre örgütlenmesi gerekiyordu. Devletin kaldırılmasıyla (yoksa proletarya diktatorasının kurularak burjuva devletin "yıkılması"yla değil) başlayacak bir "sönme" sürecine, sınıfların sönmeye baş-

laması anlamında bir "sönme" sürecine anarşistler de kapalı sayılmazlardı. Marksistler proleter devletin (şu ya da bu biçiminin) kurulmasıyla başlayacak bir "sönme" sürecinden söz ederlerken anarşistler, devletin kaldırılmasıyla başlayacak bir "sönme" sürecine, yoğunlaşacak bir "toplumsal arınma" sürecine bel bağlıyorlardı. Toplumsal özyönetimi bu "sönme", hatta daha önce başlayacak bu "arınma" süreci içinde olanaklı görüyorlardı. "Toplumsal arınma" süreci içinde merkezci örgütlenme biçimlerine, siyasal savaşıma ve bu savaşımın proleter parti tarafından yönetilmesine, devrimci savaşımın proletaryanın kendisi tarafından uluslararası özyönetimi adına karşı çıkarak, özyönetim modeline bağlı örgütlenmenin devrimden önce de olanaklı olduğunu düşünüyorlardı.

Yönetim işlevini özyönetim modelinden esinlenen örgütlenme biçimleriyle yürütme girişiminin yol açtığı çelişki, dışavurumunu başka şeyler yanında anarşistlerin yalıtık sekterliklerinde de buluyordu.

Hiçbir zaman özyönetim modeli içinde düşünülmemesi gereken PD no 1 anlayışı ile PD no 2 anlayışı arasındaki temel farklılıklara gelince. PD no 1 anlayışı, PD no 2 anlayışından, daha önce de belirtildiği gibi, "sönme" sürecini simgelemesi, onu hemen başlatmasıyla ayrılıyordu. Buna bağlı olarak PD no 1'in *belirtici* yönünü zor değil demokrasi, yığın demokrasisi oluşturuyordu. Her ikisinin de *özel* yönü, sosyalist toplumun kurulması ve yığınların eğitilmesine dayanıyordu. Devrimden sonra devletin sönme sürecinin hemen başlayacağı düşüncesi, devletin kaldırılmasıyla yoğunluk kazanacak anarşist "sönme" ve "arınma" düşüncesinin bir başka dışavurumu gibi de görünebilirdi. Oysa anarşistler, kendi görüşlerine uygun "sönme" ve "arınma" süreçleri içinde, toplumun özyönetim modelince örgütlenebileceğini düşünüyorlardı. Temel farklılık buradaydı ve devrim öncesine de uzanan bu farklılık, merkezcilik-federalizm çatışması biçimine bürünüyordu.

PD no 1 anlayışı, sönme sürecini hemen başlatmak ve "geçiş dönemi"ne, yani kapitalizmden sosyalizme geçişe karşılık düşmekle yetinmeyerek tam komünizme değin sürmekle, PD no2'den bir başka önemli noktada daha ayrılıyordu. Şöyle ki PD no 1'in temel işlevi burjuvaziyi sınıf olarak ortadan kaldırmak değil ama burjuva ilişkileri, bir başka deyişle yönetim işlevini ve bu işleve bağlı örgüt biçimlerini, örneğin devleti, parti ve sendikaları işlevsiz bırakmaktı. Çünkü belirtici yönünü burjuvaziyi demokrasiden dıştalan zor değil ama yığınları sosyalist kuruluşa katmaya yönelik yığın demokrasisi oluştuyordu. Bu iki yön arasındaki ayırım, kuşkusuz organik bir ayırım değil ama yöntembilimsel bir ayırımdı. Bu "burjuva" örgütlerin işlevsizleştirilmesi, tam komünizmin göstergelerinden biri olacaktı. Bu yönetim örgütleriyle, bu "burjuva" örgütlerle tam komünizm, her iki proletarya anlayışında da bir arada bulunamazdı. Ancak tam komünizm, yalnız PD no 2 anlayışında değil ama PD no 1 anlayışında da bu "burjuva" örgütlerle kurulacaktı. Böyle olduğu için proletarya diktatorası, hiçbir zaman özyönetim modeli içinde düşünülemezdi.

Ama Aybar düşünüyordu. Çünkü Aybar'ın marksizmi "klasik marksizm" çizgisini aşmıyordu ve "klasik marksizm"ın "Sınıf-parti" ve PD no 1 anlayışları ile anarşist örgütlenme anlayışı arasında, özellikle marksizmin "tarih-öncesi"nden kopmakta güçlük çekenler için, aldatıcı bir yakınlık vardı.

SOSYALİST ÖRGÜTLENME BİÇİMİ

"Sosyalist örgüt "model"inin ne olduğunu söylemezden önce, ne olmadığını söyleyelim, diyordu Aybar. Bu, işçi sınıfı dışından oluşan bir "öncü"ler örgütü olamaz. Bu kesin. Emekçi yığınlardan kopuk bir bürokrasinin doğmasına yol açan, merkezci, dikeyine

hıyerarşik ve kışla disiplinli bir örgüt biçimi de olamaz. Sosyalist örgütlenme biçimi, işçi sınıfını öz dinamizmini harekete geçirecek ve işçilerin, emekçilerin yönetime ve denetime gerçekten katılmalarını, yani emekçi tabanın doğrudan egemenliğini sağlayacak, marksist hümanizmaya hizmet eden bir nitelikte olmalıdır. Demek ki sosyalist örgütlenme, işçi sınıfının, emekçilerin tümünü kapsamayı amaçlayan yaygın, yatay biçimde gerçekleştirilecektir. Tüm işçi sınıfını, tüm köylüleri, emekçileri olanağınca kapsayacak yaygınlıkta bir örgütlenme uygulanacaktır ki üreticilere, tüm üreticilere denetim ve yönetim olanakları açık bulundurulmuş olsun. Ancak bu koşulda üreticilerin yarattığı artık-değer sömürü kaynağı haline gelmez. Kuşku yoktur ki işçiler, köylüler, sosyalist toplumda da artık-değer yaratmaya devam edeceklerdir" (s. 74-75).

Aybar'ın burada artı-değer ile toplumsal artığı karıştırdığı görülüyor. Ama yapıtında az rastlanmayan bu durum, sosyalist örgütlenme anlayışının kavranmasını güçleştirmiyor. Ayrıca kendisi de bu anlayışı, üç maddede özetliyordu. Şöyle: "Birincisi, örgütlenme tüm emekçilerin yönetim ve denetimi fiilen ellerinde tutmalarına olanak verecek biçimde olmalıdır; ikincisi, örgütlenme akılcı olmalı (Marx'a göre, diyordu Aybar biraz önce, özgürlükçü bir düzen kurulabilmesi için ortak üreticiler, doğa ile alışverişlerini akılcı, insan doğasına en yaraşan biçimde ve en az emekle gerçekleştirmeli, işleri birlikte yönetip birlikte denetlemeliydiler), hukuksal varsayımlarla emekçilerin pasifleştirilmesine meydan vermemelidir; üçüncüsü, örgütlenme temel insan haklarına dayalı, eşitlikçi, özgürlükçü olmalıdır" (s. 114). Güzel, ama nasıl?

Aybar'da "model", deneysel öğeler ayrıç içine alınır ve olgu-bilimsel bir indirgeme yapılırsa, dikeylik ya da yataylıktan başka bir anlama gelmiyordu. Dikeylik piramit biçimine bürünür, merkezci, dikeyine hıyerarşik ve kışla disiplinli olursa, burjuva örgüt

"model"ini veriyordu. Gerçi dikeylik salt burjuva örgüt "model"ini simgelemiyordu ama azınlığın çoğunluk üzerindeki buyurganlık ve sömürüsü, dikeylikten türeyen biçimleri öngerektiriyordu. Buna karşılık burjuva-dikey örgütlenme biçimi de, hangi koşul altında olursa olsun, azınlığın çoğunluk üzerindeki buyurganlık ve sömürüsüne yol açıyordu. Sosyalist devrim yapılmış, sosyalizmin alt-yapısı kurulmuş bile olsa, burjuva -dikey örgütlenme bürokrasi üretecek, sosyalizmi yozlaştıracaktı. Nitekim "sosyalizm uygulamaları, bir üstyapı bunalımı içinde çırpınmaktaydı (s. 97).

Öyleyse "sosyalist örgütlenme biçimi, yatay bir örgütlenme biçimi olmak gereki(yordu). Piramit biçiminde olanın tam tersi yanı" (s. 99). Demek ki doğruluk, yanlışlığın tam tersindeydi.

Dikey ve yatay örgütlenme biçimlerine karşılık düşen "merkezci" ve "merkezci-olmayan" örgüt "model"leri Aybar'da, "yönetim" ve "özyönetim" modellerinin izdüşümlerinden başka bir şey değildi.

Federasyon terimini kullanmıyordu Aybar. Bunu anarşistlere benzetilmek korkusuyla, uygun sözü telaffuzdan çekindiği için mi yapıyordu? Sanmıyorum. Belki de anarşistlerin düştükleri "kategorik" yangılıya düşmemek için yapıyordu bunu. Gerçekten de anarşistler, aslında bir yönetim kategorisi olan federasyon terimini, bir özyönetim kategorisi olarak kullanma yangılısına düşüyorlardı. Federasyon terimini kullanmaması, Aybar'ı bu yanılığa düşmekten koruyordu. Çünkü "merkezci-olmayan" içereksiz terimi, onun için uygun bir özyönetim kategorisini simgeliyordu.

Ancak anarşistlerle birleşir gibi görüldüğü yerde Aybar, bu özyönetim kategorisini parti ve proletarya diktatorası gibi yönetim örgütleri için söz konusu ederek, onlardan hemen ayrılıyordu. Çünkü anarşistler federasyon istemini, aslında sendika, parti ve devlet gibi "burjuva" örgütleri yadsımak için öne sürüyorlardı. Oysa Aybar tersini yapıyor ve böylece anarşistlerin belli bir tu-

tarlılığa sahip oldukları yerde bu tutarlılığı yitiriyordu. Anarşistler özyönetim istedikleri için yönetim örgütlerini yadsımaya çalışırken Aybar, bu yönetim örgütleri için özyönetim istiyordu.

"Bugün leninist parti "model"i hakkında olumsuz bir yargıya varacak durumdayız", diyordu Aybar ve ekliyordu: "Sosyalist örgütlenme nasıl olmamalıdır, bunu artık kesinlikle biliyoruz" (s. 96).

Evet, leninist parti "model"i merkezci, dikeyine hiyerarşik, kışla disiplinli vb. bir örgütlenme biçimiydi. Öyleyse sosyalist örgütlenme, merkezci vb. olmayan, piramitsel değil halkasal bir örgütlenme olmalıydı. Genel bir tanımdan (leninist örgütlenme tanımı) mantıksal sonuçlar çıkarmaya, bu anlamda varlıkbilimsel bir akılyürütmeye çok benzemiyor muydu bu?

"Burjuva "model" de tüm yetkiler, diyordu Aybar, piramitin tepesini oluşturan Merkezde toplanmıştır" (s. 99). Ve sosyalist "model"de tüm yetkiler, merkezde değil en dış halkada ya da tabanda olacaktır.

Merkezcilik, alt kademeden üst kademeye uymasını gerektiriyorsa, "merkezci-olmayan" örgüt "model"inde Aybar, bu ilişkiyi tersine çevirmekten başka bir şey yapmıyordu.

Piramitte merkezden, iç içe halkalarda tabandan söz edilmesi, aslında geometrik yanılısma diyebileceğim bir yanılısamanın dışavurumuydu. Karşıdan bakılınca konik bir görünümü vardır piramitin. Koniye tepeden bakarsanız bir daire ya da bütün noktaları merkezden aynı uzaklıkta olan bir halka görür, bu halka ile merkez arasında istediğiniz kadar iç içe daire ya da halkalar tasarlayabilirsiniz. Piramit (Koni) ile iç içe halkalar arasındaki tüm farklılık, aynı şeye karşıdan bakmakla tepeten bakmak arasındaki ayrıma indirgenebilir.

Oysa Aybar, karar yetkisini "dış halka" daki "çoğunluk"a vermekle, "merkezci-olmayan" bir "model" önerdiğini düşünüyordu. Onu dinleyelim:

"Sosyalist örgüt "model"i iç içe daireler biçiminde düşünülebilir. Dış daire işçilerden, köylülerden, emekçilerden oluşur. Kamu gücünün kaynağı burasıdır. Özyönetim (evet, özyönetim!- K.S.) buradan başlar. Kararlar burada alınır. Emekçilerin kendi aralarından seçtikleri yöneticiler, öteki daireleri meydana getirirler: iller dairesi, bölgeler dairesi ve merkez dairesi... Bunlar, emekçilerin aldığı kararları, illerde ve bölgelerde düzenlestirerek, örgüt merkezine iletirler. Merkez yöneticileri, çoğunluğun kararını örgüt adına uygulatırlar, uygulatırlar. Elbet il, bölge ve Merkez yöneticilerinin de karar almaya yetkileri olacaktır. Yönetimle doğrudan doğruya görevli olan kişilerin, gerekli kararları almaları zorunludur. Ne var ki tabandaki emekçiler, belirli bir süre içinde yöneticilerin aldığı kararları veto etmek hakkına sahip olacaklardır" (s. 99-100).

Bütün bunlar dikey "model" çerçevesinde de olmaz mıydı? İl, bölge ve merkez yöneticilerinin de karar yetkileri olduğu özyönetim "model"i, dikey "model"e monte edilemez miydi? Demokratik merkezcilik, merkez yöneticilerinin çoğunluğun kararını uygulayıp uygulatmalarından başka bir anlama mı geliyordu? Tabana bir veto hakkı tanımak için, koskoca piramiti yerle bir etmeye değer miydi? Aslında taban, piramitin tabanı değil miydi? Aybar'ın yatay halkaları, demokratik bir karar almak söz konusu olunca, onun o korkunç piramidine dönüşmeyecekler miydi? Hem de her halka ilkin kendi içinde bir piramit oluşturmak, sonra da birbirine ve böylece hepsi birden piramitler piramidine bağlanmak üzere! Yönetim kademelerini basit istatistik ve iletişim bürolarına dönüştürmek istenci, dramatik bir çelişkiyi dışavuran eski bir kuruntu değil miydi?

Merkezciliği hep bürokratik merkezcilik olarak düşünüyordu Aybar, bütün "yetke düşmanları" gibi. İç içe dairelerde her dış halka, *genel tamamı* gereği, her iç halkaya ve hele bir noktadan oluşan merkeze göre her zaman bir çoğunluğun temsilcisi olarak görünüyordu (*Aybarsal varlıkbilim*). Bu yanılısama üst kademenin (kısaca söylemek gerekirse tepe ya da merkezin) alt kademeye (gene kısaca söylemek gerekirse taban ya da çevreye) göre her zaman azınlığın temsilcisi (ya da azınlığın kendisi) olarak tasarlanmasına yol açıyordu. Ve bunun başka türlü olabilme olanağını Aybar, anlaşılan "edebiyat"tan başka bir şey saymıyordu. Ancak Marx ve Engels'in, "merkezcilik" ve "yetke" yandaşları olarak etkinlik gösterirlerken, bu tür "edebiyatçı"lar arasında yer aldıklarını nedense anımsamak istemez gibi görünüyordu. Aybar'ın kendisine dönülmesini istediği Marx da "merkezci" değil miydi? Anlaşılan merkeziyetçiliğin Aybar, Marx'ın teorisinin tümüne ters düştüğünü düşünüyordu.

Örgütlenme biçimleri çok çeşitli olabilir ve benzer biçimler son derece farklı iktisadi ve toplumsal içerikleri dışavurabilirler. Aybar'ın yatay "model"i, Paris Komün'ünün konusu olduğu çeşitli yorumlardan birini, komünal kuruluşun federatif yorumunu anımsatmıyor mu? Paris Komünü de kimilerine "merkezcil olmayan", yatay bir "model" olarak görünmemiş miydi? Oysa Marx aynı Komün'de "merkezci", dikey bir "model" görmüyor muydu? Marx'a dönelim, diyordu Aybar. "Marx'ın öğretisi ışığında ve işçi sınıfının yüz yıllık pratiğinden esinlenerek saptanan yukarıki ilkeler (yöneticilerin üst üste seçilmemeleri; taban tarafından sürekli denetlenmeleri; gerektiğinde sürelerini doldurmadan görevden alınmaları-K.S.) ve örgütlenme "model"i, sosyalist örgütlenmeye kuramsal bir yaklaşım denemesinden ibarettir. Her ülkenin işçi sınıfı, Marx'ın öğretisi doğrultusunda değerlendireceği kendi pra-

tiğinden, en geçerli örgütlenme "model"ini bulgulayacaktır" (s. 100-101) diyordu. Aybar'ın parti, devrimci hareket ve toplumsal bilinç konusundaki düşüncelerine bakılırsa, özsel olarak "klasik marksizm" döneminin Marx'ına dönülmesinden yana olduğu anlaşıyordu. Kuşkusuz bu da bir şeydi. Ancak "dönmek" niyeydi? Marx ile sınırlı, kapalı bir sistemiydi marksizm? İlerlersek, Marx'tan kopacağımızı mı sanıyorduk? İlerlersek, Lenin ile karşılaşmaktan mı korkuyorduk? Leninist aşama da dahil marksist birikimi koruyup güncelleştirmenin yolu, marksizmi geçmişte kalan ardışık gelişme aşamalarından birine indirgemeye çalışacak yerde, o birikimi durmadan aşmaya çalışmak değil miydi?

Aybar'ın toplumsal bilinç konusundaki düşünceleri, yapıtında belirleyici bir işlev görüyordu. Parti, devrimci hareket, sosyalist örgütlenme ve sosyalist devrim üzerine savunduğu tez ve görüşleri, Aybar'ın toplumsal bilinç konusundaki düşünceleri temellendiriyordu. Marx'ın merkeziliğinin, Marx'ın bilimsel teorisinin tümüne ters düştüğü sonucuna Aybar, kuşkusuz toplumsal bilinç konusundaki düşüncelerine dayanarak varabiliyordu.

"Sınıf Bilinci" konusunda Aybar, açıkça Lukàcs'ı izliyordu. Hegel'in varlığı bilince indirgeyerek çözdüğü Varlık-Bilinç ilişkisini Lukàcs, *tamı tersi* bir yoldan giderek, bilinci varlığa indirgeyerek çözüyordu. Her iki "çözüm" de indirgemeciydi. Ancak tüm materyalist görünüşüne rağmen Lukàcs'ın çözümü de, Hegel'in çözümünden daha az metafizik ve idealist bir nitelik taşımıyordu.

Ama "Lenin'in Düşüncesi" konusunda Lukàcs ve Aybar, farklı rüzgarlara yelken açıyorlardı.

ULUSAL SORUN VE MARKSİZM*

Ulusal sorun marksizmin önemli sorunlarından birini oluşturuyor ve ulusal farklılıkların kökeni; iktisadi, siyasal ve kültürel alanlarda çeşitli uluslar ve halklar arasındaki eşitsiz gelişmenin nedenleri; ulusal anlaşmazlıkların kaynak ve nitelikleri ile bunların çözüm yolları gibi son derece ilginç konuları kapsıyor. Marksizmin bütün sorunları gibi ulusal sorun da karşımıza karmaşık, somut ve özgül bir görünüm içinde çıkıyor; marksizmin bütün sorunları gibi ulusal sorun da bizi somut durumun somut çözümlemesine götürüyor. Ancak bu çözümlemenin dolayimsız gözlemler aracıyla değil teorik kategorilerden başlayan bilimsel gözlemler aracıyla yapılması gerekiyor. Bundan ötürü bu yazının amacı, marksizmin ulusal sorunla ilgili teorik kategorileri üzerine ve her şeyden çok ulusal sorun konusuna açıklık getirmeyi gözetten bazı genel bilgiler vermek olacak. Öyleyse ulus kategorisinden başlayalım.

* *Marksizm ve Gelecek*, Bahar 1995, No 5., s. 57-78.

ULUS

Ulusal sorunun özünü ve çözüm yollarını kavrayabilmek için ilkin ulus teorisi üzerine genel bir bilgi sahibi olmak gerekiyor.

Ulusların kökenini, oluşum ve gelişimlerini marksizm, bilindiği gibi onların maddi yaşama koşullarından başlayarak açıklamaya çalışıyor. Bunun için de yeni bir insan topluluğu biçimi olarak, tarih içinde ancak kapitalist üretim biçimiyle birlikte, yani feodalizmin çöküş ve kapitalizmin başlangıç döneminde oluşup gelişmeye başlayan ulusal topluluğu, hemen hemen insan türü kadar eski olan eski insan topluluklarından, ırk ve aşiret topluluklarından ayırıyor.

İrk, antropolojik bir kategoriydi, Gövde yapısı, yüz ve kafa biçimi, deri, saç ve göz rengi gibi ortak biyolojik özelliklere sahip büyük insan topluluklarından oluşuyordu. Irkların ortaya çıkışı, ilkel insanların binlerce yıl içinde yaşadıkları çeşitli coğrafya ve iklim koşullarına bağlıydı. Bugün yeryüzünde saf bir ırk kalmadığı gibi, insanların düşünce tarzı ve tinsel yetenekleriyle ırklar arasında nedensel bir ilişki olmadığı da bilimsel olarak kanıtlanmış bulunuyor. Buna rağmen bazı gerici ideologların, ırk ile ulusu özdeş şeyler olarak göstermeye çalıştıklarını da biliyoruz. Ama ulusun toplumsal özünü biyolojik bir öze indirgeyen bu bilim dışı girişimin, gerçeklikte sömürülen ülkeler halklarının geri durumlarını tarihsel ve toplumsal nedenlerle değil ama onların sözde ırksal özellikleriyle açıklayarak, emperyalizmin ulusal baskı ve sömürgeci boyunduruğuna "bilimsel" bir gerekçe hazırlamaya çalışan ideolojik bir girişimden başka bir şey olmadığını da biliyoruz.

Aşiret ise etnografik bir kategoriydi. Belli bir akrabalık ilişkisine dayanıyor ve aynı ırktan insanlardan oluşuyordu. Aşiretin kendine özgü bir dili, kendi adet, töre ve gelenekleri vardı.

Oysaki ulus tarihsel bir kategoridir. Feodal bölünmenin ortadan kalkması ve kapitalist iktisadi gelişme temeli üzerinde, ulusal topluluğun tüm kesimlerini tek bir bütün biçiminde birleştiren ortak bir iktisadi yaşamın oluşmasıyla doğar ve gelişir. Ulusu oluşturan ögeler birdenbire doğmaz. Dil, ruhsal oluşum ve toprak birliği gibi ögeler ulustan çok önce gens (ya da klan), aşiret ve milliyet (ya da halk) gibi topluluklar içinde oluşup gelişmeye başlarlar. Ulus, başlangıçta kendini milliyet oluşumu olarak gösterir.

Milliyet, başlangıçta aşiretlerin karışıp birleşmesiyle oluşan bir insan topluluğuydu. Öyleyse milliyet, emek üretkenliğinin belirli bir artık-ürün üretecek kadar geliştiği, yani ilkel-komünal toplumun dağılmaya başladığı, özel mülkiyetin, sınıfların ve siyasal devletin ortaya çıktığı bir dönemin ürünüydü. Ancak milliyet, aşiretlerin mekanik bir karışımından meydana gelen, onların basit bir toplamından oluşan bir insan topluluğu da değildi; aşiretlerin yeni bir temel üzerindeki karışımından meydana gelen, dolayısıyla aşiretten daha başka, daha üstün bir nitelik kazanan bir insan topluluğuydu. Aşiretin temelini akrabalık ilişkileri oluşturuyordu. Milliyetin temelini ise akrabalık ilişkileri değil ama toprak oluşturuyordu. Milliyeti belirginleştiren şey, henüz kararsız da olsa toprak birliğiydi. Belirli bir toprak üzerinde yaşayan insanlar, artık kökenlerine yani üyesi oldukları aşiretlere göre değil ama üretim ilişkileri içindeki yerlerine yani sınıflarına göre bölünüyor ve bu insanların üyeleri oldukları aşiretlerden bağımsız olarak birbirleriyle karışıp yeni bir birlik kurmalarından da milliyet meydana geliyordu.

Buna göre milliyetlerin ilk sınıflı toplumlar içinde, öyleyse asyagil, köleciler ya da feodal ilişkilerin pekişmesiyle meydana gelebilecekleri anlaşılıyor. Ama gerçeklikte yeryüzünde geri kalmış birçok aşiretin, varlıklarını aşiret olarak sürdürerek, örneğin bazı sömürge halkları gibi ancak kapitalizm (hatta eski Sovyetler Bir-

liği'nin kuzeyindeki bazı aşiretler gibi ancak "sosyalizm") aşamasında milietler durumuna dönüşebildiklerini de unutmamak gerekiyor.

Milliyetin meydana gelmesiyle ulusal topluluğun oluşma süreci durmuyor. Artık yalnızca aşiretler değil ama milliyetler de birbirleriyle karışarak yeni milliyetler meydana getiriyor. Öte yandan yalnızca aşiretlerin değil ama çeşitli ırklardan toplulukların da karışarak milliyetler oluşturdukları görülüyor. Örneğin İtalyan milliyeti Romalı, Germen, Etrüsk, Yunan ve Araplardan; Fransız halkı Galyalı, Romalı, Breton ve Germenlerden oluşuyor. Ulusal topluluğun basit bir ırk ya da aşiret topluluğu olmadığı anlaşılıyor. Böyle olduğu içindir ki ulusal topluluklar, milliyet ya da ulus, antro-po-lojik ya da etnografik bir kategori değil ama tarihsel bir kategori oluşturuyor.

Her ikisi tarihsel bir kategori oluşturduklarına göre, milliyet ile ulusu birbirinden ne ayırıyor? Bu ayrımı ortaya koymak için, ilkin tarihsel olarak kurulan her topluluğun her zaman ulusal bir topluluk oluşturmadığını belirtmek gerekiyor. Örneğin Roma Devleti, Charlemagne ya da Timurlenk imparatorlukları da tarihsel olarak kurulan topluluklar olmakla birlikte ulusal topluluklar oluşturmuyor. Aşiretler ve milliyetler arasındaki güçsüz bir birleşmenin ürünü olan bu kararsız topluluklar, kuruldukları kadar hızlı (tarihsel ölçülerle hızlı) bir biçimde dağılıyor. Oysa kararlı topluluklar oluşturan ulusal topluluklar, gelişigüzel bir biçimde kurulmadıkları gibi, kolay kolay da dağılmıyor.

Öyleyse kararlı ulusal topluluklar olarak milliyet ile ulusu ne ayırıyor? Bir başka deyişle, milliyeti ulusa ne dönüştürüyor?

Milliyet ile ulusu ayıran ya da milliyeti ulusa dönüştüren şeyi iktisadi yaşam birliği oluşturunordu. Ulusun ayırt edici özelliği

buydu. Dil birliği, toprak birliği ve dışavurumunu kültür birliğinde bulan ruhsal oluşum gibi ulusal topluluğun oluş ve gelişme durumundaki üç temel öğesine dayanan milliyet, ancak iktisadi yaşam birliğini sağladıktan yani iktisadi yaşamını ulusal pazar ek-serinde rgtledikten sonradır ki ulus durumuna dönüşüyordu. Bu nedenle ulusal topluluğun ulus olarak oluşması ancak kapitalist (ya da sosyalist) retim tarzının ortaya cıkmasıyla gerekleşebiliyordu. İktisadi yaşam birliğini tarihte ilk kez kapitalizm sağladı. Ulus ile kapitalizm arasında tarihsel bir ilişki vardı. Ulus yalnızca tarihsel bir kategori olmakla kalmıyor ama kapitalist dönemin tarihsel bir kategorisini oluşturuyordu. Dil birliği, toprak birliği ve ruhsal oluşum (kültür birliği) gibi oluş ve gelişme durumundaki öğelere dayanan milliyete kapitalizm, iktisadi birlik öğesini de ekliyor ve onu burjuva ulus durumuna dönüştürüyordu.

Ulusun başlangıcında kural olarak milliyet vardı. Ama bir ulus, çeşitli aşiret ve milliyetlerin karışmasından da oluşabiliyordu. Ulus ile ulusun oluşturucu öğeleri arasında diyalektik bir ilişki vardı. şöyle ki bir milliyet, milliyet olarak üzerinde yaşadığı toprakların birliği büsbütün gerçekleşmeden de ulus durumuna, ama birden çok ulus durumuna dönüşebiliyordu. Örneğin Fransız milliyeti, bu şekilde Fransız, Belçika ve İsviçre uluslarını meydana getirmişti. Ortak bir dil ve ortak bir ruhsal oluşuma sahip olan ve tek bir milliyet oluşturan Danimarka ve Norveçliler, iki ayrı ulus durumuna dönüşmüşlerdi. Günümüzde de Arap milliyetinin, toprak birliğini gerçekleştirememesi nedeniyle, ayrı ayrı uluslar durumunu dönüştüğünü ya da dönüşme sürecine girdiğini görüyoruz. Aynı şey türki cumhuriyetler için de söylenebilir. Belli bir miliyet oluşturdukları ölçüde kürtlerin de, çeşitli seçeneklere açık ama benzer bir ayrışma süreci içinde oldukları düşünülemez mi? Ulus, insanlar arasında uzun ve düzenli bir iktisadi ilişkiyi, iktisadi

bir yaşam birliğini öngerektiriyor. Toprak birliği olmadıkça, uzun ve düzenli bir iktisadi ilişki, iktisadi bir yaşam birliği, küresel bir bütünleşme öncesinde olanaksız. Toprak birliğinin olmaması, aynı milliyetin çeşitli uluslar durumuna dönüşmesine yol açıyor. Tersine, belirli bir toprak birliği çerçevesinde, çeşitli aşiret, miliyet ve ulus temsilcilerinin karışıp kaynaşarak, tek bir ulus oluşturmaları da olanaklı. Bunun en belirgin örneğini ABD veriyor.

Dışavurumunu kültür birliğinde bulan ruhsal oluşum, ulusun önemli öğelerinden birini oluşturuyor. Ancak ruhsal oluşumu da metafizik bir veri olarak düşünmemek gerekiyor. Ruhsal oluşumu metafizik bir veri olarak alan idealist-psikolojik burjuva ulus teorileri, öz olarak ulusu, kader birliği alanında, kimlik birliği içinde birleşen insanların oluşturdıkları bir bütün, toprağa bağlı olmayan bir kültür topluluğu olarak tanımlıyor. Bu teorilere göre ulus, ancak "ulusal ruh" ya da "ulusal kimlik" olarak adlandırılan ruhsal oluşumla açıklanabiliyor. Ulusu ulus yapan şeyi, ruhsal oluşum oluşturuyor. Dil, toprak ve iktisadi yaşam birliği ulusun oluşturuca öğeleri olarak değil, gerekli koşulları olarak değerlendiriliyor. Ruhsal oluşumu metafizik bir veri olarak alan bu teorilerin bilimsel bir geçerlik taşımaları olanaksız. Çünkü ruhsal oluşumun, kendini oluşturan yaşama koşullarından, öyleyse dil, toprak ve iktisadi yaşam birliğinden soyutlanabilmesi olanaksız. Ruhsal oluşum, uzun ve sürekli ilişkiler içinde yaşayan insanların somut yaşama koşullarının etkisiyle oluşuyor. Gene de mekanik bir oluşum söz konusu değil. Örneğin aynı dili konuşan, komşu topraklar üzerinde yaşayan, aralarında sıkı iktisadi ilişkiler olan ingilizler ile ırlandalı'ların iki ayrı ulus oluşturmaları, her şeyden çok ruhsal oluşumlarındaki farklılıkla açıklanabiliyor. Böyle olduğu içindir ki ruhsal oluşum, ulusun önemli öğelerinden birini oluşturuyor. Ama ulusu ulus yapan tek şey değil ruhsal oluşum.

Dil ve iktisadi yaşam birliği öğelerini de hem birbirleri, hem de öteki öğelerle diyalektik ilişkileri içinde düşünmek gerekiyor. Dil birliği, ulusal topluluğun milliyet çerçevesinde oluşan ve gelişen bir öğesini oluşturuyor. Milliyet çerçevesinde aslında tek bir ulusal dil değil ama bu dilin çeşitli lehçeleri konuşuluyor. İktisadi yaşam birliği, en gelişmiş bölgenin lehçesini ulusal dil durumuna getirerek, dil birliğinin gerçekleşmesi üzerinde geniş ölçüde etkili oluyor. Ayrıca dil birliği de iktisadi yaşam birliğini pekiştiren bir etken oluşturuyor. Çokuluslu devletler çerçevesinde bu gerçeği, en gelişmiş ulusun dili-nin, deyim yerindeyse "ikinci ana dil" durumuna gelmesi olgusunda da görebiliyoruz.

Öyleyse marksist açıdan ulusu, dört temel öge üzerinde, yani dil, toprak, iktisadi yaşam ve ulusal kültürün kendine has özelliklerindeki ortaklıkla dışavurulan ruhsal oluşum birliği üzerinde oluşan, kararlı ve tarihsel bir insan topluluğu olarak tanımlayabiliyoruz. Bu dört öge bir arada, ulusun oluşturucu öğelerini oluşturuyor. Nerede bir ulus varsa orada, bu dört öğenin de o ulus çerçevesinde bir arada bulunması gerekiyor. Bu öğelerden birinin yokluğu, söz konusu topluluğun gerçeklikte bir ulus olmadığını gösteriyor.

Ulus oldukları zaman da halklar, ulusal topluluğun üzerinde olduğu, milliyetin üzerinde ulusa dönüştüğü iktisadi, siyasal ve toplumsal temele ve bu temel tarafından belirlenen döneme göre ya burjuva ya da sosyalist ulusları oluşturacaklardır. Burjuva uluslar, genel kural olarak yükselen kapitalizm döneminin ürünüdürler. Ancak emperyalist dönemde de burjuva ulusların oluşması devam edecektir. Sosyalist uluslar ise iki biçimde, ya burjuva ulusların sosyalist uluslara dönüşmeleri biçiminde, ya da kapitalist dönemde burjuva ulus durumuna dönüşemeyen milliyetlerin, sosyalist dönemde sosyalist ulus durumuna dönüşmeleri biçiminde oluşacaklardır.

Ulusların son iki sosyo-ekonomik oluşumun, yani kapitalizmin ve sosyalizmin ürünü oldukları ve olacakları görülüyor. Burjuva uluslar kapitalizme, sosyalist uluslar sosyalizme karşılık düşüyor. İnsanlık ulusların kaynaşması, tek bir dünya halkı durumuna gelmesi aşamasına ulaşacaktır. Ama şimdilik saptanamayan bir gelecekte. Bu kaynaşmanın yolu, her şeyden önce ulusların oluşup gelişmelerinden geçiyor. Bu kaynaşmanın koşullarını, ulusların sosyalist uluslar biçiminde oluşup gelişmeleri hazırlayacaktır.

Özetlersek, ulusal toplulukların oluşması, toplumsal gelişmenin nesnel bir yasasının dışavurumudur. Kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreç insanları, kapitalist ya da sosyalist aşamada ulus olarak birleştirecektir. Dil, toprak, iktisadi yaşam ve ruhsal oluşum birliği olmadan ulus olmaz. İnsanlık, ulusların tam bir açılıp serpilmesinden sonra, onların kaynaşması aşamasına ulaşacaktır. Ulusların oluşup gelişmesi nesnel bir yasa olduğuna göre, bu süreci baskı ve zorunlu asimilasyon gibi yollarla engellemeye kalkışmak, ulusların açılıp serpilmesine uygun koşulları sağlamadan zorlayıcı yöntemlerle onları sözümona kaynaştırmaya çalışmak, tarihin akışına karşı çıkmaktan başka bir anlam taşımıyor.

KAPİTALİZM VE ULUSAL HAREKET

Ulusal sorunu ve bu sorunun çözüm yollarını gereğince kavrayabilmek için, ulusal hareket ve bu hareketin tarih içinde bulunduğu biçimler konusunda da belirli bir fikir sahibi olmak gerekiyor. Tarihsel gelişmenin çeşitli evrelerinde ulusal hareket, farklı nitelikler taşıyor ve farklı biçimlere bürünüyor.

Ulusal hareket feodalizmin çöküş ve kapitalizmin doğuş döneminde, ulusların oluşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkıyordu. Bu dönemde burjuvazinin, ülkesindeki feodal bölünmeye son

vermek ve üzerinde aynı dili (daha doğrusu aynı dilin çeşitli lehçelerini) konuşan insanların yaşadığı toprakları birleştirmekte büyük bir çıkarı vardı. Çünkü kapitalizmin gelişmesini sağlamak ve iç pazar üzerinde egemenlik kurabilmek için zorunlu bir şeydi bu. Bu amaçla burjuvazi, yığınları feodalizme karşı savaşıma sürükliyor ve onların bu hareketini yönetiyordu. Bunu yaparken burjuvazi, o dönemde toplumun gelişmesi ve halkın tek bir ulus içinde birleşmesi bakımından ilerletici bir rol oynuyordu. "Milliyetler ilkesi" ("her ulusa bir devlet") burjuvazi tarafından, işte bu dönemde ileri sürülüyordu. Çünkü bu ilke, ulusal pazar üzerinde kendi egemenliğini kurmak, feodal bölünmeye son vermek, ülke içi bölgeler arasındaki gümrük engellerini kaldırmak ve böylece çeşitli bölgeler arasında sıkı iktisadi bağlar kurmak isteyen genç burjuvazinin iktisadi çıkarlarının siyasal dışavurumu olmaktan başka bir anlama gelmiyordu. Bu ilkeyi ileri sürerken burjuvazi, kendi tikel sınıf çıkarlarına tümel bir biçim kazandırmak, yani kendi ulusal burjuva devletini kurmak, "kendisi ulus durumuna gelmek" istiyordu.

Feodal bölünmenin ortadan kaldırılması ve kapitalist üretim biçiminin gelişmesi, belli bir uğrakta ulusal devletlerin kurulmasıyla sonuçlanıyor ve kapitalist gelişmenin zorunlu koşullarını sağlayan ulusal devletlerin kuruluşu ulusal hareketin egemen eğilimi durumuna geliyordu. Bu nedenle ulusal devlet, kapitalist dönemin normal bir olgusuydu. Batı Avrupa'da İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde, ulusların oluşması ve bağımsız ulusal devletlerin kurulması birlikte gerçekleşiyordu.

Ancak durum her zaman böyle olmuyor, örneğin Doğu Avrupa'da ulusların çok uluslu devletler çerçevesinde oluştuğu görülmüyordu. Söz gelimi Rusya, daha feodalizm döneminde, yani halkların daha ulus durumuna dönüşmeye başlamalarından çok önce, çokuluslu bir merkezi devlet olarak örgütleniyordu. Bu ör-

gütlenmenin başta gelen nedeni, yabancı saldırganlara karşı ortak savunma zorunluluğuydu. Çeşitli halkların bir tek devlet içinde birleştirilmesini, o zamanlar iktisadi ve siyasal bakımdan bu halklar içinde en ileri durumda bulunan Büyük-Ruslar sağlıyorlardı. Aynı oluşum öteki Doğu Avrupa ülkelerinde de görülüyor ve bu ülkeler halkları da böylece, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, çokuluslu devletler çerçevesinde ulus durumuna dönüşmeye başlıyorlardı.

Burada ulusal hareketin büründüğü bir ikinci biçimle karşılaşılıyordu. Ulusal hareketin kapitalist dönemdeki normal eğilimi ulusal devletlerin kurulması olduğuna göre, çokuluslu devletler çerçevesinde ulus durumuna dönüşen hakların da kendi ulusal devletlerini kurmak istemeleri normaldi. Gerçekte de öyle oluyor ancak bu girişim ülkenin bütünü üzerinde egemen olan ulusun iktidardaki sınıfları tarafından büyük bir direnişle karşılaşıyordu.

Bunun sonucu ezilen ulusların "kendi" ulusal pazarına egemen olmak, "kendi" topraklarını kendi yönetmek isteyen burjuvazisi, egemen ulusun burjuvazisiyle savaşıma girişmek zorunda kalıyordu. Böyle olduğu içindir ki ulusal hareketin pazardan başladığı, burjuvazinin milliyetçiliği pazardan öğrendiği söyleniyordu. Gerçekten de ulusal hareketin bu türü, egemen ulusun burjuvazisi ile ezilen ulusun burjuvazisi arasında iktisadi alanda başlıyor ama belli bir sürede siyasal alana geçiyordu. Çünkü egemen ulusun yönetici sınıfları, ezilen ulusun burjuvazisini "yola getirmek" için elinde olan bütün olanaklardan yararlanıyor, ulusal baskıya kadar giden bir sürü kısıtlayıcı önleme başvuruyordu. Böylece savaşımın iktisadi alandan siyasal alana geçmesi ve egemen ulusun yönetici sınıflarının başvurdukları kısıtlayıcı önlemlerin ulusal baskıya dönüşmesiyle, ezilen ulus burjuvazisinin davası ezilen ulusun tüm halkının davası durumuna dönüşüyordu. Çünkü ulusal baskı çerçevesinde başvuru olan önlemler, ezilen ulusun geniş emekçi yı-

ğınlarının çıkarlarına da aykırı düşüyordu. Genel olarak ulusal hareketin içeriğini, ulusal baskının içeriği belirliyordu. Ulusal baskı toprak, dil, yer değiştirme, okul, din vb. gibi konulardan biri, bir-kaçı ya da hepsi üzerinde yoğunlaşabiliyordu. Ezilen ulusun burjuvazisi bu durumda, emekçi yığınlara öncülük ederek, onları da savaşıma sürükleyebiliyordu. Kaldı ki ulusal hareketin gücü de emekçi halkın bu savaşıma katılma derecesine bağlıydı. İşçi sınıfının burjuvazi tarafından yönetilen ulusal harekete katılıp katılmaması, yani burjuvazinin bayrağı altına girip girmemesi ise sınıf çelişkilerinin yoğunluk derecesine, işçi sınıfının bilinç ve örgütlenme düzeyine ve genel devrimci sürecin içeriğine bağlıydı. Ancak ulusal baskının her çeşidine karşı olan işçi sınıfı, ilerici bir ulusal hareketi her zaman şu ya da bu biçimde destekleyecekti. İşçi sınıfının ulusal baskının her çeşidine karşı olması, başlıca şu iki nedene daya-nıyordu: 1) Ulusal baskı, sınıf olarak en çok işçi sınıfını eziyor, çünkü en çok işçi sınıfının gelişmesini engelliyordu; 2) Ulusal baskı siyaseti toplumsal hareketi, sınıflar savaşımı alanından ulusal savaşım alanına, ulusal sorunlar üzerine, yani işçi sınıfı ile burjuvazinin ortak sorunlarının üzerine çekiyordu. Ulusal baskı işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışmasını engelliyor, onu "kendi" burjuvazisinin kuyruğuna takıyordu.

Köylülerin ulusal harekete katılması da genel olarak egemen ulus tarafından uygulanan baskının niteliğine bağlıydı. Ulusal baskı kendini toprak üzerinde gösteriyor, toprak sorununda etkili oluyorsa köylülerin tümü, bir toprak reformu yaparak toprak üzerindeki feodal ilişkileri ortadan kaldırmayı vaat eden burjuvazinin bayrağı altına girebiliyordu.

Ulusal hareketin kapitalizmin yükselme döneminde, çokuluslu devletler çerçevesinde bürünebileceği bu ikinci biçimini belirleyen şey, ezilen ulusların yönetici sınıfları ile egemen ulusların yönetici

sınıfları arasındaki savaşımdı. İşçi sınıfı henüz bağımsız bir siyasal güç oluşturmadığı için hareketin öncülüğünü burjuvazi yapıyordu. Bu çerçevede içinde ulusal sorun, bir iç sorun olarak görünüyordu. Ulusal sorunun özünü ulusların oluşması, ulusal hareketlerin amacını da ulusal burjuva devletlerin kurulması oluşturuyordu.

EMPERYALİZM VE ULUSAL HAREKET

Emperyalizm döneminde ulusal hareket de yeni bir biçime büründü. Kapitalizmin yükselme döneminde, tekeller-öncesi kapitalizm döneminde ulusların kurtarıcısı işlevini gören kapitalizm, emperyalist aşamada ulusların en büyük baskıcı gücü durumuna dönüşüyordu. Bu aşamada Batı Avrupa'nın İngiltere, Fransa, İtalya vb. gibi eski ulusal devletleri sömürge imparatorlukları kuruyor, çokuluslu devletler durumuna geliyorlardı. Bunun nedeni, "içinde şeytan varmış gibi büyüyen" sermayenin artık ulusal sınırlara sığamaması, uluslararası bir güç niteliğini kazanmasıydı. Bu durumda burjuvazi "milliyetler ilkesi"ni, "her ulusa bir devlet" belgisini bırakabilirdi. Çünkü bu ilke artık onun iktisadi çıkarlarının siyasal dışavurumu olmak niteliğini yitiriyordu. Emperyalist burjuvazinin çıkarı artık ulusal devlette değil ama yeni tipte, sömürge imparatorluğu tipinde çokuluslu devletteydi. Bu eğilim 1870'li yıllardan başlayarak geliyor ve iktisadi nedenlerle benimsenen "milliyetler ilkesi", burjuvazi için gerekli işlevini gördükten sonra, gene iktisadi nedenlerle ama bu kez emperyalist burjuvazi tarafından "edimsel olarak" bırakılıyordu.

Gerçeklikte "milliyetler ilkesi" işçi sınıfı bakımından da uygun bir ilke değildi. İlkın sömürge halklarını kapsamına almıyor, yalnızca "uygar" ülkeler için düşünülen ve uygulanan bir ilke olarak kalıyordu. İkincisi, sınıflar savaşımı bütün ülkeler işçi sınıfının

birlik ve dayanışmasını öngerektirirken bu ilke, çeşitli ülkeler işçi sınıfını bölmek sonucunu veriyordu. Böyle olduğu içindir ki emperyalist burjuvazi, bu ilkeyi "edimsel olarak" bıraktıktan sonra bile işçi sınıfının uluslararası birlik ve dayanışmasına karşı onu ideolojik bir silah olarak kullanmaktan da geri kalmıyordu.

Dünyanın birçok ülkesi emperyalizm çağında sömürge durumuna geliyor ve ulusal sorun özünde bir sömürge sorunu durumuna dönüşüyordu. Mali sermayenin egemenliği altında ulusal baskı, böylece Doğu Avrupa ülkelerinin eski çokuluslu devletleri çerçevesinden, dolayısıyla yalnızca bir iç sorun olmaktan çıkıyor, kuşkusuz iç sorun olarak da yeni bir biçime bürünerek, dünya çapında bir sorun durumuna geliyor ve buna bağlı olarak ulusal hareket, dünya çapında bir önem kazanıyordu. Kısacası ulusal hareket, bütün bir halk tarafından yürütülen anti emperyalist/anti-feodal bir savaşım durumuna dönüşürken, ulusal kurtuluş devrimleri de bu dönüşümün siyasal dışavurumunu oluşturunuyordu.

Sömürgeci baskı biçimine bürünen ulusal baskı, değişik ölçülerde de olsa sömürgeleştirilmiş, sömürge ve yarı-sömürge durumuna getirilmiş ülkelerdeki halkların çok büyük bir çoğunluğunu kapsamına alıyor ve onları ulusal kurtuluş savaşımına zorluyordu. Ancak iktidarlarını yabancıların desteğine borçlu olan ve emperyalizmin ülke içindeki toplumsal tabanının temel öğelerini oluşturan feodaller ve yabancı tekellerle işbirliğinden büyük çıkarlar sağlayan yerli burjuvazinin kimi katmanları bu savaşıma katılmıyor ve uydularıyla birlikte emperyalistlerin yanında yer alıyorlardı. İşçiler, köylüler, yerli burjuvazinin kimi başka katmanları ("ulusal" burjuvazi) ve çeşitli ara katmanlar, ülkenin doğal kaynaklarını sömüren, halkın en temel hak ve özgürlüklerini çiğneyen, ona açlık ve sefaletten başka bir şey getirmeyen yabancı tekellere ve onların ülke içindeki toplumsal tabanına karşı savaşıma

girişiyorlardı. İşçi sınıfı, sayıca çok olmamasına karşın ulusal kurtuluş hareketine katılan en önemli güçlerden birini oluşturuyordu. Ülkedeki büyük toprak sahipleri ile yabancı tekellerin ikili baskısı altında yaşayan köylüler için önemli olan, toprak üzerindeki feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması ve toprak sorununun çözümüydü. İşçi sınıfının ulusal kurtuluş hareketinin öncülüğünü yapabilecek kadar güçlü olmadığı sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki köylüler, kendilerine toprak sorunun çözümünü vaat eden "ulusal" burjuvazinin bayrağı altına girişiyorlardı.

Aslında sömürge ve yarı-sömürge ülkeler halklarının temel çıkarları ile emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının temel çıkarları arasında kapsayıcı bir birlik vardı. Sömürge halkları, ancak uluslararası işçi sınıfının devrimci hareketiyle birleşerek kalıcı bir zafer kazanabilirlerdi. Bu durumda sömürge ve yarı-sömürge halklarının ulusal kurtuluş savaşmaları da emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının emperyalist burjuvaziye karşı savaşımını kolaylaştırabilirdi. Uluslararası işçi sınıfının temel sınıf çıkarları, ulusal baskının yok edilmesini gerektiriyordu. Bundan ötürü marksistler, sömürge ve yarı-sömürge halklarının emperyalist burjuvaziye karşı yönelttikleri ulusal kurtuluş devrimlerini candan yürekten destekliyorlardı.

Ancak sömürge ve yarı-sömürge ülkeler, son derece geri bir sosyo-ekonomik yapıya dayanıyorlardı. Bu durumda ulusal kurtuluş hareketlerinin ve bu hareketler sonucu kurulacak ulusal devletlerin başına, çoğunlukla işçi sınıfı dışındaki ilerici sınıf ve katmanlar temsilcilerinin geçmesi doğal bir sonuçtu. Gene de marksistler, uzun sömürgeci baskı yıllarının, işçi sınıfı dahil bu ülke halkları üzerinde kendilerini ezen uluslara karşı yarattığı kin ve güvensizlik duygularını, bu ülke halkları arasında yaygın bulanık küçük burjuva önyargıları göz önünde bulundurmak, kısacası bu ülke halklarının ulusal duygularına karşı çok dikkatli davranmak

zorundaydılar. Ancak ulusal duygulara karşı çok dikkatli davranmak, kuşkusuz ezilen halklar yararına küçük burjuva milliyetçisi kesilmek anlamına da geliyordu.

Ulusal sorun konusunda iki karşıt eğilimden söz edilebilirdi. Birinci eğilim, ulusal devletlerin kurulmasına yönelik olarak, ulusal hareketlerin oluşup gelişmesi ve ulusal baskıya karşı savaşım verilmesiyle belirginleşiyordu. İkinci eğilimi belirginleştiren şey de uluslar arasındaki iktisadi ilişkilerin gelişmesi ve dolayısıyla aralarındaki duvarların yıkılmasıydı. Yani biri ayırıcı, öteki birleştirici iki eğilim vardı.

Birinci eğilim kapitalist gelişmenin başlangıcında, kapitalizmin yükselme döneminde, ikinci eğilimse emperyalizm döneminde ağırlık kazanıyordu. Tarihsel bakımdan bu eğilimlerin her ikisi de ilerletici bir nitelik taşıyordu. Kapitalist gelişmenin başlangıcında, ulusal hareketin uyanışı ve ulusal devletlerin kurulması, toplumsal gelişme sürecinin gereksinimlerine uygun düşüyordu. Ayrıca bu eğilim tekelci kapitalizm çağında da ortadan kalkmıyor, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin emperyalist boyunduruktan kurtulmak ve kendi bağımsız devletlerini kurmak özlemi içinde, yeni bir güç de kazanıyordu. Bu bakımdan, dönemin egemen eğilimi olmamakla birlikte, tarihsel bakımdan ilerletici bir nitelik taşıyordu.

Daha 19. yüzyıldan başlayarak kapitalizmin gelişmesi, tek bir dünya iktisat sistemi kurmak ve geniş toprakları tek bir bütün içinde toplamak yolunda bir eğilim gösteriyor ve böylece, özellikle 1870'li yıllardan başlayarak çeşitli uluslar ve halkları uluslararası işbölümü ve her alanda karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle birbirine bağlayan ikinci eğilim ağırlık kazanıyordu. Üretici güçlerdeki büyük bir gelişmeyi yansıttığı, uluslar arasındaki duvarların yıkılmasına yol açtığı ve çeşitli halklar arasındaki çıkarlar çelişmesinin

ortadan kaldırılmasını gerektirdiği için bu eğilim de tarihsel bakımdan ilerletici bir nitelik taşıyordu. Ancak bu eğilimin emperyalist dönemde büründüğü biçim, onun bu ilerletici niteliğine uygun düşmüyor, hatta bu ilerletici nitelikle tam bir çelişki oluşturmuyordu. Bu birleştirici eğilimi emperyalizm, uluslararasıda gönüllü bir işbirliği çerçevesinde değil, tam tersine zorbalıkla, baskıyla, iktisadi bakımdan geri kalmış ülkeleri köleleştirip dışlayarak gerçekleştiriyor. Böyle olduğu içindir ki ikinci eğilimin, yani birleştirici eğilimin egemen olduğu dönemde bile birinci eğilim, yani ayırıcı eğilim ortadan kalkmıyor, tersine, klasik emperyalizmin sömürge ve bağımlı ülkelerinde olduğu gibi, "Yeni dünya düzeni"nin "Güney"ine sürülmek istenen ülkelerinde de yeni bir güç kazanıyor.

Ezilen halkların siyasal bağımsızlıklarını kazanmak ve ulusal devletler kurmak özlemleri ile uluslar arasındaki iktisadi ve siyasal yakınlaşma eğilimi, emperyalist dönemin Yeni dünya düzeninde de birbirine ters düşüyor. Bu durum burjuvazinin, kapitalist düzen çerçevesinde, ulusal sorunu çözmek ve bu iki çelişik eğilimin geçerli bir sentezini yapmakta nasıl tam bir yeteneksizlik içinde bulunduğunu gösteriyor. Ulusal sorunun bu iki eğilimi arasındaki çelişmeyi, emperyalizme son vererek, ancak sosyalizm ortadan kaldırabilir. Bu iki çelişik eğilimin geçerli bir sentezini gerçekleştirebilecek tek ilke, sosyalizmin "ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkı" ilkesidir. Bunun nasıl olacağını görmek için, ulusal sorun teorisinden başlayalım.

ULUSAL SORUN TEORİSİ

Ulusal sorun teorisinin kapsamına, ulusal baskı ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması, halkların emperyalist boyunduruktan kurtuluşu, halklar arasında hak eşitliği ve dostça ilişkilerin kurulması gibi sorunlar giriyor.

Marx ve Engels ulusal soruna tarihsel bir açıdan yanaşıyor, ulusal sorun ile toplumsal sorun yani toplumun devrimci dönüşümü sorunu arasında sıkı bir ilişki kuruyor ve ulusal çelişmelerin aslında kapitalist toplumda varolan toplumsal çelişmelerin bir uzantısı olduğunu gösteriyorlardı. Ulusal soruna yol açan şey, toplumsal sorundu. İşçi sınıfı için asıl önemli olan, toplumsal sorunun çözümüydü. Ulusal sorunun çözümüne bu açıdan yanaşmak gerekiyordu. *Komünist Parti Bildirgesi*'nde şöyle yazıyorlardı: "İnsanın insan tarafından sömürülmesine son veriniz, bir ulusun bir başka ulus tarafından sömürülmesine de son vermiş olacaksınız. Ulus içindeki sınıflar çatışması ortadan kalktığı zaman, uluslar arasındaki düşmanlık da ortadan kalkacaktır". Ve ulusal sorun ile toplumsal sorun arasında sıkı bir ilişki olduğuna göre, "başka halkları ezen bir halk özgür olamaz"dı. İşçi sınıfının temel çıkarları, ulusal baskıya karşı da yoğun bir savaşımla öngerektiriyordu: "İrlanda'nın ulusal kurtuluşu, diyordu Marx, İngiliz proleteryanın toplumsal kurtuluşunun ilk koşulunu oluşturuyor". Ancak ulusal sorun konusunda izlenecek siyasetin, demokrasi ve proleter devrim konusundaki savaşımın gereklerine bağlı olması gerekiyordu. Asıl önemli olan işçi sınıfının, işçilerin uluslararası birlik ve dayanışmasının temel çıkarlarıydı. Örneğin Polonya'nın ulusal kurtuluş hareketini bu nedenle destekliyor, Çekler'in ve Güney Slavları'nın ulusal kurtuluş hareketlerine bu nedenle karşı çıkıyorlardı. Çünkü birincisi Avrupa'daki demokratik hareketin yararına, ikinciler ise zararına sonuçlar verecekti.

Marx ve Engels emperyalizm-öncesi kapitalist dönemde yaşıyorlardı. O dönemde Avrupa'da ulusal sorunun birinci eğilimi, yani ulusal devletler kurulması yönündeki eğilim ağır basıyor ve ulusal kurtuluş hareketi görece az sayıda halkı ilgilendiriyordu. Ulusal sorun özünde bir iç sorun olmaktan çıkmaya, dünya ça-

pında bir sorun, bir sömürge sorunu durumuna gelmeye daha yeni yeni başlıyordu. Yaşadıkları çağın koşulları içinde Marx ve Engels, marksist ulusal sorun teorisinin yalnızca temellerini atıyorlardı. İmperyalist dönemin koşulları içinde ulusal sorun, artık yalnızca "uygar" halkların bir iç sorunu olmaktan çıkacak, daha çok bir sömürge sorunu durumuna dönüşerek dünya çapında bir önem kazancaktı. Ulusal sorunun temel içeriğini artık sömürge ve yarı-sömürge ülkeler halklarının yabancı boyunduruğundan kurtulup kendi bağımsız devletlerini kurmak için yürüttükleri savaşım oluşturacak, ancak bunun böyle olması emperyalist dönemde ulusal sorunun bir iç sorun olmaktan büsbütün çıktığı anlamına da gelmeyecekti. Ama yükselen kapitalizm çağında ulusal birlik ve bağımsızlığı savunan burjuvazi, emperyalist çağda halkların özgürlüğünün en büyük düşmanı durumuna dönüşecekti.

Halkların kurtuluşunun en tutarlı savaşçısı işçi sınıfıydı. Çünkü emekçilerin maddi ve manevi gelişmesini engelleyen, onları toplumsal savaşıma katılmaktan alıkoyan ulusal baskı, herkesten çok işçi sınıfının temel çıkarlarına ters düşüyordu. Çeşitli ülkeler emekçileri arasında güvensizlik doğuran, onları birbirinden ayıran, birbirine yaklaşmalarını, ortak sınıf çıkarları için birlikte savaşım vermelerini engelleyen ulusal baskı, geniş emekçi halk yığınlarının burjuvazi tarafından sömürülmesini daha da kolaylaştırıyordu.

Emperyalist dönemde ulusal sorunun çözümü, anti emperyalist savaşımından geçiyordu. Emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının devrimci savaşımı ile sömürge ve yarı sömürge ülkeler halklarının ulusal kurtuluş savaşımı arasında sıkı bir bağlılık vardı. Çünkü emperyalizm, bunların ortak düşmanıydı. Böyle olduğu içindir ki ulusal eşitlikten, halkların özgürlüğünden, kısaca söylemek gerekirse ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkından yana olan marksistler (ya da bu dönemde taşıyacakları adla "marksist-

leninist"ler), halkların ulusal baskıyı yok etmek için giriştikleri ulusal kurtuluş savaşlarını, taşıdıkları anti-emperyalist öz dolaşısıyla ve yalnızca bu nedenden ötürü, kayıtsız şartsız destekliyorlardı. Ancak bu "kayıtsız şartsız destek" yanlış anlaşılma-malıydı. Ulusal sorunun genel devrimci süreç içinde ve devrimci bir biçimde çözülmesinden yana olan marksistler, ulusal sorunun anti-emperyalist savaşımdan bağımsız olarak konmasına da karşı çıkıyorlardı. Ulusal sorun onlar için, genel devrimci süreçle doğru ilişkiler kurulmadan, genel devrimci süreçle bütünleşmeden, tek başına çözülebilecek bir sorun değildi. Çağın genel koşulları ve ülkelerin somut özellikleri göz önünde tutulmadan ulusal sorun çözülemezdi. Ulusal sorunun işçi sınıfı açısından çözülebilmesi için, çeşitli halklar işçileri arasında uluslararası bir birlik ve dayanışmanın sağlanması, işçi-köylü bağlaşmasının pekiştirilmesi ve işçi sınıfının devrimci savaşımı ile halkların özgürlük savaşımalarının tek bir devrimci dalga durumuna dönüştürülmesi gerekiyordu.

Marksizm-leninizmin ulusal sorun konusundaki temel ilkesi, daha önce de belirtildiği gibi "ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkı" ilkesiydi. Gerçi bu ilke içinde "halklar" terimine de ayrıca bir yer verilmesini "fazla" ya da "yanlış" bulan bazı "bilge" kişiler de çıkabiliyordu. Ancak bu kişiler yalnız marksist ulusal sorun teorisinin dışına değil ama Birleşmiş Milletler Yasası'nın gerisine de düşüyorlardı. Çünkü söz konusu yasanın birinci maddesinin ikinci paragrafında, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaçları belirtilirken "uluslararasıda, halkların hak eşitliği ve kaderlerini tayin hakkı ilkesine saygı temeline dayanan dostça ilişkileri geliştirmek"ten de söz ediliyordu.

Peki ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkı ne demekti? Nasıl anlaşılması gerekiyordu?

Ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkı, ulusların ve halkların kendi kaderleriyle ilgili konularda hiçbir dış baskının etkisi altında kalmadan özgürce karar vermek, ayrı bir devlet kurmak dahil istediği biçimde örgütlenebilmek hakkı anlamına geliyordu. Ulusal sorunun çözümünü bu ilkeye dayandıran ortodoks marksizm, kaderini tayin hakkını siyasal açıdan değerlendiriyor, yani ayrılma hakkını kabul ediyordu. Ayrılma hakkı olmadan, kaderini gerçekten tayin hakkından söz edilemezdi.

Oysaki ulusal sorunun çözümünde ayrılma hakkını daha baştan dışlayarak, "ulusal kültürel özerklik" programını ileri süren marksistler de vardı. Bu tutumu ikinci Enternasyonal döneminde özellikle "avusturyalı marksistler" simgeliyorlardı. Bilimsel sosyalizmin materyalist-tarihsel bir nitelik taşıyan ulus anlayışına aykırı idealist-psikolojik bir ulus anlayışına dayanan bu "marksistler", ulusal sorunun topraktan, iktisadi ve siyasal koşullardan bağımsız bir sorun olarak çokuluslu devletlerin devlet birliği içinde çözülmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Ulus anlayışları toprağa oturmadiğı için, "ulusal kültürel özerklik" programlarının öngördüğü özerklik de toprağa oturmuyor, toprak-dışı bir nitelik taşıyordu. Bu programa göre şu ya da bu ulustan yurttaşlar ülkenin neresinde yerleşmiş olursa olsun, ülke halkları bir özerk uluslar birliği biçiminde örgütleneceklerdi. Böylece devlet birliği, çokuluslu bir devletin özerk bölgelerinin birliği biçiminde değil ama topraktan bağımsız olarak örgütlenen özerk ulusların bir birliği biçiminde gerçekleşecekti. Topraktan bağımsız olarak örgütlenen her ulus kendi özerk kurumlarını, kendi ulusal parlamentosunu seçecekti; ancak bu kurumlar yalnızca okul, basın, din vb. kültürel sorunlarla uğraşacaktı, siyasal sorunlarla uğraşmayacaktı. Siyasal sorunlar merkezi parlamentonun yetki alanında kalıyor, yani devlet iktidarı ve iktisadi yaşamın denetimi egemen ulusun yönetici

sınıflarına bırakılıyordu. Bu arada işçi sınıfının da federatif ilkelere göre örgütlenmesi öngörülüyordu. Buna göre işçiler, kendi uluslarına göre ayrı partiler, ayrı sendikalar içinde örgütleneceklerdi.

Ulusların kaderlerini tayin hakkı ilkesi adına ileri sürülmekle birlikte "ulusal kültürel özerklik" programının bu ilkeyle bağdaşır bir tarafı pek yoktu. Her şeyden önce halk yığınlarını, ulusal sorunun çok uluslu bir burjuva devlet çerçevesinde çözülebileceğine ve çözülmesi gerektiğine inandırmaya çalışıyordu. Ayrılma hakkına ve bölgesel özerkliğe karşı çıkarak, halkların hak eşitliğini, kaderlerini gerçekten tayin haklarını yadsıyordu. İşçi hareketini bölerek, burjuvazinin değirmenini su taşıyordu. Kaldı ki ulusları kendi kabukları içinde yalıtıp, sınırsız federalizme uygun bir ortam hazırlayarak, kendi özsel amacıyla, yani çokuluslu devletin birliğini koruma amacıyla da çelişiyordu. Çünkü sınırsız federalizm, birleşmeden çok ayrılmaya götürecekti. "Ulusal kültürel özerklik" programı, yol açıp besleyeceği milliyetçi atmosfer nedeniyle, ulusal sorunu bilimsel sosyalist ilkeler doğrultusunda çözmek şöyle dursun, ulusal uyuşmazlıkları ve çeşitli halklar emekçileri arasındaki çelişkileri daha da yoğunlaştırarak, onları daha da içinden çıkılmaz bir duruma getirmekten başka bir sonuç veremezdi.

Öyleyse ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkını, siyasal otodeterminasyon (kaderini tayin) hakkı olarak benimsemek gerekiyordu. Siyasal otodeterminasyon bir ya da birkaç ulus ve halkın a) özerk birim olarak belirli bir devlet içinde kalmak; b) federalizm ilkelerine göre o devlete katılmak; c) bir başka devletle birleşmek; d) ya da kendi bağımsız devletini kurmak için, siyasal statüsünü kendi başına kararlaştırması anlamına geliyordu. Bu anlayış, her türlü ulusal baskıya karşı savaşımın en tutarlı dışavurumunu oluşturuyordu. Ulusal sorunun iki çelişik (ayrılmak ve birleşmek) eğilimi arasındaki sentez, ancak bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirilebilirdi.

Ayrılma hakkını tanımak, hiçbir zaman ayrılmaya bir çağrı anlamına gelmiyordu. Ayrılma hakkının şampiyonu Lenin, ayrılma hakkının tanınmasının, gerçeklikte devletin parçalanma tehlikesini azaltacağını söylüyordu. Ayrılma hakkını, ayrılma zorunluluğu olarak değerlendirmemek gerekiyordu. Herkesin ayrılma (ya da boşanma) hakkından yana olmak, herkesin ayrılmasından (ya da boşanmasından) yana olmak anlamına gelmiyordu. Ayrıca ulusal sorun, genel devrimci hareketten bağımsız, soyut bir sorun olarak düşünülmediğine göre bilimsel sosyalizm, halkların ayrılma ve ayrı bir devlet kurma haklarını kabul etmekle birlikte, somut duruma göre ayrılmadan yana ya da ayrılmaya karşı bir tavır almak, ayrılmadan yana ya da ayrılmaya karşı propaganda yapmak hakkını da saklı tutuyordu.

Kaldı ki marksistler kural olarak küçük devletlerin değil ama büyük devletlerin kurulmasından yanaydılar. Ayrılma, daha önce kurulmuş görece büyük bir devletin küçük devletler biçiminde parçalanması sonucunu verecekti. Bu durumsa toplumsal kurtuluş savaşımı içindeki emekçi sınıf ve katmanların gücünü azaltacaktı, çünkü daha önce tek bir devlet çerçevesinde birleşen çeşitli ulus ve halklardan geniş emekçi yığınların da birbirinden ayrılmasına yol açacaktı. "Ulusal siyaset konusunda" başlıklı bir makalesinde (1914) Lenin, şöyle yazıyordu: "Biz sosyal-demokratlar *her türlü milliyetçiliğin düşmanı ve demokratik merkeziyetçiliğin yandaşıyız. Ayrılcılığa karşıyız; bütün öteki koşulların eşit olması durumunda*, iktisadi ilerleme ve işçi sınıfının burjuvaziye karşı savaşımı dolayısıyla ortaya çıkacak sorunları, büyük devletlerin küçük devletlerden çok daha büyük bir başarıyla çözebileceklerine inanıyoruz. Ama bir yalnızca özgür onaya dayanan ilişkileri kabul ediyoruz; zorlamaya, baskıya dayanan ilişkileri hiçbir zaman kabul etmiyoruz. Uluslar arasında baskıya dayanan ilişkiler gördüğümüz her

yerde, her ulusun zorunlu ayrılmasını hiç mi hiç tavsiye etmek-sizin, kararlı ve kayıtsız şartsız bir biçimde, bu ulusların her biri için siyasal kaderini özgürce belirleme, yani birlikten ayrılma hak-kını savunuyoruz."

Marksistler halkların küçük devletler biçiminde parçalan-malarını, bunun sonucu emekçi sınıf ve katmanların devrimci sa-vaşmalarının güçten düşmesini istedikleri için değil ama tam ter-sine, gerçekten demokratik, gerçekten enternasyonalist, gerçekten özgür onaya dayanan bir temel üzerinde birbirlerine yaklaşıp bir-birleriyle kaynaşmalarını istedikleri içindir ki ulusların ve halk-ların, içinde yaşadıkları devletten ayrılma ve ayrı bir devlet kurma hakkı dahil, kaderlerini tayin hakkını savunuyorlardı. Marksistler için aslolan ayrılmak değil, birleşmektir. Bu birleşmenin halklar arasında tam bir eşitlik, tam bir özgürlük çerçevesinde gerçek-leşmesi, yani sağlam temellere dayanan bir birleşme olabilmesi için ezilen halkların bir devlet içinde zorla, baskıyla tutulmak isten-me-sine karşı savaşım vermek gerekiyordu. Bu savaşım marksistler için ikili bir görev çıkıyordu ortaya: Ezen ulusan marksistleri için ayrılma özgürlüğünü, ezilen ulusun marksistleri için özgür onaya dayanan birliği vurgulama görevi. Marksist teorinin diyalektik ni-teliğine uygun bir görevdi bu.

Devlet içindeki birlik nasıl örgütlenecekti? Marksist-leninist ulusal sorun teorisinin, ulusal baskıdan kurtuluşunu sağladıktan sonra kaderini tayin hakkını kullanarak gene o zamana kadar için-de yaşadığı devlet çerçevesinde özerk bir birim olarak kalma ka-rarını veren halklar için öngördüğü özerklik, bölgesel özerklikti. Çünkü iktisadi koşullar, adet ve töreler, yerel halkın isteği ve ulusal bileşim göz önünde bulundurularak belirli bölgelerin sınırı çizildiği anda bölgesel özerklik, nesnel olarak zorunlu bir duruma ge-liyor-^{tu}. Çünkü ulusal kültürel özerklik gibi havada kalan bir ör-

gütlenme biçimi değil, toprağa oturan bir örgütlenme biçimiydi. Bölgesel özerklik bürokratik engelleri geniş ölçüde aşarak, doğal kaynaklardan en iyi biçimde yararlanılmasını, üretici güçlerin en iyi biçimde geliştirilmesini sağlıyor, halkların hızla ileri bir iktisadi, siyasal ve kültürel gelişme düzeyine ulaşmaları ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha da güçlendirmeleri olanaklarını yaratıyordu. Halkların çokuluslu özgür ve demokratik bir devlet çerçevesindeki örgütlenme sorununun en geçerli, en ussal çözüm biçimi, marksist-leninist ulusal sorun teorisine göre, bölgesel özerklikti.

Bu teori, çağın ve ülkelerin özel koşulları içinde her zaman özgül, her zaman somut bir sorun olarak karşımıza çıkan ulusal soruna, işçi sınıfı açısından ve ana hatları yukarda kısaca özetlenen teorik kategoriler aracıyla yanaşılıyor ve her sorun için olduğu gibi ulusal sorun için de somut durumun somut çözümlemesi yoluyla basmakalıp olmayan, taklitçilikten uzak, geçerli ve özgün çözüm biçimleri arıyordu.

MARKSİZM VE BÖLÜCÜLÜK

Burjuva ideologlar ve onların "saf ve bakir" çömezleri, marksizmin ulusal birliği, yurt bütünlüğünü bölen, parçalayan bir baş belası olduğunu ileri sürüyor ve bu yolda, kafaları karıştırmak amacıyla, akla hayale sığmaz marifetler gösteriyorlar. Bununla ilgili olarak, iki nokta üzerinde kısaca durmak gerekiyor.

Birincisi, ulus düzeyinde. Burjuvazi marksizmin, sınıflar savaşımını körükleyerek, ulusal birliği zedelediği propagandasını yürütüyor. Burjuvazinin sınıflararası işbirliğinden yana olduğu doğrudur. Marksizmin sınıflararası işbirliğinden yana değil ama sınıflar savaşımının geliştirilmesinden yana olduğu da doğrudur.

Ancak bunun böyle olması, burjuvazinin ideolojik saldırısını doğrulamakta mıdır?

İnsanın insan tarafından sömürülmesine dayanan sınıflı toplumlarda sınıflar savaşımı, kaçınılmaz bir şeydir. Varlığı, kimsenin isteyip istememesine bağlı değildir. Marksistlerin yaptığı, bu gerçeklik karşısında zorunlulukların bilincine varmalarını sağlayan bir teoriye dayanarak belirli bir tavır almaktan başka bir şey değildir. Marksistlerin sınıflararası işbirliğinden yana değil de sınıflar savaşımının geliştirilmesinden yana olmalarının nedeni, sınıflar savaşımına yol açan sömürü düzenlerinin tarih içindeki son biçimini oluşturan kapitalist sistemi sosyalist sisteme dönüştürmek istemeleridir. Kapitalist sistemi değiştirmeye çalışmak ile ulusal birliği zedelemek arasında hiçbir ilişki yoktur. Eğer sınıflar savaşımı ulusal birliği zedeliyorsa, bugün sınıflar arasındaki çelişmeleri doğuran ve bunları karşıt, uzlaşmaz çelişkiler durumuna getiren şey sosyalizm değil, kapitalizmdir. Üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetine dayanan bir sömürü sistemi olarak kapitalizm, ulusal birliğin sınıflararası ilişkiler alanında güçlenmesi karşısında sürekli bir tehdit oluşturuyor. Sosyalizmin ilk aşamada yapacağı şey, üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyeti çeşitli toplumsal mülkiyet biçimlerine dönüştürerek, toplumsal sınıflar arasındaki çelişmeleri karşıt, uzlaşmaz çelişkiler olmaktan çıkarmak, bir başka deyişle burjuva ulusunu sosyalist ulus durumuna getirmektir. Sosyalist ulus, varlığını gene de sınıflı bir toplum olarak sürdürdüğü sürece, ulusal birlik ve bütünlük bakımından sınıflararası ilişkiler alanında da burjuva ulustan daha güçlü bir ulus olacaktır. Çünkü üretim araçlarının çeşitli toplumsal mülkiyet biçimleri temeli üzerinde sınıflar arasındaki çelişmelerin uzlaşmaz çelişkiler durumuna dönüşmesi olanaksızdır. Kaldı ki sosyalist ulus, varlığını sonuna kadar sınıflı bir toplum olarak sürdürecektir de değildir. Gelişmesinin

ileri evrelerinde sosyalist ulus, sınıfların ve dolayısıyla sınıflar arasında artık uzlaşmaz olmayan çelişmelerin de ortadan kalktığı ve gelişmelerinin ileri evrelerine ulaşan bütün öteki sosyalist uluslarla kaynaşmaya hazır, gerçekten kaynaşmış bir ulus durumuna gelecektir. Marksistler işte bunun için kapitalist toplumdaki sınıflar savaşımının geliştirilmesinden yanadırlar. Burjuvazi ise kapitalist toplumun varlığını sürdürmek için sınıflararası işbirliğinden yanadır. Öyleyse, marksizmin ulusal birliği zedelediği yolunda burjuva ideologlar ve çömezleri tarafından yürütülen propaganda, aslı faslı olmayan bir masaldan ibarettir. Marksizmin zedelediği şey ulusal birlik değil ama burjuvazinin ulusal birliği temelinden sarsan sınıf egemenliğidir.

Üzerinde durulması gereken ikinci nokta, devlet düzeyinde. Yurt birliğinin bölünmesinden maksat devlet birliğinin, devlet birliği içindeki çeşitli etnik kökenden gelen halklar arasındaki birlik ve birlikteliğin sarsılmasıysa, bunun da nedeni marksizm değil ama ulusal baskıdır.

Günümüzde ulusal baskı, emperyalist öyleyse "Yeni dünya düzeni"nden yana burjuvazinin de oynamaktan çok hoşlandığı bir silah durumuna gelmiştir marksizm, ulusların ve halkların kaderlerini tayin hakkı ilkesine sarılarak, ulusal baskıya yani yurt ve devlet bütünlüğünü gerçekten sarsan şeye karşı çıkıyor. Ve gücü yetince de bu baskıyı ortadan kaldıracaktır. Ama halkları ayırmak, devlet birliğini parçalamak için değil, tam tersine, halkları eşit ve özgür halklar olarak birleştirmek, devlet birliklerini sarsılmaz temeller üzerine oturtmak için. Çünkü marksistler kendi içlerine kapalı, ulusal çelişkileri durmadan körükleyen küçük devletlerden yana değil ama halkların özgürce, bile isteye birleştiği, üzerinde kardeşçe yaşanan mutlu ülkeler kurduğu çokuluslu büyük devletlerden yanadırlar.

Burjuva ideologların ve çömezlerinin marksizme yönelttikleri ideolojik saldırıların tümü, ideolojik alanda burjuvazinin elinde yalandan başka bir silah kalmadığını gösteriyor. Gerçek, artık yalnızca kapitalist sömürüye karşı çıkanların kullanabileceği bir silah durumuna geliyor. Ve ilkin yüksek kültür çevrelerindeki hegemonyalarını yeniden kurmak için marksistler, silahların işte bu en etkilisini kullanacaklardır.

KÜÇÜK KAYNAKÇA

1. George Haupt, Michael Lowy, Claudie Weill, *Les marxistes et la question nationale, 1848-1914 (études et textes)*, François Maspero, Paris 1974.
- 2- V.İ. Lenin, *Ulusların kaderlerini tayin hakkı*, Sol yayınları, Ankara 1989 (Yedinci baskı).
- 3- J. Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Sol yayınları, Ankara 1994 (Beşinci baskı).
- 4- Gleb Starouchenko, *Le principe de L'auodetermination des peuples et des nations*, Editions du progrès, Moskova (1970).

ATÜT, SİVİL TOPLUM VE BATILILAŞMA ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER*

ATÜT VE ATÜTÇÜLÜK

"Üç Kızkardeş" adlı oyununun Çehov, "Moskova'ya gidememenin öyküsü" olduğunu söylüyordu. Çehov'dan esinlenerek Asya tipi (ya da asyagil) üretim tarzının, "feodalizme gidememenin romanı" olduğunu söyleyebilir ve bu gidişi engelleyen "roman kahramanı"nın da "doğu despotizmi" olduğunu ekleyebiliriz. Gerçekten feodalizm, kolektif mülkiyete dayanan ilkel sınıfsız toplumdan, özel mülkiyete dayanan ilk sınıflı toplumlara geçiş sürecinin dışavurduğu temel gelişme eğilimini simgelediği ölçüde ATÜT, "feodalizme gidememenin romanı" ve "doğu despotizmi" denilen despotik devlet tipi de bu romanın gizemli kahramanı olmuştur.

Ancak ATÜT ve atütçülüğü birbirine karıştırmamak, pre-kapitalist sınıflı toplumlara özgü üretim tarzları arasında öbürlerinden ayrı ve onlardan bağımsız bir üretim tarzı olarak ATÜT'ün varlığını kabul eden herkesi atütçü olarak adlandırmamak gerekir.

* *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1989, no 2, s. 77-100.

Ayrıca, ATÜT'ün varlığını kabul etmeyenler arasında da atütçü olarak adlandırılabilir kimseler olabileceği unutulmamalıdır.

ATÜT, marksist bir kategori; atütçülük, antifeodal (*via* antisınıfsal ve devletçi) bir ideolojidir. Bununla birlikte atütçülüğün despotik antifeodalizmi, demokratik kuruntulara yol açmamalıdır. Atütçülüğün despotik antifeodalizmi, demokratik antifeodalizmle karıştırılmamalıdır. Gerçi demokratik antifeodalizm feodal senyörlere karşı çıkarken, despotik antifeodalizm de ilkin feodalleşme eğilimlerine, ardından feodalleşen ögelere karşı çıkıyordu. Ama despotik antifeodalizm bunu, feodalleşen ögelerin bir sınıf olarak demokrasiyi fethetme ve kendi sınıfsal devletlerini kurma yönelimlerini engellemek için yapıyor, yani despotik devlet tipi olarak sınıfsal devlet tiplerinin oluşmasına, dolayısıyla devlet biçimi olarak demokrasinin fethine karşı çıkıyordu.

Despotizm bir tür babalık (ya da, isterseniz, analık) demektir. Despotik devlet tipi ya da doğu despotizmi, sıfır noktasında eşitlemek amacı güttüğü tüm uyruklarına neyin gerekip neyin gerekmediğini kararlaştıran, onların tüm etkinliklerin kendi görevlileri aracılığıyla düzenlemeye yönelirken, tüm gereksinimlerini gene kendi görevlileri aracılığıyla karşılamaya çalışan devlettir. Despotik devletin ceberrutluğu, özsel değil, görüngüsel bir olgudur. Özünde ceberrut olmaktan çok kerimdir despotik devlet, iyilikçidir. Böyle olduğu için, örneğin Osmanlı Devleti'nin ceberrut mu yoksa kerim mi olduğu sorusu, yanlış bir sorudur.

Atütçülükle demokratizmi, despotik antifeodalizmle demokratik antifeodalizmi birbirine karıştırmak, örneğin Şeyh Bedrettin'le Thomas Münzer'i birbirine karıştırmak anlamına gelir. Atütçü sosyalistlerin kolayca düşebilecekleri bir yanılgıdır bu. Çünkü atütçü sosyalistlerin esin kaynağı, geleceğin gelişmiş sınıfsız toplum ütopyasından çok, geçmişin gelişmemiş (asyagil) sınıflı toplum ger-

çekliğidir. Bu bakımdan atütçü sosyalistlere, aynı büyük atütçüler ailesi içinde, Türk-İslam sentezcileri yanında saygın bir yer ayırmak gerekir.

İLGİNÇ BİR ATÜTÇÜ: DR. HİKMET KIVILCIMLI

Örneğin Dr. Hikmet Kıvılcımlı, prekapitalist sınıflı toplumlara özgü üretim tarzları arasında ötekilerden ayrı ve onlardan bağımsız bir ATÜT kabul etmemesine rağmen, ilginç bir atütçüydü. Onun "Tarih tezi"nde içkin, kendiliğinden bir atütçülüktü bu. Bunu görmek için Doktor'un, "Tarih tezi"ni sergilediği yapıtlarına, özellikle *Tarih Tezi*¹ ve *Tarih-Devrim-Sosyalizm*² adlı kitaplarına bir göz atmak gerekiyor.

Konumuzla ilgili olarak bu "Tarih tezi", bir ölçüde Doktor'un kendi terimleriyle, belki şöyle özetlenebilir:

Tarih öncesine son veren *yazılı* tarihi açan Medeniyet, İlkın Güney Irak'ın sübtropikal ırmak dökülümlelerinde, tek tük *kent*lerde doğdu. O kentçiklerin dışındaki uçsuz bucaksız dünya, tarih öncesi (barbar) toplumlarla kaplıydı. Onun için tarihöncesinin niceliği, çağımıza dek, tarih'in (Medeniyet) niteliğine etki yapmaktan geri kalamazdı.

Tarım ekonomisine dayanan kent içinde toprak, ilkin *Tanrı'nın* (yani *toplumun*, islamlıkta "beytül mali müslimin"ın) malıydı. Yani *ortak mülktü*. Kent içinde tefeci-bezirgan özel sermaye gelişince, toplum sosyal sınıflara bölündü. Toprak mülkiyeti, *özel kişi mülki* olmaya doğru gelişti. Geri kalan kent dışı dünya ise, *ortak mülkiyet* temeline dayalı kaldı. Bu durumun çelişkisi, 7 bin yıllık antika

1. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Tezi*, Tarih ve devrim yayınevi, İstanbul, 1974.
2. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, Tarihsel maddecilik yayınları, İstanbul, 1965.

medeniyetler tarihi boyunca, ta kapitalizme dek, toplumu binbir çemberden geçirip yaz boz tahtasına çevirdi. Kadim tarih, kapitalizme gelinceye değin, medeniyetlerin bata çıka gidişleriyle yürüdü. Çünkü medeniyet, sınıflar güreşiyle eridikçe, gürbüz çevre barbarlarınca yenildi. Barbarlıkla medeniyet arasındaki temel çelişki, Dr. Kıvılcımlı'ya göre, *mülkiyet* ilişkilerinde toplanıyor, bu ikisi arasındaki artı-eksi çatışmalar, *ortak mülkiyet* ile *özel mülkiyet* arasındaki savaştan kaynaklanıyordu. *Özel kişi mülkiyetine* dayanan medeniyet, ilkin bir avuçken çoğalan, ama sosyal sınıf çelişkileri yüzünden üretim temelini de yozlaştırarak, birkaç kuşakta kolayca yıkılabilir hale gelen bir toplumdur. *Ortak mülkiyete* dayanan barbarlık, gittikçe azalmakla birlikte, ilkin yeryüzünü kaplamış ve kendi içinde sınıf çekişmesi nedir bilmeyen bir kardeşler toplumdur.

Medeniyet ilkin devlet, para ve yazı gibi silahlarıyla, barbarlığa karşı teknik, sosyal teşkilatçı üstünlüğünü kazanıyordu. Çünkü barbarlık, dünyayı kaplamış bir büyük çoğunluk olduğu zaman bile, barbar toplumdakilardan her biri ufak aşiret, kabile ve kan teşkilatlarıyla dağınık ve özerk yaşıyorlardı. Bata çıka her gün biraz daha dünyaya yağ damlası gibi yayılan medeniyete karşı barbarlığın bütün olarak birleşmesi olanaklı değildi. O yüzden barbar aşiretleri medeni devlet, kimi zaman çıkarla, kimi zaman da zorla, teker teker bozguna uğratabiliyordu.

Ancak bu da çok uzun süremiyordu. Medeniyet içinde özellikle köle-efendi çelişkileri azıttıkça, barbarlıkla ilişkiler tersine dönüyordu. Nicelik olarak köleler, efendilerin on, yüz, bin katı artıyordu. O zaman, ya Grekler'in Sparta kentinde olduğu gibi, her dönemde köleler, fazla köy köpekleri gibi kılıçtan geçirilip azaltılıyordu; ya da Atina'da olduğu gibi, demokrasiyi demagojiye çeviren soysuzlaşmalar, kent içinde dirlik bırakmıyordu. Bu durum,

bezirgan medeniyetin kendi kendisini inkara başladığı *derebeyileşme* konağına yol açıyordu.

O zaman üst sınıfları birbirine düşmüş, kimsenin kimseye güveni kalmamış bulunan medeniyet, çevre barbarlardan önce medet umuyor, aylıklı asker yetiştiriyor, "kendi mezar kazıcılarını" hazırlıyor, sonra yarı çağrılı barbar baskınlarına uğruyordu. Örneğin Makedonya barbarlığı, İskender'in kişiliğinde Grek medeniyetinin altından girip üstünden çıkıyor, "Ulusların göçü" Roma İmparatorluğu'nu tuzbuz ediyordu. Derken barbar Makedonyalı'nın veya Hun-Germen'in içine daldığı geniş medeniyet nimetleri ve bozuk insan sürüleri parasıyla, yazısıyla, devletiyle, kültürüyle, alışkanlıklarıyla gelenleri etkiliyor, fatihlikten efendiliğe (şövalyelikten derebeyliğe, gaazi ilblikten beylerbeyiliğe, paşalığa, ayanlığa) doğru kayan barbarları "medenileştiriyordu." Ve bu çember böylece "tekerrür" edip duruyordu.

Doktor Kıvılcımlı'ya göre, medeniyet tarihi biraz iç yüzünden incelenirse, adım adım aynı gidişin kaçınılmazlığı görülecektir. Nitekim Yakın Doğu'nun Irak ve Mısır, Uzak Doğu'nun Çin ve Hint medeniyetlerinin alinyazıları hep o barbarlarla medeniyetler ya da ortak mülkiyetle özel mülkiyet arasındaki çelişme ve çekişmelerle çizilmiştir.

Kadim toplumun değişmez üretim temeli, *toprak ekonomisine* dayanır. Üretimle bütün ilişkisi uzaktan aracılık ve sömürücülük olan *tefeci-bezirgan* sermaye, olayların itişile çok geçmez toprak mülkiyetine de sinsice el atarak *efendileşir*, *derebeyileşir*. Derebeyileşmenin azdırdığı sosyal sınıf çelişkileri, bir çözüm yolu olan *sosyal devrim* biçimine başvuramaz. Çünkü antika toplumda, ne kapitalizmin yaptığı gibi *üretim sosyalleşir*, ne de işveren sınıfının kendisine "mezar kazıcı" olarak yetiştirdiği bir sosyal devrimci işçi sınıfı (proletarya) gelişir.

O yüzden, kadim medeniyetlerden her biri, hep içinden çıkılmaz kör dövüşleriyle, önce arteriyosklerozlu hayvan gibi duralayıp taşlaşır. Sonra kurulu medeniyet, eskimiş bir yapı gibi yer yer çatırdayıp dökülür. Birikim sona ermiş, toplum *devrim* çağına girmiştir. O zaman eski medeniyet çöker, yeni bir medeniyet doğar.

Antika tarihte bir medeniyetten ötekine geçişi sağlayan nitelik sıçraması, araya barbar acılı taze insancıl üretici güçler girmedikçe gerçekleşmemiştir. Çürümüş bir medeniyetin *devrilip* ortadan kaldırılması, hep barbarların akınıyla kesinleşmiştir. O yıkılışlara Sümerlerden Grekler'e "Tufan" denilmiş, islamlıkta "Kıyamet" adı verilmiştir. Kıvılcımlı basitçe *tarihsel devrim* terimini uygun bulduğunu söylüyor. Çünkü medeniyetin yıkılışı da bir *devrim*dir. Ama *sosyal devrim* değil. Çünkü *sosyal devrim*, aynı toplum içinde bir sosyal sınıfın ötekisini kaldırmasıdır. *Tarihsel devrim*, toplum dışından gelen daha geri bir *başka toplum* insanlarınca yapılır. Sırf *sosyal devrim* olmadı için, onun yerine *tarihsel devrim* gelir. *Sosyal devrimini* başaramayan medeniyet, *tarihsel devrim* ile yıkılacaktır.

Kıvılcımlı'nın tarihsel devrimler çağı/sosyal devrimler çağı ayrımı, Morgan'ın Barbarlık/Uygarlık ayrımıyla örtüşüyormuş gibi yanlış bir izlenime kapılmamak, gerçeklikte tarihsel devrimler çağının barbarlık/uygarlık çatışmasından oluştuğunu ve bu çatışmanın da, gene Doktor'un terimleriyle, Protosümerler'den Batı Roma'nın yıkılışına dek sıralanan medeniyetleri konu edinen *Antika tarihten*, Batı Ortaçağı'nın bitişinden günümüze dek uzayan bir tek çeşit "Kapitalist medeniyet"ini (Batı'da "burjuva" denilen işveren medeniyetini) konu edinen *Modern Tarih*'e kadar sürdürdüğünü gözden yitirmemek gerekir.³

3. Bk, *Tarih Tezi*, agy., s. 44 ve *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, agy., s.5-6. Aynı yerde Doktor, "bu iki medeniyet tarihleri aralığına da bir Modern "Ortaçağ" konduğunu" belirtiyor.

ATÜTÇÜLÜK VE SOSYALİZM

Dr. Kıvılcımlı'ya göre barbarlık, medeniyetten önceki insanlığın geçirdiği hayat biçimidir. Yeryüzünde ilk medeniyet doğarken, bütün dünyayı kaplayan insanlar, aşağı, orta ve yukarı olmak üzere üç konağa ayrılan barbar toplumlar içinde yaşamaktadır. İnsan olarak barbar, medeniden çok üstündür. Çünkü yalan, korku ve eşitsizlik bilmez. *Medeni*, birbirinden ödü kopan, eşitlik bilmeyen ve yalansız konuşmayan insandır. Bu bakımdan Doktor, tarihte bir ulusa barbar derken, insan olarak onu medenilerden çok üstün karakterli bulunduğunu özellikle belirtmek-tedir. Ona göre medeniler, her zaman barbarlardan çok daha gaddar, zalim, müstebit, alçak, yırtıcı ve yıkıcı insanlardır. İlkel de olsa, *sosyalist* bir toplum olan barbarlığın insanı ise yiğit, cömert, toleranslı, frenklerin *şövalye*, Araplar'ın *ganzi*, Türkler'in *alp* dedikleri temizölkücü kişilerdendir.

Kıvılcımlı'nın atütçülüğü, işte bu ilk sınıflı (medenî) toplumların "derebeyileşmesi"ne son veren barbarlığın övgüsüne dayanıyor. Atütçülere göre sosyalizm, herhalde en iyi barbarlarla kurulurdu. "Ak kağıt" eğretilmesiyle Mao, kapitalizmin bozucu etkilerinden bağışık kalan Çinli köylülerle modern sosyalizmin daha kolay kurulabileceğini anlatmaya çalışmıyor muydu?

Ama Kıvılcımlı'ya dönelim. Ona göre Irak'ta Protosümerler'den, Mısır'da predinastik toplumlardan modern çağa gelinceye değin, bir medeniyetten ötekine geçişler, yeni ve taze (coğrafya-tarih-kolektif aksiyon) üretici güçleriyle eşikte bekleyen bir barbar toplumun antika tarihe girişinden başka bir şey değildir.⁴

4. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, üretici güçleri başlıca: 1) teknik, 2) coğrafya, 3) tarih ve 4) insan (kolektif aksiyon, zor ve şiddet anlamlı "güç" vb.) olmak üzere dört bölüme ayırmaktadır. Bk. *Tarih tezi*, agy., s. 47; *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, agy., s. 7.

Antika medeniyetin kendi içinde, daha önce de gördüğümüz gibi, modern medeniyette görülene benzeyen bir *sosyal devrim* olanaksızdır. Yeni bir sosyal sınıf, eski gerici sosyal sınıfı devirip medeniyeti kurtaracak durumda kolektif aksiyon gücü sağlayamaz. O zaman eskimiş medeniyetin üretici güçlerini boğan üretim ilişkilerini kökünden kazıyacak barbar yığınları akını başlar. Barbarlar, tarih öncesinin en sağlam ilkel sosyalist (gelenek-göre-nek ve kolektif aksiyon) üretici güçlerini harekete geçirirler. Eskimiş medeniyette en az bulunan şey, özellikle o güçlerdir. Onun için eski medeniyet dayanamayıp, inanılmaz bir çabuklukla yıkılır. Bu da bir devrimdir, ama sosyal devrimin zıddına, eski medeniyeti kurtaracağı yerde yok ettiği için ona, *tarihsel devrim* adı verilebilir. Tarihsel devrim medeniyetlerin *sonu* değil, bir çökkün medeniyetin *sonu*, doğacak bir medeniyetin de *başlangıcı* olur.

TEKÇİZGİSEL GELİŞME

Dr. Kıvılcımlı'ya göre, "kapitalist medeniyet'e öngelen "antika medeniyetler"in beş altı bin yıl süren gelişiminde temel ekonomi, pek az değişikliklerle, "bezirgan sermaye" çerçevesini aşamaz. Gelmiş geçmiş bütün antika medeniyetler, o bezirgan ekonomi üzerinde yıkılıp kuruldukça, tarihin *tekerrür* ettiği sanılmıştır. Gerçekte tekerrür yok, hareket ve değişme vardır. Nicelik bakımından, her medeniyet yıkılışında barbar yığınların bir bölümü daha medenileştiği için, yeryüzünde medeniyet alanı gittikçe daha genişler. Nitelik bakımından, medeniyete boyuna fethedilen yeni coğrafya ve dolayısıyla yeni teknik üretici güçler, toplumun ekonomi temelini biraz daha ileriye götürür. "Bir adım geri, iki adım ileri" biçiminde de olsa insanlık, görelî olarak, her seferinde azıcık daha yol

olarak, modern (yani kapitalist- K.S.) medeniyet basamağına doğru yükselir.⁵

Yani kapitalizme öngelen tüm uygarlıklar, tekçizgisel bir tarihsel gelişme izleyerek, kapitalizme doğru evriliyorlardı. ATÜT'ü gözardı etmenin doğal sonucuydu bu görüş. "Antika medeniyetler" in sıra dağlar gibi uzanıp gidişine, yani kapitalizm öncesi tüm uygarlıkların tek bir gelişme çizgisi üzerinde ardışık ilerleyişlerine, baştan sona egemen olan kanun, *tarihsel devrimler kanunu* idi ve *tarihsel devrimler* modern çağla birlikte sona eriyor, yerlerini sosyal devrimlere bırakıyordu.

OSMANLI TARİHİNE ATÜTÇÜ BAKIŞ

Dr. Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı, iliklerine dek Müslüman olmuştu. Müslümanlığın ilk günlerine özgü temiz insan demokrasisini ve toprak-mülkiyet-sosyal adalet ilkelerini kendine bayrak etmişti.⁶ Orta Asya'dan getirdikleri ilkel sosyalizm ruhları, Arabistan çölüne sinmiş tanrı buyruğu Müslüman ilkelerine tapıtıp uygunca katışarak, nice hayalci sosyalisti imrendirecek bir küçük ekonomi adaleti kurmuşlardı. Dirlik (ya da Sipahi) düzeni, bu küçük ekonomi adaletini simgeliyordu. Ancak bir yol oturuk yaşamaya başlayıp göçebe ruhunu yitirdikçe, üst-insan olmanın zehirleyici rahatsızlığına kavuştukça, ilk "ipi ile kuşağı"ndan başka varı bulunmayan ülkücü ilbler (idealist şövalyeler), eski medeniyetin çökkün "efendi"lerinden kalma lüks ihtiyaçlara alıştılar. Eski eşit insan anlayışlı gaziler durumundan, imtiyazlı kast haline geçtiler. Küçük üretimin dağınıklığından, aczinden yararlanmayı, Allah korkusundan başka hiçbir şey engellemiyordu. Vurgun ve fiili sorumsuzluk, zamanla

5. *Tarihî Tezi*, agy., s. 53-54; *Tarihî-Devrim-Sosyalizm* agy., s. 11.

6. *Tarihî-Devrim-Sosyalizm*, agy., s. 183.

derebeyileşen zorbaları sultana olduğu kadar Tanrı'ya karşı da oyun oynamaya götürdü. Şeriatın sosyal buyrultuları kitabına uydurulup, rafa kaldırıldı. İlk dirlik düzeni böylece, sosyalizme (*sosyalizme!*) değil derebeyliğe tekerlendi gitti. Bu derebeyliği de "Kesim düzeni" simgeliyordu.⁷

Dirlik düzeninin *ruh*u, gerçekten demokratik *sosyal adalet*i. Fatih'in son çağına kadar Osmanlı padişahı, halkın emrinde sorumluluk taşıyordu.

Dirlik düzeni, sosyal bir görev karşılığı olmaksızın, tarımın gelişimi zararına irat (rant) yiyenleri kaldırmış, yeni bir kalkınma çağı açmıştı. Osmanlı dirlik düzeni, ilk ülkücü ilbler derebeyleşmedikçe, müreffeh çiftçi yetiştiren insancıl bir sistem olmuştu. O sayede, dini ayrı Hristiyan halk, Osmanlı'yı kurtarıcı gibi karşılamıştı.

Toprak düzeninin devlet adına güdücüsü olan *dirlikçi*, "sahibül arz" (toprağın sahibi) diye de anılıyordu. Oysa gerçekte toprağın değil milkiyetine, tasarrufuna dahi el süremiyordu. *Tasarruf* (ya da toprağı sürüp yararlanma) köylünün, *mülkiyet* ise bütün müslümanların hakkıydı.

İlk dirlikçi aza kanaat eden, gözü toprakta olmayan millet fedaisi bir halk memuru "şövalye" ilbti. İratçı toprak beyi sayılmazdı. Çünkü: 1) Toprak mülkiyeti yoktu; 2) Toprak üzerinde tekelciliğe kalkışamazdı; 3) Toprağın tasarrufuna el atamazdı; 4) Toprak beyi gibi hazır yiyici de değildi.

Sosyal görevi, barış zamanında toprak üretiminin "ehil" ellerde en verimli yoldan yürümesi, tarım işlerinin asayışı, köyde sosyal adaletin sağlanması gibi konulardan oluşuyordu. Savaş zamanın-

7. *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, agy., s. 190

daysa dirlikçi, çiftçiler tarım işleriyle rahatça uğraşırlarken, ilk çağrıda atını, silahını kapıp sınır boyunda ölüme gidiyordu.

Dirlikçinin bütün hizmetlerine karşılık ne ideal bir memur olduğu geçiminden belliydi. Bugünkü memurdan yalnız aşırı ölkücü ve canını sık sık ateşe atar olmasıyla ayrılmıyordu, aldığı maaş da bütün imparatorluk ölçüsünde eşitti. Ve yanında yetiştireceği cebelü kaç akçe yıllık alırsa, dirlikçi de ondan bir akçe fazla alamıyordu.

Ancak ilk ölkücü, sapına kadar müslüman gaziler aşındıkça, dirlik düzeni de yıprandı. Yıldırım Beyazıt, dirlik düzeninin derebeyleşmesi yüzünden Timur'a yenildi. Fatih Mehmet, dirlik düzeninde Rönesans yapabildiği için İstanbul'u fethedip, imparatorluğu cihangir eyledi. Kanuni Süleyman zamanı dirlik düzeni yeniden derebeyleşti. Miri toprak geliri, devleti yaşatmaz oldu. Bu itilme, devleti *tefeci-bezirgan* sernıyenin kucağına düşürdü. Dirlik düzeni, kesim düzenine dönüştü.

Kesim düzeninin *rulü*, sosyal adaletin aldığı biçimden belliydi. Padişah, artık kafes arkasından bile milletle karşılaşmadı. Fatih zamanı "bir ayağı çarıklı Türk"ün padişahı içerlettiği Ahmet Paşa'nın gözüne çarpınca, bundan böyle padişahımızın verayı kafesten (kafes arkasından) dinlemesi icat edilmişti. Kanuni dirlik düzenini kesim düzenine çevirince, güya padişahın ihtiyarlığı yüzünden, gerçekte halkın yüzüne çıkılamadığı için, gene bir paşanın, Rüstem Paşa'nın ilkasıyla (telkiniyle) divana çıkmak adetini terk etti.

Kesim düzeninde devlet, eskisi gibi öşrünü almakla birlikte, öteki toprak gelirlerini faiz olarak kesimciye bırakıyor, Kur'an'ın haram saydığı "riba" (faiz), koyu müslüman Osmanlı tarafından artık resmen tanınıyordu. Dirlik düzeni toprağında çiftçi ve dirlikçi olarak yalnız iki zümre yaşar ve devlet kendi dirlikçisiyle çiftçiye doğrudan doğruya bağlanırken, kesim düzeninde bu bağ ansızın

kopuyor, üretmenle devletin arasına kesimci (mukataacı) ve *tefecibezirgan* (mültezim, sarraf ve avaneleri) olarak yabancı ve toprağın göreviyle ilgisi bulunmayan iki başka insan sınıfı giriyordu. Dirlik düzeninde toprak, yalnız çiftçi ile dirlikçiyi beslemekle yetinirken, kesim düzeninde çiftçi ile devletten (öşrünü alır) başka, üretmeni bitkinleştirecek olan iki yeni *sosyal sınıf* kalabalığı peydahlanıyordu.

Bunca ayrıcalıklarına karşılık, kesimcinin hiçbir sosyal görevi yoktu. Ne toprağın asayışı, ne de devlet sınırlarının güvenliği ile kaygılanıyordu. Dirlikçiden farkı buydu. Topraktan fuzuli "irat" adlı kazancını alıp, yiyordu. Toprağın tasarruf hakkını ele geçirmekle birlikte, işletimi ile yorulmayan kesimci, fiilen toprağa el sürmemekle çiftçiden, *işçi tutup* tarım işletmesi yapmamakla ziraatçiden ayrılıyordu. Toprağın işletmesiyle, bir tür özel girişimci olan *mültezim* uğraşüyor, kesimcinin devlete ödediği ücretleri mültezim arayıp bularak kesimciye veriyordu. Sonra da avenesi "evbaş" takımını köylü üretmenlerin başına musallat ederek, kesimciye verdiğinin birkaç mislini çıkartıyordu. Mültezim parayı *sarraftan* buluyor, sarraf da verdiği paraya karşılık *faiz* alıyordu.

Böylece, ortada mültezim, sağında kesimci, solunda sarraf, Osmanlı miri topraklarındaki verimden pay istiyor ve alıyorlardı. Bu yeni düzen içinde de gene aynı çiftçi çalışıyordu. Eskiden çiftçinin yarattığı ürün, onda dokuz kendisi, onda bir devlet almak suretiyle ikiye paylaşılıyordu. Hiç değilse Osmanlı ilblerinin ülkücü çağlarında dirlik düzeni böyle kurulmuştu. Kesim düzeninde çiftçi, devlet payı olan vergiden (öşür, haraç) başka, kesimcinin iradı, mültezimin *kârı* ve sarrafın *faizinden* oluşan üç şeyi daha ödemek zorundaydı. Yavaş yavaş bir çeşit *toprak beyi* durumuna giren "kesimciler" adlı iratçı bir sosyal sınıfla, sermayeye kar ve faiz alan *para beyi* tefeci-bezirgan (mültezim-sarraf) ikiz önsermaye sınıfları türüyordu. Kanuni çağında toprak üretiminin % 20'si bey-

tümale, % 4'ü kesimci, mültezim ve sarrafa düşerken, çiftçi % 76 alıyordu. 30 yıl sonraysa beytülmal % 3,3, devlet kastları % 4, kesim düzeninin sınıf ve zümreleri % 34, köylü de % 50,6 oranında pay alıyor ve gidiş gittikçe kötüleşiyordu.

Dirlik düzeni, ekonomi politik bakımından "doğal ekonomi" denilen üretim yordamı üzerinde *ürün iradı* (aynî rant) biçimiydi. "Birleşik tarımsal ve endüstriyel aile çalışmasının ürünü", milli gelir oluyordu. Sosyal ve politik işbölümü yapmış *devlet-çiftçi* ilişkisi ilkin, o zamanki yeryüzünün en adaletli *toprak ilişkilerini* simgeliyordu. Ancak toprağın topluma ait *ortak mülkiyet* biçimini korumakta, insanların geleneklerinden başka hiçbir müeyyide yoktu. () yüzden kutsal toprakların ortak mülkiyeti çarçabuk aşınıyor, bütün sosyal münasebetler derebeyileşiyordu.⁸

Artık atütçülüğü, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Osmanlı tarihine bu atütçü bakışından hareketle, "gerçeklikte ATÜT'ün yükselme dönemini bütün zamanlar için örnek alınması gereken bir tür altınçağ durumuna dönüştürmek" biçiminde de tanımlayabiliriz.

HİKMET KIVILCIMLI'YA SAYGI

Marksizmle bağdaşması olanaksız, gerilek bir ideoloji olarak atütçülük, kuşkusuz alnında böyle bir ad taşımaksızın, marksizmden önce de vardı, marksizmden sonra da var. Üstelik birçok seçkin marksisti de etkiliyor. Çünkü birçok seçkin marksist için ATÜT, deyim yerindeyse her zaman "zurnanın zırt dediği yer" olarak kaldı. Marx'ın ATÜT'e yönelik açıklama girişimleri, ya doğru anlaşılmadan gözardı edildi, ya doğru anlaşılmadan benimsendi. Bir başka deyişle ATÜT, özgün bir üretim tarzı olarak,

8. *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, agy., s. 185-189.

ya doğru anlaşılmadan yadsındı, ya doğru anlaşılmadan kabul edildi. Ayrıca doğu despotizmi, özellikle kendi adıyla anılmadığı zaman, demokratik antifeodalizmle karıştırıldı. Gerçekten de doğu despotizmi, geleneksel gereksinim-lerin karşılanmasıyla alışılmış ölçüler içinde güvence altına alındığı sıfır noktasındaki eşitliğin bozulmasından ürken geniş köylü yığınlarına dayanıyor, bu durum devlet ve toplumun kaynaştığı bir "gerçek demokrasi" ya-nılsamasına yol açabiliyordu. Nitekim bazı seçkin marksistler için öyle de oldu. Bunun bir örneğini Dr. Hikmet Kıvılcımlı'da gördük. Oysa, ilkel sınıfsız toplumdaki yaşama biçimlerine bir dönüş olarak değil, ama bir devlet biçimi olarak demokrasinin fethi, her şeyden önce sıfır noktasındaki bu despotik eşitliğin bozulmasını, doğu despotizminin simgelediği despotik devlet tipinin yerine, temel yönetici sınıf egemenliğini simgeleyen sınıfsal bir devlet tipinin geçirilmesini öngerektiriyordu.

Gene de birçok seçkin marksist, salt atütçü ideolojinin etkisinde kalmakla, marksist yönelimini büsbütün yitirmiyordu. Örneğin Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "antika tarih"e atütçü bir gözle bakması, çağdaş tarihe marksist bir gözle bakmasını hiç de engellemiyordu. Böylece *Tarih Tezi*'nde, şu satırları da yazabiliyordu:

"Medeniyet bugün *üstün* düzendir. Alt barbar düzenini tümüyle yok edebilmiş midir? Hayır. Hemen her kapitalist ülkenin ŞEHİR'leri *Medeni* ise, KÖY'leri *Barbar* durumundan kurtulamamıştır. Toprak ağalığına ödenen İRAT haracı, sermayenin tarım alanına girmesini kösteklediği için, KÖY barbar Ortaçağ'da pinekler. Bununla birlikte, düzen olarak Barbarlık kesince yenilmiştir. Tarihte artık Ortaçağvari *köylerin şehirlere üstün* geleceği düzen geri dönemez. Güdücü üst zümreler, sıkışkanlıktan azdıkça, köydeki fosilleşmiş Barbarlığı, –Antika çağda medeni efendilerin dış barbarlardan aylıklı asker tuttukları gibi,– şehirlere musallat ede-

bilirler. İleri ülkelerin sözde "devrimci" *insan avcısı* FAŞİZM'leri; geri ülkelerin sözde "demokratik" *oy avcısı* DİKTATÖRLÜK'leri *günün* politikası olabilirler. Hepsi, eskilerin deyimiyle: "*Eyyamı efendiliği*"dir. Bütün gericilikler, deli akan selin girdaplarından öteye geçemezler: *Nicelikçe* tüm insanlığı kavramaktan uzaktırlar; *Nitelikçe* gelgeç olup, ileri akışı durdurmaktan uzaktırlar.⁹

SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUMCULUK VE BATILILAŞMA

Atütçü deyince Prof. İdris Küçükömer, akla ilk gelen adlardan biridir. Oysa marksist ATÜT kategorisinin ülkemizde tanınmasına yol açan öncülerin çoğu gibi, İdris Küçükömer'in de atütçülükle hiçbir ilgisi yoktur. Sürekli bir arayış içinde yaşayan İdris Küçükömer'in, ele avuca sığdırılması güç düşünceleri, atütçülükle olduğu gibi sivil toplumculukla da yaftalanmıştır. Çünkü sivil toplum kavramının ülkemizde önem kazanmasına da öncülük ediyordu. Oysa sınıfsallığın sınıandığı ve sınıfsal devletin herhangi bir şekilde temellendirildiği yeri adlandıran sivil toplum kavramının, atütçüleri çekebilecek bir kavram olmadığı açıktır.

İdris Küçükömer'in düşüncelerinin atütçü ya da sivil toplumcu olarak yaftalanmaları aslında o kadar önemli değildir. Asıl önemli olan, *Düzenin Yabancılaşması*¹⁰ adlı ünlü yapıtına "Türkiye batılaşamaz!" çığlığıyla başlayan İdris Küçükömer'in düşüncelerinde içkin olan batılaşmacılıktır. Gerçi İdris Küçükömer'in batılılaşma konusundaki düşüncelerini, *Düzenin yabancılaşması*'ndan çok, örneğin 1986 yılında yazdığı *Sivil Toplum, bürokrasi, politika ve ay-*

9. *Tarifi Tezi* agy., s. 85-86.

10. İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Alan yayıncılık, İstanbul, 1989.

*dınlar*¹¹, gibi, düşüncelerini toplu bir biçimde özetlemeye çalıştığı son yazılarında irdelemek gerekir. Ancak daha *Düzenin yabancılaşması*'nda bile, İdris Küçükömer'in batılılaşmacılığı üzerine kimi önemli ipuçları bulunabilir; Türkiye'nin "batılaşamayacağı" olumlamasının, Türkiye'nin Batı Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya' nın kapitalistleştikleri gibi kapitalistleşemeyeceğinden, Türkiye'nin önünde sosyalistleşmekten başka bir seçenek olmadığından başka bir anlama gelmediği görülebilir.

İdris Küçükömer'in sivil toplum sorunsalı, özgün anlamını işte bu sosyalistleşme perspektifi içinde kazanır. Çünkü sivil toplumsuz (ya da sivil toplumun yeterince gelişmediği, "peltemsi" kaldığı) toplumlarda sosyalizm, bir devlet ideolojisine dönüşür ve her türlü devlet ideolojisi İdris Küçükömer'in "bête noire"ıdır. Oysa ideoloji olarak sosyalizm, proletaryanın "demokrasiyi fethi"ni izleyen dönemde bile bir devlet ideolojisi değil, bir sınıf ideolojisidir ve öyle de kalmalıdır. Sosyalizmin devlet ideolojisine dönüşmesi, proletarya diktatörlüğü ya da demokrasinin bir tür ilerlemeci sezarizme dönüşmesine yol açar.

Doğulu bir toplumda, sosyalistleşme ve batılılaşma arasında organik bir ilişki vardır. Batılılaşmaya sırt çevirerek sosyalistleşme girişimleri, örneği Çin'deki kültür devrimi gibi tatsız serüvenlerden başka bir gelecek vaat edemez. *Doğulu bir toplumun batılılaşması demek, özünde sivil toplumsuz bir toplum olmaktan çıkıp, derece derece sivil toplumlu bir toplum durumuna dönüşmesi demektir.* Doğulu bir toplumda böyle bir dönüşüme de, başlangıçta ancak devlet öncülük edebilir. Örneğin Tanzimat, bu tür bir öncülüktür. Tanzimat'la Osmanlı Devleti, aslında pek istemeden, hatta belki de tam tersini, yani doğu despotizminin kendi küllerinden bir kez

11. *Iktisat Dergisi*, Eylül 1987, sayı 274, s. 35-44.

daha doğmasını isteyerek, bir batılılaşma sürecinin başlamasına öncülük etmiştir. Tanzimat'la başlayan batılılaşma sürecine Atatürkçülük, belirgin bir hız kazandırmıştır. Ancak doğulu bir toplumda yalnız "kendi öz güçlerine dayanmak", yalnız kendi iç dinamikleriyle yetinmek ereği güden bir batılılaşma sürecinin sezarizme yol açmaktan başka bir şansı da yok gibi görünmektedir.

Öyleyse doğulu bir toplumun batılılaşması, toplumun bu yönde dönüştürülmesinde devletin temel bir rol oynamasını ve bu anlamda devrimci bir devlet durumuna gelmesini öngerektirir. Batılılaşma ve sosyalistleşme arasındaki organik ilişkinin bir yönü de budur. Ancak batılılaşmaya yönelik devrimci bir devletle, sosyalizme yönelik devrimci bir geçiş devletini de, bunlar örtüştükleri zaman bile, birbirine karıştırmamak gerekir.

Sivil toplumsıculuk, sivil toplumun fetişleştirilmesi olarak, öziinde egemen sınıf yönetimini hegemonik yönetim sınırları içinde tutmayı amaçlayan liberal bir ideolojidir. Oysa devrimci marksizm açısından önemli olan, egemen sınıfın her türlü yönetimine son vermek ve proletaryanın hegemonik yönetimini kurmaya yönelmek, yeni bir hegemonik sistem, yeni bir tarihsel blok oluşturmaktır.

Gerçi devrimci marksizm açısından, hegemonyasını yitirmiş ya da zaten hiçbir zaman kazanamamış egemen sınıfların diktatorial yönetimlerini hegemonik yönetim durumuna dönüştürmek de yavaşsalsal bir önem taşır. Ancak devrimci marksistler için bu yönelim, her şeyden önce proletaryayı kendi için sınıf durumuna getirmeye, öteki ast sınıfları proletarya yöresinde toplamaya ve böylece ast sınıfların konsensusunu pasif bir onay olmaktan çıkarıp, aktif bir onay durumuna dönüştürmeye yönelik örgütlenme ve savaşım girişimlerini öngerektirir. Yoksa marksizmden değil, transformizmden söz edilebilir. Ast sınıfların organik aydınları, egemen sınıfın organik aydını durumuna dönüşür.

Konsensus, hegemonyanın görüngenisel yönüdür. Hegemonyanın olduğu her yerde consensus (aktif consensus) vardır, ancak konsensusun (pasif konsensus) olduğu her yerde hegemonya yoktur. Hegemonyayı hegemonya yapan, yönetici sınıfın özgül iktisadi uzlaşmazlıklarını yansıtan kendi sınıfsal ideolojisiyle toplumun genel gelişme çıkarlarını simgeleyen tümel bir sınıf durumuna gelmesi, toplumsal konsensusu kendi sınıfsal ideolojisiyle temellendirebilmesidir. Ancak sınıfsal bir ideolojiyle temellendirilebilen konsensus, aktif konsensustur. Hegemonya, aktif konsensusa dayanır. Herhangi bir "devlet ideolojisi" ile temellendirilen konsensus, hegemonya anlamına gelmez. Gelseydi, genel olarak tüm asyagil (doğulu) iktisadi toplumsal kuruluşlar, özel olarak tüm islam devletleri, hegemonik sistemle tarihsel blokun tümünün örtüşmesi ya da devletle toplumun kaynaşması anlamında, dünyanın görüp göreceğı en "hegemonik" ya da demokrat toplumlar sayılırlardı.

Artık İdris Küçükömer'e dönebiliriz.

PROF. İDRİS KÜÇÜKÖMER'İ BİR YORUMLAMA DENEMESİ

İdris Küçükömer'in temel sorunu, sivil toplum sorunuydu. Sivil toplumun Türkiye'de neden gelişmediğini ve nasıl gelişebileceğini araştırıyordu. Asyagil üretim tarzına yönelik çalışmaları, belki her şeyden çok sivil toplum sorunuyla ilgiliydi. Bu durum, Doğu ve Batı toplumları arasında özsöl bir ayrım yapmasına yol açıyordu. Sivil toplumun oluşması, onun için liberal bir düzenin kurulması bakımından değil, demokratik bir düzenin kurulması bakımından, dolayısıyla sosyalizme geçişin temel koşullarından biri olarak önem taşıyordu. Nitekim son yazılarından birinde, "Sermaye kesimimiz, çağdaş bir sivil toplumun kurulmasını is-

temez" diye yazıyordu.¹² Gerçeklikte tutarlı bir batılılaşma yanılsıydı; "batılılaşma" adını verdiği "yabancılaşma" ya ve bu yabancılaşmayı simgeleyen CHP devletçiliğine, sivil toplumun oluşma ve gelişmesinin önündeki engeller olarak karşı çıkıyor, devletçilik ve batılılaşmaya karşı tepkileri, bu tepkiler nereden gelirse gelsin, demokratik bir düzenin ve sosyalizme geçişin temel koşullarının oluşmasına katkıda bulunack "sol" tepkiler olarak görüyordu. "Düzenin yabancılaşması"ndaki o şaşırtıcı sağ-sol tablosu¹³, böyle bir değerlendirmenin ürünüydü. Yoksa İdris Küçükömer, doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmeden de çağdaş bir sivil toplumun oluşabileceğini düşünmüyordu. Onun "batılılaşma" adını verdiği "yabancılaşma", kendi terimleriyle söylemek gerekirse, "Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve yarğlarından soyutlayarak *form* diye alıp, reform diye tamamen başka tarih ve yapıdaki (bir topluma -KS.) ve üstelik o yapıyı yok sayarak, üstten monte etmek"¹⁴ girişimiydi. "Düşününüz" diyordu, "uzun geçmişinde batısal olguları hiç yaşamamış doğusal bir toplum diline batısal kavramları çevirme güçlüğü, onları anlamamanın güçlüğü de belirtmez mi? Hele uygulama? Biz ve onlar başka denizlerin balıklarıydık."¹⁵ Ve ekliyordu: "Batı'da politik ilişkiler tarihinde gelişen politik gelenek ve kurumları, doğu ülkeleri tarihinde asla göremeyiz. Neden? (...) Binlerce yıllık doğu toplumlarında politika (?), toplum yerine, halk yerine, toplum üstü bir birimde yapılmıştır da ondan. Bu üst birimde, daha alt birimlerinde

12. İdris Küçükömer, *Sivil Toplum, Bürokrasi ve Aydınlar*, İktisat Dergisi, Eylül 1987, sayı 274, s.39.

13. *Düzenin yabancılaşması*, agy., s. 79.

14. İdris Küçükömer, *SHP'nin yeri ya da temsil ettiği politik miras*, İktisat Dergisi, aynı sayı, s.41.

15. Aynı yerde, s. 42.

bölünmüş iktidar sahiplerinin doğrudan ya da dolaylı katılacağı karar organları var olmamıştır da ondan. Böyle bir tür politika, batısal anlamda politika kavramına yabancıdır. İkisi birbirine yabancı. Doğuda genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı bir devlet vardı. (...) Batı'da ise tersidir. Batı'da en despotik sayılan krallıklarda dahi dikkate alınması gereken çeşitli düzeylerde otonom iktidar bölümleri yine de vardı. Eski klasik Yunan ve Roma'dan beri farklı düzeylerde de olsa, bölünmüş iktidarlara politik karar birimlerini oluşturagelmiştir.¹⁶ Oysa doğuda "bürokratik örgütlenme tarzı" söz konusuydu. Bir başka yerde de, şöyle diyordu: "Kısaca bütün iktidar toplum adına bir merkezde toplanmıştır. Şüphesiz ekonomiye ait temel kararların sahibi de kendiliğinden bu üst merkezi iktidardır. İşte bu çakışmadır bürokrasi"¹⁷. Ve biraz ileride şöyle sürdürüyordu: "Pek doğaldır ki, çakışmanın sonucunda beliren politik otorite, anayasal bir otorite değildir. Hukukun üstünlüğü yoktur, merkezi otoritenin üstünlüğü vardır. Bu ünite karşısında politik, ekonomik, ideolojik karşı güç çıkmasına yollar genellikle tıkalıdır. İşte o zaman bu üst ünite, kendi yaptığı kanunlarla da bağlı olmayabilir. (...) Böyle bir iktidarın "tarımsal toplumlar"da ideolojik meşruiyet için tanrısal bağlantı içinde görünmesi doğaldır. Ama politik muhalefet için pratik olan açık tek kapı da aynı bağlantıdadır. Muhalefet aynı dili, yani dini dili konuşarak yapılabilir. Buna tefrika denecek ve karşı konacaktır. Böyle bir toplumda kimse yurttaş değildir. (...) Bizim tarihi devlet ve iktidar anlayışımızı yukarıdaki şema içinde yerine koyabiliriz. Bütün geçmiş doğu hükümdarlıklarında (...) yukarıdaki yapıyı ortaya çıkarabiliriz. (...) Burada temeldeki soru şudur: Binlerce yıl süregelen, tekrarlanmış bu genel desandeki yaşam tarzı,

16. Aynı yerde, s. 42.

17. Aynı yerde, s. 36.

acaba insanlarda kolektif bir hafıza yaratmamış mıdır? Tekrarlanan imajın nöronal sistemimizde yerleşip yerleşmediği tartışması olarak biyogenetik açıdan bakışı bir yana bırakırsak da, bunu binlerce yıllık salt kültürel, çeşitli seviyelerde imaj olarak ele aldığımızda dahi, toplumsal bir hafıza motoru, bir ENGRAM¹⁸ varsayamaz mıyız? Böyle bir engram, davranışlarımızı açık ya da kapalı olarak düzenlemeyecek mi? (...) Örnek verirsek, "dış alemin zorlamasıyla" kapitalist ilişkilere girerken çakışmalı (bürokratik) örgütlenme tarzının etkilerinden kurtulabilecek miyiz? Şimdi dahi kurtulmuş muyuz? Bu kolektif hafızanın güdülerinde değil midir sanatkarlarımız, politikacılarımız, aydınlarımız?(...) Sivil topluma has bir engram içinde olmayanlar, onun formlarına işlerlik sağlayabilirler mi?"¹⁹

Bu söylenenlerden, ancak batılı toplum bireylerinin sivil topluma özgü bir "engram" içinde yaşadıkları sonucu çıktığına göre, İdris Küçükömer'in "batılılaşma" adını verdiği "yabancılaşma"yla doğulu bir toplumun uzunca bir gelişim sonucu batılı bir toplum durumuna dönüşmesi anlamına gelen "*batılılaşma*"yı karıştırmak gerekiyordu. Sivil toplumun gelişmesi, toplumun doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşmesine bağlıydı. Nitel bir sıçrama anlamına geliyordu bu.

İdris Küçükömer'in doğu ve batı toplumları arasında yaptığı bu nitel ayrımı kendi terimleriyle özetledikten sonra, Asyagil üretim tarzı, sivil toplum, doğu despotizmi, vb., üzerine, bu aynı ay-

18. *Engram*, yunanca harf, mektup anlamına gelen *gramma* sözcüğünden türetilen bu terim (alnı. *engranımı*; fr. *engranime*), olayların sinir sisteminde bıraktığı iz ya da algılanan şeylerin bellekte kalmasını sağlayan kalıp anlamında kullanılmaktadır.

19. *Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar*, agm., s.36 ve 38.

rıma dayanarak ve daha önce bir başka yerde²⁰ sergileme olanağı bulduğum bazı saptamaları, gerek Dr. H. Kıvılcımlı'nın ATÜT'çülüğü, gerekse Prof. İ. Küçükömer'in batılılaşmacılığı konularının açıklık kazanmasına yardımcı olabileceği umuduyla, burada izleksel bir özet biçimde yinelemek istiyorum.

İdris Küçükömer'in, bireyleri sivil topluma özgü bir engram içinde yaşayan batılı sınıflı toplumlarla, böyle bir engram içinde yaşamayı olanaksızlaştıran doğulu sınıflı toplumlar arasında yaptığı ayırım, bence marksist Asyagil üretim tarzı kuramına da açıklık ve tutarlılık kazandırıyordu. Çünkü, kolektif devlet mülkiyetine dayanan ilk sınıflı toplumu simgeleyen Asyagil üretim tarzıyla özel mülkiyete dayanan ilk sınıflı toplumu simgeleyen köleci ve/ ya da feodal üretim tarzları arasında, iktisadi toplumsal kuruluşun gitgide ilerleyen ardışık dönemleri olarak nitelenebileceklerine göre, gerçi tarihsel bir ardışıklık vardı; ama köleci ve/ya da feodal üretim tarzları Asyagil üretim tarzından türemediklerine göre, organik bir ardışıklık yoktu. Oysa marksist Asyagil üretim tarzı kuramcıları genellikle, Asyagil üretim tarzı ve köleci ve/ya da feodal üretim tarzları arasında yalnız tarihsel değil, ayrıca organik bir ardışıklık da görme eğilimindeydiler. Bunun da nedeni, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumla özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum arasında, kendilerine özgü iki ayrı doğrultuda gelişen iki ayrı sınıflı toplum tipi olarak özsel bir ayırım yapmamaları, tersine, kolektif *devlet* mülkiyetine dayanan sınıflı toplumu, kolektif *topluluk* mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumla özel mülkiyete dayanan ilkel sınıflı toplum (ya da toplumlar) arasında bir geçiş evre ya da aşaması olarak değerlendirmeleriydi.

20. Kenan Somer, *Sunuş*, "İlk sınıflı toplumlar, asyagil üretim tarzı ve doğu despotizmi" başlıklı derleme içinde, birey ve toplum yayınları, Ankara, 1985, s.1-20.

Asyagil üretim tarzı *Formen*'de, gerçi iktisadi toplumsal kuruluşun köleci aşamasına öngelen bir gelişme aşaması olarak ele alınıyordu. Ama bundan Asyagil üretim tarzının, üretici güçlerin köleci üretim tarzına karşılık düşen genel gelişme düzeyinden her zaman daha düşük bir genel gelişme düzeyiyle belirginleşen ve bu daha düşük düzeyle sınırlı bir üretim tarzı olduğu sonucunu çıkarmak da yanlış olurdu. Bunun gibi, üretici güçlerin bu sınırın ötesinde bir gelişme göstermeleri durumunda, Asyagil üretim tarzının kendiliğinden köleci ya da feodal üretim tarzlarına dönüşebilecek sonucunu çıkarmak da yanlıştı. Asyagil üretim tarzı başka hiçbir üretim tarzına dönüşmeksizin, üretici güçler, Asyagil üretim tarzı çerçevesinde, nicel bakımdan köleci ve feodal aşamalarla eşdeğerli bir gelişme de gösterebilirlerdi. Asyagil üretim tarzından organik olarak, gene Asyagil üretim tarzından başka bir şey türeyemezdi.

Kısacası, Asyagil üretim tarzının tarihsel olarak köleci üretim tarzına önglediği doğrudu. Ama üretici güçlerin Asyagil üretim tarzı çerçevesindeki gelişmelerini, köleci üretim tarzına öngelen gelişme düzeyiyle sınırlandırmak doğru değildi. Çünkü organik bir ardışıklık ilişkisi yoktu aralarında. Köleci ve/ya da feodal üretim tarzları, uzlaşmazlığa dönüşen temel çelişkilerini çözmek üzere, Asyagil üretim tarzından türeyemezlerdi. Çünkü Asyagil üretim tarzının temel çelişkisi, ATÜT içinde, uzlaşmazlığa dönüşemezdi.

İlkel sınıfsız toplumdan herhangi bir sınıflı topluma geçebilmek için, üretici güçlerin sürekli bir artık üretimini olanaklı kılacak düzeyde gelişmiş olmaları yetmezdi. Ayrıca toplum içinde bu artığa el koyacak, onu sahiplenecek bir grubun oluşması da gerekiyordu. Artığa el koymaksa, ya bir görev yetkisine, ya da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete dayanabilirdi. Birinci durumda bir sömürü yetkisi, ikinci durumda ise bir sömürü hakkı ortaya çıkacak ve böylece iki ayrı sınıflı toplum tipi söz konusu olacaktı.

DOĞU UYGARLIĞI-BATI UYGARLIĞI VE "EŞDEĞERLİ" ASYAGİL ÜRETİM TARZLARI

İki ayrı sınıflı toplum tipine iki ayrı uygarlık tipi karşılık düşecekti. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumları simgeleyen Asyagil üretim tarzı, özel mülkiyete dayanan öteki-köleci ve feodal-prekapitalist üretim tarzlarından *önce* ve tüm prekapitalist dönem boyunca da onlarla *birlikte*, ancak onların dışavurdukları Batı uygarlığı çizgisinden ayrı bir uygarlık çizgisi olan Doğu uygarlığı çizgisi üzerinde, ardışık Asyagil üretim tarzları dizisi olarak, kendi özgül gelişme ve tarihini sürdürecekti. Tarihsel olarak köleci üretim tarzına öngelen Asyagil üretim tarzına "arkaik" Asyagil üretim tarzı, üretici güçlerin gelişme düzeyleri bakımından köleci ve feodal üretim tarzlarıyla eşdeğerli ve bu nedenle Asyagil "prekapitalizm"i simgeleyen Asyagil üretim tarzlarına da sırasıyla köleci ve feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzları adını verebilirdik. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumları simgeleyen Asyagil üretim tarzının, ardışık Asyagil üretim tarzları dizisinden oluşan ve hep birlikte *Doğu Uygarlığı* denilen, başlangıçları Anadolu ve Mezopotamya'da İ.Ö. 5. binyıla kadar uzandığına göre, İ.Ö. 1. bin yıl içinde Yunanistan'da başlayan *Batı Uygarlığı*'ndan çok daha eski ve uzun bir süre (İ.S. 15., 16. yy'lara kadar) genellikle ondan çok daha parlak bir uygarlığı dışavuran bir tarihi vardı. Özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumları simgeleyen son uzlaşmaz üretim tarzını oluşturan kapitalizmin, dünya tarihinde ilk kez olarak bir dünya sistemi ve dolayısıyla Batı uygarlığının bir dünya uygarlığına (ya da "çağdaş uygarlık") dönüşmesine kadar sürdü bu durum. Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığı arasındaki ayrım, coğrafi bir ayrım değildi, iki ayrı sınıflı toplum tipine dayanan bir ayrımdı.

ASYAGİL ÜRETİM TARZININ TEMEL ÇELİŞKİSİ

Bir üretim tarzının temel çelişkisi, o üretim tarzının üretici güçleriyle üretim ilişkileri arasında ortaya çıkan çelişkiydi. Kendini egemen ve sömürülen sınıflar arasındaki savaşımla dışavuran bu çelişki, üretim tarzı ve ona karşılık düşen devlet tipinin, sınıflar savaşımı arasından aşılmasıyla çözülmüyordu.

Asyagil üretim tarzının temel çelişkisiyse, egemen sınıfın devletçe sahiplenilen artıktan daha hızlı büyüme ve bu tarza özgü ikili iktisadi yapının kentsel kesim yararına gelişme, yani teknoloji ve üretici güçlerin köysel kesimdeki durgunluklarına karşın, kentsel kesimdeki ilerleme eğilimleriyle dışavuruyordu kendini. Öyleki bu çelişki ancak gitgide büyüyen bir dış artık aracılığıyla çözülebiliyordu. Çünkü, devletçe sahiplenilen iç artığın özsel kaynağını oluşturan köysel kesim, genel gelişme düzeyi karşısında görece gerileme içindeydi. Gitgide büyüyen bir dış artık sağlayabilmek olanağı, asyagil üretim tarzının gene asyagil üretim tarzı olarak sürmesine, böyle bir artık sağlayabilme olanaksızlığıysa, köylülerinden Anka kuşu gibi gene kendisi doğmak üzere, asyagil üretim tarzının çökmesine yol açacaktı. Dış artık, sınıflar savaşımıyla sağlanamazdı. Oysa asyagil üretim tarzıyla köleciler ve ya da feodal üretim tarzları arasında organik bir ardışıklık gören marksist asyagil üretim tarzı kuramcıları, asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin de, her zaman egemen sınıf ile sömürülen sınıf arasında olmasa bile, hiç değilse egemen sınıf bölüntüleri arasında gelişen bir sınıflar savaşımı aracılığıyla çözülebileceğini düşünme eğilimindeydiler. Örneğin Jean Chesneaux'a göre asyagil, ama kuşkusuz "arkaik" asyagil üretim tarzının temel çelişkisi, köy topluluklarında yaşayan köylülerle, devlet erkliği ve devlet görevlileri arasındaki çelişki değildi; "üst birlik" çerçevesinde, köylülerin

devlet tarafından sömürülmesini sürdürmek isteyen güçlerle toprağı özel mülk durumuna dönüştürmek isteyen güçler arasındaki çelişkiydi.²¹ Söz konusu güçleri, kuşkusuz kimi devlet görevlileri oluşturacak ve sömürü yetkilerini sömürü hakkına dönüştürecek bu görevliler sayesinde, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumdaki, özel mülkiyete dayanan sınıflı topluma, dolayısıyla köleci ya da feodal üretim tarzlarına geçilecekti.

Ancak asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin çözülmesiyle, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun varoluşunu öngerektiren prekapitalist üretim tarzlarından birine dönüşmesi olanaksızdı. Şundan ki egemen sınıf bölüntüleri arasındaki "sınıflar savaşı", asyagil üretim tarzını kolektif topluluk mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumdaki özel mülkiyete dayanan sınıflı topluma bir geçiş aşaması durumuna dönüştürmekten çok, söz konusu çelişkinin aynı üretim tarzı ve aynı devlet tipi çerçevesinde, devlet görevlileri arasında kurulacak yeni bir dengeyle çözülmesine yol açacaktı.

ASYAGİL ÜRETİM TARZI VE SINIFLAR SAVAŞIMI

Asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin de öbür üretim tarzlarında olduğu gibi, kendini gerçek bir sınıflar savaşımla aracılığıyla dışavuracağını düşünmek, bir yanılgı olurdu. Sınıflar savaşımlı, nesnel olarak, bir üretim tarzı ile ona karşılık düşen devlet tipi yöresinde gelişen toplumsal-siyasal bir savaşımdı. Bir başka deyişle, toplumsal-siyasal bir savaşımlı, nesnel olarak ancak belli bir üretim tarzının temel çelişkisini çözmek ve o üretim tarzına karşılık düşen devlet tipini değiştirmek/korumak ekseninde ve iki karşıt yönde gelişen bir savaşımlı olduğu zaman, sınıflar savaşımlı kim-

21. Jean Chesneaux, "Asya tipi üretim tarzının açtığı yeni araştırma alanları," *Asya Tipi Üretim Tarzı* içinde, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 62-63.

liğini kazanıyordu. Öyleyse isyanlar, kanlı çatışmalar biçimine de bürünse, her toplumsal-siyasal savaşımın bir sınıflar savaşımı olmayacağı açıktı. Asyagil sınıflı toplumlarda, sömürülen sınıf ya da sınıf bölüntülerinin toplumsal eleştirisi, isyan durumuna büründüğü zamanlarda bile, sömürenlerle sömürülenler arasındaki toplumsal ilişkinin kendisine değil, tam tersine devlet görevlilerinin, var olan ilişkiler gereğince, sömürülenlere karşı görevlerini yerine getirme biçimlerine yöneliyordu. *Çünkü sömürülen sınıfların, yeniden üretimi kendi geleneksel varoluş koşullarının bozulmadan sürdürülmesini öngerektiren asyagil üretim ilişkilerini de, bu ilişkileri temellendiren doğu despotizmi devlet tipini de değiştirmek istemeleri için bir nedenleri yoktu.* Sömürücü sınıfların da böyle bir nedenleri olmazdı. Öyleyse, asyagil üretim tarzı çerçevesinde sömüren ve sömürülen sınıflar arasında olduğu gibi, egemen sınıf bölüntüleri arasında da gerçek anlamda bir sınıflar savaşımından söz edilemezdi. Üretici güçlerdeki gelişmelere koşut olarak değişmesi gereken şey, öyleyse devlet tipi ve onun simgelediği üretim tarzı değil, ama sömürülen sınıfın geleneksel varoluş koşullarının bozulmadan sürdürülmesini güvence altına almak koşuluyla, devleti oluşturan egemen sınıf bölüntüleri arasındaki dengelerdi. Doğru despotizmi ve asyagil üretim tarzı çerçevesinde, kimi zaman kanlı halk ayaklanmaları biçimine de bürünebilen toplumsal-siyasal savaşım, işte bu dengeler yöresinde gelişen savaşımlardı. Doğru despotizmi ve asyagil üretim tarzı çerçevesinde, toplumsal devrim olanaksızdı. Toplumsal devrimlerin yeri, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlardı. Sınıf çelişkileri, ancak özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlarda uzlaşmaz bir nitelik kazanabilirlerdi. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplum tipinin sınıflarıyla, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipinin sınıfları arasında, bu toplum tiplerinin her ikisinin de sınıflı toplum tipi olmasına karşın, işte böyle bir içerik farkı vardı.

SİVİL TOPLUM

Kolektif mülkiyet, ister asyagil, slav, antik ve germen mülkiyet biçimlerindeki *topluluk mülkiyeti*, ister asyagil üretim tarzındaki *devlet mülkiyeti* biçimine bürünsün, topluluk üyesini kendi doğal topluluğuna bağlayan ve ancak özel mülkiyet tarafından koparılabilir olan bir "göbek bağı" oluşturunuyordu. Eski topluluk üyesinin "cinsil varlık, kabilesel varlık, bir sürü hayvanı" (Marx) olmaktan çıkarak bir "politik hayvan", bir yurttaş durumuna dönüşmesine yol açan bireyselleşme sürecinin başlaması da işte bu "göbek bağı"nın kopmasına bağlıydı. Kolektif topluluk mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumdan *özel mülkiyete* dayanan sınıflı topluma geçişin önemi de işte buradaydı.

Sivil toplum, yani devletin entelektüel ve moral temeli durumuna gelerek, devleti sınıflı toplumun "resmi özeti" ya da politik toplum durumuna dönüştüren üstyapısal uğrak olarak yurttaşlar toplumu, ancak bireylerin oluşmasıyla birlikte, öyleyse özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipinin ve bu tip sınıflı toplumların varlığını öngerektiren uzlaşmaz üretim tarzları ve bu tarzlara karşılık düşen sınıfsal devlet tiplerinin oluşmasıyla birlikte oluşabilirdi. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumda, sivil toplum oluşamazdı. Özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumlardaki sınıfsal devlet tipleri, sivil topluma ve dolayısıyla temel sınıflarca simgelenen üretim tarzlarına dayanırlarken, asyagil üretim tarzları tersine, doğu despotizmine, doğu despotizmi *devlet tipine* dayanıyorlardı. Bir başka deyişle, kolektif devlet mülkiyetiyle temellendirilen asyagil ya da doğulu sınıflı toplumlarda sınıflar, devlete; batılı sınıflı toplumlardaysa devlet, sınıflara dayanıyordu. Bunun sonucu, asyagil sınıflı toplumlarda bir "devlet ideolojisi"nin egemen olmasına karşın, batılı sınıflı toplumlarda her sınıfın kendi

iktisadi uzlaşmazlıklarını yansıtan, kendine özgü bir sınıfsal ideoloji vardı ve egemen sınıfın ideolojisi, egemen ideolojidi.

BİREYSELLEŞME

Bireyselleşme, özel mülkiyete dayanan toplum tipinin oluşmasıyla başlamakla birlikte, bu toplum tipiyle sınırlı değildi. Gerçi batılı sınıflı toplumların varoluşunu öngerektiren ve iktisadi toplumsal kuruluşun- "arkaik" asyagil üretim tarzından sonraki- gitgide ilerleyen dönemlerini simgeleyen ardışık uzlaşmaz üretim tarzları ve onlara karşılık düşen sınıfsal devlet tipleri çerçevesinde başlayıp geliyordu. Ancak sınıflaşma sürecinin gelişmiş sınıfsız topluma değin gelişmesine koşut olarak, batılı sınıflı toplum çerçevesinde gelişen bireyselleşme süreci, "insanlığın tarih-öncesi" olan batılı toplumun, yerini "insanlık tarihi"nin başlayacağı "düzenli toplum"a bırakmasından sonra da, "bütünsel insan" da doruğuna erişmek ve artık hep bu dorukta kalmak üzere, gelişmesini sürdürecektir ve gelişmiş sınıfsız toplumda her bireyin özgür gelişmesi, herkesin uyumlu gelişmesinin temel koşulu olacaktır.

Bireyselleşme ve sivil toplumla özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum arasındaki bu türeyimsel örtüşme, bunlar arasında kopmaz ve eşsürerli bir bağlılık olduğu anlamına gelmiyordu. Bireyin sürerliği gibi, sivil toplumun sürerliği de özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipiyle sınırlı değildi. Ancak gelişmiş sınıfsız topluma öngelen sosyalist toplumu da batılı sınıflı toplum içinde sınıflandırmak (ve özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumla, toplumsal mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplum arasında da özsel bir ayırım yapmayı unutmamak) gerektiğine göre, batılı sınıflı toplumun sürerliği, gerçeklikte yalnızca özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumun sürerliğini aşıyor ve sivil toplumla batılı sınıflı

toplum arasında kopmaz ve eşsürerli bir bağıllık kuruluyordu. Ama bireyin sürerliği sivil toplumun sürerliğini de aşıyordu. Çünkü sivil toplumun varlığı, entelektüel ve moral temelini oluşturduğu sınıfsal devletin, gelişmiş sınıfsız toplumda sönmesiyle birlikte son bulacak, oysa bireyin varlığı gelişmiş sınıfsız toplumda da sürecekti.

POLİTİK TOPLUM, DEMOKRASİ VE DİKTATÖRLÜK

Kolektif devlet mülkiyetine dayanan asyagil sınıflı toplumda, sivil toplum gibi politik toplum da oluşamıyordu. Devlet, ancak sivil toplumla temellendirildiği ölçüde politik toplum durumuna, sınıflı toplumun resmi özeti durumuna dönüşebiliyordu. Sivil toplumun "alter ego"suydu, "öteki ben"iydi politik toplum; ikisi ancak birlikte varolabiliyorlardı. Politik toplumun siyasal etkinlikler, sivil toplumun siyaset dışı etkinlikler alanı olarak düşünülmesi doğru değildi. Birey, politik toplumda resmi devlet görevlisi olarak, sivil toplumdaysa belli bir toplumsal sınıftan yurttaş olarak siyasal etkinlik gösteriyordu. Siyasal etkinlik salt resmi devlet görevlilerinin tekelinde kaldığı sürece, kuşkusuz sınıflı toplumdan ve devletten söz edilebilirdi; ancak sivil toplumdan da, politik toplumdan da söz edilemezdi. Asyagil sınıflı toplumda durum, işte böyleydi. Siyasal etkinliğin salt resmi devlet görevlilerinin tekelinden çıkması, sivil toplumun da, politik toplumun da varoluş koşuluysa. Ancak batılı sınıfsal devletlerde gerçekleşebilirdi bu koşul. Bir devlet biçimi olarak demokrasi ve diktatörlük de, ancak batılı sınıfsal devletlerde olanaklıydı. Böyle olduğu için de demokrasi ve diktatörlük, sınıfsal bir nitelik taşıyorlardı. Demokrasinin sivil toplumu öngerektirmesine, sivil toplumun olmadığı yerde demokrasinin de olmamasına rağmen, sivil toplumun *kendisini* bir demokrasi güvencesi olarak

görmek de, sivil toplumu fetişleştirmek anlamına gelirdi. Gerçeklikte demokrasi gibi diktatörlük de sivil toplumun varlığını öngerektiriyordu. Demokratik rejimleri olduğu denli, antidemokratik- diktatorial rejimleri, örneğin faşizmi de hep sivil toplum temellen-diriyordu. Çünkü sınıfsal devlet tiplerini olduğu gibi, sınıfsal devlet biçimlerini de sivil toplumun kendisi değil, sivil toplumda odaklanan sınıflar savaşımı belirliyordu. Sivil toplumun önemi, dokunduğunu demokrasiye dönüştüren bir sihirli değnek olmasından değil, sınıflar savaşımının odaklandığı yer olmasından geliyordu. Gürbüz bir sivil toplum, öyleyse gürbüz bir politik toplum ve dolayısıyla gürbüz bir devlet, ancak toplumsal yaşamın iktisadi, siyasal ve kuramsal bütün düzeylerinde yansıyan demokratik bir sınıflar savaşımı arasında gerçeklik kazanabilirdi.

ASYAGİL DURGUNLUK

İki ayrı sınıfsal toplum tipi arasında özsel bir ayırım yapılmadıkça, asyagil kuruluşlara özgü "durgunluk" sorunu da doğru bir biçimde kavranamaz; üretici güçlerin asyagil üretim tarzı çerçevesinde, köleci üretim tarzına karşılık düşen gelişme düzeyine erişme ve bu düzeyi aşma yeteneksizliği olarak düşünülebilirdi. Gerçi asyagil üretim tarzı yalnızca *Formen*'de betimlenen "arkaik" asyagil üretim tarzıyla özdeşleştirilirse, böyle bir yanılgıya yer kalmaz, ama o zaman da iki ayrı sınıflı toplum tipi arasında özsel bir ayırım yapılmamış, asyagil üretim tarzı kolektif topluluk mülkiyetine dayanan sınıfsız toplumdaki, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlara bir geçiş, kolektif mülkiyet biçimlerinin dağılıp, yerlerini çeşitli özel mülkiyet biçimlerinin alacakları bir aşama olarak değerlendirilmiş ve böylece asyagil üretim tarzına özgü ve "tarihsizlik" söylencesini de temellendiren "durgunluk" sorunu düpedüz yadsınmış olurdu. Oysa, vardı böyle bir sorun ve iki ayrı sınıflı

toplum tipi arasında özsel bir ayırım yapılınca, asyagil kuruluşlara özgü "durgunluk" sorununun gerçeklikte üretici güçlerin kölecî ve feodal üretim tarzlarına karşılık düşecek gelişme düzeyine erişebilme yeteneğine karşın, doğulu sınıflı toplumdan batılı sınıflı topluma, asyagil üretim tarzlarından öteki üretim tarzlarına organik geçiş yeteneksizliğine dayandığı ortaya çıkıyordu. Asyagil üretim tarzları, kendi iç dinamiğiyle öteki üretim tarzlarına evrilme yeteneğinden yoksundu. Çünkü, tarihsel olarak sonu kapitalizme varan üretim tarzları dizisi içinde yer alan öteki prekapitalist üretim tarzları, tıpkı kapitalizm gibi, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun varoluşunu öngerektiriyor ve üretici güçlerin belli bir gelişme aşamasıyla belli tarihsel çevre koşulları altında, batılı sınıflı toplum içinde türüyorlardı. Oysa doğulu sınıflı toplum, üretici güçlerinin hiçbir gelişme aşamasında, kendi organik gelişmesiyle özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum durumuna dönüşemiyordu.

Asyagil üretim tarzlarının "eşdeğerli" çeşitliliği, üretici güçlerin asyagil üretim tarzı çerçevesindeki değişik gelişme düzeylerine, bu çeşitlilik içindeki süreklilik ise, toplumsal koşulların durgunluğuna (ya da "durgun üretimin ilişkileri"ne) bağlıydı. Toplumsal koşulların durgunluğu da, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumdan, özel mülkiyete dayanan (ve dolayısıyla devletten bağımsız bir iktisadî güç sahibi ve bu gücünü siyasal güce dönüştürmeye yetenekli bir egemen sınıfın varlığına yol açan) sınıflı topluma geçiş sürecini engelleyen doğu despotizmi tarafından simgeleniyordu.

Ancak, asyagil üretim tarzına özgü ve "durgun üretim ilişkileri"ne dayanan bu toplumsal durgunluğun, üretici güçlerin koşullu durgunluğuna ilişkin bir görünümü de yok edildi. Kendini iki düzeyde dışavuruyordu bu görünüm.

Birincisi, köysel kesim düzeyinde. Köysel kesim düzeyindeki

durgunluk, üretici güçlerin ikili iktisadi yapıdan kaynaklanan çelişik gelişmesine dayanıyordu. İkili iktisadi yapı, köyle kentin ayrılaşmamış birliğini simgeleyen "arkaik" asyagil üretim tarzından başlayarak, köleci ve feodal "eşdeğerli" asyagil üretim tarzlarında, yalıtık köy topluluklarından oluşan kırsal kesimin durgunluğuna karşın, kentlerde parlak bir gelişmeye yol açıyordu. *Kırsal kesimin durgunluğu, devletin genel kural olarak tarımsal artışı tümüne el koymak ve böylece kendinden bağımsız iktisadi güç odaklarının türemesini engellemek yolunda gösterdiği çabalara bağlıydı.* Kırsal kesim, son derece geri ve hemen hemen değişmeyen bir teknolojik düzeyde, ancak kendi basit yeniden üretimini sağlayabiliyordu. Devlet düzeyinde yalnızca siyasal güce dayanan iktisadi güç odaklanmalarına olanak verilmesi, kırsal topluluklar düzeyinde iktisadi güç odaklanmalarının engellenmesini öngerektiriyordu.

Devletçe tümüne el konulan tarımsal artık, kırsal kesimin durgunluğu pahasına kentlerde, genel kural olarak fetihlerden gelen yeterli bir dış artıkla birleştiği zaman, parlak bir gelişmeyi güvence altına alıyordu. Böylece ikili iktisadi yapı, doğu despotizminin özsel temelini oluşturan kırsal kesimin yalnızca toplumsal koşullar (üretim ilişkileri) bakımından değil, teknolojik düzey ve üretici güçlerin gelişmesi bakımından da tam bir durgunluk içinde yaşamasıyla belirginleşiyordu. Yoksa kırsal topluluklar düzeyindeki iktisadi güç odaklanmaları, sömürülen köylü üreticilerce de doğal bir düzen olarak benimsenen kurulu düzenin tehlike çanlarını çalabilirlerdi. Sonuç olarak, toplumsal koşullardaki genel durgunluk temelinde, teknoloji ve üretici güçler, asyagil üretim tarzının ikili iktisadının kentsel kesiminde gelişirken, kırsal kesiminde durgun kalıyorlardı. Özellikle köleci ve feodal "eşdeğerli" asyagil üretim tarzlarının egemen olduğu kuruluşlarda, kırsal kesimdeki durgunluğun yol açacağı gerçek çağdışılık daha da be-

lirginleşiyordu. Doğu uygarlığının tarihsel hareketine, ancak kent-sel kesim katılabiliyordu.

Üretici güçlerin durgunluk görünümü, kendini ikinci olarak feodal "eşdeğerli" asyagil üretim tarzı düzeyinde dışavuruyordu; asyagil üretim tarzında üretici güçlerin genel gelişme düzeyi bakımından da aşılamayacak bir sınırı olduğu anlamına geliyordu bu. Üretici güçlerin genel gelişme düzeyi, asyagil üretim tarzında, asyagil prekapitalizmin gelişme olanaklarıyla sınırlıydı. Batı feodalitesinde kapitalizme yol açan tefeci ve tüccar sermayesi (ticaret sermayesi), asyagil üretim tarzında yozlaşmadan ya da Dr. Kıvılcımlı'nın deyimiyle, "tarihsel devrim"den başka bir şeye yol açmıyordu. Bir dünya sistemi durumuna gelen kapitalizmin tarihsel mezar kazıcılığı olmasaydı bile, asyagil üretim tarzı, kaç canlı olursa olsun, feodal "eşdeğerli" asyagil üretim tarzını aşamazdı. Kapitalist ve sosyalist "eşdeğerli" asyagil üretim tarzları olanaksızdı.

DOĞU TOPLUMU VE ÖZEL MÜLKİYET

Asyagil sınıflı toplumun kolektif devlet mülkiyetine dayanması, bu toplumda özel mülkiyet olmadığı anlamına gelmiyordu. Asyagil üretim tarzı, üretici güçlerin özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumların oluşmasına yol açabilecek kadar gelişemedikleri bir gelişme düzeyinde biçimlenmekle birlikte, üretici güçlerin daha "arkaik" asyagil üretim tarzı çerçevesindeki gelişmesi sonucu asyagil topluma özgü bir özel mülkiyet gene de oluşuyordu. Ancak devletten bağımsız bir iktisadi güce sahip ve bu gücünü siyasal güce dönüştürebilecek yetenekte bir sınıfın, dolayısıyla özel mülkiyete dayanan bir sınıflı toplumun oluşmasına yol açabilecek nitelikte bir özel mülkiyet değildi bu. Üretici güçler bu nitelikteki özel mülkiyete dayanan bir sınıflı toplumun oluşmasına yol aç-

bilecek denli geliştikten sonra da, doğu despotizmi, hatta bu asyagil özel mülkiyetin toplumda belli bir yaygınlık kazanmasına karşın, toplumun kolektif devlet mülkiyetine dayanan asyagil sınıflı toplum kimliğini koruyacaktı. Üretici güçlerin gelişme düzeyi bakımından, kölecî ve feodal üretim tarzlarıyla "eşdeğerli" asyagil üretim tarzının varlığına da bu durum yol açıyordu.

DOĞU DESPOTİZMİ

Özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun oluşması, iktisadi güç sahibi ve bu gücü siyasal güce dönüştürmeye, kendi sınıfsal devletini kurmaya, öyleyse bir devlet biçimi olarak demokrasiyi (ya da diktatörlüğü) fethetmeye yetenekli bir egemen sınıfın oluşmasına bağlıydı. Doğu despotizmi, sömürülenlerin özsel eğilimine de uygun olarak, işte bu egemen sınıfın oluşmasını engelliyordu. Doğu despotizminde genel bir kural olarak bağımsız bir iktisadi güce sahip ve bu gücünü siyasal güce dönüştürmeye yetenekli egemen bir sınıf yoktu; siyasal güce sahip olduğu için ve sahip olduğu ölçüde iktisadi güç de kazanan bir egemen sınıf vardı. Daha önce de belirtildiği gibi, "sömürü hakkı"na değil, "sömürü yetkisi"ne sahipti bu sınıf ve sömürü yetkisini de görev yetkisinden aldığı için "bürokratik" bir nitelik taşıyordu.

Asyagil üretim tarzını asyagil üretim tarzı yapan şey, doğu despotizmiydi. Her şeyden önce bir devlet tipi idi asyagil üretim tarzı. Doğu despotizminin belirleyici ve koruyucu egemenliği altında, asyagil sınıflı toplumla bir ve aynı şey oluyor ve sonuna değin de öyle kalıyordu. Ancak bir devlet tipi olarak doğu despotizmiyle, sınıfsal devlet tiplerinin despotik biçimlerini simgeleyen ilerlemeci ya da gerilek sezarizmleri, kısacası devlet tipi olarak despotizmle, devlet biçimi olarak despotizmi de karıştırmamak gerekiyordu.

Gerçi Engels, eski tarım topluluklarının Hindistan'dan Rusya'ya değin varlıklarını sürdürdükleri her yerde, binlerce yıldan beri en kaba *devlet biçimi* olan doğu despotizminin temellerini oluşturduklarını yazıyordu (*Anti-Dühring*). Oysa, asyagil mülkiyet biçimlerinden türeyen öteki (slav, antik, germen) komünal mülkiyet biçimlerinin, kolektif topluluk mülkiyeti kalarak temellendirebilecekleri despotik devletler (Örneğin, slav tarım komünlerinin temellendirdiği "çarlık despotizmi" gibi), gerçeklikte bir doğu despotizmi olamazlardı. Doğü despotizmi, kolektif topluluk mülkiyetinin, kolektif devlet mülkiyetine dönüşmesini öngerektiriyordu.

İlkel toprak mülkiyeti biçimlerinin en eskileri ve en basitleri, asyagil toprak mülkiyeti biçimleriydi. Asyagil mülkiyet biçimleri içinde yaşayan ilkel sınıfsız toplumlar, birliklerinin bir aile başkanları topluluğu ya da bir tek aile başkanı tarafından temsil edilmesine göre, şu da bu ölçüde "demokratik" ya da "despotik" bir biçimde örgütlenebiliyorlardı. Asyagil mülkiyet biçimleri içinde daha "demokratik" bir biçimde örgütlenebilen ilkel sınıfsız toplumlar, asyagil mülkiyet biçimini ya yalnızca "biçim" ya da "biçim ve içerik" değişikliklerine uğratarak, slav, antik ve germen mülkiyet biçimlerine, ardından antik ve germen mülkiyet biçimlerinin dağılmasıyla, "askeri demokrasi" uğrağından başlayarak bundan böyle özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum temelinde, üretici güçlerin gelişme aşaması ve tarihsel çevre koşullarına göre, kölecî ve/ya da feodal üretim tarzlarına ve bu tarzlara kaşılık düşen sınıfsal devlet tiplerine geçerlerken, daha "despotik" biçimde örgütlenen ilkel sınıfsız toplumlar, gene asyagil mülkiyet biçimi çerçevesinde, ama onu "içerik" değişikliğine uğratan doğü despotizmi devlet tipinin oluşmasıyla birlikte, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplum temelinde, asyagil üretim tarzına geçiyorlardı. Böylece doğü despotizmi devlet tipinin oluşmasıyla, ilkel asyagil

sınıfsız toplumun içeriği değişiyor, tarımsal topluluklar kendi toprakları üzerindeki kolektif mülkiyetlerini yitiriyor, kolektif topluluk mülkiyetinin yerini kolektif devlet mülkiyeti alıyordu. Bu dönüşüm olmadıkça, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumların oluşması önlenemezdi. Doğu despotizmi, işte bu süreci engelleyen devlet tipiydi. Öteki despotik devletler, Engels'in olumlamasının tersine, çeşitli sınıfsal devlet tiplerinin despotik biçimlerini simgeleyen sezarist devletlerden başka bir şey, öyleyse bir doğu despotizmi olamazlardı.

İDRİS KÜÇÜKÖMER'E SAYGI

Çağdaş sivil toplum formlarına işlerlik sağlayabilmek için, her şeyden önce doğu despotizmine özgü toplumsal hafızanın etkilerinden arınmak gerekiyordu.

İki yıl önce (5 Temmuz 1987) yitirdiğimiz İdris Küçükömer'in sürekli bir arayış içinde, çoğu kez parlak sezgileri dile getirdiği için belki zaman zaman upuygun biçimini bulamayan tüm yapıtı, zaman zaman çelişik görünümlere bürünen tüm etkinliği, gerçeklikte tam bir iç tutarlılıkla, işte bu gerekliliği ortaya koymaya yöneliyordu.

ESKİ DEFTERDEN

LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE BİR İRDELEME GİRİŞİMİ*

(İLK VARGILAR)

"Ama diktatora anlamlı bir sözcüktür.

Ve bu türlü sözcükleri de rüzgara savurmamalı.

Lenin, OEuvres, XXVII, 275

Weydemer'e yazdığı 5 Mart 1852 günlü mektupta Marx, "bana ilişkin olarak, diyordu, ne çağcıl toplumdaki sınıfların varlığını, ne de aralarındaki savaşımı bulmuş olma onurun benimdir. Benden çok önce, burjuva tarihçiler bu sınıflar savaşımının tarihsel gelişimini betimlemiş ve burjuva iktisatçılar da bunun iktisadal açıklamasını yapmış bulunuyorlardı. Benim yeni olarak yaptığım şey: 1) *Sınıfların varlığının, üretimin tarihsel gelişme evrelerinden başka bir şeye bağlı olmadığını*; 2) *Sınıflar savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatorasına götürdüğünü*; 3) *Bu diktatoranın kendisinin de*

* Yeni Ülke, Nisan-Mayıs-Haziran 1978, no 3, s.89-112.

*bütiin sınıfların ortadan kalkmasına ve "sınıfsız" bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olmadığını, tanıtlamak oldu."*¹

Gene Marx, daha sonra, 1875'te *Gotha Programının Eleştirisi'* nde şöyle yazacaktır:

"Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden öbürüne devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu döneme, devletin *proletaryanın devrimci diktatorasından* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer."²

Konut Sorunu'nda Engels, marksizmin ilkesel konumunu şöyle tanımlar: "Sınıfların ve sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalkmasına geçiş olarak, proletaryanın siyasal eylem ve diktatorası zorunluluğu."³

Lenin, *Devlet ve Devrim*'de: "Sınıflar savaşımının kabulünü, der, proletarya diktatorasının kabulüne değin genişleten kişi bir mark-sisttir ancak"⁴ Ve *Dönek Kautsky*'de proletarya diktatorasının, "Marx'ın öğretisinin temel düşüncesi" olduğunu ekler.⁵

Ve leninizm kendisi de, Stalin'in çok ünlü ve hiç değilse leninizm diye bir şeyin varlığını kabul edenler için bilimsel geçerliliğini koruyan tanımına göre: "genel olarak proleter devrimin, özel olarak proletarya diktatorasının teori ve taktiği" olmaktan başka bir şey değildir.⁶

1. Lenin, "Devlet ve İhtilal", Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1977. s. 48. Ayrıca bkz.: Marx-Engels, "Seçme Yapıtlar", Sol Yayınları, Ankara 1978, c. I. s. 637.
2. Lenin, "Devlet ve İhtilal", *agy.*, s. 114. Ayrıca bkz: K. Marx-F. Engels, "Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi", Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 41.
3. Lenin, "Devlet ve İhtilal", *agy.*, s. 81 Ayrıca bkz. F. Engels, "Konut Sorunu" Ankara 1974, s. 100.
4. Lenin, "Devlet ve İhtilal", *agy.*, s. 49.
5. Marx, Engels, Lenin, "Paris Komünü Üzerine" Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 499
6. Stalin, "Leninizmin Sorunları", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 10. Stalin'in leninizm dizgeleştirmesinin bilimsel geçerliliği ise, özellikle leninizm diye bir şeyin varlığını kabul edenler için, çok tartışma götürür.

Proletarya diktatorasının Kautsky, örneğın *Erklik Yolu*'nda (1909) proletaryanın "erklik ve saltık siyasal üstünlüğü"nü uygulayabileceğı "tek biçim" olduğunu söylüyordu.⁷

Fransız Komünist Partisi'nin 22. Kongresinde, proletarya diktatorasının "bırakılması" yolunda bir karar aldığını biliyoruz.

Sovyetler Birliğı'nin 7 Ekim 1977 günlü yeni Anayasasında, Sovyet devletinin proletarya diktatorası görevlerini gerçekleştirmek, genel halk devletine dönüştüğünü, bir başka deyişle, proletarya diktatorasının tüm devlet sönmeden önce "bırakıldığını" okuyoruz.

Marksist-Leninist bir partidir FKP. Marksist-leninist bir devlettir Sovyet devleti. Peki ama, Marx, Engels ve Lenin'in son derece açık ve kesin bildirimlerine karşın, proletarya diktatorasını "bırakmak" olanaklı mıdır marksist-leninist bir parti ve marksist-leninist bir devlet için gene de marksist-leninist bir parti ve marksist-leninist bir devlet kalarak?

Leninist diktatora sorunsalını, aşağıda işte bu soru açısından irdelemeye çalıştım. Aşağıdaki vargılar, bu çalışmanın ilk ve belki de geçici vargılarından başka bir şey olma savında değıl. Yazının ivedilik ve yeterince işlenmemişliğı, zamansal ve yazınsal nedenlerle birlikte, bu geçicilik duygusuna da bağışlanmalıdır. Dizgesel bir açıklama biçiminde ayrıntılı bir kanıtlama, zaman isteyecek. Ama şu ya da bu vargının tartişılmaya değıer bulunması, bu işi, hiç değıilse tartişma konusu olacak noktalar üzerinde, önceleyebilir.

7. Massimo L. Salvadori, "La Conception du Processus Revolutionnaire Chez Karl Kautsky de 1891 à 1922" Institut Giangiacomo Feltrinelli. "Histoire du Marxisme Contemporain" içinde (10/18) Paris 1976 c. J. s. 137. Kautsky'nin bu düşüncesi hiç değıişmedi. Onun "dönek"liğini, bu düşüncesinden vazgeçmesi değıil, ama proletarya diktatorası dediğı şeyin Kautsky'nin tüm yapıtı boyunca değıişmeyen içeriğı ve bunun doğıal sonuçları açıklar. Söz konusu kaynaktan yararlanarak, Kautsky ve bu içerik üzerinde duracağıım.

I

Diktatora, diyordu Lenin, yasaya değil ama güce dayanan sınırsız erklik anlamına gelir. Bu erkliğin işlevi, *demokrasiden dış-talamaktır*. Çünkü, güce ya da zora dayanarak bastırmanın olduğu yerde, demokrasinin olmadığı açıktır.

Ama bu, demokrasinin, bu zoru uygulayan sınıf için de ortadan kalkması anlamına gelmez.

Demokrasinin kendisi, *bir devlet biçimi olarak*, bir sınıf tarafından bir başka sınıfa karşı, nüfusun bir bölümü tarafından bir başka bölümüne karşı sistemli zor uygulanmasını sağlamaya yaran bir örgütten başka, ya da bazı insanlara sistemli, örgütlü bir baskı uygulanmasından başka bir şey değildir. Öyleyse diktatora, gene bir devlet biçimi olarak, nüfusun bir bölümünün bir başka bölümünü, bir (ya da birkaç) sınıfın bir (ya da birkaç) başka sınıfı, bu kez *eşitlik* olarak demokrasiden, bir başka deyişle *devlet biçimini belirleme ve onu yönetme hakkını, her yurttaşa eşit olarak tanıyan demokrasiden dıştalaması* demektir.

Gene de her zor, diktatora anlamına gelmez. Örneğin sosyalist devrimden sonra, emeğe göre üleşim var oldukça, devlet toplumsal ilişkilere karışacaktır. Emeğe göre üleşim, bir *örgütlenme* ve bunun için de ister istemez bir *zorlama* ve bu anlamada bir *diktatora* ögesi gerektirecektir. Ama eğer sömürü ve sömürücülerin, içlerinde ne yaşayabilecekleri ne de bellerini doğrultabilecekleri koşullar yaratılmış ve bu koşullar içinde gelişmiş bir sosyalist toplum kurulmuş, devlet (devlet olmayan "devlet") uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olmaktan çıkmışsa, ancak sömürücü sınıflara ve sömürü ilişkilerinin yeniden üretim olanak ve olasılığına karşı bir anlam taşıyan "demokrasiden dıştalama" ögesi, sorumluluğunu yitirecektir. Demek ki devlet düzeyinde, uzlaşmaz sınıf çelişkile-

rinin ürünü olmayan zorlama, bir yasa dışı sınırsız erklik. zorlaması, yani bir sınıf diktatorası olmayabilir.

Ayrıca zorlama, bir sınıfın sistemli bastırılması, onun demokrasi-den dıştalanması olma niteliğini yitirir, "bireysel aşırılıklar"ın bastırılması durumuna dönüşürse, devlet artık diktatora olmaktan çıkar.

II

Her devlet, gene Lenin'e göre, bir diktatordur- bir sınıf diktatorası. Yasaya değil, zora dayanan sınırsız erklik. Ama bu, örneğin Balibar'ın düşündüğü gibi devletin, yalnızca *sınıflar arasındaki güçler ilişkisinin hiçbir yasa tarafından sınırlandırılmamış olması* anlamında zora dayanan sınırsız erklik olduğunu söylemek anlamına gelmez.⁸ Sözcüğün gerçek anlamında yasa dışı zora dayanan sınırsız erklik olduğunu söylemek anlamına gelir. Leninist zor anlayışı, kendini salt yasallık biçiminde dışavuran bir ilişkiye indirgenemez.⁹

8. Etienne Balibar, "Sur la dictature du Proletariat", Ed. Maspero, Paris 1976, s. 58: "Her devlet, kendi erkliğini topluma bir hukuk aracılığı ile dayatır ve bu nedenle de hukuk hiçbir zaman bu erkliğin dayanağı olamaz. Bu gerçek dayanak, ancak ve ancak sınıflar arasındaki bir güçler ilişkisi olabilir. Diktatora zora ya da güce dayanır demek, devlet salt zora dayanır demek değil ama... gerçeklikte *sınıflar arasındaki bir güçler ilişkisine* dayanır demektir. Devlet, işte bu ilişkinin hiçbir yasa tarafından sınırlandırılmamış olması anlamında zora dayanır. Çünkü yasalar... ancak bu toplumsal güçler ilişkisi temeli üzerinde söz konusu olurlar ve bu zora dayanan ilişkiyi tartışma konusu yapmak şöyle dursun, onu kutlamaktan başka bir şey yapmazlar."

Balibar'da yasallığın kendisi, zorun dışavurumu oluyor. Ama *hukuksal ideolojiden* kaçınmak için, hukukun (burjuva hukuk) görece özerkliğini ve büyük önemini yadsımak gerekmez. Böyle bir yadsıma Balibar'da örneğin proleter devlet mülkiyetinin önemini, hem de marksizm-leninizm adına, küçümsemeye yol açabilmektedir.

9. Örneğin "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatorası üzerine Tezler"inde, Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un öldürülmelerine de değinen Lenin, şöyle diyordu: "Dünyanın en özgür ve en ileri cumhuriyetlerinden birindeki "özgürlük", tutuklanmış proletarya önderlerini ceza görmeksizin öldürme özgürlüğüdür", bkz: V.İ. Lenin, "*Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 152.

Hele hükümet düzeyindeki, yani merkezel bir devlet erkliği tarafından yayınlanan bir yasaya değil ama doğrudan doğruya devrimci bir zorlamaya, halk ayaklanmasına dayanan Geçici devrimci hükümet biçimindeki diktatorada, sözcüğün gerçek anlamında yasa dışı zor, kendini daha da belirgin bir biçimde gösterir.

Her devlet, bir diktatordur. Ama vurgulamak gerek : *Sözcüğün gerçek anlamında her devlet*¹⁰. Sözcüğün gerçek anlamında devlet, özsel olarak, sömürücü bir azınlığın, sömürülen bir çoğunluğu bastırmasına yarayan "özel bir aygıt" demektir. Bu "aygıt", bürokrat ve askersel, ayrıcalıklı bir azınlığın özel kurumlarından oluşur.

Burjuva devlet, sözcüğün gerçek anlamında bir devlet, bir diktatora olarak, elbette yasaya değil ama zora dayanan sınırsız bir erkliktir. Ne var ki her zaman açık zora dayanmaz. Çoğu kez *altık* zora, kendini açıkça ancak devrimci devrimin yükseldiği bunalımlı dönemlerde gösteren zora başvurmakla yetinebilir. Burjuva devlet, zora başvurmadan yönetmekle, burjuva diktatorası olmaktan çıkmaz. Çünkü sömürünün varlığı, kendi başına, demokrasiden dışlama anlamına gelir ve en demokratik burjuva devletin temel işlevi, sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini güvence altına almaktır. Yığınların göreneğe bağlılık, gevşeklik, güçsüzlük, bilinçsizlik ve

-
10. *Gerçek anlamda devlet*, sömürücü sınıf diktatorası demektir. Sömürülen sınıf devleti, proleter devlet, diktatora olarak bile, ilkin bu bakımdan gerçek anlamda devlet değil, devlet olmayan "devlet" ikincisi, diktatora olmama olanağını da taşıyan tek devlet olarak gerçek anlamda devlet değil.

Gerçek anlamda devlet, bir de sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluğu bastırmasına yarayan "ayrıcalıklı azınlık kurumları" olarak tanımlanabilir. Ve her devlet bir de bu anlamda, azınlığın çoğunluğu bastırması, demokrasiden dışlaması anlamında, bir diktatordur.

Oysa proleter devlet tersine, çoğunluğun azınlığı bastırması, demokrasiden dışlanması anlamında *gerçek bir diktatora* olarak bile, gerçek anlamda devlet değil.

örgütsüzlüğü, kısacası "büyük alışkanlık gücü", burjuvazi diktatorasından *yanadır*. Oysa proleter devlet, proletarya diktatorası olarak, "büyük alışkanlık gücü" gibi bir destekten *yoksundur*. Proleter devlet, nüfusun bir bölümünü (kısaca burjuvazi) demokrasi-den dışlanmak zorunda kaldığı sürece, yani proletarya diktatorası olmak zorunda kaldığı sürece, genel kural olarak, bu işi açık zora başvurmadan yapamaz. Bu nedenle, *proletarya diktatorası, demokrasinin yerine geçmiş gibi görünür. Oysa, proletarya diktatorası, diktatora olarak, demokrasinin değil ama burjuva diktatorasının yerine geçer*.

Lenin'de zorun açık, demokrasiden dışlayıcı, devletin örgütlenmesine katılmaktan dışlayıcı zor olması, proletarya diktatorası teorisinin kavranması bakımından özellikle önemli. Çünkü sömürüye dayanan, sömürülen sınıfların varoluş koşulları sonucu devletin örgütlenmesine katılmaktan kendiliğinden dışlandıkları toplumlarda, "büyük alışkanlık gücü"nün gölgesi altında, açık zora salt bunalımlı durumlarda başvurulması yeter. Ama sömürücü sınıfların varoluş koşulları, onların devletin örgütlenmesine katılmalarını doğal bir sonuç durumuna getirmiştir. Burjuva devlet aygıtının yıkılması, sömürücü sınıfların yeni devlet aygıtının örgütlenmesine katılmalarını engellemek anlamına gelir; onlara karşı açık ve sürekli zor kullanılmasını, demokrasiden dışlanmalarını zorunlu kılar. Proletarya diktatorasının anlamı da, budur. Burjuvaziyi demokrasiden dışlamayan proleter devlete, gene de proletarya diktatorası denebilir mi? Devlet olmayan "devlet", yani diktatora olmayan "devlet" olanağını sunan tek devlet tipidir, proleter devlet. Açık, demokrasiden dışlayıcı zor olmadıkça, proleter devlete proletarya diktatorası denmesi için, bir başka "büyük alışkanlık gücü"nden başka bir neden yok. Çünkü sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini güvence altına almak değildir proleter devletin temel işlevi; sömürülebilmeleri için sistemli olarak demokrasiden

dıştalanmaları gereken sınıf ve katmanların yeniden üretimini öngerektirmez. Ayrıca, gelişmesinin belli bir aşamasında, devlet olarak, uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olmaktan da çıkar.

Ve devrik sınıflara karşı sistemli, onları demokrasiden dışlayıcı zor kullanmak *zorunda* kalmadıkça, daha baştan diktatora olmadan da devlet olabilir. Bu olanağa, bir o sahip.

III

Proletaryanın devrim sırasında devlet karşısındaki görevi, marksist-leninist teorisinin genel kuralı olarak, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır.

Bu görev, proleter devrim ile köylü devriminin özel bir birleşme biçimi olan *halk devriminin*¹¹ her evresinde, öyleyse burjuva demokratik devrim evresinde de söz konusu olabilecektir.

Burjuva demokratik devrim, burjuva iktisadal ve toplumsal rejim çerçevesinden, yani kapitalist rejim çerçevesinden çıkmayan devrimdir.

Halk devriminin burjuva demokratik evrede kesin bir yengi kazanması demek, hükümet düzeyinde, temel işlevi burjuva devrimin sosyalist devrime dönüşüm koşullarını hazırlamak olan bir *halk diktatorasının*, demokratik devrimde toprak sahipleri ve büyük burjuvazinin değil ama köylü ve proleter ögenin üstün geldiğini gösterecek devrimci demokratik bir diktatoranın *geçici devrimci hükümet* biçimi altında kurulması demektir.

Halk diktatorasının burjuva devlet karşısındaki görevi, proletaryanın devrim sırasında devlet karşısındaki görevinin ta ken-

11. "Halk" devrimi, gerçeklikte burada söz konusu edilen "özel bir birleşme biçimi"nden daha genel bir anlam taşır. Bunu izleyen "Gene leninist diktator sorunsalı üzerine" başlıklı irdelemenin "*Halk*" devrimi başlıklı bölümüne bakınız.

disidir: Bürokratik ve askersel makineyi yıkmak. Bu nedenle, burjuva devrimin tarihsel görevinin organı değil, proleter devrimin tarihsel görevinin organıdır halk diktatorası. Ama proletarya diktatorası da değildir. İlkın devlet düzeyinde bir diktatora olmadığı (devlet düzeyinde burjuvazi diktatorası ile proletarya diktatorası arasında bir "orta yol" yoktur), sonra burjuva diktatorası ile proletarya diktatorası bir arada bulunamayacakları için.

Burjuva devlet, ayrıksın bir biçimde, bürokrasi ve militarizm yokluğu ile de belirlense, sömürücü bir azınlık ile sömürülen bir çoğunluk arasındaki uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olarak, başka bir deyişle gerçek anlamda devlet olarak gene de burjuvazi diktatorası olmaktan geri kalmaz.

Öyleyse halk diktatorası, proletarya diktatorasının ta kendisi değil ama proletarya diktatorasının, burjuvazi diktatorasına hükümet düzeyinde eklemlenmiş *demokratik önbelirtisidir*. İşlevi burjuvazi diktatorasını -genel kural olarak -proletarya diktatorasına dönüştürmek olan devrimci bir kaldıraç.

Bürokratik ve askersel makinenin, iktisadal ve toplumsal bakımından burjuva olan demokratik devrim evresinde yıkılması, sosyalizme barışıl (ve "demokratik") geçişi *olanaklı* kılar. Çünkü bürokrasi ve militarizm yokluğu ile belirlenen burjuva devlet (=burjuvazi diktatorası) : 1) ya proletarya diktatorasının iç savaşsız kurulması,¹² 2) ya da sosyalizme proletarya diktatorası kurulmadan geçilmesi¹³ anlamında, barışıl (ve "demokratik") devrim olanağını sunan bir ayrıklamadır.

12. Lenin ve Bolşeviklerin, *iktidar ikiliği* (burjuva diktatorası altında, biri burjuvazinin, öteki halkın diktatorasını simgeleyen iki hükümetin varlığı anlamında iktidar ikiliği) döneminde Nisan-Temmuz 1917 döneminde yapmak istedikleri şey.

13. Marx'ın, İngiltere ve Amerika için, 1870'lerde yaptığı ayrıklama.

Kısacası halk diktatorası, proletarya diktatorasının demokratik önbelirtisi olarak, burjuvazi diktatorasını herhangi bir biçimde yıkmakla: yani ya gene de zora dayanan bir devrim, ya da (belki daha çok proletarya diktatorasının iç savaşı kurulumu anladığında) barışçıl bir devrim aracılığıyla, sosyalizme geçişi sağlamakla görevli. Yoksa-zorla eklemlenmiş bulunduğu burjuvazi diktatorası tarafından-çürütülmeye, eritilmeye yargılı. Çünkü hükümet, en sonu devlet aygıtının bir parçasıdır ve bu aygıtı karşı değil ama ancak onunla uyum içinde güçlüdür.¹⁴

Taktiklerini eski rejime karşı *muhalafet* savaşımına değil ama karşı-devrimci Çarlık Hükümetine karşı, proletarya ile köylülüğün *devrimci* savaşımına dayandıran Bolşevikler, 1905 ilkyazından başlayarak işçi-köylü devrimci demokratik diktatorasını (İKDDD) söz konusu ettikleri zaman, marksist halk devrimi kategorisinden esinleniyorlardı. Marksist halk devrimi kategorisi, leninist sürekli (ya da kesintisiz) devrim anlayışının teorik çerçevesini oluşturur ve bu anlayış içinde kesintisiz devrim sürecinin burjuva demokratik ve sosyalist aşamaları, birbirlerinden proletaryanın hazırlık ve yoksul köylülerle birlik derecesinden başka hiçbir şeyle ayrılmazlar.¹⁵ İşte bu çerçeve içinde tasarlanmış bir *taktik* amaçtır İKDDD. Seçeneği burjuva iktisadal ve toplumsal rejim olan eski rejime karşı değil ama karşı-devrimci hükümete karşı bir seçenek: Geçici Hükümet. Burjuva devrimin tarihsel görevlerinin organı değil, proleter devrimin tarihsel görevlerinin organı. Marksist-leninist halk-

-
14. Hükümet düzeyindeki diktatora, birden çık sınıfın ortak diktatorasını cimsileştirebilir. Devlet düzeyinde diktatora ise, ancak bir sınıfın diktatorası olabilir: Koalisyon devleti olmaz.
 15. Bu hazırlık ve birlik derecesi, üretici güçlerin gelişme düzeyi ile sıkı bir ilişki içindedir Lenin'de.

devrimi anlayışı içinde, kesintisiz devrim sürecinin burjuva demokratik aşaması için öngörülen *geçici bir sosyalist görev*.¹⁶

Ama halk devriminin burjuva demokratik evrede kesin bir yengi kazanamaması, burjuva demokratik devrimin sonuna değin götürülememesi, yani leninist terimlerle söylemek gerekirse, burjuva rejimde "asgarî program"ı *hemen* uygulayacak geçici devrimci hükümet olan İKDDD'nın kurulamaması, sosyalist devrimi er-telemek şöyle dursun, hem de proleterler ile yoksul köylüler arasındaki birlik derecesi yeterli bir düzeye erişmeden çok önce, onu tıpkı Ekim Devriminde olduğu gibi, hızlandırabilir de- elbette kimi devrimci konjonktürlerin de örtüşmesi koşuluyla.

Ama sosyalist devrimin, burjuva demokratik devrimden büyük görevler yüklenerek ve tüm köylülüğün desteğiyle yengi kazanması durumunda, proletarya diktatorasının, henüz sosyalist diktatora olamamasının dışavurumundan başka bir şey olmayan "demokratik diktatora" *bürünümü* ile İKDDD'yi de karıştırmamak gerekir. Proletarya diktatorasının "demokratik diktatora" *bürünümü*, yerine getirilmeleri sosyalist devrime kalmış büyük demokratik görevlerin varlığının belirtisidir.¹⁷

16. Marksist-leninist halk devrimi anlayışı içinde, kesintisiz devrim süreci gündeme girdikten sonra, artık sosyalist devrimden başka bir *stratejik* aşamanın söz konusu olmaması gerekirdi; bütün "ara" aşama ya da evreler, ancak *taktik* bir nitelik taşıyabilirlerdi. Tıpkı 1905-1907 Rus Devriminin "burjuva" niteliğinin, Bolşevikler için gerçekte *taktik* bir nitelik olması gibi. Lenin'in ünlü yapıtına "İki taktik" adını vermesi bir raslantı değildir; Lenin'in taktik ile strateji arasındaki ayrımı bilmediğini ya da o dönemde her nedense strateji sözcüğü yerine taktik sözcüğünü kullandığını ileri sürmek, pek de inandırıcı bir kanıtlama oluşturmaz.
17. İktisadi ve toplumsal bakımdan "burjuva" olan demokratik devrime, yani burjuva demokratik devrime karşılık, büyük demokratik görevlerle yüklü sosyalist devrime, iktisadi ve toplumsal bakımdan "proleter" olan demokratik devrim, yani *proleter demokratik devrim* diyemez miyiz? Ama bu deyimden en azından Ekim Devriminden beri, tüm öğelerinin varlığına karşın marksist-leninist yazında kullanılmamış bulunması, upuygunluğu konusunda ciddi kuşklar uyandırabilir.

Proletarya diktatorasının "demokratik diktatora" bürünümü, İKDDD'den *önce* proletarya diktatorası olarak, bir kez İKDDD gibi hükümet düzeyinde ve birden çok sınıfın diktatorası olmaması, ikincisi gene İKDDD gibi sınıf egemenliğinin *biçimini* değiştirmeyi değil ama sınıfları ve sınıflarla birlikte sınıf egemenliğinin *kendisini* kaldırmayı amaçlaması dışında, *sonra* da "demokratik diktatora" bürünümü olarak, ondan (İKDDD'den) başlıca iki noktada ayrılır:

1. Sosyalist devrimin yengisi ile kurulur ve bu devrimin yengisi anlamına gelir;

2. Sosyalizme geçiş girişimi olarak kurulur.

Oysa İKDDD, bir kez daha yineleyelim, burjuva demokratik devrimin kesin yengisi anlamına gelir ve proletarya diktatorasının, burjuvazi diktatorasına hükümet düzeyinde eklemelenmiş demokratik önbelirtisidir –yoksa onun sosyalist devrimi izleyen demokratik bürünümü değil.¹⁸

Proletarya diktatorası, "sosyalist diktatora" biçimine bürünebilmek, bu ikinci bürünümünü de gerçekleştirebilmek için, burjuvaziyi mülksüzleştirme görevinden daha üstün bir göreve, burjuva ilişkilerin yeniden üretiminin gitgide olanaksızlaşacağı,

18. Oysa Troçki, burjuva demokratik devrimin kesin yengisini, gene "asgari program"ı uygulayan... *proletarya diktatorası* olarak düşünür. Yani deyim yerindeyse, sondan başlar: kesintisiz devrim sürecinin burjuva aşaması üzerinden, proletaryanın tüm köylülük ile yürüyeceği aşamanın üzerinden, İKDDD'yi yadıyarak, gerçekten atlar. (Troçki, İKDDD'nin kuş mu, deve mi olduğunu yaşamı boyunca anlayamadı ve bu onun kimi zaman hatta en keskin anti-troçkistlerle, hem de tam bir eşitlik içinde paylaştığı değişimlerden biridir). Troçkist "sürekli devrim" teorisi, ama *bir yanıyla* budur. Devrimin sürekliliğinin güvencesini, asgari programın proletarya diktatorası tarafından uygulanmasında görür Troçki, ve böylece arabayı, sözcüğün tam anlamıyla, atların önüne koşar. Gerçeklikte Parvus Efendinin kalemine borçlu bulunduğumuz o ünlü "*işçi hükümeti*" (1905) belgisi, bundan ötürü Troçki'ye ısmarlama bir giysi gibi uyar. Kimi yakıştırmalar, kimi gerçeklerden daha anlamlıdır.

yenilmiş bulunan burjuvazinin, sosyalist toplumun kuruluş süreci içinde, ama gene demokrasiden dıştalanarak, burjuvazi niteliğı ile içinde ne yaşayabileceğı, ne de belini doğrultabileceğı koşulları yaratma görevine geçmek zorundadır. Bu görevin gerçekleştirilmesi, gelişmiş sosyalist toplumun kurulması anlamına gelir. Ve gelişmiş sosyalist toplum kurulunca, proletarya diktatorasının "sosyalist diktatora" bürünümünün de işlevi biter ve sosyalist genel halk devletine (sosyalist demokratik devlete) dönüşür: "halk diktatorası" olmayan genel halk devletine.

IV

Büyük demokratik görevlerle yüklü sosyalist devrimin, proletaryanın burjuva demokratik devrimde tüm köylülük ile, sosyalist devrimde yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceğı yolundaki leninist teorik şemanın, sosyalist devrim için öngördüğünden daha geniş bir toplumsal tabana dayanma olasılığına sahip bulunduğu, kendiliğinden anlaşılır. Örneğın Ekim Devrimi'nde, Rusya'nın geriliğı, proletaryanın burjuvaziye karşı devrimi ile köylülüğün büyük toprak sahiplerine karşı devrimini son derece özgün bir biçimde kaynaştırmış ve bu durum, Ekim 1917 yengisinin görece kolaylaşmasına yol açmıştı. Proletaryanın tüm köylülük ile yürümesi anlamında, Ekim Devrimi o zaman "burjuva" idi. Rus burjuvazisinin 1905-1907 devriminde oynadığı "haince" rolü, Rus köylülüğü 1917 Ekiminde bu nedenle oynamamıştı. Ama burjuvazi diktatorasını yıkan,onun yerine proletarya diktatorasını kuran Ekim Devrimi, gerçeklikte "sosyalist" idi. Proletarya diktatorası, toprağın özel mülkiyetinin kaldırılması, işçi denetiminin benim-senmesi, bankaların ulusallaştırılması gibi, kendi başına sosyalizmi getirmekten uzak ama proletarya diktatorası altında hepsi de sosyalizme götüren önlemler almıştı. Rusya gibi köylü bir ülkede, proletarya dik-

tatorasından, Lenin'in deyimine göre, "ilk kazanan, en çok kazanan, hemen kazanan", tüm köylülük olmuştı. Rus köylüsü, toprağı sosyalist devrimden almıştı.¹⁹

Gene de, proletaryanın demokratik devrimde "tüm" köylülük ile, oysa sosyalist devrimde yalnızca yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceğı yolundaki ünlü şema, sosyalist devrim evresindeki "halk" yığınının, demokratik devrim evresindeki "halk" yığınının daha dar bir toplumsal taban oluşturacağı, burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime göre daha bir "halk" devrimi olacağı yanlış izlenimini vermemelidir.

Proletarya, burjuva demokratik devrimde, "tüm" köylülük ile birlikte yürüdüğü zaman, "*yürüyen*" proletarya ile "*tüm*" köylülük, yani proletaryanın *yürüyen* bölümü ile "tüm" köylülüğün *yürüyen* bölümü, *sosyalist* devrimde, yalnızca yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceğı zamanki yürüyen proletarya ile yoksul köylülerden, nicelikçe daha geniş bir toplumsal taban oluşturmayacaktır.

Çünkü "*tiim*" köylülük demek, köylülüğün, sınıfsal ayrışmaya uğramadan, bir bütün olarak, zengin köylülerin, varlıklı kişilerin, burjuvazinin iktisadal, siyasal ve ideolojik yönetimi altında kalması demektir. Yoksul köylünün kültür eksikliği, geri durumu ve bilgisizliği, onu "tüm" köylülük içinde çok edilgin bir durumda bırakır.²⁰ Bu du-

19. "Proleter demokratik devrim" deyimini bir kez daha anımsamaktan, burada kendimi alamıyorum (Not 17'ye bakınız.)

20. "Burjuva Demokrasi ve Proletarya Diktatorası Üzerine Tezler"inde Lenin, şöyle yazar: "Bizim için yengi çok kolay oldu, çünkü Ekim 1917'de biz, köylülük ile, tüm köylülük ile birlikte hareket ettik. Buanlamda, devrimimiz, o zaman burjuva devrimi idi... Kırlar için, devrimimiz hala burjuva devrim olmakta devam ediyordu; biz ancak daha sonra, altı ay geçtikten sonra, devlet örgütü çerçevesinde, kırlarda sınıflar savaşımına girişme, her köyde yoksul köylüler, yarı-proleterler komiteleri kurma ve kırsal burjuvaziye karşı sistemli bir savaşım verme zorunda kaldık." Bkz: V. İ. Lenin, "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 164-165.

rumda, devrim sürecinin demokratik aşamasında proletarya ile birlikte yürüyen "tüm" köylülük, gerçeklikte sosyalist aşamada, sınıfsal ayrışmaya uğramış bir köylülük içinde, zengin köylülerin, varlıklı kişilerin, burjuvazinin iktisadal, siyasal ve ideolojik yönetimi altındaki edilginliğinden kurtularak, proletaryanın yönetimi altında, proletarya ile birlikte yürüyecek yoksul köylülerden, nicelikte belki de çok küçük olacaktır.

Kaldı ki her iki durumda *yürüyen* proletaryanın *kendisi de*, büyük, çok büyük bir olasılıkla, buna *kesinlikle* de diyebiliriz, sosyalist devrim yararına, oranca ve sayıca, büyük bir farklılık gösterecektir.

Sosyalist devrimde yoksul köylüler ile birlikte yürüyecek proletaryanın, burjuva demokratik devrimde "tüm" köylülük ile birlikte yürüyen proletaryadandaha geniş bir toplumsal taban oluşturacağını, marksist-leninist halk devrimi anlayışı içinde, sosyalist devrimin, burjuva demokratik devrime göre, deyim yerindeyse daha bir "halk" devrimi olacağını, bellekte kolayca kalma üstünlüğüne sahip matematik bir dille dışavurmak için, şu formülü yazabiliriz:

Proletarya+yoksul köylüler>Proletarya+"tüm" köylülük.

V

Proletarya diktatorası, genel kural olarak, ancak zora dayanan devrim ("ihtilal", silahlı ayaklanma yada iç savaş) yoluyla kurulabilir. Bu, Marx'ta olduğu gibi Lenin'de de, *bürokrasi ve militarizmin varlığına bağlı bir zorunluluktur*. Lenin, zordan hoşlandığı, zorun kendinde devrimci bir değişim bulduğu için değil ama zorunlu olduğu için ve zorunlu olduğu, bir de emekçi yığınlar tarafından kullanıldığı zaman zordan, "en acılı yol" dediği zora dayanan devrimden yanadır.

Proletarya, nüfusun çoğunluğunu kendi yanına çekmedikçe, proleter devrimde yengi kazanamaz. Ama parlamenter rejim çerçevesinde, genel oy aracıyla sağlanacak bir çoğunluk da olamaz bu, Lenin'e göre. Çünkü emekçi halk, kapitalizm koşullarında yüksek bir sınıf bilinci kazanamaz. Öyleyse proletaryaya kendi diktatorasını kurması için,²¹ "İkinci Enternasyonal kahramanları"nın "reformist bir düş"ünden başka bir şey olmayan bu "barışçıl ve demokratik" yolu önermek, proletaryaya karşı burjuvazi saflarında yer almak anlamına gelir. Çünkü proletarya diktatorası, önce emekçi halk çoğunluğu kazanılarak kurulamaz –olanaksızdır bu–. Tersine, emekçi halk çoğunluğu, ancak proletarya diktatorası kurulduktan sonra kazanılabilir.

Öyleyse devrimci proletaryanın burjuvaziye azınlık durumunda iken alaşağı etmesi, sermaye boyunduruğunu azınlık durumunda iken kırması, burjuva devlet aygıtını azınlık durumunda iken yıkması gerekir.

Proletarya burjuvaziye, azınlık durumunda iken de alaşağı edebilir. Herhangi bir kapitalist ülkede, proletaryanın gücü, toplam nüfus içindeki oranından çok yüksektir. Ama bu kadarı yetmez. Aynı şey, burjuvazi için de söylenebilir. Proletarya, azınlık durumunda iken burjuvaziye, herhangi bir yerde değil, ancak siyasal bakımdan olgunlaşmamış çeşitli proleter ve yarı-proleter yarı küçük-burjuva katmanlardan oluşan *ara öğelerin* görece en güçsüz oldukları iktisadal ve siyasal başkentlerde, en yüksek gelişme gösteren kapitalist merkezlerde, yani görünüşte burjuvazinin en güçlü olduğu yerlerde yenebilir. Kapitalist gelişmenin belli bir düzeye

21. İkinci Enternasyonal kahramanları, proletarya diktatorasını "bırakmak" için değil ama *kurmak* için "barışçıl ve demokratik yol"u öneriyorlardı. Yolun "demokratik" olması, onlarda "proletarya diktatorasız" olması anlamına gelmiyordu. Çünkü proletarya diktatorası anlayışları, Lenin'inkinden farklıydı.

ulaşmış bulunması koşuluyla, *gerçeklikte* burjuvazi için "zincirin en güçsüz halkası"dır bu merkezler; çünkü burjuvazi diktatorası, devrimci proletaryaya karşı toplumsal gücünü bu ara öğelerden alır. Leninist teori ve pratikte, çok "stratejik" bir yeri vardır bu ara öğelerin. Proletarya, bu öğeleri, ancak burjuvaziyi söz konusu merkezlerde alaşağı ettikten ve burjuvazinin devlet aygıtını yıktıktan, sınıf savaşının en devrimci biçimi olan kendi diktatorasını, proletarya diktatorasını kurduktan sonra kazanabilir.²²

Üretici güçlerin gelişme derecesinin, leninist devrim ve ayaklanma anlayışında ne denli önemli bir yer tutuğu görölüyor. Sosyalist devrim, ancak kapitalist gelişmenin belli bir düzeyinde, yani bazı merkezler iktisadal ve siyasal bakımdan devletin candamarı rolünü oynayabilecekleri zaman olanaklı. Üretici güçlerin *belirleyiciliği* söz konusu burada. Ve Lenin'in bu düşüncesi ile, burjuva devrimin sosyalist devrime dönüşmesini, yalnızca proletaryanın hazırlık ve yoksul köylülerle birlik derecesine bağlayan düşüncesi arasında bir çelişki yok.²³ Çünkü üretici güçleri üretim ilişkilerinden (ya da sınıflar savaşından) ayırmak, Althusser'in çok haklı olarak söylediği gibi, ekonomist ve teknokratik bir yanlıgdır ve üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında bir aşama sırası (hierarchy) kurmak, örneğin "önemli olan üretici güçlerin ge-

22. Proletarya, en yüksek gelişme gösteren kapitalist iktisadal ve siyasal merkezlerde burjuvaziyi, nüfus içinde azınlıkta olduğu zaman da yenebilir. Bu merkezlerde, gerçeklikte oy çoğunluğuna da sahiptir proletarya. Öyleyse burjuvaziyi, ancak oy çoğunluğuna da sahip olduğu yerlerde yenebilir. Oy çoğunluğunu hiç küçümsemez Lenin. Lenin'de söz konusu olan, oy çoğunluğunun küçümsenmesi değil ama proletaryanın burjuva rejimde oy çoğunluğunu sağlama *olanaksızlığı*dır. Leninist devrim ve ayaklanma teorisi, deyim yerindeyse, bu *olanaksızlık* üzerine kuruludur. Bu *olanaksızlığın* söz konusu olmayacağı yerde, "İkinci Enternasyonal kahramanlarının reformist düşleri" *reformist düşler* olmaktan çıkacağı zaman, böyle bir *olanaksızlık* üzerine kurulmuş bulunan leninist devrim ve ayaklanma teorisi, gene marksist bir teori olarak mı kalacaktır?

23. 15. dipnota da bakınız.

lişmesi değil ama üretim ilişkilerinin dönüşmesidir" gibi "devrimci" bir söyleme yaslanmak ya ekonomizme götürüyor ya da ideolojizme (devrimbazlığa). Her iki durumda da, marksizm-leninizm dışına. Oysa, gene Althusser'in diliyle söylemek gerekirse, üretim ilişkilerinin hem özdeksel-teknik temeli, hem de tarihsel varlık biçimi olan üretici güçler, emek sürecinde, üretim ilişkilerinin *egemenliği* altındadırlar. Var olan şey, özdeksel varlık biçimleri içinde, *üretim ilişkilerinin egemenliği altında*, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin eğilimsel birliğidir.²⁴

Konuya dönelim. Proletarya diktatorası, ancak burjuvaziyi demokrasiden dışalayabilecek sınıfsal kurumlar aracılığıyla uygulanabilir –yoksa Parlamento, Kurucu Meclis, vb. gibi, gerçeklikte burjuvazi ile özdeşleşen *ulusal* kurumlar aracılığıyla değil. Marx'ta olduğu gibi Lenin'de de parlamento ile burjuvaziyi, doğrudan yasama ile proletaryayı özdeşleştirme yönünde güçlü bir eğilim var. Bu özdeşliği, ancak proletaryanın devlet erkliğini genel oy aracılığıyla ele geçirmesini sağlayan *ayrıklama* anlamında, barışçıl ve "demokratik" bir

-
24. Louis Althusser, "Préface à la seconde édition en espagnol du livre de Martha Harnecker. Principes élémentaires du matérialisme historique (Mexico-Buenos Aires, Siglo XXI éd., 1971) –Saül Karsz, "Théorie et Politique: Louis Althusser", Fayard, Paris 1974 içinde, s. 330

Üretici güçlerin *belirleyiciliği* ile üretim ilişkilerinin egemenliği arasındaki diyalektik birlikten hareketle, *belirleyicilik* ve *egemenlik* kavramlarının özgün bir irdelemede nasıl kullanılabileceklerinin somut bir örneğini görmek için *İdris Küçükömer*'in şu çalışmasına bakınız: "Asyağil Üretim biçimi. Yeniden Üretim ve Sivil Toplum," *Toplum ve Bilim*, no 2 (Yaz 1977) s. 3-30

Asaf Savaş Akad'ın, bu konuya ilişkin düşüncesi de aynı anlayış içinde yer alıyor: "Sınıf çatışması gerçekten tarihin motorudur; toplumlara devamlı yeni politik, ekonomik ve kültürel örgütlenme biçimleri zorlar, ama bunlardan sadece ürtemi güçlerinin gelişme düzeyi ile tutarlı olanlar uzun dönemde kendilerini yeniden üretebilirler. Sınıf çatışmasının topluma *müdallalesi* ne kadar *çabuk*, *özgül* ve *karmaşık* ise, üretim güçlerinin gelişme düzeyinin getirdiği *sınırlama* da o kadar *güçlü*, *basit* ve *kımlıdatılamazdır*." Bkz.: "Sosyalist Toplamların Analizi ve Tarihi Maddecilik", *Birikim*, no 35 Ocak 1978, s. 19.

devrim bozabilir. Parlamento, ancak o zaman proleter devletin bir aracı durumuna gelebilir. Ama proletarya diktatorasının değil, *proleter devletin*. Proletarya diktatorası ile proleter devlet arasındaki özdeşliği de, ancak barışçıl ve "demokratik" devrim *bozabilir*.

Parlamente burjuvazi diktatorası olur- çünkü bir burjuvazi diktatorası olmayan burjuva devlet *yoktur*.

Ama parlamente proletarya diktatorası olmaz- çünkü proletarya diktatorası olmayan proleter devlet *olabilir*. (Parlamente "proletarya diktatorası", İkinci Enternasyonal kahramanlarının leninist proletarya diktatorası anlayışıyla bağdaşması olanaksız "reformist düş"leriydi.)

Zora dayanan devrim, *tipik*; barışçıl devrim, *olasıdır*. Ve bu olasılık, Marx ve Lenin'de, bürokrasi ve militarizm yokluğuna bağlıdır. Engels, özgürlük ve cumhuriyetin, yığınlara karşı zor kullanılmamasının da barışçıl devrim olanağı yaratabileceğini düşünür. (Burjuvazi diktatorasında, yığınlara karşı *açık* zor kullanılmaması, bir kez daha yineleyelim, her zaman olanaklıdır).

Zora dayanan devrimle tam bir *terslik* ilişkisi içinde, barışçıl devrim ya da devrimin barışçıl gelişmesi, bir anlamda proletarya diktatorasının iç savaş ya da silahlı ayaklanma olmadan kurulması, bir başka anlamda burjuva devlet aygıtı yıkılmadan, yani *proletarya diktatorası kurulmadan*, sosyalizme geçiş ve sosyalizmin kurulması anlamına gelir.²⁵

25. *Proletarya diktatorası kurulmadan*. I. Enternasyonal 1872 L Haye Kongresinin ertesi günü Marx, Amsterdam'da düzenlenen mitingde şöyle diyordu: "Biz çeşitli ülkelerin kurum, töre ve geleneklerine verilmesi gereken payı biliyoruz; ve emekçilerin ereklerine barışçı araçlarla erişebilecekleri Amerika, İngiltere gibi ülkelerin varlığını yadsımıyoruz, -ve eğer sizin kurumlarınızı daha iyi tanısaydım buna (belki) Hollanda'yı da eklerdim. Eğer bu doğruysa, anakara (kıta) ülkelerinin çoğunda, devrimlerimizin kaldırıcının güc (zor) olacağını da kabul etmeliyiz: emeğin egemenliğini kurmak amacıyla bir zaman için güce başvurmak gerekecektir." Bkz. G. Cogniot "Çağdaşımız Karl Marx" Bilim ve Sosyalizm Yayınları no 14, Ankara 1975, s. 86-87.

Marx ve Engels'te barışçıl geçiş, barışçıl devrimin her iki anlamını da kapsar. Lenin'de ise, proletarya diktatorasının iç savaşı, ama parlamenter olmayan yoldan kurulması biçimine bürünür. Çünkü *Lenin için devrimi, sosyalist devrimi, hangi yoldan olursa olsun, bürokratik ve askersel aygıtın zorla yıkılması demektir. Bu da, proletarya diktatorasının kurulması anlamına gelir.*

Kautsky, Marx'ın İngiltere ve Amerika için, ayrıksın olarak barışçıl geçiş olanağından söz etmesi üzerine, barışçıl geçişten sonra da Marx'ın gene proletarya diktatorasının kurulacağını düşündüğünü varsayarak bundan, proletarya diktatorasının bir hükümet biçimi değil, ancak bir *egemenlik durumu* olabileceği sonucunu çıkarmıştı. Oysa Lenin, söz konusu ayrıklamanın bürokrasi ve militarizmin yokluğuna dayandığını, proletarya diktatorasının ise, bürokrasi ve militarizmin varlığı ile zorunlu kılındığını, *açık ve seçik bir biçimde belirtir ve bunun sonucu, çok ender ve çok değerli bir ayrıklama* olarak kabul ettiği barışçıl devrim olasılığı bile, Lenin'de proletarya diktatorasının iç savaşı kurulması anlamına gelir ve *bu durumu, proleter devlet ile proletarya diktatorasının özdeşleşmesine yol açar.* Marx'ın, bürokrasi ve militarizm yokluğuna dayanarak yaptığı ayrıklamanın söz konusu olduğu yerde, Marx ve Engels için olduğu gibi Lenin için de *proletarya diktatorası yoktur.* Çünkü Lenin'e göre de proletarya diktatorası, proletaryanın siyasal erkliği eline geçirdiği her yerde *zorunlu* olarak ortaya çıkacak bir *durum* değildir; ancak erkliği eline geçiren proletaryanın, onu devrimci zora başvurmadan ele geçirmiş de olsa, ele geçirdikten sonra devrimci zora başvurduğu, yani (kısaca) *burjuvaziye demokrasiden dışladığı zaman* var olan sınırsız erkliktir. Proletarya diktatorası ile proletaryanın egemenlik durumunu, proletaryanın sınıf egemenliğini, ayırır Lenin; proletaryanın her sınıf egemenliğini daha doğrusu her siyasal erkliğini, Kautsky gibi proletarya diktatorası olarak kabul

etmez; proleter devletin, diktatora olmama olanağına sahip tek devlet tipi olduğunu çok iyi bilir ama bu olanağın, emperyalizm çağında, bürokrasi ve militarizmin bütün "uygar" ülkeleri pençeleri içine alması karşısında, *gerçekleşmesi olanaksız bir olasılık* durumuna geldiğini düşünür.

Oysa Kautsky,proletarya diktatorası bakımından hiçbir ayıklama kabul etmez. Proletaryanın parlamentoda sağlam bir çoğunluk kazanarak fethedeceğı, bunun sonucu kimseyi (hiçbir sınıf ve katmanı) demokrasiden dıştalamaya gereksinmesi duymayacağı bir erklik, proletarya diktatorasının (hem de *gerçeğinin!*) ta kendisidir Kautsky'ye göre. Öyleyse proletarya diktatorasını "bırakmak", Kautsky için... olanaksız!

VI

Tüm devlet, tam komünizmde söner. Ama bu, Marx'ın söz konusu ettiğı "siyasal geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve genel kural olarak proletarya diktatorası biçimine bürünecek olan proleter devlet değil, genel halk devleti olacaktır.²⁶

Öyleyse proletarya diktatorası ilkin, tam komünizmde sönecek olan genel halk devletine dönüşmek üzere, proletarya diktatorası olmaktan çıkacaktır.

Gerçekten, proletarya diktatorası, uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olma niteliğini yitirdikten, yani sömürüyü ortadan kaldırdıktan, burjuvazinin içinde ne yaşayabileceğı, ne de belini doğrultabileceğı koşulları yarattıktan sonra, artık herhangi bir biçimde var olması olanaksız burjuvaziyi demokrasiden dıştalamaya iş-

26. Sönme yolundaki devletin, "siyasal-olmayan devlet" olarak adlandırılabilceğı bir uğrağın, temel marksist-leninist metinlerde söz konusu edildiğı de burada anımsanmalıdır.

levini de yitirir ve proletarya diktatorası olmaktan çıkar. Bir süreçtir bu ve bu süreç, gelişmiş sosyalist toplumun kurulma, komünizmin özdeksel ve teknik temellerinin hazırlanma ve komünist toplumun kendi öz temelleri üzerinde gelişmeye başlama süreci ile örtüşür.

Sömürü, komünizmin birinci evresinde, sosyalizmde, emeğe göre bölüşümün, öyleyse insanlar arasında, *hem de haksız zenginlik farklılıklarının* varlıklarını sürdürdükleri bir dönemde ortadan kalır. Çünkü bu dönemde üretim araçları üzerinde özel mülkiyet olarak egemenlik kurma olanağı kalmamış, insanların üretim araçlarına göre eşitliği, komünizmin bu ilk evresi içinde sağlanmıştır. Proletarya diktatorası, gerçeklikte sınıfları değil ama *sömürüyü* kaldıracak, dolayısıyla sınıfların ortadan kalkmasına da en büyük katkıda bulunacak olan "sopa"dır.

Proletarya diktatorasının genel kural olarak zorunluluğu, yalnızca sınıfların ve sınıflar savaşımının varlığına değil ama bunların *sömürü* ile bağlantılı varlığına bağlıdır. Sosyalizmde sınıfların ve sınıflar savaşımının varlığı, sömürünün varlığı ile bağlantılı olmayacağından, diktatora, hiç değilse belli bir gelişme evresinden sonra, zorunlu olmaktan çıkar. Sosyalizmde de diktatorayı, hiç değilse belli bir gelişme evresine değin gerekli kılan şey, dönüşmüş varlığını herhangi bir biçimde sürdüren burjuvazinin, yıkılmış diktatorasının onarma girişimlerinde direnmesi nedeniyle, demokrasiden dıştalanma zorunluluğunun varlığından başka bir şey olamaz.

İnsanlar arasındaki haksız zenginlik farklılıkları, dönüşmüş sınıflar savaşımının, ama aralarında artık uzlaşmaz çelişkiler bulunmayan sınıflar arasındaki bir savaşımın neden, sonuç ve belirtisi olabilirler; ama bu dönemin (devlet olmayan) "devlet"ine, varlığını (artık) herhangi bir biçimde sürdüren (sürdürmeyen) burjuvazinin demokrasiden dıştalanması zorunluluğu olmadığı (ya da ortadan

kalktığı) zaman da, uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olan bir sınıf diktatorası denemez- böyle bir diktatoranın dönüşmüş uzantısı olsa bile.²⁷

Öyleyse, genel kural olarak proletarya diktatorası tarafından simgelenen *siyasal geçiş dönemi, kapitalizmden komünizme* (tam komünizme) *değil, ama sosyalizme* (gelişmiş sosyalist topluma) *geçiş dönemidir*.

Kaldı ki proletarya diktatorasını, siyasal geçiş döneminin tek devlet tipi olarak düşünmek de doğru değil. Çünkü proleter devlet, genel halk devletine dönüşmeden önce de, diktatora olmama olanağına sahip bulunan tek devlettir.

Proletarya diktatorası, *tipik* proleter devlettir. Proleter devletin diktatora olmaması, *olasıdır*. Bu olasılık, her şeyden önce, Marx ve Engels tarafından yapılan ve bürokrasi ile militarizmin yokluğuna olduğu denli, özellikle Engels'te özgürlük ve Cumhuriyetin varlığına da dayanan ayırıklamalar aracıyla dışavurulmuştur. Lenin, emperyalizm çağında, proletarya diktatorasının iç savaşsız kurulabilme olasılığından başka bir ayıklama tanımaz. Proletaryanın devlet erkliğini parlamenter yoldan, genel oy aracıyla ele geçirme ve kendi sınıf egemenliğini parlamenter demokrasi çerçevesi içinde uygulama olasılığının, *bundan böyle bir ayıklama olarak biliniyor* madığını düşünür. Parlamenter denetimi, tıpkı Marx gibi, varlıklı sınıfların, ama artık ayıklama tanımaz doğrudan denetimi olarak görür Lenin. Ve özgürlük ve cumhuriyet ülkelerinde *de* "aygıt"ın

27. Sosyalist devrimden sonra, eğer "aygıt" *gereğince* yıkılmamışsa, bu kez burjuva devlet aygıtının proletarya *üzerindeki* diktatorasından söz etmek isteyenlerin, sosyalizmde de, tam komünizme değin, sömürünün varlığına gereksinme duymaları, anlaşılır bir şeydir. Oysa, emeğe göre bölüşümün yol açtığı (hem de Lenin'e göre haksız) zenginlik farklılıklarının varlığına karşın (gene Lenin'e göre) sosyalizmde sözcüğün bilimsel anlamıyla sömürü yoktur ve olamaz da.

yıkılması zorunluluğu üzerinde direnirken, bu ülkelerin barışçıl yoldan da evrime uğrayabileceklerini ("komünizme geçebileceklerini") düşünen Engels'i yanıtlar gibidir.²⁸

Engels, örneğin *doğrudan yasama* konusuna, sonradan Lenin'in vereceği denli büyük önem vermez. Bu, parlamentarizm konusunda, Marx'ın genel kural olarak son derece sert ve köktenci tutumuna karşılık, Engels'te bir yumuşama eğilimi görülmesi anlamına da gelebilir. Hiç değilse başta en büyük temsilcileri Karl Kautsky olmak üzere, İkinci Enternasyonal marksistlerinin büyük çoğunluğu bunu böyle yorumlamışlardır. Marx'ın parlamentarizm karşısındaki köktenci tutumunu, ondan sonra hiç değiştirmeden sürdürmedikleri için, *ama salt bundan ötürü*, ne Engels'i kınamak söz konusu burada, ne de öteki İkinci Enternasyonal marksistlerini. Çünkü İkinci Enternasyonal'in Batkısı'ndan çok sonra, 1957'den başlayarak, uluslararası komünist devinimin ortak belgelerinde de, "barışçıl geçiş ve parlamentoda sağlam bir çoğunluk sağlama" olanağı söz konusu ediliyordu.

Parlamentar alıklıktan kaçınmanın yolu, elbette antiparlamentar alıklık değildir.

28. "İkinci Enternasyonal kahramanları'nın reformcu düşleri: proletaryanın erkeğe parlamenter demokrasi çerçevesinde, parlamentoda sağlam bir çoğunluk kazanarak gelmesi, gerçekten "reformcu düşler" olmaktan çıkmışsa, Marx, Engels ve Lenin'in anladıkları anlamdaki proletarya diktatorasını "bırakmamak"ta direnmek, gene de marksist-leninist gerekçelere dayanan bir tutum mu olacaktır? Bu arada değişen bir şeyler yok mu? Örneğin bir zamanlar komünistlerin burjuva hükümetlere katılma olasılığı daha çok komünistleri ürkütürdü. Şimdi burjuvaları ürkütüyor. Anlamsız bir değişiklik mi bu?

VII

Kautsky, daha Erfurt Programı açıklamasında (1892) parlamentarizmin övgüsünü yapıyor ve Marx'ın *Paris Komünü* üzerindeki tezlerinden yüz çeviriyordu.²⁹

Der Parlamentarismus'da (1893), parlamentonun burjuvazi, doğrudan yasamanın poreltarya ile özdeşleştirilmesine karşı çıkarak: "Gerçekten parlamenter bir rejimin, diyordu, burjuvazi diktatorası aleti olduğu gibi, proletarya diktatorası aleti de olabileceği daha şimdiden görülüyor."

Parlamentonun teknik yansızlığına inanıyordu Kautsky. Çünkü Sosyal-Demokrat Partinin iç örgütlenmesi de parlamenter ilkelere dayanıyordu. "Parti yaşamına ilişkin önemli kararlar, der aynı yazıda, kongrelere, delege topluluklarına bırakılmıştır. Her parti için tek danışma, anlaşma ve karar alma aracı, orunsal (temsili) sistemdir."³⁰

Bu yaklaşım içinde, "proletaryanın erkelik ve saltık siyasal üstünlüğünü uygulayabileceği tek biçim" olan proletarya diktatorası, gerçeklikte proletaryanın sınıf erkliğinin, toplumsal ilişkileri dönüştürmek ve sosyalist hükümetin önlemlerini kabul etmeye hazır olmayan karşı-devrimcilerin etkinliğini, çoğunluk desteğinden doğan güç ve yetke aracıyla bastırmak için, *demokratik özgürlükler çerçevesinde* kullanılmasına dayanır. Kautsky'ye göre diktatora, demokrasinin proleter erklik evresindeki içeriğinden başka bir şey değildir.

29. Marx'ın Paris Komünü üzerindeki tezleri için bkz: Marx, Engels, Lenin, "Paris Komünü Üzerine", Sol Yayınları, Ankara 1977, özellikle s. 95-115.

30. Leninist devrim teorisine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve demokratik merkezizetçilik ilkesinin, profesyonel devrimcilere kararlaştırıcı konumlar sağlayan bir anlayışına dayanan Bolşevik Partinin iç örgütlenmesinin, "yeni tip parti" olarak, parlamenter ilkelere dayanamayacağı kendiliğinden anlaşılır.

Böyle olunca, proleter siyasal savaşımın ereği de, parlamento-da çoğunluğun elde edilmesi aracıyla, devlet erkliğinin fethi ve parlamentonun hükümetin yönetici gücü düzeyine çıkarılmasından başka bir şey olamaz. Devlet aygıtının yıkılması söz konusu değildir.³¹

Kautsky'nin proletarya diktatorası anlayışı, Marx'ın komünizme barışçıl, daha doğrusu demokratik yoldan geçebilmelerinin olanaklı olduğunu düşündüğünü 1870'lerin İngiltere ve Amerika'sı için, genel kuraldan yaptığı ayırlamaya dayanır ve artık bu ayırlamanın söz konusu edilemeyeceği bir dönemde, işçi sınıfının bir bölümünün öteki bölümü üzerindeki diktatorası olarak gördüğü "bolşevik diktatora"ya,³² işte bu "gerçek bir duruma dayanan", yani sosyalizme kazanılmış bir çoğunluğun buyurduğu şeyin yapılmasına dayanan "gerçek diktatora" adına karşı çıkar. Bu karşı çıkış, gerçeklikte proletaryanın zora dayanan devrim yapma hakkını ve bunun doğal sonucu olarak, kendi sınıf diktatorasını kurma hakkını, bütün bunlar *zorunlu* olduğu bir sırada, yadsımaktan başka bir anlama gelmez. Sınıflar savaşımının kabulünü, proletarya diktatorasının kabulüne değin genişleten kişi marksisttir ancak –sınıflar savaşımı, proletarya diktatorasına değin genişlediği zaman.³³

-
31. Kautsky, gene de neden proletarya diktatorasından söz eder? *Magister dixit*, ustam böyle demiş, işte ortodokslik! Ortodokslik, özellikle bilimsel çevrelerimizde, böyle anlaşılıyor. Oysa, "ortodokslik" var, ortodokslik var. Kautsky'nin "ortodokslik"u var, Lenin'in ortodoksluğu var. Sapı samandan ayırmak gerek.
 32. "Bolşevik diktatora"yı, işçi sınıfının bir bölümünün öteki bölümü üzerindeki diktatorası olarak gören "sağ" Kautsky, sonradan ve günümüzde, Sovyet devletini işçi sınıfı üzerinde bir diktatora olarak gören "sol"lardan daha insafli. Uluslararası komünist devrimin "sağ"ları ile "sol"ları arasındaki bu insaf oranı, devrimin değişmez parametrelerinden biri gibi görünüyor. Gene de bu durum, "sağ" ile "sol"un, zaman zaman, yani hemen her önemli sorunda, aynı konumlar üzerinde buluşmasını engellemiyor.
 33. Peki ya sınıflar savaşımı proletarya diktatorasına değin genişlemese? Marksizm-leninizmin, sosyalist devrimi ertelemek için böyle bir gerekçesi olmayacaktır.

Bugün proletarya diktatorasını, tıpkı Kautsky gibi, özel yönü burjuvaziyi demokrasiden dışalamak değil ama yığın demokrasisi olarak gören (örneğin Balibar), yani proletarya diktatorası söz konusu olduğu zaman, bu iki yön birbirinden ayrılabilir mi gibi, yığın demokrasisini burjuvazinin demokrasiden dışılmasından ayıran ve proletarya diktatorasını, yalnızca proleter devletle değil ama genel halk devletiyle de özdeşleştirerek, tam komünizme değin sürdüren, sönecek olan devletin, gerçeklikte proletarya diktatorasından başka bir şey olamayacağını savunan "sol"ların³⁴ proletarya diktatorası anlayışı ile, "sağ" Kautsky'nin proletarya diktatorası anlayışı arasında, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyi proletarya diktatorası olarak kabul etme bakımından, tam bir uygunluk vardır.

Proleter devletin, sömürüye dayanmayan ve dolayısıyla gerçek

34. Örneğin Althusser, *22ème Congrès*, Maspero, Paris 1977, s. 47 şöyle diyor: "Marx ve Lenin'e göre, *sosyalist üretim biçimi yoktur, sosyalist üretim ilişkileri, sosyalist hukuk*, vb. yoktur. Sosyalizm, proletarya diktatorası ile, yani işçi sınıfının, devlet erkliğinden kovulmuş, ama gene de güçlü burjuvazinin hakkından gelmek için en geniş yığın demokrasisi içinde, bağlaşıkları üzerinde yönetici rol oynadığı yeni bir *sınıf egemenliği* ile, bir bütün oluşturur. Sosyalizm, kapitalizm ile komünizm arasında (Marx ve Lenin'in sözünü ettikleri tek) "geçiş dönemi"dir. Kapitalist öğeler (örneğin ücretlilik) ile komünist öğelerin (örneğin yeni yığın örgütleri) çatışmalı bir biçimde bir arada bulundukları çelişik bir dönemdir. Sınıflar savaşımının, kendi öz sınıflar savaşımımız bakımından çok değişmiş, anlaşılması güç ve güçler ilişkisi ile izlenen "çizgi"ye göre, ya kapitalizm doğru *gerileyebilen*, ya donup kalmış biçimler içinde *yerinde sayabilen*, ya da komünizme doğru *ilerleyebilen* "dönüşmüş biçimler" altında varlığını sürdürdüğü, doğası gereği kararsız bir dönemdir sosyalizm." Sosyalizmin, kapitalizm ile komünizm arasında bir "geçiş dönemi" olarak, kendi öz üretim ilişkileri aracıyla değil -çünkü "sosyalist üretim ilişkileri yoktur"- ama ancak çıkmış bulunduğu kapitalizm ile (gerçeklikte ilk evresini oluşturduğu) komünizm arasındaki çelişki aracıyla tanımlanabileceğini düşünür Althusser ve çelişik *geçiş dönemi* anlayışı, çelişik niteliği ile, tam komünizme değin varlığını sürdürecektir olan proletarya diktatorasını gerektirir. "Felsefe" bir temellendirme- *bilimsel olmayan* anlamında "felsefe"!

anlamda bir devlet olmayan "devlet" olarak diktatora olmama olanağına sahip tek devlet olduğunu ve bu olanağın gerçekleşme olasılığının, Ekim Devriminden bu yana temel içeriği kapitalizmden sosyalizme geçiş olan çağımızda, hele İkinci Dünya savaşından sonra, artan bir eğilim gösterdiğini ve bu eğilimin en büyük dayanakları arasında, İkinci Dünya savaşından sonra oluşan dünya sosyalist sisteminin, her biri sosyalizmi proletarya diktatorasının çeşitli biçimleri aracıyla kurmuş sosyalist halklar topluluğunun bulunduğunu... vb. düşünmek. Bu düşüncenin Kautskyci konumlarla hiçbir ilgisi yoktur.

"Bırakılma"sı tartışılan proletarya diktatorası, genel kural olarak zora dayanan devrim sonucu kurulan, ayrıık olarak barışçıl ama parlamenter olmayan yoldan da kurulabilecek olan ve *özgül işlevi* devrik sömürücü sınıfları (kısaca burjuvaziyi) demokrasiden dışalamak, bu yoldan bastırıp yok etmek olan diktatordur. Yoksa sosyalist devrimden tam komünizme değin varlığını sürdürecekt ve daha ilk günden gerçek anlamda bir devlet olmaktan çıkarak, hemen ya da bir süre sonra sönmeye başlayacak olan "devlet" değil.

Lenin, genel kural uyarınca, burjuva devlet ile proleter devlet arasında tam bir *terslik* ve böylece, proleter devlet ile proletarya diktatorası arasında tam bir *özdeşlik* ilişkisi kurar.³⁵ "Proletarya diktatorası, sömürücüler sınıfına karşı demokrasinin çiğnenmesi olmadan olanaklı mıdır?"³⁶ diye sorarken, bir yandan burjuvazi-nin, mülksüzleştirilmesine karşı *her zaman* amansız bir direnç gös-

35. Lenin, proletarya diktatorası üzerine verdiği onlarca tanımın çoğunda, gerçekte proleter devleti tanımlar. "Leninizmin Sorunları"nda, *agy.* Stalin'in proletarya diktatorası üzerindeki açıklamalarını bir de bu açıdan okuyunuz. Bu yapıtta, "reel olanı rasyonelleştirme" ("gerçek olanı ussallaştırma") girişiminin, her zaman aynı parlaklıkta olmayan örneklerini de bulacaksınız.

36. V.İ. Lenin, *OEuvres*, c. XXVIII, s. 265.

tereceğini, öte yandan işçi sınıfının, kapitalist rejim altında parlamento seçimlerinde çoğunluk kazanmasının *olanaksız* olduğunu düşünür. Ama işçi sınıfının parlamento seçimlerinde sağlam bir çoğunluk kazanması bir olanaksızlık olmaktan çıktığı ölçüde, burjuvazinin, parlamenter çerçeve içinde, kendisine "kurtarmalık" ödenerek mülksüzleştirilebilmesi, gerçekleşme olasılığı gitgide artan bir olanak durumuna gelebilir. O zaman, burjuvazinin demokrasiden dıştalanması, yani proletarya diktatorası, bir zorunluluk olmaktan çıkar, *bırakılabilir*.

Kimsenin, yani hiçbir sınıf ya da katmanın demokrasiden dıştalanmadığı bir "devlet"e, gene genel kural (ya da daha doğrusu "büyük alışkanlık gücü") uyarınca, yani "her devlet bir sınıf diktatorasıdır" kuralı uyarınca, *diktatora* demeyeceksek,³⁷ sosyalist devrimden sonra, kapitalizm ile komünizm arasında, *daha baştan beri* proletarya diktatorası olmayan ve gelişmiş sosyalist toplumun kurulmasından başlayarak, genel halk devletine dönüşecek bir proleter devletin varolma olanak ve olasılığını kabul edebiliriz.

Böyle bir devlete gene de proletarya diktatorası denmesine, ancak "ortodokslar" (tırnak içinde) karşı çıkabilir. Yaptıkları, çok belirli bir anlamı olan *diktatora sözcüğünü* *riüzgara savrumaktan* başka bir şey değildir.

Proletarya diktatorası, eğer gerçekten, yani Marx, Engels ve Lenin'in anladıkları gibi proletarya diktatorası ise, sömürücü sınıfları, burjuvazi ve toprak sahiplerini demokrasiden dıştalamaksızın, olanaksızdır.

Ve işte böyle olduğu içindir ki Marx, Engels ve Lenin'e sonuna değin bağlı kalınarak, yani sözcüğün gerçek anlamında *ortodokşça*

37. Hiçbir çözümleme yapmadan, herhangi bir somut duruma uygulanan *soyut doğrunun*, boş bir söze dönüşeceğini söyler Lenin, bir yerde.

(tırnaksız) davranarak, proletarya diktatorasının, ya gelişmesinin belli bir evresinde, ya da proleter devletin daha kuruluşunda, bırakılması ve bırakılabilme olanağı söz konusu edilebilir.

Asıl önemlisi, şu: Teori-Pratik birliğini, yaşam ağacını griye boyamadan kurabilecek miyiz?³⁸

38. Yaşam ağacını griye boyamak, Gökyüzünü maviye boyamaya hiç benzemez. Sanatçı *her zaman* doktrinerden yararlıdır.

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE*

LENİNİST diktatora sorunsalına, daha önce diktatora açısından yanaşmayı denemiştım. Aynı sorunsala, demokrasi açısından da yanaşılabilirdi. Bu *Sunuş* yazısından yararlanarak, leninist diktatora sorunsalını, burada bir de *demokrasi ve "halk"* devrimi kavramları açısından irdelemeye girişmek istiyorum. Ve bu derlemenin, özsel ereğine gerçekten uygun olup olmadığını - alçak gönüllü bir irdeleme çerçevesinde de olsa- sınamak için, bu işi, Lenin'in bu derleme dışında kalan yapıtlarının hiçbirine göndermede bulunmadan yapmaya özen göstereceğim.

* "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü'nün (Birinci baskı: Haziran 1977) genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı için, kitabın başına konmak üzere bir *Sunuş* hazırlamıştım. Ancak bu ikinci baskı 12 Eylül nedeniyle yapılamadı ve bu baskı için hazırlanan metinler de, İlhan Erdost'un trajik ölümünden sonra bulunamadı. Söz konusu kitabın ikinci baskısı, 1992 yılında, gene birinci baskıdan yapıldı. *Yeni ülke* dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 1979 tarihli 7. sayısında, kitapta yer alacak *Sunuş*la birlikte buna öngelen açıklamanın tamamının da yayımlanacağını düşünerek, bu açıklamanın yalnız yukarıdaki son paragrafını yayımlamıştı. Bu paragrafa şöyle bir parça öngeliyordu: "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatorası" başlığı altında toplanan bu derlemenin özsel ereği, biraz ivedice hazırlanan birinci baskısında olduğu gibi,

DEMOKRASİ VE DİKTATORA

I

"Demokrasi, eşitlik demektir" der Lenin, ve hemen ekler: "Ama demokrasi yalnızca biçimsel eşitlik anlamına gelir."

genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bu ikinci baskısında da, leninist diktatora sorunsalının irdelenmesinde ilk başvurulması gereken başlıca metinlerin, hiç değilse önemlice bir bölümü yaklaşılmaması, büyük bir olasılıkla, leninist diktatora sorunsalının görece daha geniş bir çevre içinde irdelenmesini özendirerek ve yeni irdeme sonuçları, gene büyük bir olasılıkla, bu derlemenin bundan sonraki baskılarında da kimi değişikliklerin yapılmasını gerektirecektir.

Genişletilmiş bir baskı: İlkın, bu ikinci baskıya, birinci baskıda olmayan kimi metinlerin alınması anlamında. Bu yeni metinler, şunlardır: 1) Sosyal-Demokrasi ve Geçici Devrimci Hükümet; 2) Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin görevleri (parça); 3) İktidar İkiliği Üzerine; 4) Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirisi; 5) Kurucu Meclisin Dağıtılması Üzerine Kararname Tasarısı; 6) RK (b) P, VIII. Olağanüstü Kongresi (Parça); 7) Sovyetler İktidarının İvedi Görevleri (Parçalar); 8) Sovyetler İktidarının İvedi Görevleri Üzerine Altı tez; 9) Rusya Ulusal İktisat Konseyleri I. Kongresinde Yapılan Konuşma.

Böylece, derlemeyi oluşturan metinlerin sayısı, birinci baskıda 25'ten, ikinci baskıda 34'e yükseliyor.

İkincisi, birinc ibaskıda olan kimi metinlerin, bu ikinci baskıda genişletilmesi anlamında genişletilmiş bir baskı. Yeni parçalarla genişletilen metinler şunlardır: 1) Proletaryanın Devrimimizdeki görevleri (İki yeni parça eklendi); 2) Proleter Devrim ve Dönek Kautsky (İki yeni parça eklendi)

Gözden geçirilmiş bir baskı: İlkın, birinc ibaskıdaki kimi çevirilerin, bu ikinci baskıda yeniden çevrilmesi anlamında. Bu baskıda yeniden çevirdiğim metinler şunlardır: 1) Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği (Parçalar); 2) "Devlet Konusunda Marksizm" (Parçalar); 3) Taktik Üzerine Mektuplar (Birinci Mektup); 4) Yaklaşan Yıkım ve Bu Yıkımın Önlemenin Yolları (Parça); 5) Devlet ve Devrim (Parçalar); 6) Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri; 7) Büyük Girişkenlik (Parça); 8) Proletarya Diktatörlüğü Döneminde Ekonomi ve Politika; 9) Komünizmin Çocukluk Hastalığı ("Solculuk") (parça)

İkincisi, yeniden çevrilmesine gerek görülmeyen metinlerin, çeviri açısından gözden geçirilmesi anlamında gözden geçirilmiş bir baskı. bu anlamda gözden geçirilenler de şunlar: 1) Proletarya ile Köylülüğün Devrimci Demokratik Diktatörlüğü; 2) "Paris Komünü ve Demokratik diktatörlüğün Görevleri" Makalesinin Sonucu; 3) Sınıf Savaşınının Liberal ve Marksist Anlayışı; 4) Liberalizm ile Demokrasi

Yalnızca *biçimsel* eşitlik. Çünkü: "Demokrasi bir devlet biçimidir, devlet çeşitlerinden biridir. Öyleyse her devlet gibi, demokrasi de, insanlara örgütlü, sistemli baskının uygulanmasıdır." Bir başka deyişle demokrasi gerçek, yani "herkes" için eşitlikle bağdaşmaz. "Bir yandan, böyle. Ama öte yandan demokrasi, yurttaşlar arasında eşitliğin, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkının resmen tanınması anlamına gelir." ¹

Bu "eşit hak", her zaman bir "devlet biçimi" içinde söz konusu olabilecek bir "eşitlik"in: biçimsel bir eşitliğin dışavurumu. "Devlet biçimi" yoksa, tanım gereği, demokrasi de (çünkü "demokrasi bir devlet biçimidir"), öyleyse söz konusu bu "eşit hak" da yoktur.

Sonuç? Eşitlik, *demokrasi çerçevesinde*, her zaman biçimseldir. Peki bundan, "demokrasi eşitlik demek" olduğuna göre, demokrasinin de her zaman *biçimsel*, bir başka deyişle *gerçek olmayan tam* olmayan bir demokrasi olduğu sonucu mu çıkacak?

Lenin'e göre: hayır. Biçimsel *eşitliğin* bitip, *gerçek* eşitliğin başladığı yerde, Lenin'e göre, demokrasi "söner". Demokrasi, işte bu "söndüğü" yerde *tam* demokrasidir. Gerçek eşitlik, "herkesten yeteneklerine göre alınıp, herkese gereksinmelerine göre verilen" yerde, yani *tam* komünizmde vardır: sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalktığı, devletle birlikte demokrasinin de söndüğü yerde.

Arasındaki Boşanma; 5) Devrimin Temel Sorunlarından Biri; 6) Demokrasi ve Diktatörlük Üzerine; 7) Komünist Enternasyonal I. Kongresi (Parçalar); 8) Plâşa Alınmış Konuşmalar (Parça: Sovyetler iktidarı Nedir?); 9) "Halkı Eşitlik ve Özgürlük Belgileri ile Nasıl Aldatıyorlar" Konuşmasının Baskısına Önsöz; 10) Proletarya Diktatörlüğü Üzerine; 11) Sovyet İktidarının İki Yılı; 12) Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatörlüğü; 13) Komünist Enternasyonal II. Kongresinin Görevleri Üzerine Tezler (Parça); 14) Diktatörlük Sorununun Tarihine Katkı.

Toplam, 34 metin. Gene de kusursuzluk kuruntusu söz konusu değil.

(Bu metin ilk kez: *Yeni Ülke*, Nisan-Mayıs-Haziran 1979, no 7, s.143-210'da yayımlandı.)

1. Alıntılar hep *Devlet ve Devrim*'den; yapıtın bu derlemeye alınan parçalarından.

Lenin'in düşüncesi budur. Gerçi Lenin bu düşüncesini, her zaman upuygun terimlerle açıklamaz. Örneğin *Dönek Kautsky*'nin bir yerinde, kuşkusuz polemik havasının da belirleyici etkisi altında, şöyle yazar:

"Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı kesinlikle ortadan kaldırılmadığı sürece, asıl eşitlik, gerçek eşitlik olamaz".

Oysa Lenin burada, gerçeklikte *gerçek eşitlikten değil, ama gerçek demokrasiden* söz etmektedir. Çünkü bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı, sosyalizmde, yani gene de bir "devlet biçimi" çerçevesinde, "kesinlikle ortadan kalkar". Bir başka deyişle, komünist toplumun gelişmesinin birinci evresinde. Oysa bu evredeki eşitliğin *gerçek eşitlik değil, ama henüz "burjuva hukukun dar çevresi (ufku)" içinde, yani gene de biçimsel bir eşitlik olduğunu, Gotlia Programının Eleştirisi*'ni çözümlerken, *Devlet ve Devrimde* Lenin'in kendisi belirtir. Sosyalizmde, eşitlik gene biçimseldir; ama bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağı *kesinlikle ortadan kaldırıldığı için, sosyalist demokrasi, gerçek demokrasidir*.

Böyle olduğu içindir ki *Dönek Kautsky*'de Lenin, proletarya diktatorasının, gerçeklikte herhangi bir burjuva demokrasisinden bir milyon kez daha demokratik olduğunu söyler.

Sosyalist demokrasi, proleter demokrasi, gene de bir devlet biçimi olarak, "hemen hemen tam" olan yığın demokrasisidir. Halk demokrasisi. Öyleyse, ne *gerçek eşitlik* vardır proleter demokraside, ne de *gerçek özgürlük*. Çünkü, gerçeklikte devlet olmayan "devlet" biçiminde de olsa, devletin olduğu yerde eşitlik de, özgürlük de *biçimseldir*. Demokrasinin artık bir "devlet" biçimi olarak *gerçek demokrasi* olduğu yerde de, eşitlik ve özgürlük, biçimseldir. Gerçek eşitlik ve gerçek özgürlük, ancak demokrasinin *tamlaştığı, yani söndüğü yerde* söz konusu edilebilir.

Devlet Konusunda marksizm'de, yani *Devlet ve Devrim*in hazırlık notları olan "Mavi Defter'de, Lenin şöyle yazar:

"Çok kez "özgürlük" ve "demokrasi" kavramları özdeş sayılır ve sık sık da birbiri yerine kullanılır... Gerçeklikte, demokrasi özgürlüğü dıştarlar. Gelişmenin diyalektiği şöyledir: Mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasiden proleter demokrasiye; proleter demokrasiden demokrasisizliğe". Ve demokrasinin gelişme derecelerini de, burjuva demokrasiden başlayarak, özetle şöyle sıralar:

Burjuva demokrasi: yalnızca zenginler ve proletaryanın küçük bir katmanı için, öyleyse genel kural niteliği taşımayan, ayırıksın (istisnai) demokrasi, hiçbir zaman tam değil ("biçimsel" demokrasi)

Proleter demokrasi: hemen hemen tam. Burjuvazinin direncinin bastırılmasıyla sınırlı ("gerçek" demokrasi)

Tam demokrasi: alışkanlık durumuna gelen ve *bunun sonucu* sönem demokrasi: hiçbir demokrasiyle özdeş değil.

Daha sonra, *Devlet ve Devrim*'de de, şöyle yazacaktır:

"Devlet varoldukça özgürlük yoktur. Özgürlük olacağı zaman da, devlet olmayacaktır."

Biz bunu şöyle yazabiliriz:

"Devlet varoldukça tam demokrasi yoktur. Tam demokrasi olacağı zaman da devlet (öyleyse "bir devlet biçimi" olarak demokrasi de) olmayacaktır."

Demokrasi, genişleyip tamlaşarak sönecektir.

Şimdi özetleyelim: *Gerçek* demokrasi, sömürünün kalkmasına, gerçek eşitlik ve gerçek özgürlükse, demokrasinin sönmesine bağlı. Öyleyse gerçek demokrasiye, ancak tüm sömürü olanaklarının kesinlikle kalktığı sosyalizmde (sosyalizmin, *burada* proletarya dik-

tatorasıyla eşanlamlı bir terim olarak kullanıldığı gözden yitirilmesin), gerçek eşitlikle gerçek özgürlüğüyse, ancak gerçek demokrasiden (bu da proletarya diktatorası anlamına geliyor burada) demokrasizliğe geçildiği, demokrasinin tamladığı, sınırsızlaştığı, *söndüğü* komünizmde (tam komünizm) kavuşabiliriz –Lenin'e göre.

Gerçek demokrasi, bir devrimi öngerektirir: Bir sınıfın bir başka sınıf tarafından tüm sömürü olanağını ortadan kaldıracak, bir başka deyişle, bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine (ya da "mülkiyetine") göre eşitliğini gerçekleştirecek bir devrimi: Sosyalist devrimi. "Ve bütün toplum üyelerinin üretim araçları eldeciliğine göre eşitliği, yani emek eşitliği, ücret eşitliği gerçekleşir gerçekleşmez, biçimsel eşitlikten gerçek eşitliğe, yani: "Herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinmelerine göre" ilkesinin gerçekleşmesine geçmek için, insanlığın karşısına tamamlanacak yeni bir ilerleme sorununun kaçınılmaz bir biçimde dikildiği de görülecektir."²

Devrim bir sınıf egemenliğinin (diktatorasının) yerine, bir başka sınıf egemenliğinin (diktatorasının) geçmesi olarak da tanımlanabilir.³ Bu bakımdan emek eşitliği ya da emeğe göre bölüşümden, gerçek eşitlik ya da gereksinmelere göre bölüşüme geçiş, yeni bir sınıf egemenliğini, hatta hiçbir sınıf egemenliğini öngerektirmediği için (çünkü bu aşamada sınıflar kalkacak), insanlığın karşısına bir devrim sorunu olarak değil, ama artık yalnızca bir *ilerleme* sorunu olarak dikilecektir. Sosyalist devrimle kurulan proleter devletin (*tipik biçimi*: proletarya diktatorası), sosyalist toplumun gelişmesinin belli bir evresinde ("gelişmiş sosyalist top-

2. *Devlet ve Devrim*.

3. Proletaryanın sınıf egemenliği söz konusu olacağı zaman, her sınıf egemenliğinin sınıfsal bir diktatora anlamına gelmeyeceğini unutmamak koşuluyla.

lum") önce sosyalist genel halk devletine dönüşmesi, sonra da tam komünizmde büsbütün sönmesi, Sovyet deneyinin de doğrulayacak görüldüğü gibi, artık bir devrim sorunu değil, bir ilerleme sorunu olacaktır. Sosyalist devrim, *bu anlamda*, yalnızca tüm sömürü olanaklarını kaldırmakla kalmayacak, ama devrimler tarihini de kapatacaktır. Varlığını "insanlığın tarih-öncesi"nden sonra da, ama bu kez devrimlerin eşliğinde olmaksızın sürdürecektir olan ilerleme, hiç kuşkusuz çelişkilerin, ama bundan böyle karşıtlığa dönüşmeyen çelişkilerin varlığını öngerektirir. Ve bu türlü çelişkiler, "insanlık tarihi"nde hep olacaktır.

II

Peki, "herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkının resmen tanınması", demokrasinin gerçeklikte sınıf belirlenmelerinden bağımsız bir eşitlik, bu anlamda bir "arı" demokrasi olduğu anlamına gelmez mi? O zaman, sınıfsal demokrasiden çok, "genel demokrasi"den söz etmek gerekmez mi?

Lenin'in bu ve benzeri sorulara yanıtı açık ve kesindir:

"Mantık ve tarihle alay etmedikçe, diye yazar *Dönek Kautskyde*, ayrı ayrı sınıflar var olduğu sürece "arı demokrasi"den değil, ama yalnızca *sınıfsal* demokrasiden söz edilebileceği açıktır".

Ve bir ayrıç açarak, şöyle ekler: ("arı" demokrasinin yalnızca ne sınıflar savaşımından, ne de devletin niteliğinden herhangi bir şey anlayan *bilisiz* bir formül olmakla kalmadığını, ama bomboş bir formül de olduğunu söyleyelim ayrıç içinde, çünkü komünist toplumda, dönüşmüş, bir alışkanlık durumuna gelmiş demokrasi *sönecek*, ama hiçbir zaman "arı" bir demokrasi olmayacaktır).

Sınıflar oldukça, "arı" demokrasi olamaz. Sınıflar olmayacağı zaman, demokrasi de olmayacaktır. Öyleyse demokrasi, her zaman

sınıfsal demokrasidir. Ve "arı" demokrasi adına savunulan şey, gerçeklikte burjuva demokrasiden başka bir şey değildir.

Burjuva demokrasiye karşı, gene aynı yapıtta Lenin, şu eleştiriyi yöneltir:

"Burjuva demokraside,—"arı" demokrasi ne denli gelişmişse, o denli ustalık ve etkin—bin türlü oyunla, kapitalistler yığınları ülke yönetimine katılmaktan, toplanma, basın, vb. özgürlüğünden uzaklaştırırlar."

Eşitlik, herkes için devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkı, "arı" demokrasi, bunların hepsi gerçeklikte burjuva demokraside böyle. Çünkü burjuva demokrasi, burjuvazi diktatorasıdır: emekçileri demokrasiden dıştalar. Çünkü "sömürücüler, devleti (oysa, söz konusu olan demokrasidir, yani devlet biçimlerinden biri), kaçınılmaz olarak kendi sınıflarının, sömürücüler sınıfının, sömürülenler üzerinde bir egemenlik aleti durumuna dönüştürürler. Bu nedenle demokratik devlet de, çoğunluk üzerinde, sömürülenler üzerinde egemenliklerini uygulayan sömürücüler olduğu sürece, kaçınılmaz olarak sömürücüler için bir demokrasi olacaktır."

Ve hemen ekler:

"Sömürülenler devletin böyle bir devletten temelden farklı olması gerekir; sömürülenler için bir demokrasi olmalı ve *sömürücüler bastırılmalıdır o*; oysa, bir sınıfın bastırılması, o sınıfın eşitsizliği, "demokrasi"den dıştalanması anlamına gelir."

Demokrasiyle diktatora arasındaki diyalektik birlikten hareketle Lenin, proleter devletin burjuva devletten "temelden farklılığı"nı, tam bir *karşıtlık* ilişkisi içinde düşünür. Burjuva demokrasinin burjuva diktatorası olmasındaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de proletarya diktatorası olacaktır. Burjuva demokrasinin

emekçileri demokrasiden dışlamasındaki kaçınılmazlıkla, proleter demokrasi de burjuvaziye demokrasiden dışlayacaktır.

Burjuva demokrasinin, emekçileri demokrasiden dışlamasındaki kaçınılmazlık: *III. Enternasyonalin Tarihindeki Yeri*'nde Lenin, şöyle yazar:

"En demokratik burjuva cumhuriyet, hiçbir zaman sermayenin emekçileri ezmesine yarayan bir makineden, sermayenin bir siyasal erklik aletinden, burjuvazi diktatorasınadn başka bir şey olmamıştır ve olamazdı da. Burjuva demokratik cumhuriyet, çoğunluk erkliğini vaat ve ilan etmiş, ama toprağın ve öbür üretim araçlarının özel mülkiyeti var oldukça, bunu hiçbir zaman gerçekleştirememiştir... Genel kural olarak, emekçi yığınlar kapitalist rejimdeki demokrasiden hiçbir zaman *gerçekten* yararlanamamışlardır."

İşte bundan ötürü, burjuva demokrasi *gerçek* demokrasi değil, ama proleter demokrasi, emekçi yığınların *gerçekten* yararlandıkları demokrasi anlamında, henüz gene de *biçimsel* eşitlik çerçevesinde kalmakla birlikte, *gerçek* demokrasidir.

Peki, *gerçek* demokrasi olan proletarya demokrasisinin, gerçeklikte proletarya diktatorasından *başka bir şey* olmaması, *gerçek* demokrasi *olmayan* burjuva demokrasinin, gerçeklikte burjuvazi diktatorasından başka bir şey olmaması denli kaçınılmaz mıdır?

Şimdilik bu soruyu sormuş olmakla yetinelim.

En demokratik burjuva cumhuriyet bile, burjuvazi diktatorasından başka bir şey değildir. "Kent işçisi, tarım ücretlisi ve kır gündelikçisi... diye yazar Lenin *"Demokrasi" ve Diktatörlük Üzerine* makalesinde, 'çok kutsul mülkiyet hakkı' tarafından, burjuva devlet erklik aygıtı, yani burjuva memurlar, burjuva yargıçlar, vb. tarafından, *gerçekte* demokrasinin dışında tutulmaktadırlar."

Çünkü burjuva demokrasi, emekçileri demokrasiden dıştalar. *Komünist Enternasyonalin I. Kongresinde*: "Hatta en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile, yasa karşısında eşit haklara sahip olmakla birlikte, siyasal yaşama katılma ve demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanmadan, binlerce yol ve kurmazlıkla uzak tutulmuş yığınlardan" söz eden Lenin, daha sonra, *Komünist Enternasyonal II. Kongresi Üzerine Tezler'de* şöyle yazacaktır:

"En aydın ve özgür burjuva demokraside bile, % 99'u yönetimden her zaman dıştalanmış bulunan tüm ezilenler yığınının bu yönetime gerçek bir katılımı, ancak Sovyetler tek devlet aygıtı durumuna geldikten sonra güvence altına alınmış olabilir."

Bir sınıfın demokrasiden dıştalanması, o sınıfın bütün bireylelerinin yönetimden dıştalanması anlamına gelmez. Teorik soyutlamanın payı, teorik soyutlamaya verilmelidir.

Burjuva demokrasi, burjuva diktatorasından başka bir şey değildir. Leninist diktatora sorunsalının, teorik bir soyutlamadan başka bir şey olmayan bu *bilimsel* tezi, örneğin *Devlet ve Devrim'de*, bir kez de şöyle açıklanır:

"En uygun gelişme koşulları içinde düşünülen kapitalist toplum, demokratik cumhuriyette bize az çok eksiksiz bir demokrasi sunar. Ama bu demokrasi, her zaman kapitalist sömürünün dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmıştır ve bu yüzden de, özünde her zaman azınlık için, yalnızca varlıklı sınıflar için, yalnızca zenginler için bir demokrasi olarak kalır. Özgürlük, kapitalist toplumda ilk-çağ Yunanistan cumhuriyetlerinde ne idiyse, aşağı yukarı o olarak kalır: köle sahipleri için bir özgürlük. Kapitalist sömürü sonucu, bugünün ücretli köleleri, yoksulluk ve sefaletten öylesine bunalmışlardır ki, 'demokrasiye boşveriyor', 'siyasaya boşveriyorlar' ve olayların olağan, dingin akışı içinde, nüfusun çoğunluğu siyasal

ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmış bulunuyor... Çok küçük bir azınlık için demokrasi zenginler için demokrasi, -kapitalist toplumun demokratizmi, işte bu."

Burjuvazi diktatorasının anlamı, işte bu.

III

"Ama, diye sürdürür Lenin *Devlet ve Devrim*'de, bu kaçınılmaz biçimde dar, yoksulları sinsice ezen ve sonuç olarak tepeden tırnağa iki yüzlü ve yalancı kapitalist demokrasiden başlayarak ilerlemek, liberal profesörlerle küçük burjuva oportünistlerin ileri sürdükleri gibi, düpedüz, dosdoğru ve çarpışmasız bir biçimde "gitgide daha yetkin bir demokrasi"ye götürmez. Hayır. İleriye, yani komünizme ("gerçek eşitlik ve özgürlüğe" anlayınız- K.S) doğru gidiş, proletarya diktatorasından geçerek olur; ve bu iş başka türlü de yapılamaz, çünkü sömürücü kapitalistlerin direncini kıracak ne herhangi bir başka sınıf vardır, ne de başka araçlar.

Oysa, proletarya diktatorası, yani ezilenler öncüsünün, baskıcıları yenmek için egemen sınıf olarak örgütlenmesi,⁴ demokrasinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. *İlk kez olarak* zenginler için değil, ama yoksullar için demokrasi, halk için demokrasi durumuna gelmiş bulunan demokrasinin büyük bir genişlemesi *ile birlikte*, proletarya diktatorası, baskıcılar, sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlama getirir. İnsanlığı ücretli kölelikten kurtarmak için bunları yenmek zorundayız; bu adamların direncini kırmak gerekir; ve baskının olduğu, zorun olduğu yerde, özgürlüğün olmadığı, demokrasinin olmadığı da açıktır... Halkın engin çoğunluğu için demokrasi; ve sömürücüler, halkın bastırıcıları için

4. Proletaryanın her sınıf egemenliğinin, baskıcıları yenmek için her "egemen sınıf olarak örgütlenmesi"nin, proletarya diktatorası anlamına gelemeyeceğini, daha sonra, *Dönek Kautsky*'de Lenin kendisi belirtecektir.

zorla bastırma, yani demokrasiden dıştalama; kapitalizmden komünizme geçiş sırasında demokrasinin uğradığı değişiklik, işte budur."

Proletarya diktatorası da, işte budur.

Proletarya diktatorası, burjuva demokrasinin basit bir genişlemesiyle yetinemez. Burjuva demokrasi, *değişikliğe* uğrar; *ilk kez olarak*, sömürücü bir azınlık için değil, ama sömürülen çoğunluk için, halk için bir demokrasi durumuna gelir. Böylece, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet"e dönüşür. Ama, "sömürücüler, kapitalistler için özgürlüğe, bir dizi sınırlama getirir", çünkü "bunları yenmek zorundayız". Ve, yenilecek, sırtı yere getirilecek bir sınıf olduğuna göre, proletarya diktatorası, artık devlet olmayan "devlet" de olsa, "sönme"ye başlayamaz. Devletin sönmeye başlaması için, sırtı yere getirilecek bir sınıf kalmaması gerekir.

Gene de *gerçek* demokrasinin ta kendisidir proletarya diktatorası: "Kapitalist toplumda ancak güdük, sefil, çarpıtılmış bir demokrasiye, yalnızca zenginler için, azınlık için bir demokrasiye sahibiz. Proletarya diktatorası, komünizme geçiş dönemi, bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına koşut olarak, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi ilk kez gerçekleştirecektir. Gerçekten tam bir demokrasiyi gerçekleştirmeye yalnız komünizm yeteneklidir. Ve demokrasi, ne denli tam olursa, o denli çabuk gereksiz bir duruma gelecek ve kendiliğinden sönecektir."5

Halk için demokrasiyi, çoğunluk için demokrasiyi, gerçek demokrasiyi, ilk kez proletarya diktatorası gerçekleştirecektir. *Dikkat*: Proletarya diktatorası, halk için, çoğunluk için demokrasiyi, yığın demokrasisini, gerçek demokrasiyi, vb., ilk kez gerçekleştirdiği için proletarya diktatorası değildir; ama bu işi bir sömürücüler azınlığının bastırılmasına, demokrasiden dıştalanmasına koşut olarak

5. *Devlet ve Devrim*.

yaptığı için proletarya diktatorasıdır. "Zorla bastırıldığı, yani demokrasiden dışladığı" için proletarya diktatorasıdır.

Öyleyse, bu "zorla bastırma"nın, bu "demokrasiden dışlama"nın olmadığı yerde, diktatora da yoktur. Öyleyse, halk için, çoğunluk için bir demokrasiyi, *ilk kez* de olsa, bir sömürücüler azınlığını demokrasiden dışalamadan gerçekleştirebilecek bir "sınıf egemenliği", *eğer böyle bir egemenlik gerçekleştirilebilirse*, artık proletarya diktatorası değil ama yalnızca proleter "devlet" olacaktır. Artık yalnızca sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan ilk "devlet" değil, ama diktatora da olmayan ilk "devlet". Gene de, öncelemeyelim.

IV

Demokrasi, biçimsel eşitlik demektir. Buna göre, demokrasi-den dışalamanın, biçimsel eşitlikten dışalama anlamına gelmesi gerekirdi.

Gerçi proletarya diktatorası biçimsel eşitlikten dışalar: sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitlik tanımaz. Ama burjuva demokrasi, genel kural olarak, kimseyi biçimsel eşitlikten dışalamaz: herkes arasında biçimsel eşitlik tanır. Peki, burjuva demokrasi, burjuvazi diktatorası değil midir?

Dahası var. "Bilimsel diktatora kavramı, der Lenin *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisi'nin Görevleri'nde*, doğrudan doğruya zora dayanan, hiçbir sınırlama tanımayan, hiçbir yasa ve kesin olarak hiçbir kuralın sınırlamadığı bir erklikten başka hiçbir anlama gelmez."

Bu diktatora anlayışı, Lenin'in tüm yapıtında bir *leitmotiv* gibidir. "Diktatora, diye okuruz, örneğin *Dönek Kautsky'de*, doğrudan doğruya zora dayanan ve hiçbir yasayla bağlı olmayan bir erkliktir."

Oysa, burjuvazinin durumunu, yani diktatorasını, yalnızca

zora dayanarak korumadığını birçok kez belirten de Lenin'in kendisidir. Örneğin, *Taktik Üzerine Mektuplar*'da şöyle yazar:

"Gerçeklik bize, özgürce seçilmiş asker ve köylü vekillerinin, ikinci bir hükümet, ayrı bir hükümet oluşturdıkları ve onu özgürce gerçekleştirdikleri, geliştirdikleri ve yetkinleştirdikleri gerçeğini açıkça gösteriyor. Ve, daha az olmayan bir özgürlükle, erkliği burjuvaziye bırakıyorlar; marksist teoriye hiç de 'zarar' getirmez bu, çünkü biz burjuvazinin yalnızca zora dayanarak değil, ama yığınların bilinçsizliği, alışkanlığı, alıklaşması, örgütlenme eksikliği sayesinde de durumunu koruduğunu her zaman biliyorduk ve birçok kez de belirttik."

Gerçi burjuvazinin "durumunu korumak" için zora başvurduğu da olur. "Düzenin bozulması durumunda, ama aslında sömürülen sınıfın kendi kölelik durumunu 'bozması' durumunda ve hele kölece davranmama gibi bir hevesi de varsa bu sınıfın, Anayasasında burjuvazinin işçiler üzerine asker sürmesine, sıkıyönetim ilanına, vb. izin veren dolambaçlı yollar ya da kısıtlamalar bulunmayan en demokrasi dahil hiçbir devlet yoktur."

Evet, burjuvazinin "durumunu korumak" için *açık* zora başvurduğu durumlar da olur; ama "düzenin bozulması durumunda", her zaman değil.

Bunun nedeni, burjuva demokrasinin biçimsel eşitliği tanınmasıdır. Oysa, yalnızca zora dayanmak: her zaman *açık* zor kullanmak, biçimsel eşitliği çiğnemek anlamına gelir. Demokrasiden dışılama, eğer *yalnızca* biçimsel eşitlikten dışılama anlamına gelseydi, burjuva demokrasi burjuvazi diktatorası olmazdı.

Biçimsel eşitlikten dışılama, demokrasiden dışılamanın iki temel ögesinden biridir. Demokrasiden dışılamanın ikinci temel ögesi: *sömürüdür*. Sömürü, biçimsel eşitlik çerçevesinde de olsa,

demokrasiden dıştalama demektir. Bir başka deyişle, biçimsel eşitliğin olmadığı yerde, demokrasi yoktur. Ama sömürünün olduğu yerde de demokrasi yoktur (sömürülen için).

Burjuva demokrasi biçimsel eşitliği tanır, ama *sömürüyü öngerektirir*. Biçimsel eşitliği tanır: genel kural olarak *açık* zor kullanmaz, bu anlamda, "yalnız zora dayanmaz". Çünkü kapitalist sömürü biçimi, ekonomi dışı zoru öngerektirmez. Biçimsel eşitliği tanımak, burjuva demokrasi için *teorik* bir zorunluluktur. Biçimsel eşitliği, ancak "düzenin bozulması" durumunda, *tarihsel* bir zorunluluk olarak *çığner*. Bu anlamda, emekçileri demokrasiden dıştaladığı (sömürdüğü) için *dolaysız*, ama genel kural olarak *altık* zora dayanır.

Oysa, proleterya diktatorası, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanısaydı, sömürüyü de öngerektirmedigine göre, diktatora olmaktan çıkardı. Proleterya diktatorası, ancak biçimsel eşitliği *çığneyerek*, bu anlamda *açık* zora dayanarak, diktatora olabilir. Öyleyse, proleterya diktatorası, genel kural olarak, *teorik* bir zorunluluk olarak, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanımaz, tanıyamaz. Emekçiler arasındaki biçimsel eşitliğiye, ancak *tarihsel* bir zorunluluk olarak *çığneyebilir*.

Burjuvazi diktatorası, sömürücülerle sömürülenler arasında biçimsel eşitliği tanıdığı için, gerçeklikte diktatora değilmiş gibi görünür. "Arı" demokrasi, "genel olarak demokrasi" gibi burjuva teoriler, işte bu *görüniş*e dayanır.

Burjuvazi diktatorasıyla proleterya diktatorası, demokrasiden dıştalama öğeleri bakımından da tam bir *karşıtlık* ilişkisi içindedirler. Burjuvazi diktatorasında biçimsel eşitlik vardır, ama sömürü de vardır. Proleterya diktatorasındaysa biçimsel eşitlik de yoktur, sömürü de.

Bunun sonucu, yineliyorum, *teorik* bir zorunluluk olarak, *altık*

zora dayanan burjuvazi diktatorasının tersine, proletarya diktatorası, açık zora dayanır.

Kautsky'nin diktatora anlayışını eleştirirken de Lenin, proletarya diktatorasının açık zora dayanmadan varolamayacağını tanıtlamaya çalışır. Bunun için, İlkın Kautsky'nin diktatora anlayışını özetler. Şöyle yazar Lenin, *Dönek Kautsky*'de:

Tam anlamıyla, der Kautsky, diktatora sözcüğü demokrasinin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Ama, harfi harfine alınırsa, bu sözcüğün hiçbir yasayla bağılı olmayan bir tek bireyin kişisel erklığı anlamına da geldiğı açıktır. Zorbalıktan, sürekli bir devlet kurumu olarak değıl ama aşırı bir geğış önlemi olarak anlaşılmasıyla ayrılan kişisel erklik.

"Proletarya diktatorası" deyimi, dolayısıyla hiç de bir tek bireyin değıl, ama tek bir sınıfın diktatorası, Marx'ın burada sözcüğün gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini tanıtırlar.⁶

O burada *hükümet biçiminden* değıl ama proletaryanın siyasal iktidarı eline geçireceğı her yerde zorunlu olarak ortaya çıkacak bir *durumdan* söz eder. İngiltere ve Amerika'da geğışin barışçıl olarak, yani demokratik yoldan⁷ gerçekleşebileceğini düşünmesi de, Marx'ın burada bir hükümet biçimi düşünmediğini tanıtırlar."

-
6. "Proletarya diktatorası" deyimi, Marx'ın bu deyimi kullanırken gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini tanıtılmıyor ama Kautsky'nin bu tümcesi, onun "proletarya diktatorası" ya da "gerçek diktatora" derken, sözcüğün gerçek anlamıyla diktatorayı düşünmediğini yeterince tanıtılıyor: Kautsky, proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası diyor. Ve bu yolda yalnız kalmayacaktır.
 7. "Barışçıl olarak, yani demokratik" Lenin'in bu anlatımı yanlış yorumlanmamalı. Barışçıl geğış, her zaman "demokratik" geğış anlamına gelmez. "Demokratik" geğış elbette barışçıl olacaktır. Ama her barışçıl geğışin "demokratik" olması *teorik* bir zorunluluk değıldir. Örneğın Lenin, 1917 Temmuzuna değın, hatta Temmuzdan sonra da en azından iki kez barışçıl ama "demokratik" olmayan, yani gene proletarya diktatorası aracıyla gerçekleşecek bir geğış olanağı üzerinde duruyordu.

Lenin böylece, Kautsky'nin tasarladığı "proletarya diktatorası"nın, gerçeklikte *diktatora* değil ama proletaryanın siyasal erklığı eline geçireceği her yerde zorunlu olarak ortaya çıkacak bir *durum* olduğunu belirtir ve onun diktatora anlayışını şöyle eleştirir:

"Kautsky ilkin, diktatora sözünün gerçek anlamının bir tek bireyin diktatorası olduğu yolundaki o apaçık saçmalığı ileri sürerek aldatmacaya sapar; sonra –bu sahtecilikten yola çıkarak!– "buna göre" sınıf diktatorası deyiminin, Marx'ta gerçek anlamını taşımadığını (ama diktatoranın, devrimci zor değil, dikkat edin, burjuva demokrasi altında çoğunluğun "barışçıl" fethi anlamına geldiğini) açıklar. Kautsky diktatorayı bir "egemenlik durumu" olarak sunma *gereksinmesini duyar*, çünkü o zaman *devrimci zor, zora dayanan devrim ortadan kalkar*. "Egemenlik durumu", herhangi bir çoğunluğun... "demokrasi" altında varoluşunu içeren bir durumdur!" Oysa, Lenin'e göre, "diktatoranın bir sınıfın bir başka sınıfa karşı bir *devrimci zor*⁸ "durum"unu içerdiği ve böyle bir durum anlamına geldiği" açıktır.

Öyleyse proletarya diktatorası, bir *devrimci zor* "durum"udur. Devrimci zor anlamına gelir. Burjuva demokrasi altında çoğunluğun "barışçıl" fethi, *eğer bu olanaklı olsaydı*, proletarya diktatorasının kurulması, yani: *burjuva devlet makinesinin yıkılması* anlamına gelmezdi. Böyle bir "fetih", gerçeklikte sosyalizme barışçıl ve "demokratik" bir geçişi, yani: proletarya diktatorasız, bir başka deyişle, burjuvaziyi demokrasiden dışalamasız bir geçişi başlatırdı. Ama emperyalist çağda, işte *bu* barışçıl ve "demokratik" geçiş, Lenin'e göre, artık bir *ayıklama* (istisna) olarak bile, olanaksızdır.

Ayıklama. "Eğer Kautsky ciddi ve dürüst bir biçimde düşünmek isteseydi, kendi kendine sorardı: Devrime ilişkin ve ay-

8. Lenin, genel olarak devrimci diktatorayı, özel olarak proletarya diktatorasını göz önünde tuttuğu için, burada yalnızca "zor"dan değil, ama "devrimci zor"dan söz ediyor.

rıklama nedir bilmeyen tarihsel yasalar var mıdır? Ve yanıtı: hayır, olurdu, yoktur. Bu yasalar ancak tipik olanı, Marx'ın bir gün ortalama, normal, tipik kapitalizm anlamında, "ideal" olarak nitelendirmiş bulunduğu şeyi göz önünde tutarlar."⁹

Lenin şöyle sürdürür: "70 yıllarında İngiltere ile Amerika'yı *konumuz bakımından* (konumuz: proletarya diktatorası- K.S.) bir ayıklama durumuna getiren bir şey var mıydı?... Bu soru bir kez sorulduktan sonra, yanıtın kuşkuya düşülemezdi: Proletaryanın devrimci diktatorası, burjuvaziye karşı uygulanan zordur; ve bu zor da özellikle Marx ile Engels'in birçok kez ve (özellikle *Fransa'da İç Savaş* ile bu yapının önsözünde) en belirgin bir biçimde açıkladıkları gibi, *militarizm* ve *birokrasinin* var oluşuyla zorunlu kılınmıştır. Oysa, Marx'ın gözlemine yaptığı çağ olan 19. yüzyılın tam da 70 yıllarında, tam da İngiltere ile Amerika'da, tam da bu kurumların ta kendileri *yoktu*. (Şimdi hem İngiltere'da *var*, hem de Amerika'da)"¹⁰

Burjuvaziye karşı uygulanan zor. Gerçi Kautsky de, proleter sınıf egemenliği (ya da Kautsky'nin "gerçek diktatora"sı) altında, demokrasiyi ezmek için zor kullanıldığı durumlarda, zor kullanılmasına karşı değildir: "Zora ancak zorla yanıt verilebilir, der. Ama yığınların kendisinden yana olduğunu bilen bir rejim, zoru ancak demokrasiyi savunmak için kullanacaktır, yoksa onu yıkmak için değil". Demokrasiyi yıkmak: yani burjuvaziye demokrasiden dışalamak, sömürücülerin biçimsel eşitliğini çiğnemek. Lenin'e

9. *Dönek Kautsky* . "Sosyalizmin temel yasaları", bu arada proletarya diktatorası için de durum böyledir. Bu "yasalar" da, "ortalama, normal, tipik" olanı göz önünde tutarlar.

10. Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi, "İlk vargılar"da *Ülke*, no 3, Kautsky'nin kendi proletarya diktatorası anlayışını, Marx'ın bu ayıklaması üzerinde dayandırıldığını, sonuç olarak, proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası dediğini belirtmeye çalışmışım.

göre Kautsky burada, "çoğunluğun, çoğunluk olduğu anda, azınlığın 'direncini kırma'ya, onu 'zorla bastırma'ya¹¹ gereksinmesi olmadığını savunuyor; demokrasiye saldırı olaylarının bastırılması ona yetiyor." (Oysa "demokrasiye saldırı" olaylarını da kuşkusuz kapsayacak olan "bireysel aşırılıklar"ın bastırılmasının, "sönme" yolunda bulunan bir "devlet"te de söz konusu olabileceğini, Lenin daha önce, *Devlet ve Devrim*'de belirtmiş bulunuyordu). Ve Kautsky'nin, gerçeklikte biçimsel eşitliği gerçek eşitlik yerine aldığını söyleyen Lenin, şöyle ekler: "Sömürücü, sömürülene eşit olamaz."

Bir başka deyişle, demokrasi, sınıfsal demokrasi, bir sınıfın demokrasisi olduğu sürece, bir başka sınıfı demokrasiden dışalamadan, o sınıf üzerinde diktatora uygulamadan, gerçekleşemez. Uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin dışavurumu olan her devlet, en demokratik olanı dahil, işte bu nedenle bir diktatordur.

Çoğunluğun çoğunluk olduğu anda, azınlığın "direncini kırma"ya, onu "zorla bastırma"ya gereksinmesi var mıdır? Lenin, "devrimci diktatora" konusunda, daha 1906 yılında, "kadet profesörler"i şöyle eleştiriyordu:

"Siz milyonlarca insanın, binlerce insana karşı zor kullanma gereksinmesi olmadığını mı söylüyorsunuz? Yanılıyorsunuz ve olayı kendi gelişmesi içinde dikkate almadığınız için yanılıyorsunuz. Yeni erkliğin gökten düşmediğini, ama eskisine koşut olarak, ona karşı savaşım içinde ortaya çıkıp geliştiğini unutuyorsunuz. Erklik olanak ve organlarını ellerinde tutan baskıcılara karşı zor kullanmaksızın, halkı bunlardan kurtarmak olanaksızdır."¹²

11. "Zorla bastırma, yani demokrasiden dışalama" diyordu Lenin, *Devlet ve Devrim*de.
12. Bu son tümce, yalnızca hükümet düzeyinde diktatora ile devlet düzende diktatora arasında bir ayırım yapılmasını değil, ama siyasal erklikle devlet erkliği arasında da bir ayırım yapılmasını gerektiriyor. "İlk Vargılar"da, *Ülke*, no 3, hükümet düzeyinde diktatora ile devlet düzeyinde diktatora arasındaki ayırım üzerinde durmuştum. Bu *Sunuş*'ta da, daha aşağıda, siyasal erklikle devlet erkliği arasındaki ayırım üzerinde durmaya çalışacağım.

Sömürücü, sömürülene eşit olamaz. Ve Lenin, gene *Dönek Ka-utsky*'de, şöyle sorar:

"Sömürücülerin devrilmesi ve onların devleti yerine sömürülenlerin devletinin geçirilmesiyle belirlenen tarihsel dönemde demokrasi, zenginler ve sömürücüler için de korunup sürdürülebilir mi?" Korunup sürdürülebilirse, devrimci diktatordan, proletarya diktatorasından söz edilebilir mi? Peki nedir diktatoranın ölçütü?

"Diktatoranın zorunlu göstergesi, kesin koşulu, sömürücülerin sınıf olarak zorla bastırılması ve bunun sonucu bu sınıf karşısında 'arı demokrasi'nin, yani eşitlik ve özgürlüğün çiğnenmesidir."

Kısacası, biçimsel eşitliğin çiğnenmesi. Ve Lenin bir kez daha sorar:

"Sömürücüler sınıfına karşı demokrasi çiğnenmeksizin proletarya diktatorası olanaklı mıdır?"

Lenin'in tüm yapıtı, bir de bu soru açısından okunmalıdır. Örneğin, R(b) KP VII. Olağanüstü Kongresinde, 8 Mart 1918, şöyle der:

"Zorun kaçınılmaz olarak kapitalizmin tam çöküşü ve sosyalist toplumun doğuşuna eşlik edeceğini marksistler hiçbir zaman gözden yitirmezler." Ve ekler: "Devlet bir zorlama¹³ aygıtıdır. Zorlamayı sömürücülere karşı uygulamak gerekir, ama bu iş polis yardımıyla yapılamaz, yığınların kendilerinin harekete geçmeleri gerekir, aygıt yığınlarla bağlı olmalı, Sovyetlerin yaptıkları gibi, onları temsil etmelidir. ... Biz bu işin, Paris Komünü tarafından izlenen yolun daha ileriye sürdürülmesi olduğunu düşünüyoruz."

Sovyetler erkliği üzerine, örneğin *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri*'nde şöyle yazar:

13. Zorlama, tek başına demokrasiden dışlama anlamına gelmez. Zorla bastırma, demokrasiden dışlama anlamına gelir. Zorlama, bu parçada, başka birçok yerde de olduğu gibi, zorla bastırma anlamında kullanılıyor.

"Bu erklik sömürücülerle suç ortaklarının 'özgürlük'ünü bastırır; sömürme "özgürlük'ünü, başkalarının açlığından yararlanarak zenginleşme 'özgürlük'ünü, sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için savaşım verme 'özgürlük'ünü, kendi öz ülkeleri işçileri ve köylülerine karşı yabancı burjuvaziyle bağlaşma 'özgürlük'ünü onların elinden alır."

Kautsky, "arı" demokrasi adına, bu "özgürlük"lerden, her halde yalnızca "sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için savaşım verme özgürlüğü"nün burjuvazinin elinden alınmasına karşı çıkardı. Burjuvazinin, burjuvazi olarak, demokrasiden dışlanması için, gerçeklikte yalnızca bu "özgürlük"ün elinden alınması yeterdi. Böyle olduğu için, barışçıl ve "demokratik", yani "proletarya diktatorasız" geçiş, gerçeklikte burjuvazinin elinden işte bu "özgürlük"ün alınmaması, sermaye erkliğini yeni baştan kurmak için burjuvazinin *yasal* savaşım verebilme özgürlüğünün tanınması anlamına gelir.

"Bu özgürlüğü savunma işini Kautskylere bırakalım," der Lenin.

Proletarya diktatorası "sömürücülerle suç ortaklarının" özgürlüğünü bastırır: yalnız sömürücülerin değil, ama "suç ortakları"nın da. *Dönek Kautsky'de*, bunun ne anlama geldiğini gösterecek parçalar da bulabiliriz.

"Kapitalizmden komünizme geçiş, koca bir tarihsel dönemdir. Bu dönem tamamlanmadıkça, sömürücüler bir geriye dönme umudunu, geriye dönme *girişimlerine* dönüşen bir umudu, kaçınılmaz olarak korurlar. Bir ilk ağır yenilginin ardından, devrilmeyi hiç beklemeyen, buna hiç inanmayan ve bunun fikrini bile kabul etmeyen sömürücüler, öylesine tatlı bir yaşam süren ve şimdi "aşağılık halk"ın yıkım ve sefalet (ya da "aşağılık " çalışmaya...)

mahkum ettiği aileleri bakımından yitirilmiş bulunan "cennet"i yeniden ele geçirmek için, on kat artmış bir güç, zorlu bir öfke, yüz kat artmış bir nefretle savaşa atılırlar. Ve sömürücü kapitalistlerin arkasında da, –bütün ülkelerin onlarca tarihsel deneyler yılının gösterdikleri gibi–, duraksayan ve sallanan, bugün proletaryayı izleyen ve yarın, devrimin güçlüklerinden gözü yılarak, işçilerin ilk bozgun ya da yarı yenilgilerinden korkuya kapılan, şaşkına dönen, durmadan gidip gelen, sızlanan... tıpkı bizim menşevik ve devrimci sosyalistlerimiz gibi, bir kamptan öbürüne koşan geniş küçük-burjuva yığını vardır."

Bu küçük-burjuva yığını, *sömürülen* yığınlardır gerçeklikte, sömürülen yığınların siyasal bilinç bakımından "en az gelişmiş bölümü". Şöyle sürdürür Lenin:

"Eğer sömürücüler bir tek ülkede yenilmişlerse, ve birçok ülkede zamandaş devrim ender bir ayrıklama olduğundan tipik durum kuşkusuz budur,¹⁴ sömürülenlerden *biisbiitiin daha güçlü* kalırlar, çünkü sömürücülerin uluslararası ilişkileri uçsuz-bucaksızdır. Orta köylüler, zanaatçılar, vb. arasında, sömürülen yığınların en az gelişmiş bir bölümünün de sömürücülerle birlikte yürüdüklerini ve yürümeye yatkın olduklarını, Komün dahil (çünkü Versailles birlikleri arasında, –bilginler bilgini Kautsky'nin "unuttuğu" şey–, proleterler de vardı), daha önceki *biitiin* devrimler göstermişlerdir."

14. Birçok ülkede zamandaş devrimi "ender bir ayrıklama" olarak görüyor Lenin. Oysa, Marx ile Engels'in yaşadıkları dönemde, onlar için *tipik* durum buydu. Ama leninizm, "yirminci yüzyılın marksizmi"dir ve marksizm-leninizm terimi, içerikten yoksun bir sözcük değildir. Lenin'in kendi günündeki "marksizm" karşısındaki *yaratıcı* tutumu, günümüzün marksist-leninistleri için, güncel marksizm-leninizmin karşısında her gün *yenilenmesi* gereken canlı bir örnek olmalıdır.

Proletarya diktatorasında, demokrasiden dıştalanmışlar arasında yalnızca "burjuvalar", yalnızca "sömürücüler" bulunmaz. Emekçiler, "sömürülenler", hatta *proleterler* de bulunabilir. Ama ağaçların çokluğu, ormanı görmemize engel olmamalı. Zorunluluk terimleriyle söylemek gerekirse, burjuvazinin demokrasiden dıştalanması, proletarya diktatorası için *teorik* bir zorunluluk, emekçilerin, "sömürülenler"nin, hatta proleterlerin, birey, topluluk, katman, vb. olarak demokrasiden dıştalanmasıysa, *tarihsel* bir zorunluluktur. Bu iki zorunluluk kategorisini birbirine karıştırmamak gerekir. Proletarya diktatorası demek, burjuva devlet aygıtının *zorla* yıkılması demektir. Burjuvazinin demokrasiden dıştalanması, genel kural olarak, teorik zorunluluk olarak, *açık* zorunluluktur.

V

Ama Lenin'de, proletarya diktatorasının özsel olarak zor, yani sömürücüleri bastırma, demokrasiden dıştalamada anlamında zor demek olmadığını belirten parçalar da eksik değildir; hatta yapıtında, zamanla bu düşüncenin daha sık yinelandığı görülür.

Örneğin *Büyük Girişkenlik*'te şöyle yazar:

"Proletarya diktatorası yalnızca sömürücülere karşı kullanılmış bulunan zor demek ve hatta özsel olarak da zor demek değildir. Bu devrimci zorun iktisadal temeli, diriliğinin ve başarısının güvencesi, proletaryanın, kapitalizme göre daha yüksek bir toplumsal emek örgütlemesi tipini önermesi ve gerçekleştirmesidir."

Oysa, örneğin *Dönek Kautsky* yazarı Lenin, "diktatoranın zorunlu göstergesi, kesin koşulu" üzerinde dururken, bize proletarya diktatorasının, yalnızca ve yalnızca, "sömürücülerin sınıf olarak zorla bastırılması", onların eşitlik ve özgürlüklerinin çiğnenmesi

anlamına geldiğini söylerdi. Öyleki sömürücülere ve suç ortaklarına karşı kullanılan devrimci zor, onların biçimsel eşitliğini çığneyen *açık* zor olmadıkça, proletarya diktatorasından söz edilemeyeceği sonucunu çıkartırdık.

Peki, proletarya diktatorası konusunda, Lenin'in düşüncesinde bir çelişki mi var? Hayır. Lenin'in düşüncesinde bir çelişki yok, ama burada kavranması gereken bir *sorun* var. Ve bu sorunun varlığı, kendini Lenin'in düşüncesinde bir çelişkinin varlığıymış gibi dışavuruyor.

Kavranması gereken sorun, proletarya diktatorası terimini, Lenin'in proleter devletle *özdeş* bir terim olarak kullanmasından kaynaklanıyor. Proleter devleti Lenin'in, burjuva devletle tam bir *karşıtlık* ilişkisi içinde düşündüğünü, bunun sonucu, proleter devletle proletarya diktatorası arasında tam bir *özdeşlik* kurduğunu daha önce belirtmiştim. "Proletarya diktatorası sorunu, proleter devletin burjuva devlet, proleter demokrasinin burjuva demokrasi karşısındaki durumu sorunudur" derken, *Dönük Kautsky*'de bunu Lenin de doğruluyordu. Ve söz konusu *karşıtlık ve özdeşlik*, kendi açıklama ya da gerekçesini, Lenin'in düşünce yeteneksizliğinde değil ama onun özgül devrimci etkinlik bağlamında buluyordu.

Sömürülenlerin devleti, sömürücülerin devletinden "temelden farklı" olmalıydı. Temelden farklılık, kuşkusuz, karşıtlık düzeyinde de düşünülebilirdi. Ama, burjuva devletin *tam karşıtı* olan "devlet", *temelde* ondan ne denli *farklı* (nitelikçe *başka* anlamında temelden farklı) olabilirdi? O zaman bu iki devlet arasındaki "temelden farklı"lık, fotoğrafın "arabı" ile "beyazı" arasındaki ilişkiye benzetilemez miydi? Bilindiği gibi, birinde ak olan öbüründe karadır, ama her ikisi de aynı suratın "suret"idir.

Temelden farklılık, bir sınıf egemenliğinin yerini bir başka sınıf

egemenliğine bırakmasını, bir başka deyişle, yalnızca sınıf egemenliğinin el değiştirmesini *amaçlayan* devrimler söz konusu olunca, temelden farklılığı *karşıtlık* düzeyinde ve yalnızca *bu* düzeyde düşünmek, bu indirgemeyi *zorunlu* kılan pratik ve teorik koşullar yakıcılıklarını yitirdikçe, zamanla, kimi *yeni* pratik ve teorik sorunların ortaya çıkmasına yol açabilirdi.

Ve öyle de olmuştur. Kimi marksist-leninist çevrelerde, bugün proleter devletle burjuva devlet arasındaki "temelden farklılık"ı, artık salt *karşıtlık* düzeyinde düşünmeyi bırakma yolundaki teorik ve pratik girişimler, gene kimi marksist-leninist çevrelerde, marksizm-leninizmden bir sapma olarak değerlendirilebilmektedir. Bu türlü değerlendirmelerin kimi haklı nedenleri olabilir. Gene de, burjuva devletle proleter devlet arasındaki temelden farklılığı, bundan böyle salt *karşıtlık* düzeyinde düşünmeyi *bırakma* girişimlerini bir sapma olarak değerlendirmek, proleter devletin *nitelik farkını* görmemek ve görmemekte de direnmek anlamına gelir.

Çünkü *özel mülkiyet* temeline dayanan sınıfla toplumların, sınıflar arasındaki uzlaşmaz *çelişkilerin*, *karşıtlıkların* dışavurumu olarak, her devlet gibi bir *diktatora* olan burjuva devletten, *nitelikçe* başka anlamına, *temelden farklı* olabilecek tek devlet, artık yalnız sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet" olmakla kalmayan, ama her devlet gibi diktatora da olmayan bir "devlet" olabilirdi ancak!

Burjuva devletin *tam karşıtı* bir proleter devlet, olsa olsa "kapitalizmle komünizm", yani gerçeklikte *sosyalizm* ("komünist toplumun gelişmesinin birinci evresi") arasındaki "geçiş dönemi"nde düşünülebilirdi.¹⁵ Gerçekten, proletarya diktatorası, "geçiş dö-

15. "Devlet ve İhtilal"i Okurken. "Geçiş Dönemi"ne İlişkin Sorunlar Üzerine Notlar'da, Ülke no 6, Ocak 1979, s. 253-261, "kapitalizmden komünizme geçiş dönemi"ne ilişkin kimi sorunlar üzerinde ayrıntılı denilebilecek bir biçimde durmuştum.

nemi"nin *tipik* proleter devleti olarak, burjuva devletin tam karşıtıdır. Gerçeklikte proletarya diktatorası, burjuva devlet aygıtının *yıkılmasını* öngerektirir; ama onun *tam karşıtı*, "tersine çevrilmiş" olarak, burjuva devletin proleter devletteki uzantısını oluşturur: Burjuva devletten "temelden farklı" olan proleter devletin, "geçiş dönemi"ndeki *tipik* biçimini oluşturan, ama onunla hiç de *özdeş olmayan* bir uzantı. Çünkü proleter devletin işlevi, "geçiş dönemi"nden sonra da sürer; oysa "geçiş dönemi"nin tamamlanmasıyla, proletarya diktatorasının işlevi biter.

Proletarya diktatorasının burjuva devletin uzantısı olarak nitelenmesi, belki hafif bir deyimle, "çarpıcı" görünebilir. O zaman, burjuva devletle burjuva hukukun, ama *burjuvazisiz* olarak, varlıklarını, hem de komünist toplumun birinci evresinde, yani "geçiş dönemi"nden sonra da (gerçeklikte, sosyalist genel halk devletine dönüşene değin, tüm proleter devlet boyunca), bir süre sürdüreciklerini öngörenlerin, Marx ile Lenin oldukları da anımsanmalıdır.

Proletarya diktatorası, "geçiş dönemi"nin *tipik* proleter devletidir. Lenin daha da ileri gider, sosyalist devrimin gerçekleşmesiyle proletarya diktatorasının kurulmasını bir tutar. "Burjuva devlet makinesini zorla yıkmadan, der Lenin *Dönek Kautsky*'de, ve onun yerine, Engels'e göre "artık sözcüğün gerçek anlamında bir devlet olmayan" bir *yenisini* geçirmeden, proleter devrim olanaksızdır."

"Proletarya diktatorası" formülünün kendisi, Lenin'e göre, proletaryanın, burjuva devlet makinesini "parçalama" görevinin, yani Marx ile Engels'in, 1848 devrimleri ve daha da çok 1871 deneyini, Paris Komünü deneyini göz önünde tutarak, 1852'den 1891'e değin, *kırk yıl boyunca* sözünü etmiş bulundukları o görevin, tarihsel bakımdan daha somut ve bilimsel bakımdan daha doğru bir anlatımından başka bir şey değildir (*Dönek Kaustky*).

Kısaca söylemek gerekirse, sosyalist devrim demek, burjuva devlet makinesinin zorla yıkılarak (*zorla*: çünkü başka türlü yıkılmaz burjuva devlet makinesi), yerine proletarya diktatorasının geçirilmesi demektir. Proletarya, kendi sınıf egemenliğini, ancak proletarya diktatorası biçimi altında *gerçekten* kurabilir ve sosyalist devrimden de ancak proletarya diktatorası kurulduğu zaman söz edilebilir. Çünkü proletarya diktatorasının kurulduğu, bir başka deyişle proletaryanın, burjuva devlet makinesini, yani: sürekli orduyu, polisi, bürokrasiyi yıktığı ve onların yerine gene de devlet olmaktan geri kalmayan bir devlet makinesini geçirdiği yerde, *Devlet ve Devrim*'in terimleriyle, "nicelik niteliğe dönüşür": "bu dereceye erişmiş bulunan demokratizm, burjuva toplum çerçevesinden çıkar ve sosyalizme doğru evrilmeye başlar."¹⁶

Ama leninist diktatora sorunsalı, barışçıl ve "demokratik" geçiş düşüncesine, gene de *kapalı* değildir. Hatta en çok da, Lenin'in bu düşüncüyü çürütmeye çalıştığı yerlerde açıktır: çünkü bu *olasılığın* bütün kanıtlarını Lenin, onu çürütmeye çalıştığı yerlerde verir.

Proletarya diktatorası, *tipik* proleter devlettir. Ekleyelim: "geçiş dönemi"nin *tipik* proleter devleti. Oysa *tipik* olmak demek, bir kez daha yineleyelim, *özdeş* olmak demek değildir. Lenin, anlaşılır nedenlerle, tarihsel zorunluluklarla demek istiyorum, proletarya diktatorasını proleter devletle özdeşleştirir. Bu özdeşleşme, kendi devrimci etkinlik bağlamı içinde, Lenin için tek devrimci perspektifi sağlıyordu.

16. Bir "nitelik farkı" proletarya diktatorasında da görülüyor. Ama bu, dışavurumunu burjuva devletin kendi karşısına dönüşmesinde, tersine çevrilmesinde bulan bir nitelik farkı. Brujuva devletten yalnızca karşıtlık düzeyinde değil ama deyim yerindeyse "başkalık" düzeyinde de "temelden farklı" bir devletin, ya da burjuva devletten artık *diktatora* olmama bakımından da nitelikçe farklı bir "devlet"in kurulması anlamına geliyor.

*Büyük Girişkenlik*ten aktardığım parçada Lenin'in sözünü ettiği ve "iktisadal temeli kapitalizme göre daha yüksek bir toplumsal emek örgütlemesi" olan *devrimci zor*, proletarya diktatorasını kimi "solcu"lara proletarya *üzerinde* bir diktatora gibi gösteren, ama gerçekte burjuvaziyi demokrasiden dışalamaya, onun biçimsel eşitliğini çiğnemeye yönelik *açık zora* *koşut* da olsa, onunla *özdeş* olmadığı için, proleter devlete *kendi başına* diktatora (sınıfsal diktatora) niteliği vermeyecek olan *zordur*. Kısaca söylemek gerekirse, her diktatora *zordur*, ama her *zor* diktatora anlamına gelmez –bunu biliyoruz–. Öyleyse Lenin, burada *tipik* proleter devleti *tüm* proleter devletle *özdeşleştirerek*, gerçekte proleter devlete *ilişkin* bir olaydan, proletarya diktatorasına *özgü* bir olay gibi söz etmektedir. Oysa söz konusu olan, proletarya diktatorasının proletarya diktatorası *olmadığı* zaman olabileceği şeye: *proleter devlete* ilişkin bir olaydır.

Gene *Büyük Girişkenlik*'ten, bu leninist *özdeşleme* sonucu, proletarya diktatorasının "özel olarak zor demek olmadığı"nı belirten bir başka örnek okuyalım:

"Proletarya diktatorası şu anlama gelir: Sermaye boyunduruğunu devirme savaşımında, bu devirme işi sırasında, yengiyi koruma ve pekiştirme savaşımında, yeni, sosyalist bir toplumsal düzenin kurulması çalışmasında; sınıfları büsbütün ortadan kaldırma savaşımında, emekçi ve sömürülen yığınları yönetmeye yalnızca belirli bir sınıf, yani kent işçileri ve genellikle, fabrika işçileri, sanayi işçileri yeteneklidir."

Kent işçilerinin *yönetici* rolü vurgulanıyor burada. Evet, bu rol, proletarya diktatorasının özel yönlerinden biridir. Ama bu rol, proleter devlete, *kendi başına* diktatorial bir nitelik vermez; *ancak burjuvazinin demokrasiden dışatılmasıyla birlikte*, ona *koşut* olarak söz konusu olduğu zaman, proletarya diktatorasının özel yön-

lerinden birini oluşturur. Gerçeklikte, proleter devletin özsel yönlerinden biridir –ve proletarya diktatorası, yineleyelim, proleter devletin *tipik* biçimidir. *Büyük Girişkenlik*'in bağlamı içinde bu rol, burjuvazinin demokrasiden dıştalanmasıyla birlikte, ona koşut olarak söz konusu edilmektedir. Ama bu rolü, söz konusu bağlamdan soyutlayarak vurgulamak, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyi proletarya diktatorası olarak görme sonucunu verebilir. Lenin'in tanımlarına dayanarak, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyden proletarya diktatorasıymış gibi söz etme yanılgısına düşmemek için, Lenin'in proletarya diktatorası üzerine verdiği onlarca tanımda, gerçeklikte proleter devletin, artık diktatora da olmayan ilk "devlet" olan proleter devletin söz konusu edildiği gözden kaçırılmamalıdır.

Komünizmin Çocukluk Hastalığı'ndan bir örnek okuyalım:

"Proletarya diktatorası, eski toplumun güç ve geleneklerine karşı, kanlı ve kansız, zorlu ve barışçıl, askersel ve iktisadal, eğitsel ve yönetsel, direngen bir savaşımdır."

Eski toplumun güç ve geleneklerine karşı savaşım, ancak burjuvaziye *karşı ve onu demokrasiden dıştalamaya yönelik* bir savaşım *da* olduğu zaman, proletarya diktatorasıdır. Burjuvaziyi demokrasi-den dıştalama niteliğini de taşımadıkça, bu savaşım sınıfsal diktatora anlamına gelmez.

Aynı yapıttan bir örnek daha:

"Milyonlarca ve milyonlarca insandaki alışkanlık gücü, en korkunç güçtür... Merkezleşmiş büyük burjuvaziyi yenmek, milyonlarca ve milyonlarca küçük patronu 'yenmek'ten bin kez daha kolaydır; oysa bu küçük patronlar, günlük, alışılmış, görülmez, kavranmaz, bozucu etkinlikleriyle, burjuvaziye gerekli *aynı* sonuçları gerçekleştirir, burjuvaziyi *canlandırır*lar."

Bundan, merkezleşmiş büyük burjuvaziye yenmek için olduğu gibi, milyonlarca küçük patronu "yenmek" için de proletarya diktatorası gerekeceği sonucunu çıkarmak, proletarya diktatorasını kendi teorik zorunluluğu dışında düşünme alışkanlığına yol açmaya da kapılma anlamında, yanlış olur. Proletarya diktatorasının görevleri arasında, her şeyden önce proleter devlet olarak, kuşkusuz bu "yenme" görevi de bulunacaktır. Ama bu görev, *kendi başına*, proletarya diktatorasını öngerektirmez.

Kaldı ki merkezleşmiş büyük burjuvaziye yenme görevi bile, *her zaman* proletarya diktatorasını öngerektirmeyebilir!

Marx ile Engels'in bu *ayrıklamasına*, leninist diktatora sorun-salında da yer var mı? Lenin, kendi devlet ve devrim teorisinde, bu ayrıklamaya yer vermemeye çalışır: militarizmle bürokrasinin genelleşmesi, emperyalist çağda, bu ayrıklamayı dışlamıştır. Gene de, leninist diktatora sorunsalı, daha önce de söylemiş bulunduğum gibi, bu ayrıklamaya kapalı değildir.

Örneğin, *Sovyetler İktidarının İvedi Görevleri*'nde, barışçıl ve "demokratik" geçiş olanağı düşüncesini çürütmek için Lenin, diktatoranın neden zorunlu olduğunu göstermeye çalışırken, şöyle yazar:

"Kapitalizmden sosyalizme her geçiş sırasında, diktatoranın başlıca iki nedenden ötürü, ya da başlıca iki yönde zorunlu olduğuna güven getirmek güç değildir. İlk, zenginliklerinden, örgütlenme ve bilgi üstünlüklerinden birden yoksun bırakılamayan ve dolayısıyla, oldukça uzun bir dönem boyunca, yoksulların ticsinç erkliğini devirme girişimlerini yinelemekten geri kalmayacak olan sömürücülerin direncini acımasızca bastırmaksızın, kapitalizm yenilemez ve ortadan kaldırılamaz. Sonra, eğer dış savaş olmasaydı bile, genel olarak her büyük devrim ve özel olarak da her sosyalist

devrim, bir iç savaş olmaksızın, yani dış savaştan daha da büyük bir iktisadal yıkıma yol açan, binlerce ve milyonlarca duraksama ve bir kamptan öbürüne geçiş örnekleri, aşırı bir belirsizlik, denge-sizlik ve karışıklık durumunu içeren bir yurttaş savaşı olmaksızın düşünülemez."

Sovyetler İktidarının İvedi Görevleri'ni yazarken: 1) kapitalizmi yenmek için, yoksulların "tiksinç" erkliğini devirme girişimlerini yinelenmekten geri kalmayacak olan sömürücülerin "acımasızca bastırılması", yani demokrasiden dıştalanması ve 2) iç savaş, yurttaş savaşı, Lenin'e "her sosyalist devrim" için, kaçınılmaz şeyler olarak görünüyordular –ve Sovyet devriminde öyle de oldular. Ama, özsel içeriğini kapitalizmden sosyalizme geçişin oluşturduğu, örneğin proletaryanın parlamentoda "kesin bir çoğunluk" kazanma olanak ve olasılığından söz edilebilen¹⁷ günümüzde, bu iki "neden", Lenin'e göründükleri denli kaçınılmaz şeyler midirler?

Gene aynı yapıtta Lenin, şöyle yazar:

"Bizler eğer anarşist değilsek, kapitalizmden sosyalizme geçmek için devletin, *yani zorlamanın* zorunluluğunu kabul etmek zorundayız. Bu zorlamanın biçimi, söz konusu devrimci sınıfın gelişme derecesiyle; sonra, uzun bir gerici savaş sonuçları gibi özel koşullarla; ensonu, burjuvazi ve küçük burjuvazinin direncinin büründüğü biçimlerle belirlenmiş bulunmaktadır."

Devletin, *yani zorlamanın*. Gerçi proletarya diktatorası, burada da proleter devletle özdeşleştiriliyor; bu zorlamanın bürünebileceği biçimler, her zaman proletarya diktatorasının bürünebileceği bi-

17. *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri* (1957-1976), Bilim ve Sosyalizm Yayınları no 22, Ankara 1977, s. 25 ("Sosyalist Ülkeler Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin Moskova Toplantısı Bildirisi, 14-16 Kasım 1957) "Parlamentoda kesin bir çoğunluk" olanağı, o zamandan beri dünya komünist devriminin birçok ortak belgesinde yinelenmiştir.

çimler olarak düşünülüyor; ama bu, bizim her zorlamanın diktatora anlamına gelmediğini, herhangi bir zorlamanın bürünebileceği biçimlerin, onu her zaman diktatoraya dönüştüremeyeceğini düşünmemizi ya da anımsamamızı engellemez.

Son olarak, "*Demokrasi*" ve *Diktatora Üzerine*'den bir örnek okuyalım:

"Sömürücülerin *direncini bastırmak* için uzun ve güç bir çaba göstermeksizin sermaye boyunduruğunu alaşağı etme düşünö... yalnızca... küçük-burjuva ve hamkafalar görebilirler. Almanya ve Avusturya'da, sömürücülerin bu direnci henüz açık biçimler almadı, çünkü mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesi bu ölkelerde henüz başlamadı."

Marx ile Engels'in, mülksüzleştiricilerin "kurtarmalık" ödenerek mülksüzleştirilmesi olanağından söz etmiş bulunmaları,¹⁸ onların *düşüncesine* sıkı sıkıya bağlı kalan ortodoks Lenin'in, değişen koşullar içinde, mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesinin, kesin olarak uzun ve güç bir savaşım gerektireceğini, açık, zorlu, öfkeli bir direnişe yol açacağını ve proletarya diktatorasının da bunun için ayrıklaşmaz bir zorunluluk olduğunu düşünmesini engellemez. Lenin'in *düşüncesine* sıkı sıkıya bağlı kalmak da, bugün, Marx ile Engels'in sözünü etmiş bulundukları olanak üze-

18. Friedrich Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s.430. Bu derlemeye eklenmiş bulunan "Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu" adlı yapıtının sonlarında, Engels şöyle yazar:

"Partimiz erklığe geçer geçmez, yapması gereken şey, tıpkı büyük sanayiciler gibi büyük toprak sahiplerini de mülksüzleştirmektir. Bu kamulaştırmanın ödenec (tazminat) ödenerek ya da ödenmeyerek yapılması ise, özünde bize değil ama erklığe geçme koşullarımıza ve özellikle de büyük toprak sahibi bayların tutumuna bağlı bulunacaktır. Bu ödenecenin her durumda kabul edilmez bir şey olduğunu hiç mi hiç düşünmüyoruz; eğer tüm bu çeteden kurtarmalık vererek kurtulursak, kendisine göre bunun bize daha ucuza geleceğini Marx bana kaç kez söyledi bilmem."

rinde, bir kez daha değişen koşullar içinde, yeni baştan düşünmeyi engellememelidir.

Proletarya diktatorasının "bırakılması" olanakları üzerinde düşünmek, Lenin'in düşüncesini "bırakma" anlamına gelmez.

"HALK" DEVRİMİ

I

Marx, 12 Nisan 1871 günlü mektubunda, yani tam da Paris Komünü sırasında, Kugelman'a şöyle yazıyordu:

"Benim 18-Burumaire'in son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'da gelecek devrim girişiminin, şimdiye değin olduğu gibi artık bürokratik ve askersel makineyi başka ellere geçirmeye değil, onu yıkmaya dayanması gerektiğini belirtiyorum. Anakara (kıta, Avrupa kıtası -K.S) üzerindeki her gerçek halk devriminin ilk koşuludur bu. Parisli yoldaşlarımızın giriştikleri şey de, işte budur."¹⁹

İlk koşulu bürokratik ve askersel makineyi yıkmak olan "halk" devrimi, leninist diktatora sorunsalının temel kavramlarından biridir.

"Yığınların, işçilerin ve köylülerin çoğunluğunu yaşama çağırmış bulunan bir devrimdir" (*Devrimin Temel Sorunlarından Biri*) "halk" devrimi: halk yığınlarının, halkın geniş çoğunluğunun, içinde kendine özgü iktisadal ve siyasal istemlerle, etkin, bağımsız ve duyumsanır bir biçimde görüldüğü devrim.

Öyleyse, "çağdaş" toplumun devrimi. Oysa, "çağdaş toplumda sonuna değin devrimci tek sınıf ve dolayısıyla, her devrimin öncüsü olan sınıf, proletaryadır", diye yazar Lenin, *Kadetlerin Yengisi*

19. Marx, Engels, Lenin: "*Paris Komünü Üzerine*", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 366-367.

ve İşçi Partisi'nin Görcüleri'nde. Sonuç: "halk" devrimi, proletarya öncülüğünü öngerektirir. Gerçekten, halk yığınları, devrim içinde kendine özgü iktisadal ve siyasal istemlerle, kendilerini etkin, bağımsız (temel sömürücü sınıflardan bağımsız) ve duyumsanır bir biçimde ,ancak proletarya öncülüğünde gösterebilirler. Böyle olduğu için, proletaryanın devrimde devlet karşısındaki göreviyle, "halk" devriminin devlet karşısındaki görevi örtüşür: askersel ve bürokratik aygıtı yıkmak.

Burjuvazi öncülüğündeki bir devrim, buna "tüm" halk katılsa, bile, "halk" devrimi olamaz. "Klasik" burjuva demokratik devrimler bunu kanıtlar. Örneğin, Büyük Fransız devrimi, "Tiers-Etat"ya karşı, bir "halk" devrimi olmadı.Burjuvazi öncülüğündeki devrim, proletaryanın etkin katılımı durumunda bile, "halk" devrimi olamaz. Gerçekten, "burjuvazinin çıkarıları, der Lenin gene *Kadetlerin Yengisinde*, proletaryanın otokrasiye karşı savaşıma katılmasını gerektirir, ama yalnızca proletarya ve köylülüğün egemenliğine dönmeyen bir katılmayı, polis iktidarı, otokrasi ve toprak köleliğinin eski organlarını büsbütün ortadan kaldırmayan bir katılmayı. Burjuvazi bu organları, yalnızca kendi dolaysız denetimini altına alarak korumayı ister; bu organlar *proletaryaya karşı* ona gereklidir; çünkü büsbütün yıkılmaları proleter savaşımlı çok kolaylaştırır."

Askersel ve bürokratik aygıtın, "halk" devriminin burjuva-demokratik aşamasındaki yıkılışı, devlet aygıtının yıkılması anlamına değil, ama kuşkusuz gene burjuvazi diktatorasının dışavurumu olarak, demokratlaştırılması anlamına gelir; bu da, "proleter savaşımlı çok kolaylaştırır."

Oysa, askersel ve bürokratik aygıtın, "halk" devriminin proleter-sosyalist aşamasındaki yıkılışı, genel kural olarak, burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelecektir.

"Halk" devriminin proleter-sosyalist aşaması. Gene de, "halka

dayalı" bir devrim olarak, yalnızca "çağdaş" burjuva-demokratik devrimlerin birer "halk" devrimi olabilecekleri, ama proleter-sosyalist devrimlerin "halk " devrimi olamayacakları düşünülebilir. "Halk" devrimini "halk" devrimi yapan, yalnızca "halka dayalılık" olsaydı, bu düşünce doğru olurdu: gerçekten, "çağdaş" devrimin ancak "burjuva-demokratik" aşaması, işçilerle "tüm" köylülük arasındaki zorunlu "istenç birliği" sonucu, "halka dayalı" (ya da halkçı) bir devrim olma zorundadır.

"... Proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası" belgisine yapılan itirazlardan biri de, der Lenin, *İki Taktik*'te, diktatoranın "istenç birliğini"ni öngerektirdiği, oysa proletarya ile küçük-burjuvazi arasında istenç birliği olmayacağıdır. Bu itiraz geçersizdir, çünkü "istenç birliği"nin soyut, "metafizik" bir anlayışına dayanır. İstenç bir bakımdan bir olabilir ve başka bir bakımdan bir olmayabilir. Sosyalizm sounlarında ve sosyalizm için savaşımında birlik yokluğu, demokrasi sorunlarında ve cumhuriyet için savaşımında istenç birliğini dıştılamaz. Bunu unutmak, demokratik devrimle sosyalist devrim arasındaki mantıksal ve tarihsel ayrımı unutmak olurdu. Bunu unutmak, demokratik devrimin *halka* dayalı niteliğini unatmak olurdu: "Halka dayalı" nitelik, demokratik devrim tüm halkın gereksinme ve isterlerini karşıladığı ölçüde, "istenç birliği"ni *dile getirir*. Demokrasi sınırlarının ötesinde, proletarya ile köylü burjuvazi arasında istenç birliği söz konusu olamazdı. Aralarında, ama demokratik cumhuriyet alanı üzerinde, sınıflar savaşımı kaçınılmazdır, *sosyalizm* için en geniş ve en derin halk savaşımı (dikkat: *sosyalizm için halk savaşımı!* K.S.) olacaktır bu. Dünyada varolan her şey gibi, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının da bir geçmişi ve bir geleceğı vardır. Geçmişi, otokrasidir, serflik, krallıktır, ayrıcalıklardır. Bu geçmişe karşı savaşımında, karşı-devrime karşı savaşta, proletarya ile köylülüğün "istenç birliği" olanaklıdır, çünkü çıkar birliği vardır.

"Geleceği, özel mülkiyete karşı savaşımdır," ücretlinin patrona karşı savaşımdır, sosyalizm için savaşımdır. İstenç birliği burada olanaksızdır. Burada otokrasiden cumhuriyete giden yol üzerinde değil, ama küçük-burjuva demokratik cumhuriyetten sosyalizme giden yol üzerinde bulunuyoruz."

İki Taktik'te, ancak "çağdaş" burjuva demokratik devrimlerin "halk" devrimi olabilecekleri düşüncesini esinleyebilecek başlıca parçalardan biri de, bu. Oysa burjuva-demokratik devrimin "halka dayalı" niteliğini vurgulayan bu ve benzeri parçalardan, yalnızca onun "halk" devrimi olabileceği sonucunu çıkarmak, yanlış olurdu. "Halk" devriminin kesin ölçütü, *proletarya öncülüğü*dür. "İstenç birliği" değil. Oysa halka, proletarya ile köylülükten oluşan, yani proletaryadan başlayıp "köylü burjuvazi"de biten halka "dayalı" nitelik, yalnızca bir "istenç birliği" sorunu. Böyle olması, Lenin'in aynı parçada, proletarya ile köylü burjuvazi arasında, ama bu kez küçük-burjuva demokratik cumhuriyet alanı üzerinde başlayacak sınıflar savaşımdan, "sosyalizm için en geniş ve en derin halk savaşımları" olarak söz edebilmesini olanaklı kılıyor. Çünkü proletaryanın öncülük görevi, yalnızca burjuva demokratik devrimle sınırlı değil. Ensonu, sosyalist devrim de proletarya öncülüğünü öngerektirir! Sosyalist devrimi proletarya yapmaz. Sosyalist devrimin *öncülüğünü* proletarya (daha doğrusu "proletaryanın öncüsü") yapar ve proletarya, sosyalist devrimde "halk"a *öncülük* eder. Sosyalist devrimi, "halk" devrimidir.

Gene de, "halk" devrimi ile "halk" sözcüğü arasında *mekanist* bir ilişki kurmamak gerek. Çünkü, Lenin'in, gene *İki Taktik*'te belirttiği gibi: "halk" sözcüğünü kullanırken Marx, sonuna değin devrim yapmaya yetenekli öğeleri bu terim içinde topluyordu. O zaman, "halk" devrimi ile "halk" sözcüğü arasında kurulacak mekanist bir ilişkinin sonucu, bir gereksiz yineleme, bir *tautologie*

olurdu: "Devrime katılan ögeler halktır, halkın katıldığı devrim "halk" devrimidir" gibi bir *tautologie*. Bundan da, her devrimin bir "halk" devrimi olduğu sonucu çıkardı! Oysa, her devrim bir "halk" devrimi değildir. İlkın, "halk" devrimi, bir "çağdaş" devrim kategorisidir. Sonra, "sonuna değın devrim yapmaya yetenekli ögeler", devrime *gerçekten* katıldıkları zaman, bir "halk" devrimi yapmış olurlar.²⁰

Sosyalist devrim, işte tam da bu nedenle bir "halk" devrimidir.²¹

Bunun böyle olduğuna Lenin de tanıklık eder:

"Eğer bizim devrimimiz", der *R (b) KP VII. Olağanüstü Kongresinde*, 8 Mart 1918 günü, "eğer bizim devrimimiz beklenmedik bir şey ya da partimizin kararlarının bir meyvesi değil, ama Marx'ın deyimine göre bir *halk devriminin*, yani halk yığınlarının kendileri tarafından ve eski burjuva cumhuriyet programına yeniden sarılarak değil de kendi belgileri ve kendi özlemleri ile yaptıkları *her devrimin* kaçınılmaz ürünü ise, eğer sorunu bu açıdan koyarsak, asıl önemli olanı gerçekleştirme başarısını gösteririz" (italikler benden -K.S.).

Yalnız 1905-1907 ve 1917 Şubat "burjuva-demokratik" devrimleri değil, ama 1917 *sosyalist* Ekim Devrimi de "halk" devrimidir. *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri*'nde Lenin, bunu bir kez daha belirtir:

"Rusya'nın geriliği, burjuvaziye karşı proleter devrimle büyük toprak sahiplerine karşı köylü devrimini özgün biçimde birleştirdi. Biz 1917 Ekiminde işte bu noktadan başladık ve eğer başka türlü

20. Devrim aşamalarına ilişkin leninist şemada, sonuna değın devrim yapmaya yetenekli ögeler, bunların devrimci devrimde tutacakları yerin toplumsal üretime tuttukları yerle örtüşeceği *bilimsel* varsayımına göre belirlenmişlerdir.

21. Sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, *teorik* bir zorunluluktur: tıpkı bir önceki notta anıştırılan şemada, proteryanın demokratik devrimde "tüm" köylülük, sosyalist devrimde yoksul köylülerle yürümesinin de *teorik* bir zorunluluk olması gibi. Ama *tarihsel* zorunluluk kategorisi, özellikle *teorik* zorunluluk vurgulandığı zaman, gözden yitirilmemelidir.

davransaydık o denli kolay yenemezdik. Daha 1856'da Marx, Prusya konusunda, proleter devrimin köylü savaşıyla özgün bir birleşme olanağını belirtiyordu.²² Bolşevikler, 1905 başlarından beri, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik bir diktatorası fikrini savunuyorlardı"

Ekim Devrimi, *Rusya'nın geriliği sonucu*, proleter devrimin köylü savaşıyla birleştiği bir "halk" devrimi oldu. Ama sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, onun köylü savaşıyla birleşmesinden, devrimci öğelerin bu birleşme tarafından belirlenen birleşiminden çok, bu öğelerin devrime proletarya öncülüğünde ve "küçük-burjuva demokratik cumhuriyetten sosyalizme giden yol üzerinde" katılmaları sonucudur. Bir başka deyişle, sosyalist devrimin "halk" devrimi olması, proleter devrimi köylü devrimiyle birleştiren *tarihsel* bir zorunluluğa bağlı değildir. Olumsuzluk (*contingence*) değil, *teorik* bir zorunluluktur, sosyalist devrimin "halk" devrimi olması.²³

Ekim Devrimi, "halk" devrimidir. Şimdi, sorması ayıp ama, açıklama düzeni bakımından, yüzümüzü kızartıp soralım: Ekim Devrimi *sosyalist* bir devrim miydi?

22. K. Marx'ın 16 Nisan 1856 günü, F. Engels'e yazdığı mektubun bir tümcesine anırtmada bulunuyor, Lenin: "Almanya'da her şey proleter devrimi, köylüler savaşının bir ikinci baskısıyla destekleme olanağına bağlı olacaktır." Bir "halk" devrimi olarak, proletarya öncülüğünde kesin yengi kazanacak Alman burjuva demokratik devriminin, gerçeklikte sosyalist devrime dönüşme olanağını vurgulayan bu tümce, marksist "sürekli (ya da kesintisiz) devrim" anlayışını dışavurur.

23. Balibar: "Eğer işçi sınıfı erkliği almak ve korumak için yalnızca yoksul köylüyü, yalnızca proleterleşmesi oldukça ilerlemiş küçük burjuva katmanları değil, ama gene de çelişik tarihsel çıkarlara sahip küçük burjuva yığınları da kendisiyle birlikte sürüklemezse, proletarya diktatorasından söz edilemez... Başka bir deyişle, proleter devrim aynı zamanda bir halk devrimi de olmadıkça proletarya diktatorası yoktur" (*Sur la dictature du proletariat*, Maspero, Paris 1976, p. 112).

Lenin, bu sorunun yanıtını da birçok kez vermiştir. Örneğin *Kurucu Meclisin Dağıtılması Üzerine Kararname Tasarısı*'nda şöyle yazar:

"Erkliği Sovyetlere ve onlar aracılığıyla da emekçi ve sömürülen sınıflara vererek, Ekim Devrimi, sömürücülerin umutsuz bir direncine yol açtı ve bu direncin bastırılmasında, kendini tamamen sosyalist devrimin başlangıcı olarak gösterdi."

Ekim Devrimi, teorik bir zorunluluk olarak sosyalist devrimi olmadı, tarihsel bir zorunluluk olarak, "burjuvaziye karşı proleter devrimle büyük toprak sahiplerine karşı köylü devrimini" birleştiren bir "halk" devrimi oldu.

II

"Pravda'da (21 ve 22 Mart 1917 tarihli 14 ve 15. sayılarda) yayımlanan birinci 'Uzaktan Mektup'umda olsun, tezlerimde [Nisan Tezleri". -K.S.] olsun, Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şeyin, devrimin birinci ve ikinci aşaması arasında bir geçiş evresinde bulunmamız olduğunu söylüyordum."

Böyle başlar Lenin *Taktik Üzerine Mektuplar*'ına (Birinci Mektup). "Devrim"in "birinci" ve "ikinci" aşamaları, "halk" devriminin birinci ve ikinci aşamalarıdır: Marksist-leninist sürekli (ya da kesintisiz) "halk" devriminin birinci ve ikinci aşamaları.

Birinci aşama, erkliği burjuvazinin eline vermiş bulunan aşamadır. İkinci aşama ise, erkliği proletaryanın eline verecektir. Öyleyse "Rusya'nın güncel durumunda özgül olan şey", gerçeklikte "halk" devriminin burjuva-demokratik aşamasıyla, proleter-sosyalist aşaması arasındaki "geçiş evresi"nde bulunmasıdır.

Dikkat: bu "geçiş" başka geçiş! Kapitalizmle sosyalizm arasında yer alan ve genel kural olarak proletarya diktatorası anlamına

gelen o ünlü *geçiş* ("geçiş dönemi") değil. Proletarya diktatorası, proleter devletin *geçiş* dönemindeki *tipik* biçimi olarak, sosyalist devrimle birlikte kurulacağına, dahası sosyalist devrim, Lenin'de proletarya diktatorasının kurulması anlamına geldiğine göre, sosyalist devrime *geçiş* ("geçiş evresi"). Bir başka deyişle, bu *geçiş* evresinin devrimci erkliği henüz proletarya diktatorası değil. Ama artık proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası (işçi-köylü devrimci demokratik diktatorası, *IKDDD*) da olamaz. Çünkü *IKDDD*, devrimin birinci aşamasının devrimci erkliğidir ve devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, *IKDDD*'in işlevi bitmiştir. Bu evrenin devrimci erkliği, "Paris Komünü tipinde", ama sosyalist devrim öncesi Sovyetler erkliğidir. "Paris Komünü tipinde" ve "Sovyetler erkliği". Lenin bu iki formülü de, gerçeklikte "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci diktatoraları için kullanır. Ama her tezinde, nasıl bir içeriğin dışavurumu olduklarını özenle belirterek.

Lenin *Taktik Üzerine Mektuplar*'da, söz konusu *geçiş* evresinin proleter öğelerinden, "Komüne *geçiş* yandaşları" olarak söz eder: *IKDDD* formülünün artık eskidiğine inanan öğelerdir bunlar.

"Bu formül, der Lenin, artık eskidi. Yaşam onu formüller ülkesinden gerçeklik ülkesine geçirdi, ona kan ve can verdi, somutlaştırdı ve *böylece de* değiştirdi."

Eskidi: Çünkü devrimin birinci aşaması "tamamlandı" (tırnaklar Lenin'den). Erklik burjuvaziye geçti. *Yoksa teorik değerini yitirmedi*.

Değiştirdi: Çünkü hiç de öngörüldüğü biçimde gerçekleşmedi. İkili erklik koşulları içinde, burjuvaziye uzlaştı, ona boyun eğdi.²⁴

24. Böylece, devrimin ikinci aşamasına da büyük demokratik görevlerin kalmasına yol açtı ve buna bağlı olarak, erkliğin proletaryaya geçişinin, tüm köylülüğe dayanarak gerçekleşmesini olanaklı kılacak koşulların yaratılmasına da katkıda bulundu.

"Gerçekte, diye sürdürür Lenin, gerçeklik bize *hem* erklığın burjuvaziye geçişini (alışılmış tipte bir burjuva demokratik devrimin "tamamlanması"), *hem de* gerçek hükümetin yanında, "proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olan ikinci bir hükümetin varoluşunu gösteriyor. Bu "ikinci hükümet", erklığı burjuvaziye *kendiliğinden* bırakmış, kendini burjuva hükümete *kendiliğinden* bağımlı kılmıştır."

Bu "ikinci hükümet"in sınıfsal bileşimi ve siyasal niteliğine gelince. "Erklik ikiliği neye dayanıyor?" diye sorar Lenin, *İktidar Üzerine* başlıklı yazısında. Ve şöyle yanıtlar: "Geçici hükümetin, *burjuvazi* hükümetinin yanında, henüz güçsüz, tohum durumunda, ama gene de gerçek, söz götürmez ve büyüyen bir varlığı olan bir başka hükümetin: işçi ve asker vekilleri Sovyetlerinin kurulmuş bulunmasına.

Bu ilerici hükümetin sınıf bileşimi nedir? Proletarya ile (asker üniforması altındaki) köylülük. Siyasal niteliği nedir? Devrimci bir diktatora, yani merkezi bir devlet erklığı tarafından yayınlanan bir *yasaya* değil, ama doğrudan doğruya devrimci bir zorlamaya, halk yığınlarının, aşağıdan gelen dolaysız girişkenliğine dayanan bir erklik." Ve proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasından başka bir şeyi betimlemediği bu satırlardan sonra, Lenin şöyle ekler: "Bu erklik, 1871 Paris Komünü ile *aynı tipte* bir erkliktir" (Paris Komünü ile "aynı tipte" olma kapsamının genişliğine, şimdilik burada bir kez daha değinmiş olalım.)²⁵

İşte "bu ikinci hükümet, erklığı burjuvaziye *kendiliğinden* bırakmış, kendini burjuva hükümete *kendiliğinden* bağımlı kılmıştır."

25. Marx: "Komünün konusu olduğu yorumların ve ona dayanan çıkarların çeşitliliği, daha önceki bütün hükümet biçimlerinin özsel olarak bastırıcı bir nitelik taşımalarına karşın onun gelişmeye son derece yetenekli bir siyasal biçim olduğunu gösterir" ("Paris Komünü Üzerine", *agy.*, s. 103).

Alışılmış tipte bir burjuva demokratik devrimin "tamamlanması", erklığın burjuvaziye geçişi demektir. Öyleyse burjuva demokratik devrim, sonuna değin gitmeden, örneğin köylülük toprağı, burjuvaziye karşın almadan da "tamamlanabilir"! Şubat 1917 devriminde *IKDDD*'nin *özgün* bir biçimde gerçekleşmesi, ama öngöröldüğü biçimde gerçekleşmemesi sonucu, burjuva-demokratik devrim, Rusya'da *artık* "tamamlanmıştır"; evet, sonuna değin giderek tamamlanmamıştır, ama sonuna değin gitmeyeceğı, gidemeyeceğı gerçeğı karşısında kalınmıştır. Çünkü köylülük, *özgürce*, erklığı burjuvaziye bırakmıştır. Eğer bu durum değışir, köylülük erklığı kendi ellerine alırsa, o zaman tarım hareketinin sonuna değin götürülebilme, burjuva-demokratik devrimin bu kez sonuna değin giderek *tamamlanma* olanağı doğacak, Lenin'in deyişiyile, "burjuva demokratik devrimin, özel bir biçimde uğraşılması gerekecek yeni bir aşaması başlayacaktır." Ve bu aşama, "eskimiş" bulunan eski formölü: proletarya ile köylölüğün devrimci demokratik diktatorası (*IKDDD*) formölünü, o zaman yeniden gündeme getirecektir. Çünkü bu formöl, yineleyelim, Rusya'nın güncel durumunda *eskimiş, ama teorik değeri*ni yitirmemiştir ve hiçbir zaman da *yitirmeyecektir*. "Rusya'nın güncel durumunda özgöl olan şey", işte budur.

Gene *Taktik Üzerine Mektuplar*'a dönelim:

"Çok şey, der Lenin, olanaklıdır. Tarım hareketiyle tarım programının unutulması derin bir yanlışlık olurdu. Ama bize bir *uzlaşmanın varlığını*, ya da [köylölükle burjuvazi arasında K.S.] *bir sınıf işbirliğinin varlığını* gösteren *gerçekliğin* unutulması da, daha az yanlış olmazdı.

Bu gerçek bir gerçek olmaktan çıkacağı zaman, köylölük burjuvaziden ayrılacağı, ona karşın toprağı alacağı zaman, o zaman burjuva demokratik devrimin, özel bir biçimde uğraşılması gerekecek yeni bir aşaması başlayacaktır."

Devrimin ikinci aşaması, ya da ikinci aşamaya geçiş evresi değil ama burjuva-demokratik devrimin yeni bir aşaması. Ne var ki, köylülük burjuvaziden ayrılmamış ve burjuva demokratik devrim, onu bu kez sonuna değin götürecektir bu yeni aşama başlayamadan "tamamlanmıştır".

"Ama sakın öznelciliğe, birdenbire sosyalist devrime varmak için, köylü hareketini henüz sonuna götürmemiş bulunan, tamamlanmamış burjuva-demokratik devrimin 'üzerinden atlama' isteğine düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayalım?"

Böyle sorar Lenin ve şu yanıtı verir:

"Eğer ben: 'çar yok, işçi hükümeti var'deseydim, bu tehlikeyle karşı karşıya kalmış olurdum. Ama ben bunu *demedim*, bambaşka bir şey dedim. Ben Rusya'da, (burjuva bir hükümet dışında), işçilerin, tarım ücretlilerinin, askerlerin ve köylülerin vekillerinin Sovyetlerinden *başka* bir hükümetin *olamayacağını* söyledim. Ben Rusya'da erkliğin bugün Guçkov ve Lovov'dan ancak bu Sovyetlere, marksist ve bilimsel bir terim kullanmak gerekirse, günlük dilden, sokaktaki adamdan alınmış ve mesleki niteliklerle sınırlı bir deyimden değil ama sınıfsal bir tanımdan yararlanmak gerekirse, içlerinde köylülüğün, askerlerin, küçük burjuvazinin *ta kendilerinin* egemen bulundukları bu Sovyetlere geçebileceğini söyledim."

Paris Komünü *tipinde* ve tüm erkliği kendi ellerine alan bir Sovyetler erkliği öneren Lenin, troçkist "*işçi hükümeti*" belgisine anıştırmada bulunarak, bu erkliğin bir işçi hükümeti olmayacağını söylüyor. Peki ama Komün, Paris Komünü, bir "*işçi hükümeti*" değil miydi? Evet, Komün, işçi hükümeti oldu.²⁶ Yanlış değil bu,

26. Karl Marx: "Komünün gerçek gizemi şudur: O özsel olarak bir *işçi sınıfı hükümeti*, üreticiler sınıfının sahipleniciler sınıfına karşı savaşımının ürünü, emeğin iktisadal kurtuluşunun gerçekleşmesini sağlayan ensonu bulunmuş siyasal biçim idi" ("Paris Komünü Üzerine", agy., s. 103-104).

ama *eksik*. Asıl doğrusu: Komün, işçi hükümeti *kaldı*.²⁷

İkincisi, bu durumda, "içlerinde köylülüğün, askerlerin, küçük burjuvazinin *ta kendilerinin* egemen bulundukları" Sovyetler erkliği, ne anlama gelecek?

"Eski" bolşevikler²⁸, başta *Kamenev*, buna hiç duraksa-madan, *eski* bolşevik formülle yanıt vereceklerdir: *IKDDD*.

Lenin de "ikinci hükümet"i, yani *ikili erklik dönemindeki* işçi ve asker vekilleri Sovyetlerini *IKDDD* olarak betimlememiş miydi? Şimdi söz konusu olan, *tüm* erkliğin *bu* Sovyetlere geçmesidir.

Ama Lenin, *Taktik Üzerine Mektuplar*'ın bir yerinde, ilkin *İki Taktik*'ten şu bildiğimiz parçayı anımsatır:

"Var olan her şey gibi, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının da bir geçmişi ve bir geleceği vardır. Geçmiş, otokrasidir, serflik, krallıktır, ayrıcılıklardır... Geleceği, özel mülkiyete karşı savaşımdır, patrona karşı ücretli işçinin savaşımdır, sosyalizm için savaşımdır..."

Ve ekler:

"Kamenev Yoldaş, 1917'de de, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorasının yalnızca *geçmişini* göz önünde tutma yanılışına düşüyor. Oysa *gerçekte*, onun için *gelecek* daha şimdiden başlamış bulunuyor, çünkü ücretli işçiyle küçük patronun çıkarları ve siyasası *gerçekte* daha şimdiden farklı, hem de

27. Lenin : "Yalnızca işçiler Komüne sonuna değin bağlı kaldılar. Burjuva cumhuriyetçilerle küçük-burjuvalara gelince, birinciler devrimin sosyalist ve devrimci, proleter niteliği tarafından ürkütüldükleri için, ikincilerse onu kesin bir yenilgiye yargılı gördükleri zaman, çok geçmeden ondan ayrıldılar" ("Paris Komünü Üzerine", agy., s.407).

28. Bolşevizm 1917'de henüz 14 yaşındadır. Ama Parti, 1905-1907 devriminde de olduğu gibi, hızla büyümektedir. Büyüme dönemlerinde, *eskilik* özel bir önem kazanıyor, anlaşılıyor!

"sonuna değincilik" [emperyalist savaşı sonuna değin sürdürme yandaşlığı -K.S.] sorunu denli, emperyalist savaş karşısındaki tutum denli önemli bir sorunda."

İkili erklik döneminde *IKDDD*'yi, özgün bir biçim altında da olsa gerçekleştiren Sovyetler hükümeti, burjuvaziye bağımlı "ikinci hükümet" olmaktan çıkıp da burjuva bir hükümet karşısındaki artık burjuva olmayan *tek* hükümet seçeneği olarak tek erklik durumuna gelince, artık *IKDDD*'nin bürünümü olmaktan çıkıp, *geçiş* evresinin, Paris Komünü *tipindeki* devrimci diktatorasına dönüşecektir. Ve *geçiş* evresinin artık yalnız stratejik belgisi değil ama *taktik* belgisi de *sosyalist devrim* olacaktır.

IKDDD'nın *geçmişi*, "halk" devriminin birinci aşamasının önesidir. *Geleceği* ise, bu aşamanın (devrimin birinc i aşamasının) tamamlanmasından *sonrası*: yani bu aşamanın, erkliğin burjuvaziye geçerek, ama sonuna değin gitmeden "tamamlanma"sından, ya da "*küçük burjuva demokratik cumhuriyet*" kurularak, bir başka deyişle, sonuna değin giderek, gerçekten (*alışılmadık tipte*) tamamlanmasından *sonrasıdır*. İkinci aşamaya *geçiş* evresi (*geçiş* no 1) başladığında, *IKDDD*'nin işlevi biter. Bu *geçiş* evresinde, kuşkusuz *henüz* proletarya diktatorası (bu anlamda "işçi hükümeti") olmayan, ama *artık* (burjuva bir hükümet dışındaki tek hükümet seçeneği olarak) *IKDDD* de olmayan, Paris Komünü *tipinde* bir diktatora, örneğin bir Sovyetler erkliği kurulması gerekir.

Paris Komünü *tipinde*: askersel ve bürokratik aygıtı yıkma anlamında değil; çünkü *IKDDD* de bu *anlamda* Paris Komünü *tipinde* bir diktatordadır ve 1917 Rus Devrimi'nin, *IKDDD*'nin ikili erklik döneminde özgün bir biçimde gerçekleşmiş bulunduğu birinci aşamasında da, bu aygıt bir ölçüde *yıkılmıştır*.²⁹ Ama, deyim bu-

29. Lenin, 21-26 Nisan 1917 günlerinde, *Taktik Üzerine Mektuplarda* (Birinci Mek-

rada tam yerinde, "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırma" anlamında, "sosyalizme doğru yürüme" anlamında, Paris Komünü tipinde bir devrimci diktatora! IKDDD'nın geleceğinde, proletarya diktatorasından önce, işte bu tür bir devrimci diktatora vardır.

"Tüm Erklik Sovyetler'e!" belgisi, geçiş evresinde ne anlama gelir?

"Erklik Sovyetler'e", der Lenin, *Devrimin Temel Sorunlarından Biri* makalesinde, "bu tüm eski devlet aygıtının, her türlü demokratik girişkenliği engelleyen bürokratik aygıtın kökten bir düzeltilmesi; bu aygıtın ortadan kaldırılıp, yerine yeni, halka dayalı, gerçekten demokratik bir aygıt, sovyetlerin, yani işçiler, askerler ve köylüler, örgütlü ve silahlı halk çoğunluğunun aygıtının geçirilmesi; halk çoğunluğuna, yalnızca milletvekillerinin seçimi için değil, ama devlet yönetiminde, reformların uygulanması ve toplumsal dönüşümlerde de girişkenlik ve bağımsızlık gösterme yetkisinin verilmesi anlamına gelir."

Proletarya diktatorası anlamına gelmez. Çünkü, "şimdi Rusya' da söz konusu olan, hiç de 'yeni reformlar' üretmek, 'genel' dönüşüm 'plan'ları tasarlamak değildir. Hayır! Bunun söz konusu olduğuna inandırmak isteyen ve bunu yaparken bile bile yalan söyleyenler 'sosyalizmin sokulması'na karşı, 'proletarya diktatorası'na karşı çığlıklar atan kapitalistler, Potresovlar, Plehanovlardır."

tup), Petrograd'da gerçek erkliğin işçilerin ve askerlerin (işçi, ve köylü vekilleri Sovyetlerinin) elinde olduğunu; ne polis, ne halktan ayrı bir ordu, ne de halk üzerinde yer alan son derece güçlü bir bürokrasi bulunduğunu yazar. Yani askersel ve bürokratik aygıt, *en azından* Petrograd'da, yıkılabileceği denli yıkılmıştır. "Bu bir gerçek. Paris Komünü tipinde bir devletin ta kendisinin belirgin niteliği olan bir gerçek." Ama burjuva devlet, burjuvazi diktatorası, varlığını "ikili erklik" üzerinde sürdürmektedir.

Söz konusu olan, proletarya diktatorası değildir. Ama artık, *IKDDD*'nin temel işlevlerinden biri olan: kapitalizmin geliştirilmesi de söz konusu değildir. Tersine, kapitalist gelişmeyi sınırlandırmak, hatta "kapitalistlerin direncini kırmak" söz konusudur. Bunun içinde, "söz konusu olan şey, hangi sınıfın cesaret ve kararlılığa yetenekli olduğunu bilmektir. Bu sınıf proletarya ve yalnızca proletaryadır. Cesur ve kararlı bir erklik, sarsılmaz bir siyasa, eğer proletarya ve yoksul köylüler diktatorası değilse, nedir?"

Proletarya ve yoksul köylüler diktatorası; ama gene de proletarya diktatorası değil! Tüm erkliğin Sovyetler'e geçeceği durumda, artık *IKDDD*'nin söz konusu edilmediği açık. 'Kapitalistlerin direncini kırmaya, gerçekten büyük bir cesaret ve kararlılıkla erklik sürmeye, ordunun ve köylü yığınlarının coşkulu, tam, gerçekten kahramanca desteğini sağlamaya, yalnızca proleter ve yoksul köylüler diktatorası yeteneklidir."

Henüz proletarya diktatorası değil. Ama "burjuva egemenliğinin son biçimi" olan *IKDDD*'ye karşılık, "proletarya egemenliğinin ilk biçimi" denemez mi geçiş evresinin bu "proleter ve yoksul köylüler diktatorası"na?

Henüz proletarya diktatorası değil. Ama proletarya diktatorasına *barışçıl* geçişi de, işte bu erklik sağlayabilirdi, Lenin'e göre:

"Ancak Sovyetler erkliği kararlı olabilirdi; devrimlerin en fırsatısının en çalkantılı zamanlarında bile, ancak o ayakta kalabilirdi; devrimin geniş ve sürekli gelişmesini, partilerin Sovyetler içindeki barışçıl savaşımını ancak bu erklik sağlayabilirdi."

Geçiş evresinin Sovyetler erkliği, artık *IKDDD* değil, ama, yineyleyim, proletarya diktatorası da değil. Ensonu, henüz devrimci-sosyalistlerle menşeviklerin egemenliği altındaki Sovyetler'in erkliği olacaktır bu. Komün *tipi* bir erklik olması ve Marx'ın "sos-

yalistler azınlıktaydı"³⁰ dediği Komünü Engels'in, proletarya diktatorası sözünden "yararlı bir korku" duyan hamkafalara somut bir örnek göstermek gerekince, "proletarya diktatorası" olarak ni-telemesi,³¹ bu gerçeği değiştirmez.

Troçki, devrimin *birinci* aşamasında da, *IKDDD* yerine Komün *tipi* bir "proletarya diktatorası" ya da "işçi hükümeti" geçirmek isterken, Lenin'den ayrılır. *Kamenev*, "eski" bolşeviklerle birlikte, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresinde de, bu kez "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştıran" Komün *tipi*, ama hiçbir zaman "işçi hükümeti" olmayan bir devrimci diktatora yerine, *IKDDD*'yi geçirmek isterken, Lenin'den ayrılır. Böylece, her ikisi de, kendileri gibi düşünenlerle birlikte, *IKDDD*'nın *leninist*, yani *gerçek anlamını anlayamama değerini* (likayatini), deyim yerindeyse, tam bir eşitlik içinde paylaşırlar.

IKDDD, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgeler *Proletarya ile Köylülüğün Devrimci Demokratik Diktatorası* başlıklı yapıtında, burjuva-demokratik devrimden söz ederken: "Bu devrim olmaksızın, der Lenin, sosyalist devrim bakımından proletaryanın bağımsız bir sınıf örgütünün hiçbir ciddi gelişmesi düşünülemez." Sosyal-demokrasi, burjuva-demokratik devrime, yani burjuva cumhuriyetin kurulmasına, *etkin biçimde*, işte bu nedenle katılır: "Ama o, burjuva cumhuriyeti, yalnızca sınıf egemenliğinin son bi-

30. Marx, 22 Şubat 1881 günlü mektubunda, Ferdinand Domela Nieuwenhuis'ye şöyle yazıyordu: "Karşıma kuşkusuz Paris Komünü olayını çıkartacaksınız; ama bunun olağanüstü koşullar içinde bir tek kentin ayaklanması olduğu bir yana bırakılsa bile, Komün çoğunluğu hiçbir zaman sosyalist değildi ve olamazdı da" (Paris Komünü Üzerine", agy., s. 378).

31. F.Engels, "Karl Marx'ın Fransa'da İç Savaş'ına Giriş"ini şöyle bitirir: "Sosyal-demokrat hamkafa, son zamanlarda proletarya diktatorası sözünden yararlı bir korkuya kapılmıştır. Eh peki, baylar, bu diktatoranın neye benzediğini bilmek ister misiniz? Paris Komününe bakın. Paris Komünü, proletarya diktatorasıydı" ("Paris Komünü Üzerine", agy., s.53).

çimi olarak, yalnızca proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımına en elverişli alan olarak "onaylar" ... Cumhuriyet, zorunlu olarak bir hükümet içerir ve hiçbir sosyal-demokrat, bunun bir burjuva hükümet olacağından hiçbir zaman kuşku duymamıştır. Öyleyse, geçici bir devrimci hükümeti alkışlamakla, demokratik bir cumhuriyeti alkışlamak arasında ne fark var?"

Bu soruyu, bu ikisi arasında bir fark olmadığını anlamamakta direnen menşeviklere sorar Lenin. Gerçekten "Martinov, (proletarya sosyalist devrim için savaştığı zaman) burjuva bir hükümete girmenin bir sosyaliste yaraşmadığından söz edildiğini duymuş ve bunu, devrimci burjuva demokrasisiyle birlikte, demokratik bir devrime ve bu devrimin en yüksek noktasına varması için zorunlu diktatoraya katılmanın doğru olmadığı biçiminde 'anlamak'ta ıvecenlik göstermiştir."

Kısacası, *IKDDD*'nin bürünümü olan geçici devrimci hükümet, bir *burjuva hükümet* olacaktır. Bunu göz önünde tutarken, proletarya diktatorasının, devlet düzeyindeki burjuvazi diktatorasına, hükümet düzeyinde eklemlenmiş *demokratik önbelirtisi* olduğunu da unutmamalıyız, *IKDDD*'nin.³²

Lenin, aynı yazıda, *IKDDD* konusunda en küçük bir kurntuya kapılmanın son derece zararlı olacağı yolunda bir uyarıda da bulunur:

"Yalnızca halkın engin çoğunluğuna dayanan bir devrimci diktatora az buçuk sağlam olacaktır. Oysa proletarya, bugün Rus nüfusunun azınlığından başka bir şey oluşturmuyor. O ancak, yarı-proleterler, yarı-patronlar yığınıyla, yani kentler ve kırlar yoksul küçük-burjuvazi yığınıyla birleşerek büyük, ezici bir çoğunluk du-

32. Bkz.: Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişim (İlk Vargılar), Ülke, no 3, s. 98.

rumuna gelebilir. Devrimci-demokratik diktatoranın, bu olanaklı ve istenir toplumsal taban bileşimi, elbette devrimci hükümetin bileşimi üzerinde etkili olacak, devrimci demokrasinin en alaca bulaca temsilcilerinin bu hükümete girmesini, hatta bu hükümet içinde üstünlük sağlamasını kaçınılmaz bir duruma getirecektir. Bu bakımdan en küçük bir kuruntaya kapılmamız son derece zararlı olurdu."

Lenin bu yazıda, "proletaryanın, köylülükle birlikte, burjuva egemenliğinin son biçimi ve proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımına en uygun düşecek biçim olan demokratik bir cumhuriyet kurmak için, diktatorayı bile bile üstüne alma"sından söz ederken, *IKDDD*'nın, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgelediğini açıkça belirtir. Oysa, Paris Komünü *tipinde* bir devrimci diktatora olan geçiş evresi (geçiş no 1) erkliği, Sovyetler erkliği, artık burjuva egemenliğinin son biçimini değil, ama "proleterler ve yoksul köylüler diktatorası" olarak, proletarya egemenliğinin ilk biçimini simgeleyecektir.

IKDDD, bir geçiş erkliği olamaz; ancak bir *hazırlık* erkliği olabilir: Sosyalizm için savaşıma hazırlık erkliği.

"Köylü ayaklanmasının başarısı, der Lenin *İki Taktik*'te, demokratik devrimin yengisi, sosyalizm için gerçek ve kararlı bir savaşımın yolunu açacaktır."

Geçiş, ister sosyalist devrime *öngelen* "geçiş evresi" (geçiş no 1), ister sosyalist devrimi *izleyen* "geçiş dönemi" (geçiş no 2, ya da *tipik* olarak, proletarya diktatorası) anlamında alınsın, sosyalizm için (birincisinde sosyalist devrim, ikincisinde sosyalizmin kurulması için) "gerçek ve kararlı bir savaşım" dönemidir. *IKDDD*, işte bu savaşım dönemlerinden yalnızca birincisinin (geçiş no 1) *yolunu açacaktır*; bu anlamda bir *hazırlık* erkliğidir. Demokratik devrimi, sosyalist devrimle *kariştirmemayı* bilen bir erklik. Oysa, *geçiş evresinin*

devrimci diktatorası, tıpkı Paris Komünü gibi, demokratik devrimle sosyalist devrimi "*kariştirmasını*" bilmelidir. Tıpkı Paris Komünü gibi, proletarya diktatorasının, ama henüz tohum durumunda bir proletarya diktatorasının *varlık* belirtisidir o—devlet düzeyinde gene de varlığını sürdüren ve artık kendisine eklemelenmesi olanaksız burjuvazi diktatorası altında kurulduğu için "tohum durumunda bir proletarya diktatorası"nın varlık belirtisi.

Gerçi geçiş evresinin devrimci diktatorası da, tıpkı *IKDDD* gibi, bir "devrimci demokrasi" organı olacaktır. Lenin, devrimci demokrasiden, 1905'te tıpkı Marx'ın 1848'de söz ettiği gibi söz eder: *demokratik devrimler çağının* "devrimci demokrasi"sidir bu. Ama, Lenin'in 1917 martından sonra sözünü ettiği devrimci demokrasi, artık *bu* "devrimci demokrasi" değildir: Devrimin ikinci aşamasının, sosyalist devrimin hemen öngündeki, "bekleme odası"ndaki devrimci demokrasisidir.³³ Bugünkü Rusya'da, der Lenin, *Yaklaşan Yıkım ve Bu Yıkımı Önlemenin Yolları*'nda, demokrasi, gerçekten devrimci olmak için, proletarya ile sıkı sıkıya birleşmeli, sonuna değin devrimci tek sınıf olarak yürüttüğü savaşında onu desteklemelidir." Artık "devrimci burjuva demokrasisiyle birlikte demokratik bir devrime ve bu devrimin en yüksek noktasına varması için zorunlu diktatoraya katılmak" söz konusu değildir. Burjuva olmayan, *yeni*, proleter demokrasiye, *gerçek* demokrasiye yönelik bir demokrasidir, 1917 Martından sonra Lenin'in söz konusu ettiği devrimci demokrasi.

"İleriye, doğmakta olan, daha şimdiden bir demokrasi ["devlet biçimlerinden biri" anlayalım-K.S.] olmaktan çıkan—çünkü demokrasi halk egemenliği demektir ve silahlı halk kendi kendisi üye-

33. Bugün de devrimci demokrasi sözü edilir, örneğin "ileri demokrasi" belgisi kullanılırken, bunun artık demokratik devrimler çağının değil, ama sosyalist devrimler çağının devrimci demokrasisi olduğu unutulmamalıdır.

rinde egemenlik uygulayamaz- yeni demokrasiye doğru bakmak gerek" der Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevleri*'nde ve demokrasiyle, yineleyelim: bir devlet biçimi anlamındaki demokrasiyle komünist parti arasındaki ilişkiyi belirlemek için, şöyle sürdürür: "Demokrasi terimi, komünist partiye uygulandığı zaman, yalnızca bilimsel açıdan doğru olmamakla kalmaz. Bugün, 1917 martından sonra bu terim, devrimci halkın gözlerine takılmış, onu yeniyi özgürce, çekinmeden ve kendi öz girişkenliğiyle yapmaktan, yani "devlet" içinde *tek erklik* olarak, *tiim* devletin "solmasının" habercileri olarak, işçi, köylü ve başkalarının vekilleri sovyetlerini örgütlemekten *alı koyan* bir *gözbağı* demektir."

Sosyalizme *geçiş* evresini, devrimin birinci aşamasıymış gibi gösteren, bu kez bu iki farklı şeyi birbiriyle karıştırma sonucu veren bir *gözbağı*, denebilirdi.

Kesintisiz "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci uğraklarındaki bütün devrimci erkliklerden, neden her zaman *diktatora* olarak söz eder Lenin?

"Marx'ı okurken, kapitalist toplumda, her tehlikeli durumda, her ciddi sınıf çatışmasında, yalnızca ya burjuvazi diktatorası [*açık burjuvazi diktatorası, anlayalım- K.S*] ya da proletarya diktatorasının [*o, her zaman açıktır- K.S.*] olanaklı olduğunu anlamamış olmak, Marx'ın siyasal ve iktisadal öğretisinden hiçbir şey anlamamış olmak demektir."

Böyle der Lenin, *Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri*'nde. Ve *Diktatora Tarihine Katkı*'da da, aynı düşüncüyü daha ayrıntılı bir biçimde okuruz.

"Gerçekten, devrim, artık kesin, söz götürmez bir güç durumuna geldiği zaman, liberaller bile onu "tanıdıkları" zaman, yönetici sınıflar ezilen yığınların yenilmez gücünü yalnızca sapt-

makla kalmadıkları, ama duydukları zaman, *tüm sorun*, -teorisyenler için olduğu denli, siyaseti pratik olarak yürüten kişiler için de-, *devrimi sınıfsal bir açıdan doğru olarak tanımlamaya* dayanır. Oysa, "diktatora" kavramı olmaksızın, bu belgin tanımı sınıfsal bir açıdan vermek *olanaksızdır*. Diktatora hazırlığı olmaksızın *gerçekte* devrimci olmak olanaksızdır."

Devrimci proletarya ya da onun öncüsü için, proletarya diktatorasının *seçilip seçilmemesi* söz konusu değil. Çünkü proletarya diktatorasının kurulup kurulmaması, onun *önsel* kararına bağlı değil. Ama proletarya ve öncüsünün devrim yapma yeteneği, proletarya diktatorasına *hazır* olup olmamasına bağlı.

III

Paris Komününü Lenin, 1905'te *IKDDD*, 1917'de ise proletarya diktatorası olarak mı görüyordu?

Örneğin 1905'te, *Sosyal-Demokrasi ve Geçici Devrimci Hükümet* makalesinde, "cumhuriyeti savunan ve ona yengi kazandıran Komün'den söz ederken, Birinci Enternasyonal üyesi Varlin'in Komüne katılmasını, proletaryanın demokratik bir devrime katılmasına koşut bir olgu olarak gösterir. Bu ve benzeri değerlendirmelerden, 1905'te Lenin'in Komünü, gerçeklikte burjuva sınıf egemenliğinin son biçimi olan *IKDDD*'nin bürünümü olarak düşündüğü izlenimini edinebiliriz.

Oysa herkesin bildiği bir şeyi, Paris Komününü, hem de Engels tarafından "proletarya diktatorası" olarak gösterildiğini, Lenin'in bilmediği ya da bu son derece önemli sorun üzerinde Engels'den farklı bir konumda bulunduğu, ama hem de bu denli önemli bir konuda ona dil uzatır görünmemek için bunu açıkça söyleyemediği düşünülemez. Düşünülmemelidir. Sosyalist bir girişim olduğundan kuşkusuz yoktur Komünün. *İki Taktik*'te, "Avrupa demokratik dev-

rimler çağında, çeşitli sosyalist devrim ve girişimler görmedi mi?" diye sorarken, her şeyden önce Paris Komünü'nü düşünür.

Lenin 1905'te *IKDDD* olarak görmez Komünü: ama *IKDDD* olmamakla eleştirir.

Şöyle yazar *İki Taktik*'te: "1871 Paris Komünü bizim için ne denli değerliyse, kendimizi onun yanılgılarını ve içine konmuş bulunduğu özel koşulları incelemeden başışık tutarak ona başvurmamız da o denli sakıncalıdır... Kararda [menşeviklerin "Konferans" kararı - K.S.] sözü geçen bu 'devrimci komün' üzerine kendisine soru soracak olan işçiye, konferansçı [sözkonusu "Konferans"a katılan menşevik -K.S.] ne diyecek? Ona yalnızca bir şey söyleyebilecek: Tarihin bu ad altında, o çağda, demokratik ve sosyalist devrim öğeleri arasında ayırım yapmasını bilmeyen ve yapamayan, cumhuriyet için savaşımın görevlerini, sosyalizm için savaşımın görevleriyle karıştıran, Versailles'a karşı gözüpek bir askersel saldırı düzenleyemeyen, Fransa Bankasına el koymama yanışını yapan, vb. bir işçi hükümeti gördüğünü... Bizimkinin olmaması gereken bir hükümet oldu bu."

"Bizimkinin olmaması gereken bir hükümet". Çünkü 1905'te "bizimkinin", gerçeklikte *IKDDD*'nin bürünümü olacak bir geçici devrimci hükümet olması gerekiyordu. Oysa Komün, cumhuriyet için savaşımın görevlerini, sosyalizm için savaşımın görevleriyle karıştıran bir "işçi hükümeti" oldu.³⁴ Demokratik devrimler çağında, yani zamansız bir sosyalist girişim, zamansız bir "proletarya diktatorası". Paris Komünü'nün, "işçi hükümeti" olarak, devlet düzeyinde, tohum durumunda da olsa proletarya diktatorasını dışavurması, bu anlamda "proletarya diktatorası" olması, onu ger-

34. Komünün bir "işçi hükümeti" olması, teorik bir zorunluluk değildi. Tarihsel bir zorunluluk oldu.

çeklikte olması gerektiği şey olmaktan uzaklaştırmış, başarısızlığına yol açmıştır.

Çünkü: "Tam bir demokratik devrim için küçük burjuva savaşı, sosyalist bir devrim için proleter savaşla karıştıracak sosyalistin yolunu, siyasal batı (iflas) bekler. Marx'ın bu uyarısı son derece doğru. Ama işte tam da bu nedenden ötürüdür ki, [menşeviklerin- K.S.] "devrimci komünler" belgisi yanlıştır, çünkü tarihin sözünü ettiği komünlerin ta kendileri, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmışlardır" (*İki Taktik*).

Bir başka deyişle, "demokrasi"nin sınırını aşmışlardır: *IKDDD* olamamışlardır.

*İki Taktik*in Komün eleştirisinde, "işçi hükümeti" bir yana bırakılırsa, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresi devrimci diktatorası olarak, daha sonra, *Nisan Tezlerinden sonra Taktik Üzerine Mektuplar*'da da söz konusu edilecek olan Sovyetler erkliği önerisinin, şimdilik olumsuz bir biçim altında hazırlanmakta bulunduğu söylenebilirdi.

Lenin 1905'te Paris Komünü girişimini, 1917'de kullanacağı terimlerle söylemek gerekirse, "devrimin birinci aşaması"nın, yani çağdaş burjuva-demokratik devrimin, sonuna değin götürülme girişimi olarak görüyordu. O dönemde Komüne yönelttiği tüm eleştiriler, ama övgüler de, hep bu görüşe dayanır. Örneğin, "*Paris Komünü ve Proletarya ile Köylülüğün Devrimci Demokratik Diktatorası*" *Makalesinin Sonucu*'nda, şöyle yazıyordu:

"... Bu açıklama bize daha sonra, Komünün üstesinden gelme zorunda kaldığı gerçek görevin, herşeyden önce sosyalist değil ama demokratik diktatoranın gerçekleşmesi, bizim 'asgari program'ımızın uygulanması olduğunu gösteriyor. Biz büyük 1871 savaşçılarından [menşeviklerin yaptığı gibi. - K.S.] 'Komün' sözcüğünü al-

mamalı, onların belgelerinden her birini körü körüne yinelememeli, ama Rusya'nın güncel durumuna yanıt veren ve proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek program ve davranış belgelerini³⁵ açıkça uygulamalıyız."

Ama Paris Komünü, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek program ve davranış belgelerine indirgenemez; indirgenebilseydi, *İki Taktik*'te Lenin, Paris Komününü demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmış olmakla eleştirmezdi.

Lenin daha sonra, 1917'de *Taktik Üzerine Mektuplar*'da, "Komün ne yazık ki sosyalizmi sokmakta çok gecikti" diye yazacaktır. "Komünün gerçek özü burjuvaların genellikle onu aradıkları yerde değil, ama özel bir *devlet* tipinin yaratılmasındadır. Oysa bu tür devlet, Rusya'da çoktan doğmuş bulunuyor: işçi ve asker vekilleri Sovyetleri."

İşçi ve asker vekilleri Sovyetleri, devrimin birinci aşamasının "tamamlanması"nı simgeleyen ikili erklik döneminde, *İKDDD*'nin bürünümü olmuştu: ama son derece özgün, son derece beklenmedik bir biçimde gerçekleşen ve bundan ötürü de varlığı, özellikle "eski" bolşeviklerce pek ayırımsanamayan *İKDDD*'nin bürünümü. Devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına, tüm erkliğin Sovyetlere geçmesiyle simgelenecek olan *geçiş* evresinde ise, artık *İKDDD*'nin bürünümü olmaktan çıkacak, ama henüz bir "işçi hükümeti" ve bu anlamda bir proletarya diktatorası da olmayan, son

35. Komünün, "Rusya'nın güncel durumuna yanıt veren ve proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatorası olarak özetlenebilecek program ve davranış belgeleri" konusunda bir fikir sahibi olabilmek için, kuşkusuz Marx'ın "Fransa'da İç Savaş"ıyla birlikte, ama ondan önce, Gabriel Piero'nun Paris Komünü üzerine yazdığı tarih özetini, özellikle bu özetin "Komünün Yapıtı" başlıklı bölümündeki "Demokratik Önlemler"i okumak yararlı olacaktır ("Paris Komünü Üzerine" agy.,s. 23).

derece özgün bir *geçiş* evresi erkliği durumuna dönüşecektir. Paris Komünü *tipinde* bir devrimci diktatora durumuna.

Lenin Paris Komünü'ne, şimdi devrimin birinci aşamasının devrimci erkliği olarak değil, ama birinci aşamadan ikinci aşamaya *geçiş* evresinin devrimci erkliği olarak bakar ve "ne yazık ki sosyalizmi sokmakta çok gecikti" der. Tarihsel bir olgu olarak, Marx'ın sözünü ettiği "işçi hükümeti" olarak Paris Komününe en uygun düşecek bakış, sanırım bu bakıştır. Paris Komünü konusunda Lenin'de 1905 ile 1917 arasında değişen, Paris Komünü'ne bakış açısidir. Yoksa Lenin'in Paris Komünü'nü 1905'te *IKDDD*, 1917'de proletarya diktatorası olarak görmesi söz konusu değildir.

"Eski" bolşevikler ve Kamenev, 1917'de, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, Paris Komünü *tipinde* bir *geçiş* erkliği gerektiğini göremiyor, devrimin ancak birinci aşamasına uygun düşecek olan *IKDDD*'yi savunuyorlardı.

İki Taktik'te, Lenin'in Paris Komünü karşısındaki tutumu da biraz buna benzer: 1905 Rus devrimi gerçekliği, "demokratik devrimler çağı" gerçekliğiyle birlikte, 1871 Fransa'sının devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde bulunduğunu görmesini engeller ve Paris Komünü'nü, demokratik devrim ile sosyalist devrimi karıştırmış olmakla eleştirir. Oysa 1905-1907 Rus Devrimi'nde, "halk" devriminin birinci aşamasında, Rusya için gerçekten (Lenin'in eleştirdiği) Komün *tipinde* bir devrimci diktatora, demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştıran bir "işçi hükümeti" değil, ama tam bir demokratik devrim için küçük-burjuva savaşımı, sosyalist bir devrim için proleter savaşımına karıştırma-yacak, yani *bu anlamda* Paris Komünü *tipinde* olmayan bir devrimci diktatora, *IKDDD*'nin bürünümü olacak bir geçici devrimci hükümet gerekiyordu.

Oysa 1917'nin, tüm erkliği kendi ellerine alacak olan işçi ve asker vekilleri Sovyetleri, gerçeklikte Paris Komünü için de *teorik* bir zorunluluk olmayan "işçi hükümeti" dışında, Lenin'in 1905'te eleştirdiği Paris Komünü *tipinde* bir erklik oluşturunacaklardır. *Iktidar İkiliği Üzerine*'de Lenin, şöyle yazar:

"Bu erklik, 1871 Paris Komünü'yle *aynı tipte* bir erkliktir ve başlıca belirtici özellikleri de şunlardır: 1) Erklik kaynağı, bir parlamento tarafından daha önce tartışılmış ve onaylanmış bir yasa değil, ama halk yığınlarının dolaysız, yerel, aşağıdan gelen girişkenliği, yaygın bir deyimini kullanmak gerekirse dolaysız bir 'zorlama'dır. 2) Halktan ayrı ve halka karşı kurumlar olan polis ve ordunun yerine, tüm halkın doğrudan silahlanması geçmiştir; bu erklik altında, kamu düzeninin korunmasını silahlı işçiler ve köylüler, silahlı halk, *kendileri* gözetirler; 3) Memurlar topluluğu da, bürokrasi de, halkın dolaysız erkliğiyle değiştirilmiş, ya da hiç değilse özel bir denetim altına konmuştur; yalnızca görevler seçimle gelinen görevler olmakla kalmaz, ama basit vekiller (*mandataires*) durumuna getirilmiş görevliler (*titulaires*) de, halkın ilk isteği üzerine görevden alınabilir (*révocable*) durumdadırlar; bunlar, yüksek maaşlı 'arpalıklar'dan yararlanan ayrıcalıklı, burjuva bir topluluk olmaktan çıkıp, maaşları iyi bir işçinin alışılmış ücretini geçmeyen 'özel bir sınıf' işçi durumuna gelirler.

"Özel bir devlet tipi olarak Paris Komünü'nün özü işte burada ve yalnızca buradadır."

Paris Komünü'nün özü burada ve yalnızca buradaysa, Paris Komününün *öziinde* ne "işçi hükümeti" var demektir, ne de "demokratik devrimle sosyalist devrimi karıştırmak". O zaman Paris Komünü'yle aynı *tipte* bir erklik olmak, *tarihte* bir işçi hükümeti olarak gerçekleşen ve demokratik devrimle sosyalist devrimi ka-

rıştırma zorunda kalan Paris Komünü'yle özdeş olma: proletarya diktatorası olma anlamında özdeş olma anlamına gelmez. Paris Komünü, gerçeklikte "işçi hükümeti" olduğu için değil, Lenin'in deyimiyile: "Paris Komünü'yle *aynı tipte* olan erkliklerin başlıca belirtici özellikleri", Paris Komününü "özünü" taşıdığı (yani kendi kendisiyle özdeş olduğu, "*Paris Komünü*" olduğu) için değil, ama burjuvaziyi demokrasiden dışaladığı için proletarya diktatorasıydı. Paris'teki "işçi hükümeti", proletarya diktatorasını dışavuruyordu, çünkü burjuvaziyle, Versailles'daki burjuva hükümetle iç savaş duru-mundaydı. İç savaş durumunda bulunan yanlar, söylemek gerek-siz, birbirlerini karşılıklı olarak demokrasiden dışalarlar.

Ama Paris Komünü *tipinde* bir erklik, Paris Komünü'nün özünü taşıyan bir devrimci diktatora, "halk" devriminin çeşitli uğrakla-rındaki diktatorialardan biri olarak, Paris Komünüyle *aynı tipte* olduğu için, proletarya diktatorasının *biriniimü* olma, devlet düzeyinde proletarya diktatorasını dışavurma zorunda değildir.

Paris Komünü *tipinde* bir erklik olmak demek, gerçeklikte "halk" devriminin temel uğraklarından herhangi birinde, askersel ve bürokratik aygıtı yıkmakla görevli bir devrimci diktatora olmak demektir.

Öyleyse, *IKDDD* de, Paris Komünü'yle *aynı tipte* bir erkliktir. Devlet düzeyindeki burjuvazi diktatorasına, hükümet düzeyinde *eklenilendiği* için, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgeler. Burjuvazi diktatorasına eklenir, çünkü devrimin birinci aşamasında yalnızca burjuvazi diktatorası *olanaklıdır*. Ve proletarya diktatorasıyla sonuçlanacak "halk" devrimi sürecinin ilk devrimci uğrağını oluşturan diktatora olarak da, gerçeklikte burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgelemesine karşın *IKDDD*, proletarya diktatorasının demokratik *önbelirtisidir*.

Geçiş evresi erkliği de Paris Komünü'yle aynı tipte bir erklik. Bunda kuşku yok. Devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına *geçiş* evresinde, devlet düzeyinde varlığını gene de sürdüren burjuvazi diktatorasına *eklemlemediği* için, artık burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini değil, ama proleter sınıf egemenliğinin ilk biçimini simgeleyen devrimci diktatora. Burjuvazi diktatorasına eklemlememesi, artık burjuvazi diktatorasının değil, ama proletarya diktatorasının *olanaklı* olduğunu gösterir; bunun sonucudur. Ama, kendisine eklemlemesi artık olanaksız da olsa, devlet düzeyinde varlığını gene de sürdüren burjuvazi diktatorası altında kurulduğu için, *henüz* "tohum durumunda" bir proletarya diktatorasının *varlık belirtisidir*: artık yalnızca proletarya diktatorasının *olanaklı* olduğunu gösteren bir varlık belirtisi.

R (b) KP VII. *Olağanüstü Kongresi*'nde Lenin, 8 Mart 1918 günü, proletarya diktatorasının Sovyetler erkliği tarafından uygulanması konusunda: "Biz bu işin, Paris Komünü tarafından izlenen yolun daha ileriye sürdürülmesi olduğunu düşünüyoruz" diyerek, bir yandan Komünü her şeyden çok bir *geçiş* evresi (*geçiş* no 1) erkliği olarak görüyormuş izlenimini verirken, bir yandan da, tarihsel bir zorunluluk sonucu "işçi-köylü hükümeti" olamayan Paris Komünü'nün bu *eksikliği*ni de tamamladıklarını açıklamak ister gibidir.

Lenin'in *geçiş* evresinde, burjuva hükümete karşı tek seçenek olarak önerdiği Sovyetler erkliği artık ne *IKDDD*, ama henüz ne de proletarya diktatorası olarak, sosyalist devrime (Lenin'in anladığı anlamda) *barışçıl*, yani iç savaşız bir *geçiş* erkliği olacağı gibi, sosyalist devrimden *sonra*, devlet düzeyinde proletarya diktatorasının varlığını dışavuran bir "işçi-köylü hükümeti" olarak, proletarya diktatorasının bürünümü de olacaktır. Bu olanaklardan birincisi gerçekleşmemiş, ama ikincisi gerçekleşmiştir.

Lenin gerçekte Sovyetler erkliğini, hem IKDDD'nın, hem geçiş evresi (geçiş no 1) devrimci diktatorasının ve hem de proletarya diktatorasının (geçiş no 2: "geçiş dönemi") bürünümü, gerçekleşme biçimi olarak düşünmüştür. Neden? Çünkü bu devrimci diktatörler, bu diktatörleri dile getiren "formül"ler, *Taktik Üzerine Mektuplar*'da da açıklandığı gibi, yalnızca sınıflar arası bir ilişkiyi öngörürler, yoksa bu ilişkiyi somutlaştıran belirli bir siyasal kurumu değil. Aynı bir siyasal kurum, örneğin Sovyetler içinde, çeşitli sınıflar arası ilişkiler kurulabilir.

Aynı şey, bir siyasal kurum olarak, Paris Komünü için de düşünülebilirdi.

Paris Komünü'nün "işçi hükümeti" olması, yineleyelim, teorik değil, tarihsel bir zorunluluk. Eğer tarihsel değil ama teorik bir zorunluluk olsaydı ve Troçki proletarya diktatorasını, eğer "halk" devriminin *birinci* aşaması için öngörmemiş, eğer devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresinin özgüllüğünü kavrayabilmiş ve göz önünde tutabilmiş olsaydı, o zaman... o zaman troçkist sürekli devrim teorisiyle Paris Komünü arasında ilginç bir ilişki kurulabilirdi.

Ama böyle bir ilişki, gerçekleşmemiş koşullara bağlı kalıyor. Kurulmuyor.

IV

Proletaryanın devrimdeki görevi, askersel ve bürokratik aygıtı yıkmaktır. Bunu biliyoruz. Ve bu görevin, kendini "halk" devrimi sürecinin bütün devrimci uğraklarında (*moment*) koyduğunu da biliyoruz.

İlk olarak IKDDD, bürokratik ve askersel aygıtın, devrimin birinci aşamasında yıkılması anlamına gelir. *Kadetlerin Yengisi ve İşçi Partisinin Görevlerinde Lenin*, 1905 Sovyetleri üzerine şöyle yazıyordu:

"Yeni *devrimci erklik* organları, işçi, asker, demiryolcu, köylü, vb. Sovyetleri, tohum durumunda bir diktatora idiler... Ama bu yeni erkliğin dayandığı ve dayanmaya yöneldiği güç, bir avuç askerin kavradığı süngülerin gücü değildi, "polis komiserliği"nin gücü değildi, para gücü değildi, hangisi olursa olsun yerleşmiş eski kurumların gücü değildi. Hiçbiri değildi. Yeni erkliğin yeni organlarının elinde ne silah vardı, ne para, ne de eski kurumlar. Güçlerinin... eski zor araçlarıyla hiçbir ilişkisi, eski erkliğin polissel ve öbür organları tarafından uygulanan baskı karşısında halkın pekiştirilmiş güvenliğinden başka, 'pekiştirilmiş güvenlik'le³⁶ hiçbir ilişkisi yoktu.

Öyleyse bu güç neye dayanıyordu? Halk yığınınına dayanıyordu. İşte bu yeni erklikle, eski erkliğin daha önceki bütün organları arasındaki *temel* ayrım. Eski erklik organları, azınlığın halk üzerindeki, işçiler ve köylüler yığını üzerindeki erklik organlarıydılar. Yeni erklik organlarıysa, halkın, işçilerin ve köylülerin, azınlık üzerindeki, küçücük bir soylular ve ayrıcalıklı memurlar topluluğu üzerindeki erklik organlarıydılar. Halka karşı uygulanan diktatorayla, devrimci *halk* diktatorası arasındaki ayrım budur."

Halkın, işçilerin ve köylülerin, azınlık üzerindeki, küçücük bir soylular ve ayrıcalıklı memurlar üzerindeki bu erkliğinin, bu devrimci *halk* diktatorasının, *devlet* düzeyinde değil ama *İKDDD*'nin bürünümü olacak olan geçici devrimci *hükümet* düzeyinde söz konusu olduğu gözden yitirilmemelidir. Gerçekten, *İKDDD* altında bürokratik ve askersel aygıt yıkılmış olacaktır: ama burjuva devlet aygıtı değil. Hatta 1905 Rusyasında, burjuva devlet aygıtının burjuva devlet aygıtı olarak *kurulması*, gerçeklikte *İKDDD*'nin yenisine dayanacaktır!

36. Gericiliğin açık diktatora uygulamalarına "pekiştirilmiş güvenlik önlemleri" adını vererek, onlara bir "yasallık" kılıfı giydirmeye çalışan "kadet profesörler"e anırtmada bulunuyor Lenin, onlarla eğleniyor.

Ensonu burjuva devlet aygıtı, burjuvazi diktatorası, askersel ve bürokratik aygıtsız da varolabilir. Öyleyse, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. Marx' ın kendileri için "normal , ortalama, tipik" durumdan bir ayıklama öngördüğü 19. yüzyıl 70 yılları Birleşik-Devletler ve İngiltere'si, askersel ve bürokratik aygıtsız burjuvazi diktatoraları idiler. Rusya, 1917 martından sonra, "erklik ikiliği" döneminde, bir bakıma askersel ve bürokratik aygıtsız bir burjuvazi diktatorası idi - devlet düzeyinde.

"Büyük toprak mülkiyetinin ödencesiz kaldırılışı ya da tahıl tekeli, vb. gibi reformların bu devlet aygıtı aracılığıyla yapılmasına kalkışmak, diye yazıyordu Lenin, *Devrinin Temel Sorunlarından Biri*'nde, büyük bir kuruntuya kapılmak, kendini ve halkı aldatmak demektir. Bu aygıt, Fransa'daki III. Cumhuriyet gibi, 'kralsız bir krallık' olan bir cumhuriyet kurarak cumhuriyetçi bir burjuvaziye hizmet edebilir, ne var ki sermaye haklarını, 'çok kutsal özel mülkiyet' haklarını kaldıran demiyoruz, ama gerçekten kısın ya da sınırlayan reformları bile uygulamakta, kesin olarak yeteneksizdir."

"Çok kutsal özel mülkiyet" haklarını gerçekten kısın ya da sınırlayan reformları uygulayabilecek erklik, artık *IKDDD* değil, ama devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresi erkliği olacak olan Sovyetler erkliğidir. Lenin'in burada söz konusu ettiği "bu devlet aygıtı"nın, askersel ve bürokratik aygıtı hiç değilse Petrograd'da yıkmış bulunan bir devrimden sonra, sovyetler erkliğinin artık olanaksızlığını gösterecek olduğu burjuvazi diktatorasından arta kalan şeyi simgeleyen bir devlet aygıtı olduğunu unutmayalım.

Ama gene Lenin, "burjuva devlet makinesi"nden, *hemen bir anda* yıkılması gereken *bu* aygıttan söz ederken, *Devlet ve Devrim*de: "Yani sürekli ordu, polis, bürokrasi" der. Proletaryanın görevi,

sosyalist devrimde de işte bu aygıtı yıkmaktır: Askersel ve bürokratik aygıtı.

Ve bu aygıtın yıkılması, biliyoruz, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez.

Burada bir kısır döngü mü var? Proletaryanın sosyalist devrimdeki görevi, burjuva devleti, burjuvazi diktatorasını yıkmak, proleter devleti, proletarya diktatorasını kurmak değil midir?

Bu soruyu yanıtlamak için, biraz baştan başlamak gerekiyor.

Burjuva devlet, sözcüğünün gerçek anlamında bir, devlettir. "Devlet, der Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevleri*'nde, silahlı insan müfrezeleri tarafından yığınlar üzerinde uygulanan buyurganlık demektir."

Sözcüğün gerçek anlamında devlet, daha genel bir deyişle, sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluk üzerindeki buyurganlığı, diktatorasını sağlayan *siyasal* bir baskı makinesidir. Sözcüğün gerçek anlamında devletten söz edildiği zaman, devlet aygıtının, sömürücü bir azınlığın buyurganlığını sağlayan *siyasal-bastırıcı* yönü vurgulanmış bulunur. Oysa devlet aygıtının, *içeriği genel kural olarak siyasal-bastırıcı yönüyle uyum durumunda bulunan iktisadal-örgütleyici bir yönü* de vardır ve bu yön, gerçeklikte, yani tarih içinde, onun siyasal-bastırıcı yönüne öngeldiği gibi, sosyalist devrimden *sonra*, "siyasal devlet" işlevini yitirdikten sonra da, artık siyasal-olmayan "devlet" olarak, *"tüm devletin büsbütün sönme"* süreci içinde, varlığını bir süre daha sürdürecektir. Ama, devletin bu iki yönü, siyasal-bastırıcı yönüyle iktisadal-örgütleyici yönü bir arada bulunmadıkça, siyasal bir kurum olarak devletten, hele sözcüğün gerçek anlamında devletten söz etmek, olanaksızdır. Devleti, *siyasal* bir kurum olarak devlet, sözcüğün gerçek anlamında devlet, sınıfsal bir diktatora yapan şeyin, gerçeklikte onu siyasal-bastırıcı

yönünün olduğunu Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeninde* hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde belirtir.

Devletin iktisadal-örgütleyici yönünün, sosyalist devrimden sonra, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan (çünkü sömürücü azınlığın buyurganlığında bulunmayan) "devlet"in siyasal-bastırıcı yönü işlevini yitirdikten sonra da varlığını sürdüreceğini, *Rusya Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşma*'sında, 26 Mayıs 1918, Lenin şu sözlerle belirtir:

"Ekim devriminin kazanımları ne denli yayılırsa, başlatmış bulunduğum dönüşüm ne denli derinleşirse, sosyalist devrim ve sosyalist rejimin kazanımlar temelleri ne denli sağlamlaşsın, Ulusal İktisat Konseylerinin rolünün de o denli büyüyeceğinden, o denli artacağından hiç kuşku yok. Bütün devlet kurumları içinde, yerlerini koruyacak tek kurumlar olacaklardır bu konseyler. Sosyalist rejimin kurulmasına ne denli yaklaşırsak ve salt yönetsel (*administratif*) bir aygıt, daha doğrusu yönetimden başka bir şeyle uğraşmayan bir aygıt ne denli az gereksinme olursa, bu konseylerin rolü de o denli önem kazanacaktır. Sömürücülerin direnci kesin olarak kırılacağı [*diktatora* gereksiz duruma geleceği - K.S] zaman, emekçiler sosyalist üretimi örgütlemeyi öğrenecekleri zaman, bu sözcüğün dar, sınırlı, gerçek anlamındaki bu yönetim aygıtı, bu eski devlet aygıtı ölmeye çağrılacaktır; öysa Yüksek Ulusal İktisat Konseyi tipindeki aygıt, örgütlenmiş bir toplumun özsel etkinliğinin yerini tutarak, büyümeye, gelişmeye ve güçlenmeye adaydır."

Sait-Simon'un o ünlü formülüne: "insanların yönetiminden, nesnelerin yönetimine geçme" formülüne bir anıştırmada bulunuyor gibidir Lenin, bu parçada (Bu formülü biraz teknokratik tınılı bulanlar vardır). Lenin'in söz konusu ettiği "sözcüğün dar, sınırlı, gerçek anlamındaki bu yönetim aygıtı", "ölmeye çağrılacak" olan "*bu eski devlet aygıtı*", devletim, ama artık sözcüğün gerçek

anlamında devlet olmayan "devlet"ın, siyasal -bastırıcı yönünden başka bir şey değildir.

Öyleyse, burjuva devlet aygıtının yıkılması, gerçeklikte *tüm* aygıtın değil, ama yalnızca burjuva siyasal-bastırıcı aygıtın, kısacası askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması anlamına gelecektir; iktisadal-örgütleyici aygıt özsel olarak yıkılmayacak, ama içeriği yeni siyasal-bastırıcı aygıtla yeni bir uyum kurmak üzere, dönüşüme uğrayacaktır.

Peki, *Devrimin Temel Sorunlarından Birinden* yukarda aktarılan parçada Lenin, *askersel ve bürokratik aygıt yıkıldıktan sonra da*, "çok kutsal özel mülkiyet" haklarını gerçekten kısın ya da sınırlayan reformları bile uygulamakta kesin olarak yeteneksiz o burjuva devlet aygıtının yıkılmasını istemiyor muydu? Hayır. Bir kez, askersel ve bürokratik aygıt tüm ülke ölçüsünde değil, belki yalnızca Petrograd'da yıkılmıştı. Bir başka deyişle, "erklik ikiliği" döneminde, işçi ve asker vekilleri Sovyetleri çerçevesinde "son derece özgün" bir biçimde gerçekleşen *IKDDD*, askersel ve bürokratik aygıtı, gerçekleştirebildiği kadarıyla yıkmış, deyim yerindeyse, "cirmi kadar yer yakmıştı". İkincisi, eğer proletarya diktatorasının görevi gerçekten *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkmaksa, Lenin söz konusu parçada *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılmasını isteyemezdi. Çünkü *Devrimin Temel Sorunlarından Birinde* söz konusu edilen erklik, proletarya diktatorası değil, ama *geçiş* evresinin Sovyetler erkliğidir.

Ve *geçiş* evresinin, henüz proletarya diktatorası olmayan devrimci diktatorasından, ancak askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması istenebilir. Bu bağlam içinde, devlet aygıtının yakılması, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından başka bir anlama gelemaz.

Ama proletarya diktatorası da, *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkarken, gerçeklikte yalnızca askersel ve bürokratik aygıtı yıkabilir.

Çünkü, anımsıyoruz, her gerçek "halk" devriminin ilk koşulu, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır. Çünkü, gene anımsıyoruz, proletaryanın devrimdeki görevi, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır. Gene de, bürokratik ve askersel makinenin yıkılmasına *indiregenemeyecek* bir "tüm burjuva devlet aygıtının yıkılması" sorunu vardır leninist diktatora sorunsalında.

"Tüm erklik", der Lenin, gene *Rusya Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşmasında* ve şöyle ekler: "Bu kez yalnız siyasal erklik değil, hatta daha çok iktisadal erklik, yani insanların günlük yaşamının en derin temellerine dayanan erklik..."

Diktatora, sözcüğün dar, gerçek, *bilimsel* anlamıyla, yalnızca hükümet düzeyinde değil, devlet düzeyinde de siyasal erklik, ama *dikkat*: demokrasiden dışlayıcı siyasal erklik anlamına gelir. Siyasal erklik, "ortalama, normal, tipik" durumda, iktisadal erklikle örtüşür. Devlet erkliği, sözcüğün gene dar, gerçek, *bilimsel* anlamında, iktisadal erklikle *örtüşen* siyasal erklik anlamına gelir. Devlet erkliğiyle siyasal erklik arasında, bu açıdan bir ayrım yapılabilir. Siyasal erklik iktisadal erklikle, ya da tersine, iktisadal erklik siyasal erklikte örtüşmediği sürece, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde söz konusu edilenden daha genel anlamda bir *siyasal geçiş dönemi*nden söz edilebilir. Proletarya diktatorası, işte bu anlamda da bir siyasal geçiş dönemidir.

Peki, proletarya diktatorası *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez mi? Ya da, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması *da*, gerçekten yalnızca askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması anlamına mı gelir?

Lenin, örneğin *Konünist Enternasyonalin İkinci Kongresinin Görevleri Üzerine Tezleri*'nde: "parlamentar, hukuksal, askersel, bürokratik, yönetsel, belediyesel vb. tüm burjuva devlet aygıtının

dipten doruğa yıkılması"ndan söz ederken, sanki yalnızca askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından daha çok bir şeyden söz eder gibidir.

Örneğin, *Dönek Kautsky*'de "eski burjuva aygıt" der ve bu aygıtın içeriğini de şöyle belirler: "bürokrasi, servet, burjuva eğitim, ilişkiler, vb. ayrıcalıklar (burjuva demokrasi ne denli gelişmişse, bu gerçek ayrıcalıklar da o denli çeşitlidirler)".

Gerçek ayrıcalıklar. Ama hemen sonra, şöyle ekler: "bütün bunlar Sovyet rejiminde ortadan kalkmış bulunur."

Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatorası'nda da şöyle okuruz:

"Rus proletaryası, hemen, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, eski devlet aygıtının dağıtıldığını ve *bütün erkliğin Sovyetlere* geçirildiğini ilan etmiştir ve sovyetlere yalnızca emekçi ve sömürülen halk girebiliyor, her türden bütün sömürücüler dışlanıyordu."

Bütün sömürücülerin sovyetlerden dışlanması. Bunu, kısaca, "burjuvazinin demokrasiden dışlanması" biçiminde de formülendirebiliriz.

Rus proletaryası, Ekim Devrimi'nde, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, bütün erkliğin sovyetlere geçirildiğini ilan ederken, burjuva bürokratik ve askersel aygıtın, "erklik ikiliği" döneminde başlayan yıkılışını tamamlamaktan başka ne yapıyordu?

Bu soru şöyle de sorulabilirdi:

Rus proletaryası, Ekim Devrimi'nde, devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra, bütün erkliğin sovyetlere geçirildiğini ilan ederken, bu işe "her türden bütün sömürücüleri" Sovyetler'den dışlayarak, bir başka deyişle, burjuvaziye demokrasiden dış-

talayarak yaparken, böylece proletarya diktatorasını kurarken, gerçeklikte *tüm* burjuva devlet aygıtını yıkmaktan başka ne yapıyordu?

Rus proletaryasının devlet gücünü ele geçirmesinden bir yıl kadar sonra, *Dönek Kautsky*'de Lenin, sömürücülerin bir anda bozguna uğratılabileceklerini, ama bir anda yok edilemeyeceklerini belirtiyor ve söylemini şöyle sürdürüyordu:

"Büyücek bir ülkenin bütün toprak sahipleriyle bütün kapitalistleri bir anda mülksüzleştirilemez. Sonra, tek başına mülksüzleştirme (kamulaştırma), hukuksal ya da siyasal bir eylem olarak, sorunu çözmekten uzaktır, çünkü büyük toprak sahipleriyle kapitalistleri gerçekten *görevden almak*, onları fabrikaların ve yurtlukların (büyük çiftliklerin) bir başka yönetimi –işçi yönetimi– ile gerçekten *değiştirmek* gerekir. Uzun kuşaklar boyunca eğitimleri, yaşama biçimleri ve kazanılmış alışkanlıkları aracılığıyla sivrilmiş bulunan sömürücüler ile büyük çoğunluğu en ileri ve en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile beli bükülmüş, kültürsüz, bilisiz, ürkek, bölünmüş kalan sömürülenler arasında, eşitlik olamaz. Devrimden uzun zaman sonra da sömürücüler zorunlu olarak bir dizi gerçek ve önemli üstünlükleri korurlar: paraları (bir anda ortadan kaldırılması olanaksızdır), çoğu kez pek çok taşınır malları kalır; ilişkileri, örgüt ve yönetim alışkanlıkları, bütün yönetim "sır"ları konusundaki bilgileri (gelenekler, yöntemler, araçlar, olanaklar) kalır; yüksek eğitimleri, yaşam ve ideolojisiyle burjuva olan yüksek teknik personelle yakınlıkları kalır; son derece yüksek bir askerlik sanatı deneyleri (çok önemlidir bu) kalır, vb., vb."

Proletarya diktatorasının, öyleyse tüm burjuva devlet aygıtının dipten doruğa yıkılması zorunluluğunun gerekçelerini verdiği bu parçada da Lenin, burjuva devlet aygıtının yıkılması konusunda,

askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasından daha çok bir şeyden söz ediyormuş gibi görünebilir.

Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasının, her gerçek "halk" devriminin, öyleyse proletarya öncülüğünde kesin bir yengiyeye (IKDDD) götürülen burjuva demokratik devrimin de ilk koşulu olması, bu görünüşü pekiştirebilir. "Halk" devriminin temel devrimci uğraklarından biri olan geçiş evresi erklığının de bu işle görevli olması, ek bir kanıt oluşturabilir.

Bütün bunlar olabilir. Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, her gerçek "halk" devriminin ilk koşuludur. "Burjuva parlamenter cumhuriyetten kiralığa dönüş çok kolaydır, diye yazar Lenin, *Proletaryanın Devrimimizdeki Görevlerinde*; çünkü, der, tüm baskı aygıtı: ordu, polis, bürokrasi, olduğu gibi kalır. Komün ve işçi, asker, köylü, vb. vekilleri sovyetleri bu aygıtı parçalar ve kaldırır."

O zaman, sosyalist devrime öngelen bu iki devrimci diktatora tipiyle, proletarya diktatorası arasında, burjuva devlet aygıtını yıkmak bakımından, nasıl bir ayırım kalacak?

Gerçekten, *alışılmış* tipte, yani *burjuvazi öncülüğünde* gerçekleştirilmiş bir burjuva demokratik devrimden sosyalist devrime geçilmesi durumunda, burjuva devlet aygıtının yıkılması sorunu, proletaryanın karşısına askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması sorunu olarak dikilebilir.

Ama, *alışılmamış* tipte, yani IKDDD ile taçlanmış, sonuna değin giderek tamamlanmış bir burjuva demokratik devrimi, ya da, askersel ve bürokratik aygıtın yıkılmasına ilişkin *eksikliği*, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresinde tamamlanan gene *alışılmış* tipte bir burjuva demokratik devrimi izleyecek bir sosyalist devrimde, *tiim* burjuva devlet aygıtının yıkılması sorunu nasıl çözülecek? Gerçi bu durumda, sosyalist devrime *barışçıl* bir

geçiş olanağı son derece büyümüş bulunur. Ama barışçıl geçiş, proletarya diktatorasını her zaman dıştılamaz: bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, her zaman "demokratik" (yineleyelim: proletarya diktatorasız) bir geçiş anlamına gelmez. Ve proletarya diktatorasının kurulması demek, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması demektir. Oysa, askersel ve bürokratik aygıt, önceden yıkılmış bulunmaktadır. Öyleyse?...

Burada bir "kısır döngü" görececek olanlar, bundan kurtulmak için burjuva devletin yıkılış sürecinden söz edeceklerdir. Oysa burjuva devletin yıkılışı bir *süreç* değil, ama siyasal bir *uğraktır*. Burjuvazi demokrasiden dıştılanmadıkça, söz konusu edilmemesi gereken bir uğrak. Çünkü askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, ya da *daha önce* yıkılmış bulunması, burjuvazi demokrasiden dıştılanmadıkça, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. Ve burjuvazi demokrasiden, *hemen, bir anda*, "proletarya devlet gücünü ele geçirdikten birkaç saat sonra" dıştılanır. Burjuva devletin yıkılışı, bu anlamda siyasal bir uğraktır. Burjuva devlet aygıtının yıkılışı, sınıfların ortadan kalkma ve *tüm* "devlet"in "sönme" süreciyle karıştırılmamalıdır. Burjuva devlet aygıtının "yıkılış süreci"nden söz etmek, bütün bu sorunlara, bir başka deyişle, leninist diktatora sorunsalına ilişkin teorik bir kavrayış eksikliğini dışıavurur.

Örnek: *Balibar*. "Proletarya diktatorası, der Balibar bu konuya ilişkin yapıtında (*agy.*, 23 nolu nota bakınız), burjuva devlet aygıtının yıkılması, yeni tip bir devlet aygıtının kurulmasıdır; ama burjuva devlet aygıtının *bütin* yönleri aynı biçimde, aynı yöntemlerle, aynı düzünde (*rythme*) yıkılamazlar" (s. 93).

Yarısı balık, yarısı insan: yarısı doğru, yarısı yanlış. Ama devam edelim. Burjuva devlet aygıtının yıkılması, Balibar'a göre, ancak uzun bir sınıf savaşımı ile gerçekleştirilebilir; bu savaşım,

devrimden *önce* hazırlanır ve en keskin biçimine devrimden *sonra*, proletarya diktatorası döneminde varır. Bunun tersini düşünmek, antiparlamento alıktır (s. 99-100).

"Her devlet aygıtı, diye sürdürür daha ilerde, yeni bir sınıflar savaşımının, karşıt toplumsal ilişkilerin varlığı olgusunu açığa vurur. Her devlet aygıtı, proleterler onu kapitalistlere karşı kullanmış olsalar bile, henüz burjuva bir nitelik taşır. Komünizm, tüm halkın devleti değil, devletin sonudur" (s. 121).

Karşıt toplumsal ilişkilerin varlığı olgusunu açığa vuran her devlet aygıtı, genel kural olarak, bir diktatoranın varlığını da açığa vurmuş olur. Proletarya diktatorası, henüz burjuva bir nitelik taşır. Ama bu, burjuva devlet aygıtının henüz yıkılmadığı anlamına gelmez. Komünizm, elbette tüm halkın devleti değildir. (Balibar, burada havaya yumruk sallıyor). Ama bu da , "tüm halkın devleti"nin (sosyalist genel halk devletini de denebilirdi) yadsınmasını doğrulamaz. Artık karşıt olmayan çelişik toplumsal ilişkilerin varlığını dışavuran, hem de başlangıçta "siyasal" bir devlettir "tüm halkın devleti." Sönme sürecinin bir yerinde, önce artık siyasal-olmayan bir "devlet" durumuna dönüşür, sonra, tam komünizmde, "bütün sönür". Eğer sönene değil "burjuva" bir nitelik taşıyorsa, "tüm halkın devleti, ya da güncel bir deyişle sosyalist genel halk devleti de, *"emeğe göre bölüşüm"* ilkesinin gerçekleştiricisi olarak, en azından "siyasal devlet" kaldığı sürece, burjuva bir nitelik taşıyacaktır. Bu, burjuva devletin yıkılmasının bir süreç olduğu ve bu sürecin de, devletin "sönme" süreciyle örtüştüğü anlamına gelmez. Balibar, burjuva devlet aygıtının *tümü* olarak komünizmde yıkılacağını düşünüyor. Böylece, burjuva devletin yıkılma "süreci"ni,

-ki gerçeklikte siyasal bir uğraktır, -"tüm devletin sönme süreci"yle özdeşleştiriyor.³⁷

Oysa, sosyalist devrimde burjuva devlet aygıtının yıkılması, proletarya diktatorasının kurulması, bir başka deyişle burjuvazinin demokrasiden dıştalanmasından başka bir anlama gelmez. (Bailibar'a antiparlamente alıklık gibi görünen şey de, işte bunun böyle olduğuna inanmak; çünkü o, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeye proletarya diktatorası olarak bakmakta kararlı!) *Yıkılan*, daha önce yakılmış bulunan ya da yıkılması tamamlanan, gene askersel ve bürokratik aygıttır. Askersel ve bürokratik aygıtın yıkılması, "halk" devriminin daha önceki devrimci diktatoralarında burjuvazi demokrasiden dıştalanmadığı içindir ki burjuvazi diktatorasının ya da burjuva devlet aygıtının yıkılması anlamına gelmez. "Demokratlaştırılması" anlamına gelir. Ve sosyalizme barışçıl ve "demokratik" bir geçiş söz konusu olabileceği zaman, askersel ve bürokratik aygıt temelden yıkılabilirse bile, burjuvazi demokrasiden dıştalanmayacağı için (yineleyelim: "demokratik" geçişin anlamı budur), bu *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılması

37. Burjuva parlamente devlet aygıtının yıkılması, Althusser'e göre de, gerçeklikte kimseyi ürkütmemesi gereken bir süreç olacaktır. "Burjuva parlamente devlet aygıtının yıkılması için Lenin ne öneriyor?" diye sorar, 22. *Kongre*'de ve şu yanıtı verir:
- "1. Yasama ile yürütme arasındaki güçler ayrılığının ortadan kaldırılması; 2. Bu ayrılığın dayandığı (teorik, pratik) işbölümünün ortadan kaldırılması ve herşeyin üstünde de 3. Halk yığınlarını parlamente aygıtından ayıran burjuva kopukluğun ortadan kaldırılması.
- Bir yokolma ile hiçbir ilgisi olmayan, ama halk yığınlarına sıkı sıkıya bağlı bulunan yeni bir sınıfın egemenliğinin yengi kazanması için, varolan bir aygıtı yeni bir biçime sokan, devrimden geçiren çok özel bir "yıkma"dır bu" (22 *ème Congrès* Maspero 1977, pp. 53-54).
- Yeni devrimci devletin daha sonraki "sönme"siyle sıkı bir ilişki içinde bulunan bir "yıkılma"dır, Althusser'de burjuva devlet aygıtının yıkılması. Marx ve Lenin, burjuva devletin "yıkılma"sını, ona göre tüm devletin "sararıp solması" ve "sonu" temeli üzerinde düşünmüşlerdir.

anlamına gelmeyecektir. Gene de proleter devlet, artık ilk kez diktatora olmayan bir "devlet" olarak, burjuva devletten bu kez sözcüğün tam anlamıyla "temelden farklı" bir devlet olmayan "devlet" olacaktır.

Öyleyse sosyalist devrimde de, ister proletarya diktatoralı, ister proletarya diktatorasız olsun, her gerçek "halk" devriminde olması gerektiği ve "ilk koşul" olarak gerektiği gibi, askersel ve bürokratik aygıttan başka bir "aygıt" yıkılmayacaktır.

Lenin, artık ayrıklaması olmayan bir kural olarak, yalnızca zora dayanan devrim³⁸ ve proletarya diktatorası kurma girişimini devrimcilik, gerisini İkinci Enternasyonal kahramanlarının reformist düşleri saydığı içindir ki proletarya diktatorasının kurulması, burjuvazinin demokrasiden dışlanması anlamında, *tüm* burjuva devlet aygıtının yıkılma zorunluluğundan söz eder.

Burjuva devlet aygıtının yıkılması, proletarya diktatorasının kurulması anlamında, gerçeklikte onun *tersine* çevrilmesidir. Tersine çevrilme, sömürücü bir azınlığın sömürülen bir çoğunluk üzerindeki diktatorasının, sömürülen bir çoğunluğun sömürücü bir azınlık üzerindeki diktatorası durumuna dönüşmesi olarak, sözcüğün gerçek anlamında devlet olmaktan çıkma, artık sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir "devlet"e dönüşme anlamına gelebilir, ama "sönmeye başlama" anlamına gelemaz. Proletarya diktatorası, "sönme" sürecini, bu anlamda erteler.

Tersine çevrilme, bir devlet biçimi olarak demokraside büyük bir dönüşüm anlamına gelir. Gene de, "her devlet gibi bir diktatora" olan proletarya diktatorasında, artık diktatora *da* olmayan ilk

38. Kaldı ki Lenin, devrimin barışçıl gelişme olanaklarını ortadan kaldıran "Temmuz Günleri"nden (4-5 Temmuz 1917) sonra bile, son derece ender ve son derece değerli bir ayrıklama olarak barışçıl devrim olanağını, en azından iki kez kabul etmişti.

"devlet" anlamında, ama salt bu anlamda, *niteliksel* bir farklılıktan söz edilemez. Demokrasinin, proletarya diktatorasının kurulması üzerine uğrayacağı büyük dönüşümle, gerçek halk demokrasisinin artık diktatorial olmayan niteliği arasında işte bu anlamda, temelden bir ayrım vardır.

Öyleyse, proletarya diktatorasının, *tüm* burjuva devletin yıkılması anlamına gelen kuruluşu, burjuva devlet aygıtının, gerçeklikte yok olmasını değil, ama tersine çevrilmesini öngerektirir. Proletarya diktatorasını *zorunlu* kılan koşullar, gerçeklikte yalnız tüm burjuva devlet aygıtını değil, ama *tümü* devleti ortadan kaldıracak olan "sönme" sürecinin başlamasını erteler. Proletarya diktatorasının, burjuva devletin *tamı karşıtı* niteliğiyle, proleter devletin *tipik* biçimi olarak düşünülmesi, gerçeklikte proleter devletin, burjuva devletten, artık diktatora da olmama anlamında *nitelikçe* de farklı olmasını engelleyen *nesnel* koşulların varlığına bağlıdır.

Örneğin Lenin, *gene Yüksek Ulusal İktisat Konseyleri Birinci Kongresinde Yapılan Konuşmasında*, şöyle diyordu:

"Sosyalizmi, ona düşman olan öğelere dayanarak gerçekleştireceğiz, çünkü sermaye önem bakımından ne denli artarsa, burjuvazinin boyunduruğunu ve işçilerin ezilmesini de o denli artırır. Erklik, bugün olduğu gibi proletarya ile yoksul köylülüğün ellerinde bulunduğu ve önüne bu yığınların desteğine sahip bulunan görevleri koyduğu zaman, bu sosyalist reformları burjuva uzmanlar, o burjuva toplum içinde eğitilmiş, başka çevre görmemiş, başka bir toplumsal çerçeve düşünemeyen uzmanlar yardımıyla gerçekleştirmek bizim için zorunludur; bundan ötürü, bu insanlar son derece içten ve görevlerine bağlı oldukları zaman bile, hatta bu durumda bile, binlerce burjuva önyargıyla dolu, can çekişen, dağılan ve bu nedenle de zorlu bir direnç gösteren burjuva topluma, kendileri için bile anlaşılmaz binlerce iplikle bağlıdır."

Sosyalizmi, kuşkusuz başka koşullarla da birlikte, ona *düşman* ögelere, burjuva toplumdan başka çevre görmemiş, başka bir toplumsal çerçeve düşünemeyen vb. ögelere dayanarak gerçekleştirmeyi *zorunlu* kılan koşullar, sosyalizme "demokratik" (yineleyelim: proletarya diktatorasız) bir geçişi olanaklı ve olası kılacak koşullar değildir.

V

Çağdaş kapitalist ülkeler komünist partilerinin güncel "ileri demokrasi" yönelimiyle leninist diktatora sorunsalı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bir başka deyişle, leninist diktatora sorunsalı çerçevesinde, bu yönelimi nasıl değerlendirmek gerekir? İleri demokrasi adına önerilen "ileri demokratik erklik", nasıl bir erkliktir?

İleri demokrasi, çağdaş kapitalist ülkelerde henüz bir gerçeklik değil, ama sosyalizme doğru ilerleme zorunluluğunun öngerektirdiği ve bir "geçiş dönemi" olarak tasarlanan bir gereksinmenin dışavurumu.

İleri demokratik erklik, ister proleter destek ya da katılımlı bir burjuva hükümet anlamında, isterse burjuva katılımlı "ulusal demokratik cephe" (UDC) türü, ya da salt emekçi sınıf ve katmanların oruncularından (temsilcilerinden) oluşan "birleşik emek cephesi" (BEC) türü bir emekçi hükümet anlamında bir "koalisyon hükümeti" olarak düşünölsün, her durumda burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgeleyen, burjuvazi diktatorasına *eklenlenmiş*, gerçek bir "halk" devrimi uğrağı olarak askersel ve bürokratik aygıtı yıkmayı amaçlamakla birlikte, görevi burjuvaz diktatorasını yıkmak değil, ama daha da *demokratlaştırmak* olan bir erkliktir. Bu bakımdan, *IKDDD*'ye benzer. Onun gibi, bir devrimci demokrasi organıdır. Ama, özsel olarak demokratik devrimler çağının, ya da daha özgül bir belirlenimle, devrimin birinci aş-

masının devrimci demokrasi oragın olan *IKDDD* tersine, "ileri demokratik erklik", önce kapitalizmden sosyalizme geçiş çağının, sonra da gene daha özgül bir belirlenimle, bir "geçiş dönemi"nin, daha doğru bir deyişle, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresinin devrimci demokrasi organı olarak, *IKDDD*'den ayrılır.

"İleri demokratik erklik" ve *IKDDD*'nın bu benzerlik ve ayrılıklarıyla, gene "ileri demokratik erklik" ve Lenin'in devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresi için öngördüğü, demokratik devrimle sosyalist devrimi bir anlamda karıştırması gereken Sovyetler erkliğı tipinde bir devrimci diktatoranın benzerlik ve ayrılıkları arasında *çapraz* bir ilişki kurulabilir. şöyle ki bir geçiş erkliğı, devrimin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçiş evresi erkliğı olarak, leninist geçiş evresi diktatorasına benzer. Ama, burjuva sınıf egemenliğinin son biçimini simgeleyen, burjuvazi diktatorasına, burjuva devlete *eklemlenmiş*, gerçek bir "halk" devrimini uğrağı olarak askersel ve bürokratik aygıtı yıkmayı amaçlamakla birlikte, görevi burjuvazi diktatorasını, burjuva devleti yıkmak değıl ama daha da demokratlaştırmak olan bir erklik niteliğıyle, Sovyetler erkliğı tipi leninist geçiş evresi diktatorasından ayrılır.

"İleri demokratik erklik", devrimin birinci aşamasının devrimci erkliğı, yani *IKDDD* değıl. Bu, kesin. Ama, sonuna değın gitmeden, Lenin'in deyimiyle *alışılmış* biçimde "tamamlanmış" bulunan birinci aşamayı, bu kez sonuna değın götürerek gerçekten *tamamlanmakla* yükümlendirilmesi gerekecek bir erklik de değıl. Çünkü, birinci aşamanın sonuna değın götürölerek *gerçekten* tamamlanmasını zorunlu kılacak bir neden, "ileri demokratik erklik"i değıl, *IKDDD*'nin doğrudan bürünümü olacak bir erkliğı gerektirirdi. "İleri demokratik erklik", eğer *IKDDD* olsaydı, "ileri demokrasi" derken

şeylerin yalnızca *adı* değiştirilmiş; adı değiştirilmekle, şeylerin kendilerinin de değiştikleri sanılmış olurdu. "İleri demokratik erklik", en azından devrinin, sonuna değin gitmeden de "tamamlanmış" bulunan ve sonuna değin giderek tamamlanmasını beklemek için de *devrimci* bir gerekçeye sahip herhangi bir neden bulunmayan birinci aşamasından *sonra* söz konusu olabilecek bir erkliktir.

"İleri demokratik erklik", Lenin'in "halk" devrimi sürecinde sosyalist devrime öngelen temel uğrakların siyasal erklikleri olarak tasarladığı devrimci diktatoraların ikisiyle de *örtüşmez*. Bunlardan hiçbirinin bürünümü, hiçbirinin dışavurumu değildir. Ve çağdaş bir gereksinmenin dışavurumu olduğuna göre, böyle olması da doğaldır. Ama bu doğallık, "ileri demokratik erklik" tasarımının, leninist diktatora sorunsalı *dışında*, ona *yabancı* bir tasarım olduğu anlamına da gelmez. Gerçeklikte komünist bir girişim söz konusu olduğuna göre, daha çok ancak bu sorunsal içinde kavranabilecek bir tasarım olduğu anlamına gelir.

Bu, böyle. Buna karşılık, "ileri demokratik erklik"le Kautsky'nin 1922 yılında savunduğu "koalisyon hükümeti" arasında, daha dolaysız bir ilişki kurulabilir.

Kautsky, *Proleter Devrim ve Programımız* açıklamasında, sosyalist katılımlı bir burjuva hükümetin kurulmasına yol açabilecek koşulların bir çözümlemesini yapar ve böyle bir hükümetin, salt sosyalist bir hükümetin kurulmasına erişmek için bir *araç* olabileceğini ileri sürer.

"Koalisyon siyasasının bizim saflarımızdaki düşmanları, diye yazar, ona karşı olsa olsa salt sosyalist bir hükümetin üstünlüklerini ileri sürebilirler. Ama bu karşılaştırma anlamdan yoksundur, çünkü hiçbir sosyalist, salt sosyalist bir hükümet kurulabileceği bir durumda, bir koalisyon hükümetini yeğ tutmazdı. Bize sosyalizm

yolunu yalnız böyle salt sosyalist bir hükümet açabilir; kapitalist üretim sürecinin toplumsallaştırılması yolunda gözüpük ve sistemli bir biçimde yalnız böyle bir hükümet ilerleyebilecek durumdadır. Bu konuda hiçbir kuşku yok. Ama şu anda söz konusu olan şey, salt sosyalist bir hükümeti kurmak ve pekiştirmek için proletaryanın henüz yeterince güçlü olmadığı, ama gene de kendisine açıkça düşman olacak bir hükümetin kurulmasını olanaksız kılacak güce sahip bulunduğu aşamadır. Bu aşamadaki tek seçenek, koalisyon hükümeti ya da proletaryanın desteklediği burjuva hükümetidir.

Koalisyon siyasası düşünüy, kapitalist hükümetlerin şu anda bulunduğu aşamada, bütün direnişlere karşın durmadan önem kazanacak ve proleter devrim yerine geçecek bir öge olarak değil.... ama bu devrime, yani proletaryanın salt sosyalist bir hükümet tarafından, proletaryanın üstünlüğü aracıyla desteklenen bir hükümet tarafından uygulanan tek başına egemenliğine³⁹ ilk adım ve hazırlık olarak, proleter siyasayı durmadan egemenliği altına alacaktır. *Zur Kritik des sozialdemokratischen Partei Programms* adlı ünlü makalesinde Marx, şöyle yazıyordu: "kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinciden ikinciye devrimci dönüşüm dönemi bulunur. Buna, devletin *proletaryanın devrimci diktatorasından* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer."

Şu son yılların deneyler temeli üzerinde, hükümete ilişkin olarak, bugün bu tümceyi değiştirebilir ve şöyle diyebiliriz: "Salt burjuva devlet dönemiyle, salt proleter bir temel üzerine kurulmuş demokratik devlet dönemi arasında, genel kural olarak hükümetin

39. İşte Kautsky'nin, hem de "gerçek" diktatorası! Günümüzde de Kautsky şeytanını taşlamak için hiçbir fırsatı kaçırmamaya, hatta özel fırsatlar yaratmaya özen gösteren kinü proletarya diktatorası "savunucu"larının, gerçeklikte "diktatora sözünü rüzgara savurdıklarını", bir başka deyişle Kautsky'den pek de farklı bir proletarya diktatorası anlayışına sahip bulunmadıklarını, daha önce "İlk Vargılar"da, *agy.*, belirtmeye çalışmışım.

bir koalisyon hükümeti biçimini alacağı bir siyasal geçiş dönemi bulunur. Siyasal erkliğin demokrasi temeli üzerinde alınacağı her yerde geçerli olacaktır bu"⁴⁰

Kautsky'nin bu yeni siyasal geçiş dönemi tezi, *tipik* biçimini proletarya diktatorasının oluşturacağı marksist siyasal geçiş dönemi tezinin *revizyonu* olarak değerlendirilir genellikle.

Oysa, "ileri demokratik erklik" tarafından simgelenecek "geçiş dönemi", *Gotha Programının Eleştirisinde* Marx'ın söz konusu ettiği "geçiş dönemi" değildir.

Ayrıca, Kautsky'nin betimlediği "koalisyon hükümeti"nin simgeleyeceği bu yeni "siyasal geçiş dönemi" tezi de, genel değerlendirmenin tersine, marksist "siyasal geçiş dönemi" tezinin revizyonu değildir.

İki nedenle. Birincisi, "koalisyon hükümeti" sosyalist devrime öngelir; bu bakımdan, leninist geçiş evresine karşılık düşer. Oysa, marksist "geçiş dönemi" sosyalist devrimle başlar. Öyleyse, bu ikisi birbirinden *farklı* şeylerdir. Farklı şeyler söz konusu olunca, revizyon söz konusu edilemez.

İkincisi, kautskist tez, "siyasal erkliğin demokrasi temeli üzerinde alınacağı her yerde geçerli" olacağı ileri sürülen bir tez; barışçıl ve "demokratik" geçiş doğrultusunda tasarlanmış ve *bu geçişe öngelen* bir "koalisyon hükümeti" modeli.

Oysa, marksist "siyasal geçiş dönemi" tezi, "ortalama, normal, *tipik*" durum olarak, zora dayanan devrime dayanır. "Anakara ülkelerinin çoğunda, diyordu Marx 1872'de, devrimlerimizin kal-

40. Massimo L. Salvadori, "La conception du processus revolutionnaire chez Karl Kautsky de 1891 à 1922". Institut Giangiacomo Feltrinelli, "Histoire du marxisme contemporain" içinde, (10/18) Paris 1976, t. 1, pp. 193-194.

dıracının zor olacağını da kabul etmeliyiz; emeğin egemenliğini kurmak amacıyla, bir zaman için zora başvurmak gerekecektir."⁴¹

Kautskist "koalisyon hükümeti" zora başvurunun gerek-meyeceği durumlar için öngörülmüştür. Bu açıdan da bir revizyon söz konusu edilemez.

Ama Kautsky'nin proletarya diktatorası *anlayışsızlığı*, ancak bu yeni "siyasal geçiş dönemi" tezinde söz konusu edilen "salt proleter bir temel üzerine kurulmuş demokratik devlet" açısından bir açıklık kazanabilir. Kautsky'nin (ve kimi taşıyıcılarının) proletarya diktatorası anlayışsızlığı üzerinde, bu *Sunuş*'ta da yeterince duruldu.

Kautsky'nin "koalisyon hükümeti" tezi, Marksist-Leninist "geçiş dönemi" (proletarya diktatorası) tezinin revizyonu değildir; farklı düzeylerde oluşturulmuş iki farklı tez söz konusudur ve kautskist "koalisyon hükümeti" ile "ileri demokratik erklik" arasında, sosyalist devrime öngelen leninist devrimci diktatoralar, örneğin geçiş evresi Sovyetler erkliği ile "ileri demokratik erklik" arasında kurulabilecek ilişkilerden daha *dolaysız* ilişkiler kurulabilir.

Gene de komünist partilerce benimsenen ve en azından bu nedenle marksist-leninist niteliğinden kuşku duyulmaması gereken bir yönelimin, Kautsky'de düşünsel bir temel bulabilmesi, haklı nedenlerle, şaşırtıcı karşılanabilir. Gerçekten, Kautsky söz konusu olunca, koruyucu bir kuşku zırhına bürünmek, devrimci bir tepke (refleks) olarak, büyük bir değer taşır. Ama marksist-leninist teorik girişkenlik, oluşturucu kaynakları arasında devrimci teorinin ta kendisi de bulunsa bu tepkeye indirgenemez. Böyle bir indirgeme, gerçeklikte marksizm-leninizmin büyük özümleyici ve dönüştürücü gücünden de kuşkuya düşmek anlamına gelirdi.

41. George Cogniot, "Çağdaşımız Karl Marx" Bilim ve Sosyalizm Yayınları, no 14, Ankara 1975. s.87.

İleri demokrasi yöneliminin Kautsky'de düşünsel bir temel bulabilmesi, bu yönelimden ötürü kimi komünist partilerin sosyal-demokratlaşması yönünde ciddi bir kanıt görme eğiliminde olanlar için, yeni bir kanıt değeri taşıyabilir. Ancak bu yönelimi benimseyen marksist-leninistler şöyle dursun, İkinci Enternasyonal çizgisinin uzantısını simgeleyen gerçek sosyal-demokrat "sosyalist" partilerin bile, bu eğilimin kendisinde bir ciddiyet kanıtı görebilme olasılıkları, eğer hiç yoktur diye kestirip atmamak çok gerekliyse, son derece küçüktür.

Kesin olan, şu: İleri demokrasi yönelimi, günümüzde barışçıl ve "demokratik" geçiş olanak ve olasılığına uygun bir yönelim olarak görünüyor.